

Muzeul Județean Aurelian Sacerdoțeanu

Carol Terteci

Prima epocă a fierului în Oltenia.
Hallstattul timpuriu și mijlociu

Râmnicu Vâlcea
2022

Muzeul Județean Aurelian Sacerdoțeanu

***Prima epocă a fierului
în Oltenia.
Hallstattul timpuriu și mijlociu***

Carol Terteci

Râmnicu Vâlcea

2022

Tehnoredactare: **Carol Terteci**

Coperta: **Carol Terteci**

Imagini copertă: sus – situl de la Sacoți, Slătioara, jud. Vâlcea

jos – fibula și tabla din bronz din depozitul de la Sacoți; spada și vasul ceramic de la Bătășani; urnă bitronconică din necropola de la Râureni I (jud. Vâlcea), ceașcă din necropola Basarabi de la Desa (jud. Dolj) [Bâsceanu 2017, 250]

Lucrare apărută sub egida și cu sprijinul financiar al Muzeului Județean Aurelian Sacerdoțeanu Vâlcea

str. Calea lui Traian, nr.143, Râmnicu Vâlcea

Telefon/fax: 004/ 0350 401898

E-mail: muzeuljudeteanvalcea@gmail.com

© 2021 Muzeul Județean Aurelian Sacerdoțeanu Vâlcea. Toate drepturile rezervate

ISBN 978-973-0-36114-8

Tipărit la: SC PREMIUM CONCEPT PROIECT SRL

Str. Gib Mihăescu nr. 8, birou 1A, Complex Comercial Simian, Râmnicu Vâlcea

www.pcprint.ro, e-mail: office@pcprint.ro, telefon: 0723 165 037

Cuprins

I. Prefață	5
II. Cuvântul autorului	7
III. Condiții geografice și elemente de paleomediu	10
(a) Relieful actual	10
(b) Schimbări climatice și de vegetație	11
(c) Analize polinice și date arheobotanice	12
IV. Istoricul cercetărilor	14
(a) Istoricul și stadiul cercetării perioadei timpurii a primei epoci a fierului	14
(b) Istoricul și stadiul cercetării perioadei mijlocii a primei epoci a fierului	17
V. Elemente de cronologie relativă și absolută	20
(a) Elemente de cronologie ale perioadei timpurii a primei epoci a fierului	20
(b) Elemente de cronologie ale perioadei mijlocii a primei epoci a fierului	21
(c) Probleme ridicate de încadrarea grupului Bistreț-Ișalnița	22
(d) Probleme ridicate de încadrarea grupului Vârtop	25
(e) Probleme ridicate de încadrarea grupei Hinova	26
(f) Succesiunea culturilor și grupurilor culturale la sfârșitul epocii bronzului și începutul epocii fierului în sud-vestul României (Bz D-Ha A-B)	27
(g) Probleme ridicate de încadrarea grupurilor Insula Banului, Gornea-Kalakača și relația cu fenomenul cultural Basarabi	29
VI. Perioada timpurie a primei epoci a fierului	30
(a) Etapa Ha A	30
i. Grupul Vârtop	30
1. Informații generale	30
2. Habitatul	31
3. Rit și ritual funerar	35
4. Analiza materialelor arheologice	40
ii. Grupa Hinova	46
1. Informații generale	46
2. Rit și ritual funerar	47
3. Analiza materialelor arheologice	48
iii. Grupa Râureni	50

1. Informații generale	50
2. Rit și ritual funerar	51
3. Analiza materialelor arheologice	52
(b) Etapa Ha B	54
i. Grupul Insula Banului	54
1. Informații generale	54
2. Habitatul	55
3. Rit și ritual funerar	56
4. Analiza materialelor arheologice	56
ii. Grupul Gornea-Kalakača	58
1. Informații generale	58
2. Habitatul	59
3. Rit și ritual funerar	59
4. Analiza materialelor arheologice	59
VII. Perioada mijlocie a primei epoci a fierului 	60
(a) Etapa Ha C	60
i. Fenomenul cultural Basarabi	60
1. Informații generale	60
2. Geneza și dezintegrarea fenomenului cultural Basarabi	61
3. Periodizarea fenomenului cultural Basarabi	62
4. Habitatul	63
5. Rit și ritual funerar	64
6. Relațiile dintre așezări și necropole	71
7. Analiza materialelor arheologice	71
VIII. Catalogul descoperirilor 	88
IX. Ipoteze de lucru și elemente de noutate 	109
X. Bibliografie 	113
XI. Anexe 	121
(a) Lista hărților	121
(b) Lista planșelor	121
(c) Hărți	123
(d) Planșe	125

Prefață

Am acceptat să prefătez acest volum pentru că el reprezintă teza de doctorat a Domnului Carol Terteci, al cărui conducător științific am fost, și pentru că apreciez că este o lucrare valoroasă.

Volumul include 250 de pagini, din care 106 este textul propriu-zis, la care se adaugă Bibliografia, Explicația figurilor, 2 hărți și 126 de planșe cu desene și fotografii.

Cuprinsul este unul elaborat, cu nouă capitole de text, plus Bibliografie și Ilustrație, cu numeroase subdiviziuni, așa că apreciez că are o structură logică și coerentă, menită să-l ajute pe autor în analizele, discursul și în demonstrațiile sale.

Motivațiile alegerii temei au fost multiple. A trecut un deceniu de la ultima sinteză privitoare la prima epocă a fierului din spațiul menționat, și aceea cu o temă parțial diferită, iar în zona istorică a Olteniei de mai târziu au evoluat culturi arheologice deosebit de interesante și cu impact deosebit în evoluția sudului României în acea perioadă. Apoi, autorul lucrează de peste un deceniu în zonă, unde a efectuat cercetări arheologice sistematice, preventive ori perieghetice, a avut acces la majoritatea colecțiilor de piese ale muzeelor locale, a susținut comunicări și a publicat articole în reviste de specialitate pe această temă.

Care au fost dificultățile? Puține săpături sistematice de amploare în toate tipurile de situri, multe încă nepublicate integral, deseori nu sunt informații privitoare la contextele de descoperire, piesele se găsesc în muzee din diverse orașe, nu întotdeauna a fost posibil accesul la artefacte și informații, alteori s-au pierdut documentația și o parte din piese.

Scopul lucrării a fost precizat clar de către d-l Carol Terteci, anume realizarea unei sinteze și a unei analize, ambele cât mai complet posibil, prin valorificarea materialului documentar publicat deja, dar și a celui inedit, a civilizației etapelor timpurii și mijlocie ale primei epoci a fierului între Carpații Meridionali, Olt și Dunăre, deci în intervalul 1200/1150 – 650 a. Chr. În esență, de la ultimele manifestări ale culturii Žuto-Brdo – Gârla Mare, apoi grupurile Govora, Bistreț-Ișalnița și până la fenomenul cultural Basarabi.

Autorul a utilizat, de obicei, metodele tipologică și comparativă cu scopul de observa și evidenția atât aspectele generale, cât și cele particulare, ale siturilor și materialelor arheologice. Apreciez ca o reușită prezentarea sintetică a materialului documentar și evidențierea particularităților acestuia, apoi analiza critică a opiniilor exprimate.

Cadrul geografic, resursele naturale și elementele de paleomediul ni se prezintă sintetic, dar prin aceste caracteristici se explică locuirea intensă din unele perioade în zonă și de ce această regiune a fost una a interferențelor culturale, un adevărat creuzet pentru anumite culturi/grupuri/fenomene cultural-arheologice în această epocă.

Istoricul cercetărilor este unul echilibrat, respectând etapele de cunoaștere a evoluției cultural-arheologice a zonei din perioada abordată, cu menționarea corectă a contribuțiilor principalilor cercetători.

În *Elemente de cronologie relativă și absolută*, bazat, în mare măsură, pe rezultatele cercetărilor, inclusiv cu datări 14C, de la Baley, din nord-vestul Bulgariei, d-l Carol Terteci ne prezintă un tablou mai coerent privitor atât la etapa finală a epocii bronzului, cât și la originea, cronologia și evoluția grupurilor culturale de la începutul primei epoci a fierului din Oltenia istorică. Se discută problemele spinoase ale cronologiei sfârșitului epocii bronzului și apariției celor mai timpurii manifestări ale primei epoci a fierului. Bazat pe analiza atentă a vestigiilor funerare și a datărilor 14C, îndeosebi de la Baley, d-l Carol Terteci conchide că sfârșitul culturii Žuto-Brdo – Gârla Mare este contemporan cu începutul grupului Bistreț-

Ișalnița și că acesta din urmă nu ajunge până în Ha A, iar grupul Vârtop evoluează în Ha A1-A2, deci ultimele două sunt succesive.

În privința evoluției cultural-arheologice din Oltenia istorică, autorul evidențiază două regiuni cu trăsături distincte : A) câmpia de-a lungul Dunării, unde sunt documentate atât necropole plane (Balta Verde, Hinova, Cârna-*Ostrovogania*, Baley), care au trăsături comune cu manifestările funerare ale sfârșitului epocii bronzului, cât și movilele de la Vârtop, care ar putea reprezenta elementul de noutate, dacă sunt într-adevăr morminte, și B) bazinul Rm. Vâlcea, cu orizontul de înmormântări Râureni I, plus seria de vestigii din Argeșul și Gorjul subcarpatic.

Capitolele VI-VIII conține substanța volumului și locul unde d-l Carol Terteci aduce importante contribuții, atunci când analizează perioadele timpurie și mijlocie ale primei epoci a fierului. Informațiile despre siturile fortificate de la începutul epocii fierului sunt foarte puține, iar din cadrul fenomenului Basarabi n-a fost cercetată sistematic nici o așezare în zona aceasta!

Autorul face o succintă, dar corectă, prezentare privitoare la criteriile de definire, originea, aria de răspândire, caracteristicile esențiale și cronologia grupurilor culturale Vârtop, Hinova, Râureni, Insula Banului și Gornea-Kalakača, dovedind o bună cunoaștere a acestei perioade. Sunt analizate caracteristicile de bază ale habitatului și vestigiilor funerare.

Bine documentat și analizat este segmentul dedicat vaselor ceramice, acestea fiind prezentate în caracteristicile lor esențiale, inclusiv cu noi materiale descoperite de autor ori identificate în depozitele muzeelor. De asemenea, autorul dă dovadă de o bună cunoaștere a vestigiilor Basarabi, ale caracteristicilor esențiale ale acestui fenomen cultural-arheologic.

Catalogul descoperirilor, ce include 116 localități și circa 180 de puncte cu descoperiri arheologice, este întocmit în ordine alfabetică, indiferent de epocă, loc ori culturi arheologice, actualizat la noile denumiri ale localităților și unităților administrative; el cuprinde datele esențiale ale siturilor și bibliografia aferentă, inclusiv datele din RAN și LMI, rezultând un instrument util de informare pentru cercetările viitoare.

Contribuțiile personale ale domnului Carol Terteci sunt pe mai multe paliere: a) punerea în circuit științific a unor materiale inedite, așa cum sunt cele din necropola de la Râureni, ale grupului Vârtop din Subcarpații Vâlcei și ale fenomenului Basarabi din zona Bistreț; b) identificarea unor practici noi de îngropare în așezări ale grupului Vârtop în zona subcarpatică a Olteniei; c) revizuirea cronologiei grupului Bistreț-Ișalnița, pe baza descoperirilor și a datărilor 14C de la Baley; d) accentuarea caracteristicilor unor tipuri de vestigii și materiale Basarabi; e) actualizarea informațiilor privitoare la repertoriul descoperirilor arheologice.

Cele 126 de planșe și 2 hărți, de bună calitate, documentează, pertinent, tematica abordată, constituindu-se într-o bază solidă pentru fundamentarea analizelor și concluziilor autorului, oferindu-ne o imagine veridică privitoare la răspândirea vestigiilor.

Textul este cursiv, iar observațiile, analizele și concluziile sunt coerente, argumentate și enunțate cu prudență.

Indubitabil, volumul este un bun câștig în domeniul arheologiei și va constitui un punct de plecare pentru cercetările viitoare în domeniul studierii etapelor timpurie și mijlocie ale primei epoci a fierului între Carpații Meridionali, Olt și Dunăre.

Valeriu Sîrbu

Cuvântul autorului

Aflată mereu în atenția arheologilor, cercetarea primei epoci a fierului în zona Olteniei a continuat și în ultimele două decenii, prin publicații și săpături arheologice. Astfel, pentru perioada timpurie a primei epoci a fierului, a crescut semnificativ numărul descoperirilor din zona subcarpatică a Olteniei, grație proiectelor naționale de tip BRUA iar perioada mijlocie a Hallstattului a fost vizată de continue cercetări arheologice sistematice (cazul necropolei de la Desa, jud. Dolj) în zona de sud a Olteniei.

Tema acestei lucrări este una care se înscrie în contextul cercetărilor privind epoca metalelor, în zona supusă studiului meu, dar și într-un cadru geografic mai larg, cercetarea acestei teme fiind încă neepuizată din punct de vedere științific. Arealul geografic vizat include întreaga Oltenie dar se au în vedere și zonele învecinate, cum ar fi Banatul sau arealul de la sud de Dunăre, iar în termeni de cronologie absolută tema se subsumează intervalului 1200/1150 – 650 î.Chr., respectiv de la ultimele manifestări ale culturii Țuto-Brdo – Gârla Mare, ale grupurilor Govora (sau Govora-Fundeni) și Bistreț-Ișalnița și până la „dezintegrarea/destrămarea” [VULPE 1970, p. 188, 191-192] fenomenului cultural Basarabi.

Tema mi-a fost sugerată de cercetătorii Cristian Schuster și Valeriu Sîrbu plecându-se și de la preocupările mele anterioare privind epoca metalelor în zona Olteniei dar și corelându-se cu proiecte doctorale ale foștilor doctoranzi ai Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan”. Mă refer la teze de doctorat (multe publicate) ce au vizat teme ca Eneoliticul final și Bronzul timpuriu în zona subcarpatică a Olteniei [TUȚULESCU 2016; TUȚULESCU 2021]; Bronzul mijlociu și târziu în bazinul Oltului [NĂLBITORU 2019]; Sfârșitul epocii bronzului și începutul epocii fierului în sud-vestul României [LAZĂR 2011]; Necropola tumulară de tip Basarabi de la Desa (jud. Dolj) în contextul descoperirilor similare din regiunile învecinate [BÂSCEANU 2017]. Iar lucrarea mea de disertație a avut ca temă *Bronzul mijlociu și târziu în nord-estul Olteniei. Cultura Verbicioara*.

În stadiul actual al cercetării observăm că pentru sfârșitul epocii bronzului și începutul epocii fierului în sud-vestul României încă rămân de lămurit unele aspecte, mai ales în zona subcarpatică a Olteniei, legate și de geneza grupurilor hallstattiene timpurii. Habitatul, de asemenea, se cunoaște destul de puțin, cele mai puține informații avându-le pentru etapa mijlocie a primei epoci a fierului.

În schimb, cele mai multe informații în legătură cu necropolele le avem pentru perioada mijlocie datorită săpăturilor de la Desa, jud. Dolj, din ultimii ani. Adăugând și celelalte situri analizate observăm că, după anii '90 și 2000, cercetarea a vizat necropole și morminte, habitatul fenomenului cultural Basarabi fiind insuficient cercetat în zona acoperită de acest studiu. Anterior, la fel de mult au fost cercetate și necropolele din etapa timpurie a primei epoci a fierului.

Scopul lucrării s-a vrut a fi, în principal, realizarea unei sinteze și a unei analize, ambele cât mai complete, prin valorificarea materialului documentar cunoscut dar și a celui inedit, aparținând civilizației primei epoci a fierului între Carpații Meridionali, Olt și Dunăre, în intervalul cronologic menționat mai sus. De aceea, am considerat că alegerea acestei teme, deși destul de amplă sub raport cronologic și geografic, vine ca o continuare firească a direcției cercetării epocii metalelor în aria mai sus-menționată.

A doua motivație ține de posibilitatea de a valorifica și cercetări arheologice anterioare, din postura de angajat al unui muzeu de nivel județean, cu acces la material inedit, de exemplu cel din cunoscuta necropolă Râureni I din județul Vâlcea sau cel pus la dispoziția mea de dr. N. Boroffka și provenit din săpăturile desfășurate în zona lacului Bistreț. Din cercetările mai vechi nu tot materialul arheologic a fost publicat, fiind suficient exemplul

necropolei de la Râureni. O cercetare completă a temei propuse nu s-a realizat complet și rămâne de văzut când acest lucru va fi posibil prin deschiderea de noi șantiere. Iar, ceea ce mi-am propus prin alegerea acestei teme, și anume o lucrare de sinteză, vine la aproape un deceniu de la apariția precedentei și era necesară actualizarea cu informații noi.

De aici se desprind o serie de obiective secundare ce vizează problemele perioadei de trecere de la epoca bronzului la prima epocă a fierului, nefiind nici în prezent păreri unanime privind aportul culturilor epocii bronzului târziu la geneza grupurilor hallstattiene timpurii; valorificarea necropolei Râureni I; mai buna cunoaștere a culturii Basarabi în zona mai sus-menționată.

Ca metodologie am folosit mai ales metodele tipologică și comparativă cu scopul de observa și evidenția anumite particularități ale culturii materiale sau ale spațiului funerar. Am procedat, apoi, la analiza critică a opiniilor exprimate până acum urmând ca în capitolul final să concentrez toate problemele tratate, dar și pe cele nou apărute în acest demers. De exemplu, sunt probleme privind sfârșitul epocii bronzului și începutul epocii fierului între Carpații Meridionali, Olt și Dunăre, fiind de mare importanță înțelegerea rolului avut de ultimele manifestări ale culturilor epocii bronzului din Oltenia și Banat la geneza grupurilor hallstattiene timpurii. Se poate vorbi de o contribuție a grupului Govora, a fazelor finale ale culturii Țuto Brdo-Gârla Mare, și mai ales a grupului Bistreț-Ișalnița la această geneză. Se pune accentul pe stratigrafia principalelor stațiuni cercetate, mai ales cea de la Ghidici (cu toate lipsurile ei), pe analiza tipurilor ceramice și a elementelor de decor, pe încadrarea cronologică dată de piesele din metal dar, din fericire, și pe recente analize C14 din necropola de la Baley [ALEXANDROV ET AL. 2016].

Noile materiale introduse în circuitul științific prin această lucrare provin din necropola de la Râureni. Alte materiale inedite aparțin grupului Vârtop și au fost găsite în zona subcarpatică a Olteniei. De asemenea, materiale inedite dar aparținând fenomenului cultural Basarabi mi-au fost cedate prin amabilitatea profesorului N. Boroffka și au fost descoperite în timpul săpăturilor din zona lacului Bistreț de către colectivul condus de regretatul Ion Motzoi-Chicideanu.

Din cercetările personale, chiar dacă valorificate parțial anterior de către subsemnatul prin publicare, se remarcă identificarea unei practici funerare noi în cadrul grupului Vârtop, alta decât cele cunoscute până acum, și anume înmormântările în așezări. Nu se mai poate afirma că incinerarea este singurul rit funerar. În zona subcarpatică a Olteniei nu avem niciun mormânt Vârtop de incinerare ci doar morminte de înhumare chiar dacă puține la număr. Ținând cont de contextul "nesacru", nefunerar, în care apar (în așezări), ele mai pot fi considerate și o practică funerară specială (înmormântări în așezări) de genul celor analizate de cercetătorul S. C. Ailincăi în arealul culturilor Gáva, Babadag sau Saharna [AILINCĂI 2015]. De aceea, discuțiile legate de prezența exclusivă a înhumației în zona subcarpatică din arealul grupului Vârtop trebuie abordate cu prudență.

Noi ipoteze aduc și prin discutarea cronologiei grupului Bistreț-Ișalnița, ce au la bază recente datări radiocarbon din necropola de la Baley și discuțiile cu cercetătorul S. Alexandrov. În acest moment, sunt de părere că nu se mai poate susține categoric evoluția sa până în jur de 1100 î.Chr. și nu mai poate fi considerat singurul grup pe baza căruia se formează grupurile hallstattiene timpurii sau că evoluția culturilor de la sfârșitul epocii bronzului s-ar întrerupe odată cu apariția acestui grup.

Un alt aspect este analiza ritului și ritualului funerar și din perspectivă socio-antropologică, fără a mă limita doar la descrierea arheologică a necropolelor și mormintelor. De aceea, se acordă atenție legăturii dintre structura spațiului funerar și cea socială și sunt discutate și practicile funerare și cultice speciale ce ar putea dovedi existența unor elite sociale și militare în cadrul fenomenului cultural Basarabi.

Referitor la ceramica Basarabi din necropole ea poate fi privită și dintr-un alt punct de vedere, nu doar tipologic. Ea poate oferi informații legate de organizarea socială a comunităților Basarabi, bineînțeles în strânsă legătură cu inventarul funerar metalic.

Atunci când vine vorba de ceramica din spațiile funerare, trebuie văzut dacă nu cumva tumulul este privit drept "casa celor morți" și nu doar un monument funerar chiar și cenotaf. Statutul social poate oferi explicații pentru bogăția inventarului funerar care reflectă un statut social superior. De exemplu, mormintele 1 și 2 din T1 de la Ostrovu Mare conțin ambele ceramică decorată (străchini invazate cu asocieri de ornamentare) dar ceea ce completează opinia de mai sus este numărul surprinzător de mare de podoabe (21 de brățări și un inel în M2) și de arme (nu mai puțin de trei cuțite de luptă în M1). Devine de înțeles atunci de ce vasele ceramice din necropolele Basarabi se remarcă prin bogăția decorului și nu neapărat a formelor. Desigur, nici așezările nu sunt lipsite de vase ceramice frumos ornamentate.

Individualizarea unei elite militare a comunităților Basarabi reiese și din inventarul metalic al mormintelor și al depunerilor. Prezența protomelor aviforme, considerarea lor drept piese de harnașament (prin "înghămarea păsărilor" la care miniaturale încă din epoca bronzului dar și cazul reprezentat de carul de la Bujoru) au dus la opinia că aceste piese erau agățate la harnașamentul cailor pentru a produce zgomot în mers [OANCEA 1972, 546, nota 10]. Piese respective, alături de fragmentele de car de luptă din necropola de la Balta Verde, vin să accentueze ideea că la vârful elitei militare din Ha C (luptătorii înmormântați cu un bogat inventar funerar specific) puteau fi războinici ce foloseau carul de luptă, înarmați cu lance (sunt cele mai numeroase arme depuse în morminte).

O ultimă contribuție personală este actualizarea denumirilor de localități ce au fost repertoriate, conform actualei împărțiri administrative, pentru a nu se mai produce confuzii privind locul unei descoperiri.

La finalul acestui demers doresc să aduc mulțumiri următoarelor persoane care au influențat evoluția mea ca arheolog și elaborarea acestei lucrări: coordonatorului lucrării, dr. Valeriu Sîrbu, pentru îndrumările atât de necesare unui doctorand; persoanei care mi-a sugerat inițial tema lucrării, dr. Cristian Schuster, și al cărui ajutor dat de-a lungul timpului și-a pus amprenta asupra formării mele; celui care mi-a împărtășit permanent din experiența sa, colegul Ion Tuțulescu; arheologilor Nikolaus Boroffka, Gabriel Crăciunescu, Radu Băjenaru, Sorin C. Ailincăi, Cristinel Fântâneau, Gheorghe Calotoiu, Florin Ridiche, Marius Bâsceanu, care mi-au facilitat accesul la materiale arheologice, informații, bibliografie sau ale căror sfaturi mi-au fost deosebit de utile. Schimburi benefice de idei și de informații am avut, de asemenea, și cu colegii mei de doctorat cărora le mulțumesc. Mulțumesc managerului Muzeului Județean *Aurelian Sacerdoțeanu* Vâlcea pentru facilitarea apariției acestei lucrări sub egida instituției în care îmi desfășor activitatea!

Tuturor celor menționați le aduc mulțumiri încă o dată.

Condiții geografice și elemente de paleomediu

Zona cuprinsă între Carpații Meridionali, Olt și Dunăre întrunește toate condițiile naturale necesare dezvoltării comunităților umane încă din Paleoliticul Superior. Odată cu încheierea procesului evoluției formelor de relief, indiferent de schimbările climatice din preistorie, acest areal geografic a oferit permanent condiții foarte bune de locuire pentru comunitățile umane care s-au dezvoltat aici.

Dacă pentru comunitățile din neo-eneolitic, relativ sedentare, au contat mai mult resursele naturale care să le faciliteze practicarea agriculturii și o locuire mai îndelungată, începând cu epoca metalelor devin destul de importante resursele subsolului. Zăcămintele de cupru din Transilvania, necesare în metalurgia bronzului, au determinat atât apariția unor așezări fortificate de tip centru de putere cât și mobilitatea meșterilor metalurgi spre Oltenia, prin trecători. Sarea de la Ocnele Mari, extrem de valoroasă pentru aceste comunități ce puneau accentul pe păstorit, a fost căutată și din zone mai îndepărtate, pe aceleași rute. De aceea, constatăm o mare mobilitate a comunităților umane de la sfârșitul epocii bronzului și din prima epocă a fierului, mobilitate ce s-a realizat atât prin urcarea și coborârea treptelor de relief ce caracterizează zona studiată, cât și prin urmărirea marelui culoar de la periferia zonei respective, și anume Dunărea. Ostroavele și grindurile acestui fluviu au oferit condiții propice de locuire, iar porțiunea de fluviu care pătrunde în zona de câmpie facilita practicarea păstoritului.

Cadrul geografic actual nu ar trebui să fie, probabil, foarte diferit față de cel din perioada cercetată; totuși, am încercat să pun accentul pe schimbările geomorfologice ce au afectat relieful în perioada Holocenului, cu implicații asupra traseului cursului Dunării și afluenților săi, pe schimbările climatice și variațiile de temperatură care influențează atât economia practică de aceste comunități cât și habitatul lor, precum și pe puținele date polinice și arheobotanice ce pot completa mai bine acest tablou al primei epoci a fierului la sud de Carpații Meridionali și la Dunăre. Din păcate, pentru zona vizată, ultimele tipuri de date aproape lipsesc dar am folosit rezultatele analizelor din spațiile învecinate, cum ar fi Serbia și Bulgaria (după cum se va vedea în continuare).

Relieful actual

Arealul geografic din atenția noastră se caracterizează printr-o dispunere în trepte a reliefului, cu patru zone geografice principale: Carpații Meridionali reprezentați de latura lor sudică (*zona de munte*), Subcarpații Getici (*zona de dealuri*), Podișul/Piemontul Getic și Podișul Mehedinți (*zona de podiș*) și Câmpia Olteniei (*zona de câmpie și de luncă*). Alți autori [POSEA 2005, 59-61], într-o analiză geomorfologică mai recentă, descriu relieful ca pe o structură radială, carpatică și extracarpatică, iar pe latura sudică a Carpaților Meridionali identifică mai multe linii morfologice radiale dintre care ne interesează: linia Oltului, linia Jiului și cele 2 linii mehedintene, toate despărțind masive și mai apoi unități de dealuri, podișuri și câmpii. Evident, aceste linii au fost principalele axe de legătură între regiunile intracarpatică și pericarpatică, ceea ce a facilitat și schimburi culturale în preistorie.

Munții. Carpații Meridionali sunt o unitate de munți-bloc pe când cei ai Banatului prezintă inversiuni de relief [BADEA ET AL. 1983, 101]. Dintre toți Carpații, au și cea mai simplă structură: trei mari masive-bloc alinate E-V cu un aliniament interior morfotectonic longitudinal, în care s-au format văi sau depresiuni longitudinale (Cerna-Petroșani-Lotru-Loviște) [POSEA 2005, 74]. Merită o atenție separată Munții Clisurii, subunitate montană a Munților Almăjului, deoarece aici se formează Defileul Dunării, culoar transcarpatic de origine tectonică în care fluviul și-a săpat albia dar și zonă de mare interes arheologic pentru studiul primei epoci a fierului. Acești munți sunt scunzi, cu altitudini de 700-900 m iar

Defileul prezintă *clisuri* (o succesiune de îngustări și largiri) datorate prezenței rocilor cristaline în alternanță cu cele calcaroase. Defileul Dunării este format din Cazanele Mari și Cazanele Mici, separate de bazinetul Dubova, lățimea Dunării fiind cuprinsă aici între 150-350 m, una foarte mică după cum se vede și mai ușor de traversat în preistorie.

Zona de dealuri (Subcarpații Getici). În particular, Subcarpații Getici prezintă un mare interes arheologic atât prin existența unor resurse ale subsolului (sarea) ce au facilitat interferențele culturale dintre zonele intra- și pericarpatică. Geologic, ne interesează faptul că la vest de Olt și în zona Ocnele Mari mișcările tectonice au împins la suprafață blocuri mari de sare exploatare încă din eneoliticul final [IELENICZ ET AL. 2011, 211; SCHUSTER, TUȚULESCU 2011; SCHUSTER ET AL. 2012A; SCHUSTER ET AL. 2012B] și necesare, în special, comunităților pastorale.

La fel de mult prezintă interes pentru locuire și terasele, cu o pondere de 40-80% din suprafața Subcarpaților, în general, extrem de favorabile culturilor agricole, pășunilor și așezărilor umane precum și căilor de comunicație. De terase se leagă și culoarele de văi (1-5 km extindere). De Subcarpații Getici (pe Gilort și pe Jiu) se leagă, iarăși, mari depresiuni cu numeroase poduri de terase (1-3 km) [IELENICZ ET AL. 2011, 36-37].

Eroziunea teraselor nu a împiedicat ca așezările preistorice și moderne să fie numeroase în Subcarpați, concentrate fie în bazinele râurilor mici, fie pe terasele râurilor principale dar în condițiile unei ponderi ridicate a pădurilor [IELENICZ ET AL. 2011, 59-60].

Zona de câmpie este cel mai recent tip de relief și s-a format în Cuaternar în urma umplerii unor foste bazine lacustre cu depozite nisipos-argiloase și loessuri [IELENICZ, PĂTRU 2005, 239]. În zona avută în vedere regăsim *Câmpia Olteniei*, o câmpie de terasă, o creație a Dunării [BADEA 1970; IELENICZ, PĂTRU 2005, 80].

Câmpia Olteniei, parte a Câmpiei Române, este situată la V de Olt, este formată din terasele și lunca Dunării, culoarele de văi ale Oltului și Jiului cu afluenții. Are altitudini mici, de 50-200 m. Geomorfologia ei a determinat formarea dunelor de nisip, cu impact asupra peisajului natural și antropic [IELENICZ, PĂTRU 2005, 241].

Schimbări climatice și de vegetație

Cu trecerea spre Holocen de acum 9000-10.000 de ani începe să se constituie structura biogeografică actuală [TOMESCU 1998-2000, 239]. Au avut loc schimbări climatice cu variații majore ale regimului termic, mai rece și cu precipitații bogate la început, apoi cald și cu variații în cantitatea de precipitații (în cea mai mare parte a Holocenului) iar spre final, în Holocenul Superior, s-a instalat un climat temperat cu diferențieri regionale. La nivelul vegetației, etajul fagului s-a extins spre vest iar stepa și silvostepa s-au restrâns spre est și sud-est. Fauna s-a adaptat și ea, prin migrarea speciilor de climat rece spre Carpați și nordul Europei și extinderea arealului speciilor așa-zis sudice în zonele de deal, podiș, munți joși și câmpie [IELENICZ 2007, 194-195]. Se ajunge la caracteristicile de azi ale vegetației [IELENICZ ET AL. 2011, 111]. Aceste două ultime faze ale Holocenului sunt, de fapt, cele care sunt cele mai relevante din punct de vedere cronologic pentru perioada studiată [CÂRCIUMARU 1996, 10, 18].

În Suboreal (2250-700 î.Chr.), clima este mai rece și mai uscată decât față de Atlantic, perioada anterioară. În Subatlantic (700 î. Chr.-actual), clima este și mai rece față de Suboreal, în schimb este mai umedă și favorizează o expansiune puternică a speciilor de *Fagus* și *Corylus* [TOMESCU 1998-2000, 238].

La schimbările climatice vegetația reacționează cel mai prompt iar un alt mod de înregistrare a răcirilor și încălzirilor climatice petrecute pe termen scurt este *metoda timberline*. Pe scurt, timberline se referă la oscilațiile altitudinii limitei superioare a etajului de vegetație subalpin și, în principiu, coborârea și ridicarea timberline reflectă o răcire, respectiv o încălzire a climei [TOMESCU 1998-2000, 254]. Mai mult, studiindu-se oscilațiile

timberline din Alpii francezi (valabile în linii mari pentru schimbările climatice din Holocen în Europa), s-a putut delimita cronologic un tablou al schimbărilor climatice:

- perioade de avansare a timberline (veri calde și lungi) din care menționăm: 2000-1400 și 1150-800 cal. BC;
- perioade de retragere a timberline (veri reci și scurte) din care ne interesează: 1350-1200 și 800-300 cal. BC [TOMESCU 1998-2000, 259].

De asemenea, prin datarea resturilor vegetale din morenele formate la modificarea limitelor ghețarilor din munți (*snowline*), se poate reface cronologia avansării ghețarilor (răcirea climei) și a retragerii lor (încălzirea climei). Similar cu situația de mai sus, dar de această dată în Alpii elvețieni, avem:

- perioade de avansare a snowline (veri reci, umede și scurte): 1700-1150 și 900-350 cal. BC [TOMESCU 1998-2000, 262];
- perioade de retragere a snowline (veri calde, lungi și uscate): 300-0 cal. BC.

Observăm, așadar, că la sfârșitul epocii bronzului și în prima epocă a fierului (după cronologia de la Dunărea de Jos), clima se răcește categoric în Alpi. Prin urmare, optimul climatic holocen se prezintă destul de fragmentat de oscilații climatice, cu impact asupra paleomediului și asupra habitatului uman. Este foarte posibil ca aceste schimbări climatice să fie un factor care a determinat pătrunderea purtătorilor câmpurilor de urne dinspre centrul Europei, pe Dunăre, venirea lor determinând formarea multora dintre culturile și grupurile culturale de la Dunărea de Jos din perioada Bz D- Ha A.

Analize polinice și date arheobotanice

Din păcate, pentru sfârșitul epocii bronzului și prima epocă a fierului din zona care face obiectul acestui capitol, atât datele polinice cât și cele arheobotanice lipsesc. Prin urmare, raportările se vor face la studii de arheobotanică din regiunile învecinate.

Pentru evidențierea schimbărilor climatice, analizele polinice au o mare utilitate dar oferă informații și despre paleomediul din preistorie prin colectarea polenului din turbării, unde se conservă cel mai bine în cantități mari. Studii de paleomediul făcute în România [TANȚĂU ET AL. 2009, 170-172] și Bulgaria [MARINOVA ET AL 2012, 420] arată o intensificare a despăduririlor începând cu epoca bronzului și la debutul primei epoci a fierului.

Agricultura primei epoci a fierului din Europa de sud-est a fost puțin explorată și, de asemenea, puține se cunosc despre economia plantelor și despre bucătărie din punct de vedere al ingredientelor sale vegetale. Pentru prima epocă a fierului, în etapa timpurie cunoaștem că, în zona lacului Babadag, comunitățile acestei perioade cultivau orz (*Hordeum vulgare vulgare*) și grâu (*Triticum dicoccum* sau *Triticum spaherococcum*) în unele gropi fiind descoperit chiar un amestec de grâu cu orz ce sugerează intenția de a fi consumat în această compoziție [CÎRCIUMARU 1996, 147].

Un studiu recent [VALAMOTI ET AL. 2017] analizează datele arheobotanice din 20 de situri din Grecia de Nord și din sudul Bulgariei, mai apropiate de zona noastră fiind siturile bulgărești din Valea Strumei, de la Dvora, Kumsala, Malko Tarnovo, Malenovo, Vratitsa și Krastina, cu o locuire cuprinsă între sec. XI-IV î.Chr. Datele arheobotanice din aceste 20 de situri oferă oportunitatea de a investiga cultivarea plantelor, pomicultura și utilizarea plantelor sălbatice în alimentație.

Diagramele de polen din regiunea studiată (din Bulgaria) indică faptul că, în jurul sec. X î.Chr., despăduririle, deja vizibile treptat în cursul Bronzului Târziu, au caracterizat părți semnificative ale peisajului, ca urmare a diversificării și intensificării activității agro-pastorale și a creșterii populației.

Cerealele constituie cea mai proeminentă categorie de culturi printre asocierile arheobotanice din siturile bulgare. Cele mai populare printre toate acestea sunt grâul decorticat, orzul și meiul [VALAMOTI ET AL. 2017, 6].

Leguminoasele predominante în siturile de mai sus sunt vița amară (*Vicia ervilia*), linteia (*Lens sp.*) și, mai puțin latirul (*Lathyrus sativus*), ultimul putând face parte și din alimentația animalelor de tracțiune [VALAMOTI ET AL. 2017, 7].

O gamă largă de fructe și fructe cu coajă lemnoasă a fost recuperată din siturile din zona de studiu, deși nu este întotdeauna posibilă distingerea între pomicultură și recoltarea din arbori și arbuști sălbatici. Gama speciilor identificate include murele, vița de vie, perele, prunele și rodia [VALAMOTI ET AL. 2017, 8].

Gama de culturi utilizate în prima epocă a fierului în aceste situri din Grecia și Bulgaria este foarte asemănătoare în multe aspecte, deși se observă și diferențe regionale. În lipsa datelor arheobotanice din zona cuprinsă între Carpații Meridionali, Olt și Dunăre putem presupune și aici o situație similară cu cea din siturile de mai sus.

Analize arheobotanice relevante pentru perioada 1000-800 î.Chr. au fost furnizate, începând cu 1971, de situl de la Kalakača, din nordul Serbiei (Vojvodina). Acesta este localizat pe o terasă de pe malul drept al Dunării, lângă confluența cu Tisa. Datorită poziției înalte, a solului de loess uscat și a numeroaselor gropi cu rol de siloz/grâнар (aprox. 240), acest sit a fost văzut ca un centru sezonier de colectare și păstrare a grânelor [FILIPOVIĆ 2015a, 100; FILIPOVIĆ 2015b, 8]. Au fost colectate numeroase probe de resturi vegetale, mai ales semințe, din gropi.

Analiza arheobotanică a determinat prezența unei game largi de culturi în gropile de umplere, precum și taxoni de plante sălbatice. Meiul obișnuit, einkorn (*Triticum boeoticum*, sau forma domestică, *Triticum monococcum*), grâul decorticat și orzul sunt tipurile dominante în ansamblul culturilor de la Kalakača [FILIPOVIĆ 2015a, 112].

Dar lista plantelor recent identificate este mai lungă și excede categoria cerealelor [Filipović 2015b, 14-18]. Cea mai mare pondere o are *Panicum miliaceum* (67%), urmat de *Triticum monococcum* (11%), *Triticum dicoccum* (7%), *Hordeum vulgare* (4%) și altele [FILIPOVIĆ 2015b, 24, Fig. 6a].

Grâul, orzul și meiul obișnuit domină în prezență la Kalakača. Dar, pe lângă acestea, au fost descoperite rămășițe ale altor taxoni: grâul decorticat, mazărea și in/semințe de in [FILIPOVIĆ 2015b, 27-28].

Pe lângă plantele de cultură, noul set de date conținea și semințe și fragmente din fructele plantelor sălbatice comestibile, cum ar fi cireșul cornelian, coacăzele și castanul sălbatic. Semințele de eventuale buruieni arabile au fost și ele abundente, mai ales iarba găștei (*Chenopodium album* L.) [FILIPOVIĆ 2015b, 28].

Legat de analizele arheozoologice, chiar dacă acestea nu au fost prezentate, cunoaștem faptul ca oamenii primei epoci a fierului aduceau ofrande animale (la Desa, în T1/M1 apare un fragment de humerus drept de porc, în M5 un fragment de vertebră de cerb iar în M9 o falangă de porc domestic), practica creșterea animalelor pentru transport/război (dovadă fiind pandantivele aviforme din depozitul de la Ghidici, piesele de harnașament din necropolele Basarabi sau figurinele de bovidae și cabaline de la Plosca-*Cabana de metal*) ori practica pescuitul sau vânătoria (vezi pandantivul din colț de mistreț din depozitul de la Hunia) [STOICA, CIOANĂ 1975; OANCEA 1972; OANCEA, TĂTULEA 1974; ȘANDOR-CHICIDEANU 2017, BÂSCEANU 2017, 114].

Istoricul cercetărilor

Pentru o mai bună sistematizare a informațiilor și o urmărire mai ușoară a evoluției stadiului cercetărilor arheologice precum și a interpretărilor, am folosit o prezentare luând în calcul schimbările de ordin politic, militar și economico-industriale care au afectat spațiul de la Dunărea de Jos în ultimul secol. Am legat istoricul cercetărilor inclusiv de zonele învecinate ale teritoriului cuprins între Carpații Meridionali, Olt și Dunăre pentru a pune în context mai larg aceste cercetări.

Nu m-am oprit la o delimitare a etapelor din cercetarea arheologică românească ci am considerat mai util să prezint separat, dar în cadrul acestor etape, cercetarea perioadei timpurii a primei epoci a fierului (Ha A-B), respectiv a perioadei mijlocii (Ha C). Faptul că de multe ori cercetările privind perioada timpurie s-au împletit cu cele ce vizau și sfârșitul epocii bronzului m-a determinat să nu le omit pe cele din urmă când relevanța lor pentru cunoașterea perioadei timpurii a primei epoci a fierului era evidentă.

Istoricul și stadiul cercetării perioadei timpurii a primei epoci a fierului

Etapă de dinaintea Primului Război Mondial (inclusiv până la 1918)

Până la Primul Război Mondial și uneori și după acesta descoperirile arheologice au un caracter nesistematic, accidental, cu lipsa contextului în care materialele arheologice apar. Prin urmare, valoarea lor este mult redusă și mai puțin informativă.

Deși în această perioadă arheologia preistorică se afla la începuturi iar multe culturi și grupuri culturale nu fuseseră definite, precursori ca Cesar Bolliac, Teohari Antonescu iar mai târziu Vasile Pârvan, Ioan Andrieșescu ș.a. au observat prin cercetări de suprafață mai multe tipuri de situri despre care intuiau că sunt din trecutul foarte îndepărtat. Este cazul așezărilor fortificate de epoca bronzului sau din prima epocă a fierului dar a căror atribuire era încă incertă. În schimb, ele erau cunoscute și trecute pe hărți habsburgice și austro-ungare, mai ales în Transilvania și Banat.

Pentru zona studiată, un astfel de caz e dat de așezarea fortificată de la Obislavu (com. Grădiștea, jud. Vâlcea), menționată pentru prima dată la sfârșitul secolului al XIX-lea, când în 1896 au fost publicate o descriere sumară a lui Teohari Antonescu și măsurătorile efectuate de inginerul Diaconovici, care îl însoțise în teren [MOISIL 1926, 127; MARINESCU, MUNTEANU 1984-1985, 126].

Etapă interbelică (inclusiv Al Doilea Război Mondial)

În această etapă, accentul se mută de la întocmirea repertoriilor la activitatea de cercetare științifică, se formează o generație tânără de arheologi, discipoli și colaboratori ai lui Vasile Pârvan. Valorificarea săpăturilor se face prin publicarea primelor mari sinteze dintre care menționăm *Getica* lui V. Pârvan (1926), *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien*, a lui I. Nestor (1933), *Arheologia preistorică a Olteniei* de D. Berciu (1939).

Se fac săpături de mică amploare în așezări de la sfârșitul epocii bronzului și începutul primei epoci a fierului iar altele noi sunt indentificate în teren dar încă se mai continuă descoperirile accidentale și cercetările de suprafață.

În 1924, Al. Băcăcilă încearcă să facă o prezentare de tip catalog a colecției de arheologie din muzeul severinean ce conținea și materiale arheologice din perioada vizată de această lucrare [BĂRĂCILĂ 1924].

În 1932, cu ocazia unor cercetări de suprafață la Balta Verde, jud. Mehedinți, I. Nestor și D. Berciu identifică și sapă 21 de morminte dintr-un câmp de urne pe care îl atribuie primei epoci a fierului, mai nou decât cel de epoca bronzului (Žuto-Brdo-Gârla Mare) dar anterior necropolei tumulare de tip Basarabi [BERCIU, COMȘA 1956, 308-320]. Din păcate, publicarea acestor descoperiri este foarte sumară comparativ cu celelalte.

În lucrarea sa din 1933 [NESTOR 1933, 104 și urm.], I. Nestor definește culturile epocii bronzului și se apleacă și asupra genezei primei epoci a fierului pe teritoriul României. Arheologul român vedea pentru prima dată rolul important avut de zona Dunării de Mijloc și de Jos la apariția Hallstattului timpuriu.

Într-o altă lucrare de sinteză, cea a lui D. Berciu din 1939, se aduce o perspectivă nouă privind legătura dintre culturile epocii bronzului și geneza Hallstattului timpuriu în sudul și sud-vestul României. Cercetătorul era de părere că grupul Vârtop-Plopșor, definit de el în urma săpăturilor din cele două localități eponime, păstrează tradiții de la sfârșitul epocii anterioare iar Oltenia și Banatul sunt tratate ca un spațiu unitar. Plusul acestei lucrări e dat de valorificarea materialelor arheologice aparținând câmpurilor de urne din Oltenia din perioada Bz D-Ha A [BERCIU 1939, 139-159].

Tot D. Berciu face primele sondaje în așezarea fortificată de la Obislavu (și care mai apărea ca Grădiștea sau Logrești), pe care le publică în 1939 [BERCIU 1939, 204].

Etapă postbelică (inclusiv regimul comunist)

În anii de după Al Doilea Război Mondial cercetarea arheologică este bine finanțată și mult mai valorificată. Apar tratatul de *Istoria României* (1960), *Istoria poporului român* (1970) dar care au încă mari lipsuri pentru sfârșitul epocii bronzului și prima epocă a fierului datorate stadiului de atunci al cercetării precum și unor interpretări eronate. Se înmulțesc periodicele muzeelor din zona studiată și ale institutelor: Dacia (seria nouă), SCIV(A), Materiale și Cercetări Arheologice, Drobeta, Litua, Buridava.

Are loc definirea grupurilor Govora [HÄNSEL 1976, 57-65], Bistreț-Ișalnița [CHICIDEANU 1986], Insula Banului [MORINTZ, ROMAN 1969], Susani [STRATAN, VULPE 1977].

În 1953, D. Berciu reia valorificarea colecției de arheologie a muzeului din Drobeta Turnu Severin publicând catalogul arheologic al acestuia [BERCIU 1953].

În 1960, apare *Istoria României* în care D. Berciu redactează capitolul *Prima epocă a fierului*. Autorul reia parte din tezele expuse în *Arheologia Preistorică a Olteniei* insistându-se pe evoluția organică, locală, a primei epoci a fierului cu perioada de final a epocii bronzului. Plasează începutul Ha A la 1050 î.Chr. iar în numărul mare de depozite de bronzuri din Ha A-B precum și prin caracteristicile ceramicii grupurilor hallstattiene timpurii vede o legătură genetică între cele două epoci [BERCIU 1960, 137-160].

Același autor, în 1966, revine asupra periodizării făcute în 1960 și consideră că trecerea de la epoca bronzului la prima epocă a fierului se petrece între 1300-1200 î.Chr. prin formarea unor noi sinteze culturale [BERCIU 1966, 150-151, 170].

În 1969, în urma săpăturilor de pe Insula Banului, S. Morintz și P. Roman definesc un nou grup hallstattian timpuriu, numit grupul Insula Banului, legat genetic de cultura Žuto-Brdo-Gârla Mare și datat în Ha A-B. S-a mai constatat că acest grup se formează în zona Porților de Fier și se răspândește în estul Serbiei și vestul Bulgariei [MORINTZ, ROMAN 1969].

În 1970, în *Istoria poporului român*, I. Nestor pune modificările din culturile bronzului târziu din Muntenia și Oltenia pe seama pătrunderii unor populații dinspre est și vest (mai ales cultura Noua-Sabotinovka) și introduce, pentru Hallstattul timpuriu est-carpatic și nord-pontic, termenul de *contraofensiva blocului carpatic* [NESTOR 1970, 27-28].

În această perioadă a anilor '70 au loc mai multe încercări de prezentare a situației generale privind evoluția culturilor și grupurilor culturale de la sfârșitul epocii bronzului și

începutul primei epoci a fierului la Dunărea de Jos. Astfel, B. Hänsel și Sebastian Morintz își propun să rediscute culturile arheologice cunoscute la acea vreme și să reconsidere cronologia acestei perioade sau vechile împărțiri pe faze ale culturii Verbicioara, de exemplu. Cercetătorul german se apleca cu mai multă atenție asupra apariției grupului Vârtop și propunea grupul Ișalnița drept fază intermediară între cultura Žuto-Brdo-Gârla Mare și grupul Vârtop [HÄNSEL 1976, 104-105]. Sebastian Morintz, în schimb, considera materialele Ișalnița drept Verbicioara Vb tocmai pentru a demonstra legătura organică dintre Bz D și Ha A [MORINTZ 1978, 62, 70].

În 1971-1972, Emil Moscalu a săpat pe malul înalt al Oltului, la 3 km de centrul orașului Râmnicu Vâlcea, o necropolă de tipul câmpurilor de urne și una tumulară de incineratie pe care le-a numit Râureni I, respectiv Râureni II. Necropola Râureni I era formată din aproximativ 100 de morminte, cu urne ce conțineau o mare cantitate de oase arse, și era suprapusă parțial de necropola tumulară. Două cuțite din bronz (dar unul dispărut), cu analogii la Radovanu și Șpălnaca, au asigurat încadrarea cronologică a necropolei Râureni I în Ha A₁ [MOSCALU 1981]. Necropola Râureni I reprezintă încă un aspect singular al perioadei timpurii a primei epoci a fierului din zona Olteniei, fără analogii.

O altă lucrare de sinteză dar în domeniul metalurgiei bronzului apare în 1977, prin prezentarea și analizarea pe larg de către M. Petrescu-Dîmbovița a depozitelor de obiecte din bronz din perioada secolelor XVI-VI î.Chr. de pe întreg teritoriul României [PETRESCU-DÎMBOVIȚA 1977]. Un alt plus al acestei lucrări era dat și de restructurarea seriilor de depuneri de obiecte din bronz, cu utilizare până astăzi, atât tipologic cât și cronologic.

Tot în 1977 este publicat tumulul de la Susani, de către I. Stratan și Al. Vulpe [STRATAN, VULPE 1977]. Deși nu se află în zona ce face obiectul acestei lucrări, tumulul conținea materiale arheologice foarte reprezentative pentru perioada timpurie a primei epoci a fierului de la Dunăre, atât ca forme de vase ceramice cât și ca decor iar discutarea genezei primei epoci a fierului în Oltenia și a grupurilor Hinova și Vârtop nu se poate face fără a se lua în calcul materialele de la Susani, jud. Timiș. Așa cum observa și M. Gumă, s-au folosit termenii de "Susani", "Susani-Bobda" sau "Susani-Hinova-Vârtop" pentru toate aceste grupuri din Ha A [GUMĂ 1993, 179].

Prin cercetări de suprafață este identificată și o nouă așezare fortificată, cea de la Portărești, jud. Dolj, și va fi cercetată sistematic în perioada 1979-1980 iar raportul sumar de săpătură va apărea în anii următori (1982, 1983). Se mai menționează și necropola tumulară hallstattiană de lângă așezare [TĂTULEA 1982; TĂTULEA 1983].

În așezarea fortificată de la Obislavu, Fl. Marinescu demarează săpături sistematice, în 1983, și elimină confuzia de până atunci legată de cele două denumiri diferite ale acesteia, ce nu de puține ori făcea să se considere că era vorba de două așezări (Grădiștea și Măru-Logrești) [MARINESCU, MUNTEANU 1984-1985].

Grupul Bistreț-Ișalnița este definit de I. Chicideanu în 1986 și rămâne destul de controversat și astăzi ca grup de "tranziție" de la sfârșitul epocii bronzului la începutul epocii fierului în zona studiată. Autorul îl vede ca pe o manifestare diferită de grupul Ișalnița al lui Hänsel chiar dacă ambele se intercalează între fazele finale ale culturii Žuto-Brdo-Gârla Mare și grupul Vârtop din Ha A, în sec. XIII-XII î.Chr [CHICIDEANU 1986].

Etapă post-decembristă

Și etapa aceasta aduce o evoluție în cercetarea arheologică a primei epoci a fierului și o mai bună evidență informatizată a informației arheologice (baze de date de rapoarte, publicații digitale, repertorii arheologice create prin tehnologii GIS etc.) accesibilă de cele mai multe ori online. Sunt create instituții și portaluri pentru evidența patrimoniului arheologic aflate sub egida Ministerului Culturii și apar publicații noi (Cronica Cercetărilor

Arheologice din România, publicații online dar și site-uri destinate valorificării săpăturilor și dezbaterii dintre arheologi) [<http://cimec.ro/>; <http://www.archaeology.ro/>].

Anul 1993 aduce de sub tipar lucrarea monografică a lui M. Gumă referitoare la civilizația primei epoci a fierului din sud-vestul României. Cu toate că valorifică preponderent descoperirile arheologice din Banat, autorul face ample referiri la evoluția și periodizarea grupurilor Bistreț-Ișalnița, Hinova, Susani, Insula Banului, Gornea-Kalakača în Banat, Oltenia și zonele învecinate [GUMĂ 1993, 140-147, 208-234].

În anul 2000 sunt reluate, pentru puțin timp, săpăturile în așezarea de la Obislavu, dar rezultatele le confirmă doar pe cele deja cunoscute [VULPE ET AL. 2000].

Olimpia Bratu realizează o cartare și o analiză amănunțită a depunerilor de bronzuri dintre Dunărea mijlocie și Nistru acoperind intervalul secolelor XIII-VII î.Chr. [BRATU 2010].

Foarte valoroase sunt și contribuțiile Simonei Lazăr din această perioadă, dintre care se remarcă o monografie a grupului Vârtop [LAZĂR 2005] și prezentarea perioadei de sfârșit a epocii bronzului și de început a primei epoci a fierului [LAZĂR 2011].

Deși valorifică preponderent cercetările etapei Ha D din nordul Olteniei, Gh. Calotoiu prezintă o sinteză a primei epoci a fierului în nordul Olteniei [CALOTOIU 2002].

Extrem de importante sunt cercetările din necropola de la Baley, Bulgaria, aflate încă în desfășurare dar care au furnizat date cronologice importante pentru relația dintre Bz D și Ha A din acest areal [ALEXANDROV ET AL. 2016].

În 2019 apare și sinteza lui G. Crăciunescu referitoare la metalurgia bronzului în acest areal unde acoperă și etapa timpurie a Hallstattului [CRĂCIUNESCU 2019].

Tot în 2019 este publicată necropola de epoca bronzului de la Plosca. Autorii analizează și morminte aparținând grupului Bistreț-Ișalnița dar și Hallstattului timpuriu, respectiv fazele II și III ale necropolei [ȘANDOR-CHICIDEANU, CONSTANTINESCU 2019].

În prezent, în situl de la Hurezani, județul Gorj, Radu Băjenaru desfășoară cercetări arheologice care vor aduce informații noi și importante despre începuturile Hallstattului în Oltenia. Mai mult, conform discuțiilor cu cercetătorul amintit, nivelurile de epoca bronzului acoperă întreaga evoluție a culturii Verbicioara și sunt suprapuse de două niveluri de prima epocă a fierului.

Cătălin Pătroi, în mai multe studii din 2021 privind incintele circulare, încearcă realizarea unei analize spațiale a așezării fortificate de la Portărești, folosind metode moderne de tip GIS [PĂTROI ET AL. 2021a; PĂTROI ET AL. 2021b].

Pentru Ha B și grupul Insula Banului este identificată în această perioadă singura așezare fortificată a acestuia din zona supusă acestui studiu, și anume cea de la Brădești-Valea Rea, jud. Dolj. M. Nica și I. Mihăilescu sunt cei care fac doar o cercetare de suprafață [NICA 1990] iar această așezare rămâne cercetată sistematic, doar printr-o mică săpătură de salvare în 1991 [LAZĂR 2011, 209].

Istoricul și stadiul cercetării perioadei mijlocii a primei epoci a fierului

Etapa interbelică (inclusiv Al Doilea Război Mondial)

Între 1932-1934 se fac primele săpături în necropolele de la Balta Verde și Gogoșu de către I. Nestor și D. Berciu și sunt cercetați tumuli Basarabi [BERCIU 1934b; BERCIU 1935; BERCIU 1939, 154-163].

D. Berciu, în lucrarea din 1939, tratează și descoperirile din necropola tumulară de tip Basarabi de la Balta Verde dar se rezumă la realizarea unei tipologii a tumulilor și prezentarea parțială a materialelor. Prezintă și descoperiri Basarabi făcute la Ostrovu Mare și Gruia. Doar pe baza inventarului funerar consideră că tumulii aparțin unor luptători.

Bineînțeles, la acea vreme fenomenul Basarabi nu fusese încă definit iar aceste necropole din Ha C sunt prezentate la un loc cu cele de la Vârtop din Ha A [BERCIU 1939, 159-166].

În 1944, Vl. Dumitrescu publica un raport asupra cercetărilor arheologice din anul precedent când săpase necropola eponimă de la Basarabi, jud. Dolj [DUMITRESCU 1944].

Etapa postbelică (inclusiv regimul comunist)

În 1949-1950, colectivul coordonat de D. Berciu întreprinde săpături sistematice în necropolele de la Balta Verde și Gogoșu din Ha C, respectiv Ha D. Publicarea unui raport general de săpături se face în 1956 de către D. Berciu și E. Comșa. Era vorba de prima publicare a unei necropole de tip Basarabi din zona Olteniei, încadrată în prima epocă a fierului la vremea respectivă dar fără a se folosi termenul Basarabi de mai târziu. Ca deficiențe ale publicării se pot remarca lipsa planurilor generale, ale tumulilor și mormintelor și lipsa descrierii scheletelor. S-a acordat preponderent atenție inventarului funerar și s-a pierdut, astfel, imaginea asupra practicilor funerare [BERCIU, COMȘA 1956].

În 1965, Al. Vulpe sistematizează materialele din așezările și necropolele de tip Basarabi cunoscute anterior, definește fenomenul cultural Basarabi și împarte evoluția fenomenului Basarabi în două faze [VULPE 1965; VULPE 1965, 118].

În 1966, D. Berciu discută și el evoluția fenomenului Basarabi și propune o împărțire în trei faze [BERCIU 1966, 236-246].

Anul 1968 vine cu publicarea necropolei Basarabi din localitatea eponimă, aducându-se o mare contribuție la cunoașterea fenomenului Basarabi dar nici în cazul acesta nu sunt publicate suficiente planuri de tumuli sau de morminte iar anumite considerente de natură antropologică nu sunt confirmate prin analize. La acel moment, Vl. Dumitrescu vedea geneza culturii Basarabi în vestul Peninsulei Balcanice și o difuzare a acesteia de la vest la est, către Banat și Câmpia Română. De asemenea, optează pentru o împărțire a fenomenului Basarabi în trei faze evolutive [DUMITRESCU 1968; DUMITRESCU 1968, 234].

Pe de altă parte, Al. Vulpe își păstrează ipoteza anterioară [VULPE 1965, 127-128] conform căreia bogatul repertoriu de motive și compoziții decorative ale ceramicii Basarabi își are originea în culturile Bronzului Târziu transmise până în Hallstattul mijlociu prin intermediul materialelor perisabile (lemn, textile), opinie păstrată și în studii ulterioare și căreia i se aduce ca argument puternic exemplul locuirii de pe Insula Banului, precum și exemplul grupului Gornea-Kalakača [VULPE 1970, 187].

În 1972, prin publicarea depozitului de bronzuri de la Ghidici și cartarea altor depozite similare, observăm o concentrare a acestui tip de depozite în care predomină pandantivele în zonele Basarabi, Desa, Ghidici și în proximitatea Dunării, presupunându-se o origine dunăreană a acestui tip de piese [OANCEA 1972; OANCEA, TĂTULEA 1974].

Într-un studiu de sinteză din 1970, Al. Vulpe reia problemele-cheie ale perioadei secolelor VII-V î.Chr. propunând cu această ocazie folosirea termenului de "fenomenul Basarabi" în locul celor de "cultura Basarabi" sau "complexul cultural Basarabi" [VULPE 1970, 183]. Aducând la zi descoperirile de tip Basarabi, face în acest fel o prezentare generală a stilului de decorare a vaselor ceramice, a ritului funerar, a cronologiei, genezei și răspândirii fenomenului Basarabi, cu evidențierea aportului important adus de grupul Insula Banului în apariția decorului imprimat din fenomenul Basarabi, întărindu-și opiniile din 1965 [VULPE 1970, 184-187]. De asemenea, preferă folosirea termenului de "destrămare" a fenomenului Basarabi și consideră că grupul Ferigile ar fi putut apărea prin retragerea comunităților Basarabi din Câmpia Dunării în zona subcarpatică, fiind evidente elementele Basarabi în faza Ferigile II [VULPE 1970, 188, 191-192].

În 1974 are loc publicarea parțială a necropolei de la Eșelnița, jud. Mehedinți, săpată de M. Nica în 1967-1969. Importanța acestei necropole este dată de faptul că ea conținea atât

tumuli Basarabi cât și de tip Ferigile. Astfel, se stabilea limita finală a evoluției fenomenului cultural Basarabi dar și relația lui cu grupul Ferigile și grupurile strâns legate de acesta din urmă (perioada secolelor VI-V î.Chr. așa cum o va numi Al. Vulpe pentru a evita denumirea generală de Hallstatt târziu) [NICA 1974; VULPE 1970, 187-188].

Începând cu anul 1974, VI. Dumitrescu acceptă legătura genetică dintre grupul Insula Banului și fenomenul Basarabi și își revizuieste opiniile din studiile anterioare într-o lucrare generală din 1985 [DUMITRESCU 1985, 150-151].

În 1981, reluând problemele ridicate de necropola de la Eșelnița și prezentând sumar necropola de la Ostrovu Mare, E. Moscalu insistă pe demonstrarea biritualismului fenomenului Basarabi și a caracterului tracic, și nu iliric, al fenomenului Basarabi. De asemenea, similar cu Al. Vulpe, vede geneza fenomenului Basarabi prin aportul grupului Insula Banului și propune termenul de "dezagregare a ornamenticii ceramicii" fără distrugerea fondului etnic [MOSCALU 1981, 17-20].

Iar legat de grupul Gornea-Kalakača care precede și stă la baza fazei timpurii a fenomenului Basarabi, în 1988 este publicată monografia așezării de prima epocă a fierului de la Kalakača, Iugoslavia [MEDOVIĆ 1988].

Etapă postdecembristă

Anul 1993 aduce lucrarea monografică a lui M. Gumă referitoare la civilizația primei epoci a fierului din sud-vestul României. Cu toate că valorifică preponderent descoperirile arheologice din Banat, autorul face ample referiri la evoluția și periodizarea fenomenului Basarabi în Banat, Oltenia și zonele învecinate [GUMĂ 1993, 140-147, 208-234]. M. Gumă, deși optează pentru trei faze (I-III) de evoluție în sud-vestul României, admite că faza I a fost foarte scurtă (prima jumătate-mijlocul sec. VIII a.Chr.), iar reprezentativă pentru restul arealului Basarabi este faza II din Banat (a doua jumătate a sec. VIII-prima jumătate a sec. VII) [GUMĂ 1993, 233]. Tot aici, M. Gumă are meritul de a defini grupul Gornea-Kalakača numit și Bosut IIIa în Serbia [GUMĂ 1993, 194-242].

G. Crăciunescu, în 1995 și 1996, publică noi materiale de tip Basarabi, majoritatea din cercetări de suprafață dar care îmbogățesc repertoriul descoperirilor Basarabi din sud-vestul României [CRĂCIUNESCU 1995; CRĂCIUNESCU 1996c].

În 1996, tabloul evolutiv al fenomenului Basarabi se îmbogățește cu o nouă periodizare. Este vorba acum de împărțirea ceramicii Basarabi de către R. Vasić în două faze, notate Basarabi 1 și Basarabi 2, pe baza distincției între ornamentul în formă de S și elementul decorativ al liniilor *à trémolo*. În opinia sa, cele două tipuri de decor prezintă asemănări foarte mari, iar cel de-al doilea se dezvoltă din ornamentul în formă de S [VASIĆ 1996; VASIĆ 1996, 15]. În capitolul dedicat ceramicii de tip Basarabi, ridic obiecții împotriva acestei noi periodizări.

Tot în 1996 este publicată de către Elvira Ciocea Safta o altă necropolă importantă de tip Basarabi, cea de la Ostrovu Mare, săpată în 1975 de E. Moscalu dar nepublicată de către acesta [CIOCEA SAFTA 1996].

Începând cu anul 2001 au loc anual cercetări sistematice la Desa, jud. Dolj, în punctele *Castravița* și *La Ruptură*, și sunt publicate câteva rapoarte de săpătură și studii [GHERGHE, RIDICHE 2002-2003; GHERGHE, RIDICHE 2004a; GHERGHE, RIDICHE 2004b; GHERGHE, RIDICHE 2005; GHERGHE, RIDICHE 2008; GHERGHE ET AL. 2002; BÂSCEANU 2015-2016; BÂSCEANU 2018], fiind făcut un pas înainte în cunoașterea etapei mijlocii a primei epoci a fierului din Oltenia prin săpărea unei necropole tumulare Basarabi formată din 11 tumuli. Localizată în punctul *Castravița*, necropola Basarabi de la Desa se înscrie în rândul seriei de necropole de la Basarabi, Balta Verde, Ostrovu Mare și, în prezent, este valorificată sub forma unei teze de doctorat în curs de publicare [BÂSCEANU 2017].

Elemente de cronologie relativă și absolută

În literatura de specialitate referitoare la spațiul carpato-dunărean s-a utilizat pentru prima epocă a fierului, chiar din perioada interbelică, sistemul cronologic cvadripartit elaborat de Paul Reinecke (pe baza depozitelor de metal), prin care fiecare epocă era împărțită în patru faze principale: A, B, C și D. Pentru P. Reinecke, sfârșitul epocii bronzului și prima epocă a fierului se eșalonau astfel: Bz D (1300-1200 î.Chr.), Ha A (1200-1000 î.Chr.), Ha B (1000-750 î.Chr.), Ha C (750-600 î.Chr.), Ha D (600-500 î.Chr.) [LÁSZLÓ 1997, 295].

Sistemul respectiv, cu numeroase îmbunătățiri și adăugiri, este folosit în continuare de cea mai mare parte a arheologilor români, după revoluționarea acestuia de către H. Müller-Karpe [MÜLLER-KARPE 1959], care a nuanțat sistemul cronologic al lui Reinecke. Erau stabilite 6 etape cu o durată de 100 de ani în intervalul secolelor XII-VII î.Chr. (fazele Hallstatt A1, A2, B1, B2, B3, C), corespunzătoare perioadelor timpurie și mijlocie ale primei epoci a fierului pe teritoriul României – Ha A₁=sec. XII î.Chr., Ha A₂=sec. XI î.Chr., Ha B₁=sec. X î.Chr., Ha B₂=sec. IX î.Chr., Ha B₃=sec. VIII î.Chr., Ha C=sec. VII î.Chr., această schemă având la acel moment aplicabilitate pentru întreaga Europă Centrală. Sistemul respectiv permitea o sincronizare mai precisă a etapelor și fazelor de evoluție ale culturilor și grupurilor culturale din Europa Centrală și Central-Estică cu seriile de depozite de bronzuri stabilite pentru zonele respective.

Ținându-se cont de aspectele locale ale epocilor bronzului și primei epoci a fierului, în care evoluează grupuri culturale definite aproape exclusiv prin formele și decorul vaselor ceramice, s-a folosit o împărțire tripartită a epocilor bronzului și primei epoci a fierului, fiecare epocă având o etapă timpurie, una mijlocie și una târzie [BERCIU, PETRESCU-DÎMBOVIȚA 1960; VULPE 2010, 292 și urm.].

Prima epocă a fierului (cu referire doar la teritoriul României) arăta în felul următor: perioada timpurie (Ha A-B, cca 1150-800 î.Chr.), perioada mijlocie (Ha C, cca. 800-550 î.Chr.) și târzie (Ha D, cca. 550-350/300 î.Chr.), așa cum deja fusese ea împărțită în *Tratatul de Istorie a României* din 1960 [BERCIU 1960].

Denumirea de prima epocă a fierului este astăzi de preferat deoarece prin Hallstatt se înțelege, pentru Europa Centrală, mai degrabă perioada Ha B3/C-D (sec. VIII/VII-VI/V î. Chr.), în care evoluează necropola de la Hallstatt din Austria, ce urmează perioadei câmpurilor de urne din aceeași zonă și care, acolo, aparțin epocii bronzului [LÁSZLÓ 2010, 291]. Totuși, denumirea de prima epocă a fierului fiind destul de lungă, va fi înlocuită în această lucrare cu aceea de Hallstatt doar că se va referi la regiunile carpatice românești și ale Dunării de Jos.

Elemente de cronologie ale perioadei timpurii a primei epoci a fierului

Termenul de Hallstatt timpuriu este introdus în 1933 de către I. Nestor prin opiniile sale privind formarea perioadei timpurii a Hallstattului din acest spațiu [NESTOR 1933, 61-141].

Dacă explicarea genezei grupurilor hallstattiene timpurii a fost multă vreme dificilă, la fel de problematică a fost și încă este delimitarea cronologică a evoluției acestora. De folos s-au dovedit raportările la spațiul egeean (perioadele miceniană târzie, protogeometrică și geometrică) și la nivelurile de la Troia. Pe baza cronologiei de contact cu aceste zone, s-a propus pentru perioada timpurie intervalul 1200/1150-850/800 î.Chr. [LÁSZLÓ 2010, p. 294].

Pentru datarea absolută a primei etape (Ha A) a Hallstattului din zona supusă acestui studiu de mare ajutor sunt datările C14 din necropola de la Baley, Bulgaria [ALEXANDROV ET AL. 2016] (Pl. XXV). Datările C14 ale mormintelor 24 și 21 de la Baley (morminte cu ceramică Vârtop) indică, cu o probabilitate de 95,4%, următoarele intervale cronologice: 1306–1124 calBC pentru M.21 și 1211–1014 calBC pentru M.24. De asemenea, cu o probabilitate de 68,2%, rezultatele sunt: 1287–1193 calBC (63.6%), 1143–1132 calBC (4.6%) pentru mormântul 21 și 1191–1177 calBC (7.0%), 1162–1144 calBC (9.1%), 1131–1048 calBC (52.1%) pentru mormântul 24

[ALEXANDROV ET AL. 2016, 453, 542, Fig. 9/c,d, f]. Obținem, aşadar, o evoluție a acestui grup care nu contrazice încadrările mai vechi între sec. XII-XI î.Chr.

Iar fibula din depozitul de la Sacoți (Pl. XXXI/7), de tipul Violinbogenfibel (en-violin), în formă de arcuș de vioară sau Peschiera, se datează foarte timpuriu în Ha A₁ (sec. XII î.Chr.) [NANIA, HOLTEI 1972, 178, Pl. X/2; PETRESCU-DÎMBOVIȚA 1977, 120, Pl. 281/16; BADER 1983, 15]. Încadrarea acestui depozit este susținută și de decorul în formă de ghirlandă de pe cele două fragmente de tablă (Pl. XXXII/5-6), ce se poate urmări din bronzul mijlociu până în Ha B [MÖDLINGER 2013, 66, 76]. Analogii avem pe coifuri din bronz de la Bajmok, Serbia (Ha A₁), de la Dusnok, Ungaria (Ha A₂) [MÖDLINGER 2013, 77, Fig. 6].

Pentru evoluția etapei Ha B din Oltenia s-au luat în calcul și descoperirile de la sud de Balcani, prin a căror ceramică se pot face apropieri cu submicenianul și protogeometricul. Necropola de la Vergina, din Macedonia, a fost datată larg în sec. X-VIII î.Chr., la fel ca mormintele cu ceramică protogeometrică de la Kerameikos și Agora Atenei, Grecia, datate în sec. X î.Chr. În ultimele două necropole s-au găsit topoare din fier cu aripioare (*Ärmchenbeile*) cum este cel de pe Insula Banului, grup datat doar pe baza ceramicii în Ha A și B. Acest tip de topoare se datează, în schimb, în Ha B₂ (sec. IX î.Chr.) [PETRESCU-DÎMBOVIȚA 1977, 144]. B. Hänsel a găsit asemănări între ceramica de pe Insula Banului și cea din mormintele de la Atena-Kerameikos, propunând pentru aceste descoperiri o datare între începutul sec. X și prima jumătate a sec. IX-lea î.Chr. [HÄNSEL 1976, 212].

Rezultă de aici că grupul Insula Banului, caracteristic pentru a doua etapă (Ha B) a Hallstattului timpuriu, rămâne încadrat cronologic între sec. X-IX î.Chr. (Ha B₁-B₂) și urmează după manifestările Vârtop-Hinova-Susani din Ha A.

Grupul Insula Banului nu este singurul grup care evoluează în etapa Ha B. Acestuia i se alătură grupul Gornea-Kalakača a cărei ceramică imprimată se regăsește și în așezarea de pe Insula Banului [MORINTZ, ROMAN 1969, Fig. 8/7,18; 9/11; 10/2; 11/13; 16/10; 12; LAZĂR 2013, 11], lucru care indică o contemporaneitate parțială a celor două. Acest grup este slab reprezentat în Oltenia [CRĂCIUNESCU 1996c, pl. 2/6; 4/1, 3, 5; 5, 1 și harta (pl. 8)] și mult mai bine în Banat și Clisura Dunării, acolo unde se poate observa contemporaneitatea parțială dintre el și grupul Insula Banului, pe de o parte, și suprapunerea lui de către fenomenul cultural Basarabi, pe de altă parte. De exemplu, la Gornea, în mai multe puncte, nivelul Basarabi suprapunea nivelul Gornea-Kalakača [GUMĂ 1979] iar în nivelul I de la Gornea-Pod Păzăriște au apărut și materiale de tip Insula Banului, Simona Lazăr susținând contemporaneitatea celor două tipuri ceramice [LAZĂR 2013, 12].

Pentru cronologia grupului Gornea-Kalakača și relația sa cu fenomenul cultural Basarabi, stratigrafia așezării de la Gradina na Bosutu a relevat următoarele orizonturi evolutive ale grupului Bosut: Bosut IIIa sau Kalakača (Ha B₂-B₃, cca. 900-750 î.Chr.), Bosut IIIb ce reprezintă fenomenul Basarabi din zona sârbească (Ha C, cca. 750-550 î.Chr.) și Bosut IIIc grup care nu face obiectul acestui capitol [MEDOVIĆ 1978, 40].

Propunând denumirea de grup Gornea-Kalakača, după valorificarea cercetărilor de la Gornea, M. Gumă plasa și el evoluția acestui grup în intervalul Ha B₂-B₃, sec. IX-VIII î.Chr. [GUMĂ 1993, 194-242].

Elemente de cronologie ale perioadei mijlocii a primei epoci a fierului

Perioada mijlocie a primei epoci a fierului din spațiul carpato-dunărean a fost echivalată cu întreaga evoluție a fenomenului cultural Basarabi. Acesta din urmă, definit strict pe baza elementelor decorative ale ceramicii, a trebuit aşadar să fie încadrat în termeni de cronologie relativă și absolută cu ajutorul altor elemente și anume piesele din metal și prin raportarea sa la grupurile care evoluează la finalul perioadei timpurii a primei epoci a fierului (cu precădere Ha B). Probleme au ridicat și necropolele de tip Basarabi de la Basarabi, Balta Verde, Ostrovu Mare

și Eșelnița căci, pentru majoritatea cercetătorilor, era clar că acestea reprezintă faze mai timpurii sau mai târzii din evoluția fenomenului Basarabi.

Prezența fibulei de tip ochelari în tumulul 12 din necropola Basarabi de la Balta Verde l-a ajutat pe Al. Vulpe să plaseze începuturile necropolei de aici undeva în sec. VIII î.Chr., mai ales că acest tip de fibulă se regăsește și în seria de depozite Bâlvănești-Vinț (depozite datate tot în sec. VIII î.Chr.) [PETRESCU-DÎMBOVIȚA 1977, pl. 394/1-2].

Alte tipuri de fibule ajută și ele la o mai bună încadrare cronologică a începutului fenomenului Basarabi. Este vorba de fibula cu două resorturi, cu arcul din fier și bronz supraturnat și portagrafa în formă de clepsidră care apare în necropolele de la Balta Verde [BERCIU, COMȘA 1956, fig. 65, 81/1-2, 84, 90/1, 110/5-6], Basarabi [DUMITRESCU 1968, fig. 22/6-11] și Ostrovu Mare [CIOCEA SAFTA 1996, 188] dar și în depozitele de la Ghidici [OANCEA 1972, Pl. 4/6] și Hunia și care se datează în sec. VIII-VII î.Chr.

Fibula din fier, cu două resorturi și corpul arcuit (*Zweischleifige Bogenfibeln*), indiferent de variantele ei (cu portagrafa în formă de clepsidră, triunghiulară sau în formă de scut beotic) apare în toate necropolele Basarabi din Oltenia, la Balta Verde, Basarabi, Ostrovu Mare și Desa, și se datează în sec. VIII-mijlocul sec. VII î.Chr. Această caracteristică comună, coroborată cu două datări C14 realizate pe probe luate din T1/M2 și T1/M5 din necropola de la Desa, face din respectivul tip de fibulă un element mai sigur de datare absolută. Datele C14 de la Desa indică o perioadă cuprinsă între 790-540 BC pentru T1/M2 și 770-510 BC pentru T1/M5 dar au fost deocamdată privite cu prudență [BÂSCEANU 2017, 155].

De asemenea, pandantivele circulare cu peduncul (de la Hunia, Ghidici și Desa) sau aviforme (Hunia și Ghidici), precum și săbiile și cuțitele de luptă cu mânerul în forma literei "T" (de la Basarabi, Balta Verde, Desa și Ostrovu Mare) indică o datare tot în sec. VIII î.Chr. [LAZĂR 2013, 16].

Începutul perioadei mijlocii a primei epoci a fierului la jumătatea sec. VIII î.Chr. se poate argumenta și prin relațiile stratigrafice dintre fenomenul Basarabi și grupurile din Ha B (sec. X-VIII î.Chr.), și anume Insula Banului și Gornea-Kalakača, așa cum am arătat mai sus.

Perioada mijlocie a primei epoci a fierului în Oltenia se încheie odată cu apariția grupului Ferigile, acest moment reprezentând și "sfârșitul" perioadei Basarabi, respectiv sec. VII î.Chr., în jur de 650 î.Chr.

Această situație este dovedită și de absența din necropola de la Ferigile a fibulelor Vače și Glasinac II dar care apar în necropolele de la Basarabi, Desa și Balta Verde dar și de structura necropolei tumulare de la Eșelnița care, deși este de tip Ferigile, conține un tumul (T1) Basarabi, cu materiale arheologice similare celor de la Basarabi, Balta Verde și Ostrovu Mare [NICA 1974, 12].

Probleme ridicate de încadrarea grupului Bistreț-Ișalnița

O parte dintre cercetătorii acestui fenomen (în primul rând D. Berciu), chiar și în lipsa unor cercetări exhaustive și doar pe baza tipurilor de vase ceramice, au exagerat rolul și au prelungit evoluția unor culturi din Bronzul final (Verbicioara, Žuto-Brdo-Gârla Mare), etapa timpurie a primei epoci a fierului fiind considerată una locală, prin "hallstattizarea" fazelor finale ale acestor culturi.

Ulterior, după reexaminările critice făcute de B. Hänsel, s-a pus în evidență, în ciuda puținelor date arheologice, existența unor grupuri intermediare formate cu aportul unor influențe vestice, reprezentativ pentru zona noastră fiind grupul Bistreț-Ișalnița definit de I. Motzoi-Chicideanu. De asemenea, literatura de specialitate este semnificativ îmbogățită fie prin lucrări de sinteză, fie prin publicarea unor necropole de referință, cum este cea de la Hinova, multă vreme nepublicată, astfel încât vechile teorii nu mai sunt de actualitate.

Vase ceramice ce se caracterizau prin forme ca amforete, cești cu toarta supraînălțată și castroane cu secțiunea plan-orizontală pătrată și cu lobi trași din buză (la castroane), vase bitronconice decorate cu caneluri pe maxima rotunjire, vase de tip solniță fuseseră atribuite de

D. Berciu și S. Morintz fazelor finale ale culturii Žuto-Brdo-Gârla Mare sau Verbicioara Vb și erau un argument pentru geneza locală a grupului Vârtope [BERCIU 1961; MORINTZ 1978, 39-40]. Completate cu materialele descoperite în zona lacului Bistreț și de la Ișalnița, aceste descoperiri au fost incluse într-un grup de sine stătător, Bistreț-Ișalnița, și plasat cronologic între cultura Žuto-Brdo-Gârla Mare și grupul Vârtope pe motivul că aceste materiale se diferențiază clar de ceramica Žuto-Brdo-Gârla Mare și reprezintă prototipurile pentru olăria grupului Vârtope, canelura devenind predominantă iar din formele Žuto-Brdo-Gârla Mare se mai păstrau doar amforetele și vasele de tip kantharos [CHICIDEANU 1986; MOTZOI-CHICIDEANU 2011, 632].

În termeni de cronologie absolută, acest grup se prelungea până în jur de 1100 î.Chr. [MOTZOI-CHICIDEANU 2011, 633] dar această prelungire a lui până în Ha A se făcuse cu aportul situației arheologice din Banatul românesc și sârbesc. Acolo, necropola de la Beograd-Karaburma prezenta următoarele orizonturi de înmormântări: un orizont Cruceni-Belegiș I (Bronz târziu și partial contemporan cu Žuto-Brdo-Gârla Mare) urmat de un orizont cu ceramică canelată de tip Cruceni-Belegiș II (paralelizat cu grupul Bistreț-Ișalnița) iar în Banat se cunoaște faptul că orizontului Cruceni-Belegiș II îi urmează grupul Bobda-Susani ce se plasează în Ha A iar în Oltenia are analogii în descoperirile de tip Hinova și Vârtope [CHICIDEANU 1980, 30 și urm.; LAZĂR 2011, 40-41]. Prin calibrarea datelor C14 din cimitirul de tip Belegiș de la Velika Gruda a fost stabilită și evoluția necropolei de la Beograd-Karaburma între 1450/1400 – 1200/1150 î.Chr. și, implicit, după Motzoi-Chicideanu, se prelungea și grupul Bistreț-Ișalnița tot până la 1150 î.Chr. [MOTZOI-CHICIDEANU 2011, 613-614].

Criticând includerea în grupul Bistreț-Ișalnița a unor materiale provenite din situri Žuto-Brdo-Gârla Mare sau Vârtope dar admitând că primul grup fusese definit doar prin descoperiri din contexte funerare iar necropolele sau mormintele Bistreț-Ișalnița apăreau de cele mai multe ori grupate pe locul unei necropole Žuto-Brdo-Gârla Mare și suprapuneau stratigrafic mormintele acesteia din urmă [MOTZOI-CHICIDEANU 2011, 637, 639; LAZĂR 2011, 39], Simona Lazăr considera că locul grupului Bistreț-Ișalnița în tabloul evolutiv al perioadei Bz D-Ha A trebuia să fie confirmat și de observații stratigrafice din așezări [LAZĂR 2011, 38-39]. Exemple în care necropolele și mormintele se suprapun avem la Balta Verde-*La Morminți* [MOTZOI-CHICIDEANU 2011, 636-637], la Cârna-*Ostrovogania* (7 morminte Bistreț-Ișalnița – vezi MOTZOI-CHICIDEANU 2011, 638), la Plosca-*Cabana de metal* (4 morminte Bistreț-Ișalnița – vezi MOTZOI-CHICIDEANU 2011, 639; ȘANDOR-CHICIDEANU, CONSTANTINESCU 2019). Un caz în care complexe funerare Bistreț-Ișalnița apar separat de cele Žuto-Brdo-Gârla Mare este la Ghidici, la 40 m, respectiv 300 m vest de așezare [NICA 1995, 237].

Geografic, acest grup pare a ocupa lunca Dunării între Hinova și Corabia, preia influențe de tip Cruceni-Belegiș II, din Banat, cu modificarea stilului ceramic [MOTZOI-CHICIDEANU 2011, 633] însă se știe foarte puține despre habitatul acestor comunități Bistreț-Ișalnița.

De aceea, descoperirile de la Ghidici-*Balta Țarovei* au adus mai multe lămuriri. Cercetările din punctul *Balta Țarovei I* au dus la decopertarea unui număr de 12 locuințe de suprafață: 6 aparțin locuirii Žuto-Brdo-Gârla Mare (L1, L3, L4, L5, L6 și L11), 2 locuirii Bistreț-Ișalnița (L2, L9), 3 grupului Vârtope (L7, L8, L10) iar L12 aparține unui "orizont pre-Basarabi" (Insula Banului și Gornea-Kalakača) iar în punctul *Balta Țarovei II* o singură locuință hallstattiană timpurie (L1, grupul Vârtope) a fost găsită iar ea suprapune direct stratul de locuire Žuto-Brdo-Gârla Mare [NICA 1987; NICA, LAZĂR 1997, 87].

Situația stratigrafică de la Ghidici-*Balta Țarovei I* aduce mai multe clarificări privind relațiile grupului Bistreț-Ișalnița cu grupul Vârtope decât cu cultura Žuto-Brdo-Gârla Mare sau ale grupului Vârtope cu orizontul pre-Basarabi. Cele două locuințe Bistreț-Ișalnița desi apar în apropierea L3 nu o suprapun pe aceasta din urmă [NICA, ROGOZEA 1995, 205, Fig. 1/1; NICA 1995, 240, Fig. 1/2]. Totuși, la descrierea stratigrafiei SI/1994 se menționează că stratul Vârtope (perforat de o groapă pre-Basarabi) îl suprapune pe cel de tip Bistreț-Ișalnița și Žuto-Brdo-Gârla Mare [NICA, ROGOZEA 1995, 201, Fig. 4/1].

De asemenea, materialul Bistreț-Ișalnița de la Ghidici nu apare singur în L2 și L9 ci și amestecat cu cel Žuto-Brdo-Gârla Mare. În L2 mai apar și fragmente ceramice Žuto-Brdo-Gârla Mare antrenate în L2 din stratul de cultură de epoca bronzului [NICA 1987, 22].

Datele de până acum lasă destul de neclare relațiile dintre cultura Žuto-Brdo-Gârla Mare și grupul Bistreț-Ișalnița și nu se putea susține nemijlocit că ultimul înlocuiește cultura Žuto-Brdo-Gârla Mare ci era de admis și o posibilă contemporaneitate între cele două, fie în așezări, fie în necropole. Stratigrafia peretelui estic al secțiunii III de la Ghidici-Balta Țarovei I, deși pledează pentru o succesiune Žuto-Brdo-Gârla Mare – Bistreț-Ișalnița, nu se menține și în alte zone ale așezării. De exemplu, în L11 (locuință Žuto-Brdo-Gârla Mare) stratul de epoca bronzului este suprapus direct de cel Vârtop [NICA, ROGOZEA 1995, 199].

Dar, stratigrafic, ni se prezintă o succesiune: fazele finale ale culturii Žuto-Brdo-Gârla Mare, grupul Bistreț-Ișalnița apoi grupul Vârtop. La Ghidici, stratigrafia se prezintă astfel:

- 0,00-0,30 m – strat vegetal;
- 0,30-0,60 m – strat medieval, cenușiu;
- 0,60-1 m – strat nisipos, steril, gălbui;
- 1-1,25 m – strat hallstattian II (pre-Basarabi), cenușiu-închis;
- 1,25-1,50 m – strat nisipos, steril, gălbui;
- 1,50-1,85 m – strat hallstattian I (Vârtop), cenușiu-închis;
- 1,85-2 m – strat Bistreț-Ișalnița;
- 2-2,25 m – strat steril, gălbui;
- 2,25-2,35 m – strat Žuto-Brdo-Gârla Mare, cenușiu [NICA, LAZĂR 1997, 88, Fig. 3/1].

Totuși, această stratigrafie precum și atribuirea L2 și L9 grupului Bistreț-Ișalnița au fost puternic criticate de Monica Șandor-Chicideanu care este de părere că așezarea de la Ghidici nu poate constitui o bază solidă pentru discutarea grupului Bistreț-Ișalnița din cauza unor lipsuri ale cercetării pe care le-a prezentat detaliat, cum ar fi lipsa unui profil care să dovedească stratigrafia [ȘANDOR-CHICIDEANU 2003, 33; ȘANDOR-CHICIDEANU, CONSTANTINESCU 2019, 59-59].

Adăugând la aceste descoperiri și pe cele din zona lacului Bistreț, se constată și aici, pe grindul Prundu Măgarilor, faptul că *"depunerea Bistreț-Ișalnița suprapunea un alt nivel caracterizat prin material ceramic cu totul tipic culturii Gârla Mare, fapt ce permite precizarea succesiunii în timp a celor două etape"* [MOTZOI-CHICIDEANU ET AL. (online, nepaginat, textul citat este la trei rânduri înainte de nota 26); ȘANDOR-CHICIDEANU 2003, 224].

Pe grindul Ostrovogania de pe malul aceluiași lac a fost săpată și o necropolă Žuto-Brdo-Gârla Mare care avea la extremitatea vestică două grupuri de 3, respectiv 8 morminte Bistreț-Ișalnița, considerate un ultim orizont de înmormântări din necropola respectivă [MOTZOI-CHICIDEANU ET AL. (publicație online, nepaginată, locul citat este în paragraful ce conține nota nr. 32); ȘANDOR-CHICIDEANU 2003, 223]. Dintre aceste morminte, M.13 a fost deja publicat de I. Motzoi-Chicideanu [CHICIDEANU 1986, 42, Abb.35/5].

La Cârna-Grindul lui Dănilă, cercetările au identificat o altă necropolă ce conținea morminte Žuto-Brdo-Gârla Mare și Bistreț-Ișalnița [ȘANDOR-CHICIDEANU 2003, 223].

Prin urmare, succesiunea Žuto-Brdo-Gârla Mare – Bistreț-Ișalnița este documentată și în zona lacului Bistreț.

Și la sud de Dunăre, din necropola de la Baley [ALEXANDROV ET AL. 2016, 441, Fig. 1] (Pl. XVI/1), Bulgaria, aflată la o distanță relativ mică de siturile de la Gârla Mare sau Balta Verde, au fost identificate și publicate complexe funerare Žuto-Brdo-Gârla Mare, Bistreț-Ișalnița dar și Vârtop [ALEXANDROV ET AL. 2013] (Pl. XVI/1). Este vorba de mormintele 27 (Žuto-Brdo-Gârla Mare), 26 (Bistreț-Ișalnița), 24 (Vârtop). Un caz atipic este mormântul 22 (Pl. XIX/2) care conține atât ceramică Žuto-Brdo-Gârla Mare cât și o urnă bitronconică [ALEXANDROV ET AL. 2013, 319, Fig. 3/2] cu 4 grupe de proeminențe duble pe maxima rotunjire, dispuse simetric dar fără niciun alt fel de decor. Două urne de aceeași formă dar care prezintă, în schimb, decor canelat oblic și în ghirlandă provin din mormântul 24 [ALEXANDROV ET AL. 2013, 320, Fig. 4/8-9; ALEXANDROV ET AL. 2016, 451, Fig. 8/e-f]. Asemănarea cu ceramica Vârtop este evidentă.

Această situație, când pe lângă o urnă din Ha A (vas principal) se găsesc și castroane Žuto-Brdo-Gârla Mare de la sfârșitul epocii bronzului (vase adiacente), este prezentă și în necropola de la Hinova [DAVIDESCU, VULPE 2010, 119-120, Fig. 2/1.1, Fig. 3/1.2].

Dacă relațiile Žuto-Brdo-Gârla Mare – Bistreț-Ișalnița sunt confirmate și de rezultatele din necropola de la Baley, cele dintre Žuto-Brdo-Gârla Mare – Vârtop nu sunt suficient documentate, chiar dacă autorii săpăturii datează mormântul 22 într-o fază timpurie a grupului Vârtop. El pare să fie un mormânt hallstattian cu ceramică adiacentă din Bronzul final.

Datările C14 de la Baley, realizate pentru mormintele 27, 10, 21 și 24 (Pl. XXV) vin să infirme prelungirea grupului Bistreț-Ișalnița până în jur de 1100 î.Chr., deci în Ha A₁. Mormântul 26 nu a beneficiat de datări C14 dar, în schimb, mormântul 27 conține atât ceramică Žuto-Brdo-Gârla Mare cât și Bistreț-Ișalnița. Aceasta din urmă este reprezentată de 3 kantharoi cu secțiune pătrată în plan orizontal și decorați cu caneluri fine verticale și în ghirlandă (Pl. XVI/2; XVII/b-g; XVIII) [ALEXANDROV ET AL. 2013, 317, Fig. 1/2-4; ALEXANDROV ET AL. 2016, 447, Fig. 4/b-d]. Pe baza acestor caracteristici, cele trei vase au fost atribuite grupului Bistreț-Ișalnița [ALEXANDROV ET AL. 2013, 318; ALEXANDROV ET AL. 2016, 454] ceea ce face din mormântul 27 un complex funerar cu ceramică Žuto-Brdo-Gârla Mare și Bistreț-Ișalnița.

Că grupul Bistreț-Ișalnița are o evoluție scurtă, anume între 1250-1200 î.Chr., este de părere, mai nou, și Monica Chicideanu-Șandor, ținând cont de datările de la Baley [ȘANDOR-CHICIDEANU, CONSTANTINESCU 2019, 62].

Pe baza acestui fapt, se reia o nouă problemă și anume aceea a contemporaneității parțiale a celor două, și anume a ultimei faze a culturii cu ceramică încrustată (așa cum mai este numită cultura Žuto-Brdo-Gârla Mare) cu grupul Bistreț-Ișalnița [SHALGANOVA 1994; SHALGANOVA 1995; ALEXANDROV ET AL. 2016, 454].

Datările C14 pentru M27 indică cu o probabilitate de 95,4% intervalele 1416–1258 calBC (92.9 %), 1247–1233 calBC (2.5 %) (Pl. XXV/e) [ALEXANDROV ET AL. 2016, 452-453, Fig. 9/e-f].

Prin urmare, se poate afirma că grupul Bistreț-Ișalnița poate fi contemporan cu ultima fază a culturii Žuto-Brdo-Gârla Mare dar devine dificil de susținut evoluția sa, în Oltenia cel puțin, până în jur de 1100 î.Chr. Al. Vulpe observa, de asemenea, că grupul Bistreț-Ișalnița nu se poate considera reprezentativ pentru o arie atât de largă cum propunea I. Motzoi-Chicideanu ci reprezintă o serie redusă de morminte în cadrul unor necropole Žuto-Brdo-Gârla Mare [DAVIDESCU, VULPE 2010, 143]. Totuși, așa cum o arată cele expuse aici, consider că nu mai putem afirma despre grupul Bistreț-Ișalnița că urmează culturii Žuto-Brdo-Gârla Mare, ci că îi poate fi și parțial contemporan ceea ce determină o reconsiderare a acestuia pornind de la noile informații. De asemenea, nu mai putem vorbi de prezența lui doar în necropole Žuto-Brdo-Gârla Mare. Cercetările din zona subcarpatică a Olteniei îl arată prezent în situri în care au fost identificate și locuiri Govora și Vârtop [SANA ET AL. 2016b].

Probleme ridicate de încadrarea grupului Vârtop

Definit pe baza ceramicii din așezările și tumulii de la Vârtop și Plopșor [BERCIU 1939, 139-159; LAZĂR 2005; LAZĂR 2011, 48-61] și încadrat în Ha A, grupul Vârtop a fost analizat critic și de Motzoi-Chicideanu. El era de părere că respectivele complexe funerare sunt mai apropiate de grupul Bistreț-Ișalnița dar se limita la aceste observații [MOTZOI-CHICIDEANU 2011, 642].

De asemenea, săpăturile de la Ghidici și din zona lacului Bistreț indică o succesiune Bistreț-Ișalnița – Vârtop în Oltenia însă acest lucru nu este sesizat în Banat unde, pentru perioada în care evoluează grupul Bistreț-Ișalnița, avem fazele Cruceni-Belegiș II iar pentru Ha A se manifestă grupul Bobda-Susani care are, totuși, analogii cu descoperirile de tip Hinova și Vârtop [GUMĂ 1993, 148-181; LAZĂR 2011, 57-58].

Așa cum am mai arătat, datările C14 din necropola de la Baley nu numai că au oferit limite cronologice absolute pentru încadrarea grupului Bistreț-Ișalnița ci și pentru încadrarea grupului Vârtop și observării genezei Hallstattului timpuriu în lunca Dunării.

Pe lângă mormântul 24 amintit mai sus, cu material Vârtop și care a fost datat C14, un alt mormânt care a furnizat astfel de materiale și date a fost mormântul 21 (Pl. XX-XXII/a-e) [ALEXANDROV ET AL. 2016, 439-440, 443, 448-450, Fig. 3., 5., 6, 7/b-e]. Format din trei grupuri de vase ce totalizau un număr de 22 de recipiente ceramice, acesta a fost un mormânt de incinerare, rit funerar întâlnit în tumulii de la Vârtop dar și la Ghidici (cu mormântul de aici se aseamănă și nr. 24, de altfel) [NICA 1995, 237-238] sau în zona lacului Bistreț, punctul *La nea Vasile Feraru* [MOTZOI-CHICIDEANU 1999-2001].

Materialele din mormântul 24 au bune analogii în grupul Vârtop (în necropola de incinerare de la Balta Verde [BERCIU, COMȘA 1956, 318, Fig. 49/1], la Ghidici [Nica 1995, 242, Fig. 3/7, 11], Vârtop [BERCIU 1939, 147, Fig. 183]) dar, de asemenea, și la Hinova [DAVIDESCU, VULPE 2010, 158, Fig. 7/14.1].

Revenind la datările C14 ale mormintelor 24 și 21 de la Baley, diagramele indică, cu o probabilitate de 95,4%, următoarele intervale cronologice: 1306–1124 calBC pentru mormântul 21 și 1211–1014 calBC pentru mormântul 24. De asemenea, cu o probabilitate de 68,2%, rezultatele sunt: 1287–1193 calBC (63.6%), 1143–1132 calBC (4.6%) pentru mormântul 21 și 1191–1177 calBC (7.0%), 1162–1144 calBC (9.1%), 1131–1048 calBC (52.1%) pentru mormântul 24 [ALEXANDROV ET AL. 2016, 453, 542, Fig. 9/c,d, f].

Luând procentele cele mai mari de probabilitate avem următoarea ordine cronologică:

- Mormântul 27 (Žuto-Brdo-Gârla Mare, Bistreț-Ișalnița): 1416-1258 calBC (Pl. XXV/e);
- Mormântul 21 (Vârtop): 1306-1124 calBC (Pl. XXV/c);
- Mormântul 24 (Vârtop): 1211-1014 calBC (Pl. XXV/d).

Nu numai că se observă că grupul Bistret-Ișalnița nu se prelungește în Ha A iar grupul Vârtop evoluează în Ha A₁-A₂ și că cele două sunt successive dar și faptul că necropola de la Baley furnizează și elementele de datare absolută care până acum lipseau pentru grupul Vârtop. Datele C14 de la Baley se pot, așadar, lua ca referință și pentru siturile Vârtop din Oltenia: cel de la Ghidici se află la aprox. 70 km, cel de la Balta Verde la aprox. 45 km, cele din zona lacului Bistreț se află la circa. 100 km la fel ca cele de la Vârtop-Plopșor. Chiar și situl de la Hinova se află la circa 65 km. Este vorba de distanțe rutiere conform site-ului distanta.ro. În realitate, unele distanțe pot fi chiar mai mici presupunând că în preistorie rutele erau și altele decât cele rutiere de astăzi.

Noi date C14 pentru grupul Vârtop vin din județul Vâlcea, comuna Gușoeni. În timpul cercetărilor de pe traseul conductei BRUA, la care am participat împreună cu colegul Ion Tuțulescu, au fost descoperite două așezări pe care le atribuim grupului Vârtop și din care am prelevat probe pentru datări C14. Rezultatul datărilor efectuate la Potsdam, grație protocolului cu Universitatea 1 Decembrie din Alba Iulia, indică anii 1240-1160 î.e.n. cal BC. Așezarea de aici este în curs de publicare și prezentare la al 14-lea Congres Internațional de Tracologie, la un moment ulterior apariției acestei lucrări.

Probleme ridicate de încadrarea grupei Hinova

În necropola de la Baley, autorii au observat și situații similare cu unele din necropola hallstattiană timpurie de la Hinova, jud. Mehedinți [ALEXANDROV ET AL. 2016, 445]. Prezența unor materiale Žuto-Brdo-Gârla Mare în morminte de la Hinova precum și analogiile unor vase de la Baley cu unele de la Hinova pot sugera o contemporaneitate între nivelul IV (cel din care provin mormintele 10, 21, 24 și 27) al necropolei de la Baley cu necropola de la Hinova. Un caz elocvent este analogia dintre mormântul 22 (Pl. XIX/2) de la Baley și M.1 de la Hinova (Pl. XL/1-2) chiar dacă urna de la Baley se aseamănă mai degrabă cu urna din M.4 de la Hinova (Pl. XL/6). Elementul comun este strachina evazată, cu 2 lobi trași din margine și tortiță pe pântec, cu

decor încrustat, ce apare în mormântul 22 la Baley și în M.1 la Hinova [ALEXANDROV ET AL. 2013, 319, Fig. 3/1; DAVIDESCU, VULPE 2010, 154, Fig. 3/1.2].

Un alt element Žuto-Brdo-Gârla Mare comun celor două necropole este fragmentul de figurină antropomorfă din interiorul urnei lui M.7 (Pl. XLI/5) de la Hinova [DAVIDESCU, VULPE 2010, 156, Fig. 5/7.4] ce apare și în mormântul 27 de la Baley (Pl. XVIII/5) [ALEXANDROV ET AL. 2016, 447, Fig. 4/f].

Așadar, cu prudența necesară, datele C14 de la Baley pot fi folosite și pentru o încercare de datare absolută a necropolei de la Hinova, ceea ce ar aduce clarificări privind evoluția acestei necropole. În orice caz, par plauzibile atât întrebarea lui Al. Vulpe cum că necropola de la Hinova s-ar fi putut dezvolta în proximitatea uneia de tip Žuto-Brdo-Gârla Mare [DAVIDESCU, VULPE 2010, 141] ca și observația că această necropolă se plasează la finalul unei succesiuni de câmpuri de urne cu ceramică imprimată și încrustată de tip Žuto-Brdo-Gârla Mare fără niciun aport al grupului Bistreț-Ișalnița [DAVIDESCU, VULPE 2010, 142].

Succesiunea culturilor și grupurilor culturale la sfârșitul epocii bronzului și începutul epocii fierului în sud-vestul României (Bz D-Ha A-B)

Din punct de vedere geografic, pentru geneza și evoluția primei epoci a fierului în sud-vestul României, pe baza descoperirilor, se conturează mai multe zone distincte.

Zona A. Prima și cea mai importantă este zona de câmpie de-a lungul cursului Dunării, atât la vest cât și la est de Porțile de Fier. Se caracterizează prin o serie de necropole plane de la Dunăre (Balta Verde, Hinova, Cârna-*Ostrovogania*, Baley) precum și prin tumulii de la Vârtop pentru Ha A și grupurile Insula Banului și Gornea-Kalakača pentru Ha B.

Zona B. Aceasta este reprezentată de bazinul Rm. Vâlcea și orizontul de înmormântări Râureni I dar și de o serie de descoperiri din Argeșul și Gorjul subcarpatic.

Zona C. Nu putem neglija nici manifestările din Banat (orizontul Cruceni-Belegiș II, grupul Bobda-Susani), aflate în evidentă relație cu cele din Oltenia pe care le influențează.

Majoritatea cercetărilor interpretează geneza grupurilor hallstattiene timpurii prin pătrunderea unor manifestări vestice de tip Cruceni-Belegiș II din Banat, încă de la sfârșitul epocii bronzului. Se poate studia și ipoteza “desfășurării” grupului Vârtop dinspre sudul Dunării spre nordul Olteniei fără a se nega difuziunea inițială dinspre vest. În ce măsură este vorba și de o pătrundere masivă de populații dinspre vest, acest lucru este în continuare discutabil, această teză trebuind treptat abandonată și să ne limităm la modificarea stilului de ornamentare pe aceleași forme din perioada precedentă.

În termeni de cronologie absolută, acest interval este plasat în zona noastră la 1200/1150 î.Chr. dar numai pentru zona A avem o evoluție pe care o putem urmări și cronologic prin date C14 iar la Ghidici și stratigrafic. În zona B încă avem un hiatus între ultimele manifestări ale grupului Govora de la sfârșitul epocii bronzului și manifestările Râureni I și Vârtop din etapa timpurie a primei epoci a fierului. Prezența grupului Bistreț-Ișalnița în acest areal B este semnalată sporadic (4 complexe), la Drăgoieni-Ferma 3, jud. Gorj [SANA ET AL. 2016a, 11-34; SANA ET AL. 2016b, 22, 23, 33] iar grupului Vârtop îi aparțin mai puține descoperiri decât la Dunăre. Mai mult, este vorba de multe cercetări de suprafață și nu avem date stratigrafice clare sau datări C14 ca în zona A, deocamdată. Totuși, trebuie semnalat potențialul sitului de la Hurezani, jud. Gorj, unde, după cum am aflat [informații Radu Băjenaru], nivelurile de epoca bronzului acoperă întreaga evoluție a culturii Verbicioara și sunt suprapuse de două niveluri de prima epocă a fierului (Vârtop). Tot din acest sit, sunt așteptate datări C14, precum și din alt sit din județul Vâlcea, și anume Gușoeni (în curs de publicare dar după apariția acestei lucrări).

Putem vorbi acum de similarități între zonele A și B, în sensul că grupul Vârtop se succede după culturile/grupurile bronzului târziu iar, în ambele cazuri, grupul Bistreț-Ișalnița pare elementul de legătură. Doar că mai multe informații vor aduce publicațiile viitoare. În ambele zone s-a descoperit ceramică Verbicioara sau Govora asociată cu ceramică Bistreț-Ișalnița – la

Argetoaia, Coțofenii din Față, Donești, Gubaucea, Ocnele Mari, Rast, Vulturești, Secu–Ogașul Mare, zona lacului Bistreț – dar *ariile celor două grupuri sunt greu de definit căci grupul Bistreț-Ișalnița nu se reduce la fosta arie ŽB-GM, avansează spre dealurile subcarpatice, iar pe linia Dunării apar fragmente ceramice de tip Govora mult prea multe ca ele să fie rezultatul schimburilor* [ȘANDOR-CHICIDEANU, CONSTANTINESCU 2019, 60-61]. Tot Monica Chicideanu-Șandor este de părere că *a existat un paralelism între faza clasică a culturii ŽB-GM și grupul Govora și cultura Zimnicea-Plovdiv, ultimele două mai longevive decât cultura ŽB-GM, motiv pentru care ele sunt contemporane și cu grupul Bistreț-Ișalnița* [ȘANDOR-CHICIDEANU, CONSTANTINESCU 2019, 61].

Sistematizând, putem vorbi de următoarele succesiuni:

Zona A: manifestările finale ale culturii Žuto-Brdo-Gârla Mare împreună cu cele ale grupului Bistreț-Ișalnița, grup ce nu își mai prelungește existența până în jurul anului 1100 î.Chr.; urmează manifestările de tip Vârtop-Hinova (primele fiind cele mai numeroase și caracteristice acestei zone); la Ghidici au fost descoperite materiale similare grupurilor Insula Banului și Gornea-Kalakača din Banat, grupuri ce preced fenomenul Basarabi din Ha C.

Zona B: la sfârșitul epocii bronzului, în zona subcarpatică a Olteniei se manifestă grupul Govora sau Govora-Fundeni [PALINCAȘ 1996, 257 și urm.]. Din puținătatea datelor stratigrafice, de dinainte de descoperirea sitului de la Hurezani, nu era clară relația grupului Govora cu grupul Vârtop, rămânând de văzut dacă sunt parțial contemporane sau se succed. De asemenea, după cum am arătat mai sus, apariția descoperirilor de tip Bistreț-Ișalnița schimbă datele acestui tablou evolutiv dar aceste descoperiri sunt încă sporadice. Este, totuși, foarte probabil ca și în această zonă grupul Bistreț-Ișalnița să fie elementul de legătură între grupurile Govora și Vârtop, cel puțin în anumite situri arheologice.

Acel orizont *hallstattian timpuriu* prezentat de Gh. Petre-Govora [PETRE-GOVORA 1983] prin o serie de cercetări restrânse își găsește analogii în grupul Vârtop [LAZĂR 2011, 56-57], ca și noile descoperiri de la Copăcelu, jud. Vâlcea [TERTECI 2017a]. Este mult mai plauzibilă succesiunea Govora – Vârtop. La Călugăreni [CHICIDEANU 1981, 106-107], jud. Gorj, a fost observat, totuși, că după nivelul Verbicioara IV (sau grupul Govora) urmează un nivel de locuire Vârtop ceea ce ar fi încă un indiciu privind succesiunea celor două grupuri.

Mai izolată este grupa Râureni I, o manifestare singulară în Oltenia subcarpatică a primei epoci a fierului, ea fiind datată în Ha A-B₁.

În **Zona C**, Banatul, fondul Cruceni-Belegiș II, poate printr-o mișcare de populații spre vest sau doar printr-un impuls în moda ornamentării vaselor ceramice, va duce la formarea grupului Bistreț-Ișalnița, grup ce păstrează și o serie de tradiții Žuto-Brdo-Gârla Mare. Pentru Bronzul târziu din Banat s-a vorbit de o contemporaneitate Belegiș II – Bistreț-Ișalnița urmată în Ha A de manifestările Bobda-Susani. Un alt grup *hallstattian timpuriu* de la vest de Porțile de Fier, așa cum l-au numit S. Morintz și P. Roman, este grupul Insula Banului (Ostrov Gruppe la Hänsel) parțial contemporan și succedat apoi de grupul Gornea-Kalakača, ultimul realizând trecerea către perioada mijlocie a primei epoci a fierului. Pentru restul Banatului, în etapa timpurie a primei epoci a fierului, se manifestă cultura Gáva.

Se cuvin făcute următoarele remarci:

- aceste grupuri *hallstattiene timpurii* au fost definite pe baza necropolelor cercetate și au morminte cu un inventar aproape standard, după cum observa Al. Vulpe [DAVIDESCU, VULPE 2010, 133]: urna (vas-bitronconic), capacul (castron) și vase adiacente (cești tronconice cu toarta supraînălțată). În linii mari, cu unele diferențe de decor, aceste tipuri de vase ceramice se întâlnesc pe un areal larg în această perioadă timpurie și trebuie pus un mai mare accent pe cercetarea așezărilor.
- puținele date stratigrafice din așezările din zona A confirmă succesiunea la care m-am referit. Mai mult, planimetria necropolelor cercetate în zona lacului Bistreț de colectivul condus de I. Motzoi-Chicideanu arată continuarea folosirii acestora de comunitățile Bistreț-Ișalnița, ceea ce poate susține evoluția acestui grup pe fond Žuto-Brdo-Gârla Mare [ȘANDOR-CHICIDEANU, CONSTANTINESCU 2019, 56-57].

- nu apare evidentă vreo componentă transilvăneană sau munteană în formarea grupurilor hallstattiene timpurii din Oltenia.
- rămâne încă problematică geneza primei epoci a fierului în Oltenia subcarpatică, o zonă de interferențe culturale și în epoca bronzului datorată resurselor de sare.
- se menține importanța culoarului Dunării în difuzarea “modei hallstattizării” de la Vest spre Est, există și unele relații cu sudul egeean (necropola de la Kastanas). Nu se susțin nici teza unei migrații de populații și nici teza legăturii organice, neîntrerupte, dintre culturile Bronzului final și grupurile hallstattiene. Este evident că această teză a avut la bază considerente naționaliste și a fost forțată prelungirea fazelor finale Verbicioara și Žuto-Brdo-Gârla Mare în acest scop.

Consider că explicarea genezei primei epoci a fierului în sud-vestul României va trebui căutată mai mult în fenomene economice, culturale și antropologice și nu doar prin tipologia ceramicii. Mai mult, cunoaștem prea puține despre economia și habitatul acestor comunități, două elemente la fel de importante în explicarea formării primei epoci a fierului dar este plauzibil că Dunărea a fost o axă de circulație de la Vest la Est pentru aceste comunități preponderent pastorale datorită locurilor de pășunat și dificultății de a se practica agricultura.

Probleme ridicate de încadrarea grupurilor Insula Banului, Gornea-Kalakača și relația cu fenomenul cultural Basarabi

Aportul descoperirilor din metal la cronologia grupurilor Insula Banului și Gornea-Kalakača a fost prezentat puțin mai sus. Prezența descoperirilor de tip Insula Banului și Gornea-Kalakača este mult prea redusă în Oltenia iar așezarea de pe Insula Banului (sau cea de la Rogova) se apropie mai mult de zona Banatului. Nu știm în ce măsură s-ar putea aplica și pentru restul Olteniei stratigrafiile și încadrările cronologice de la „Gardina na Bosutu” – Bosut III a (900 – 750 a. Chr., locuirea de tip Kalakača), Bosut III b (paralelizat cu cultura Basarabi, respectiv 750 – 550 a. Chr.), Bosut III c (550 – 300 a. Chr.) sau Kalakača (secolele X – IX a. Chr., unde intră materiale de tip Bosut III a și care corespunde descoperirilor de tip Gornea-Kalakača din Banat) [MEDOVIĆ 1978, 40; MEDOVIĆ 1988, 450-451; LAZĂR 2013, 13].

Pentru moment, luăm în considerare ipoteza Simonei Lazăr [LAZĂR 2013, 17], și anume că grupurile Gornea-Kalakača și Insula Banului ar fi parțial contemporane. Ea semnalează importuri reciproce în ariile celor două grupuri ceramice și situații similare în Banat, la Gornea, în așezările de tip Gornea-Kalakača de la „Țărmuri”, „Pod Păzăriste” I și Iaz – „Dâmb” unde au fost găsite materiale Insula Banului. Pe de altă parte, în așezarea de pe Insula Banului a fost găsită ceramică ce ar putea aparține tipului Gornea-Kalakača.

Nici stratigrafia de la Ghidici, deoarece nu este completată de un profil desenat, nu poate fi un argument hotărâtor pentru relația grupului Gornea-Kalakača cu fenomenul cultural Basarabi aici, în Oltenia. Încă nu avem o situație ca la Gornea unde ceramica Basarabi deja constituie suprapune grupul Gornea-Kalakača [LAZĂR 2013, 17].

Perioada timpurie a primei epoci a fierului

Etapa Ha A

Grupul Vârtop

Informații generale

A fost definit inițial pe baza ceramicii din așezările și tumulii de la Vârtop și Plopșor [BERCIU 1939, 139-159; LAZĂR 2005; LAZĂR 2011, 48-61] și încadrat în perioada Ha A, lucru confirmat astăzi și de datările C14. Pentru Ha A, este singurul grup cultural din această zonă care oferă suficiente informații privind arealul de răspândire, habitatul, necropole și morminte și cultura materială.

Se încadrează în orizontul grupurilor cu ceramică canelată și proliferază atât în zona luncii Dunării, pe ambele maluri, dar și în zona subcarpatică a Olteniei.

În legătură cu habitatul grupului Vârtop, cunoaștem ambele tipuri de așezări (fortificate și nefortificate), fiind identificate așezările fortificate de la Obislavu, jud. Vâlcea, Portărești, jud. Dolj dar care indică o locuire ce urmează după aceea a grupului Govora. Tot o locuire ce urmează perioadei finale a epocii bronzului constatăm și în așezările nefortificate, un caz elocvent având în așezarea de la Ghidici, jud. Dolj. Structurile de locuire predominante sunt locuințele de suprafață, trei locuințe Vârtop fiind cercetate tot la Ghidici, una la Copăcelu, jud. Vâlcea, păstrându-se, așadar, o tradiție din perioada anterioară.

Legat de ceramica din așezările și necropolele grupului Vârtop, se observă așa-numitul fenomen de *hallstattizare*, și anume aplicarea decorului canelat pe forme ce evoluează la sfârșitul epocii bronzului. Este vorba de vasul bitronconic cu corp pântecos, strachina și castronul cu buza invazată, vasul dublu de tip solniță, vasele-cuptor, borcanul decorat cu brâuri alveolare, crestate sau cu incizii, vasul cu picior, ceștile cu toarta supraînălțată.

Dar, spre deosebire de formele din etapa anterioară, vasele ceramice ale grupului Vârtop au o pastă destul de bine arsă, de culoare brun-închisă sau neagră, și cu lustruire, mai ales la exterior. De pe aceste forme dispărește decorul incizat și încrustat fiind prezente canelurile în stea sau în ghirlandă, canelurile oblice de pe zona de maximă rotunjire dar și proeminențe conice sau apucători late dispuse simetric în aceeași zonă a vasului bitronconic. Apucători late se întâlnesc și la vasele de tip borcan însă sunt dispuse sub buză și sub brâu.

Legat de economia comunităților Vârtop, nu se poate spune dacă preponderentă era agricultura sau creșterea animalelor dar puținele elemente descoperite indică atât practicarea celor două cât și pescuitul. Astfel, la Ghidici, în locuința nr. 7, au fost descoperite 10, respectiv 25 de greutateți piramidale de dimensiuni mari, din lut, precum și bile, provenind cel mai probabil de la un război de țesut iar în locuința nr. 12 de la Ghidici-Balta *Țarova II* a fost găsită o fusaiolă. La Vârtop, într-o locuință de tip colibă, D. Berciu a descoperit, de asemenea, pietre de râșniță, fragmente de greutateți de plasă de pescuit dar și oase de animale. Lipsesc, din păcate, analizele arheozoologice pentru siturile arheologice de tip Vârtop, lucru valabil pentru restul perioadei timpurii a primei epoci a fierului din zona analizată în această lucrare.

Ritul funerar al grupului Vârtop indică preponderența incinerăției dar, în zona subcarpatică a Olteniei, am identificat și înhumația, mai exact un anume tip de practici funerare - înmormântări în așezări. Totuși, precaritatea înregistrării situației arheologice îndeamnă la rezerve legat de ritul înhumației. Nu este, de asemenea, exclus ca acest rit să fie prezent doar în zona subcarpatică a Olteniei nefiind cercetate morminte de incinerăție Vârtop în această zonă.

Cât despre ritualul funerar contatăm atât depunerea oaselor calcinate în urne care au fost puse apoi în morminte (la Ghidici și Plosca-Cabana de Metal) și necropole plane (Balta Verde) dar și existența tumulului ca monument funerar. Tumulii de la Vârtop și Plopșor au fost analizați de Simona Lazăr iar absența oaselor calcinate din aceștia a făcut-o să se întrebe dacă incinerăția

în tumul este într-adevăr o practică funerară a grupului Vârtop sau avem o situație similară ca la Susani și în acest caz tumulii ar fi monumente de alt tip și nu funerare [LAZĂR 2011, 49].

Vedem, așadar, că grupul Vârtop rămâne destul de puțin cercetat și ridică suficiente întrebări legate inclusiv de relația acestuia cu grupul Govora sau Bistreț-Ișalnița, relație pentru care nu avem informații stratigrafice clare. Totuși, observând succesiunea nivelurilor de locuire din așezările fortificate de la Obislavu și Portărești dar păstrând o oarecare prudență dată de caracterul redus al cercetărilor de acolo, putem presupune că, în aceste așezări, grupul Vârtop succede grupul Govora.

De asemenea, în pofida asemănărilor cu ceramica din necropola de la Hinova și, parțial, de la Râureni, putem considera grupul Vârtop ca principala manifestare a comunităților umane din etapa Ha A a primei epoci a fierului între Carpații Meridionali, Olt și Dunăre.

Habitatul

În Oltenia datele despre așezările din Ha A-B sunt mai puțin numeroase comparativ cu cele privind necropolele. O încercare de repertoriere și analiză a acestor așezări a fost făcută, chiar și în strânsă legătură cu sfârșitul epocii bronzului, fie doar pentru așezările fortificate [BĂLAN 2012], fie pentru ambele categorii (deschise și fortificate) [LAZĂR 2009].

În demersul meu, am pus accentul pe acele situri care pot oferi și informații suplimentare (elemente privind sistemul defensiv, structurile de locuire, gropi, instalații de foc și alte complexe). Prin urmare, nu am luat în calcul pentru acest demers acele așezări identificate doar prin culegerea de fragmente ceramice de la suprafața solului, ci mai ales pe cele în care s-au descoperit structuri de locuire. Multe dintre trimerurile bibliografice ce țin de repertoriere și descoperiri se pot consulta direct la Catalog, pentru a nu aglomera prea mult textul. Acest lucru este valabil pentru toate grupurile culturale.

În perioada Bz D-Ha A se pare că avem de-a face cu dispariția așezărilor de mari dimensiuni și cu mai multe niveluri de locuire, înlocuite cu așezări deschise de mici dimensiuni, cu un strat subțire de locuire (o medie de 30 cm), deci de scurtă durată. E afectată și viața economică a respectivelor comunități deoarece asistăm la o subzistență bazată pe păstorit, agricultura nemaifiind viabilă din cauza unei răcirii a climei în această perioadă [TOMESCU 2000]. Prin urmare, așezările sunt mai mici, mai răsfirate iar locuirea mai de scurtă durată, cu unele excepții.

Tipuri de așezări

Pentru perioada vizată, principala clasificare a așezărilor a fost făcută prin prisma absenței sau prezenței sistemului de fortificație. Această abordare e mai potrivită când vrem să discutăm despre centru și periferie, despre centre tribale, despre diferențierea socială sau despre insecuritatea acestei epoci, accentul căzând pe așezarea fortificată. Dar a fost luat în calcul și criteriul formei de relief.

1. După forma de relief

1.1. Așezări din zona de deal: Obislavu, Căzănești-Săveasca, Copăcelu, Bârsești (Vâlcea), Gropșani, Vârtop (Dolj), Hurezani (Gorj). Ca o regulă generală, sunt situate pe terasele mijlocii și superioare ale cursurilor de apă.

1.2. Așezări din zona de câmpie: Portărești, Ghidici, Bistreț (Dolj), Balta Verde-Gura Blahniței (Mehedinți). Cu excepția celei de la Portărești, restul așezărilor din zona de câmpie sunt amplasate în apropierea Dunării sau a lacurilor, pe grinduri de nisip.

2. După prezența sistemului de fortificație Se împart în 2 categorii: așezări fortificate și așezări nefortificate sau deschise.

2.1. Așezările fortificate sunt cele de la Obislavu-Dealul Muierii, com. Grădiștea, jud. Vâlcea; Portărești-La Cetățuie, com. Giurgiza, jud. Dolj.

Astfel de așezări au atras o atenție sporită, putându-se face observații legate de topografie, suprafață, tipul de sistem defensiv și elementele acestuia, formă, atribuirea culturală și cronologică, funcționalitate, structuri de locuire din cadrul acestora și chiar analize astronomice. Bineînțeles, în cazul cetății de la Obislavu s-a putut identifica în teren și așezarea deschisă cu care era în strânsă relație.

Din punct de vedere *topografic*, una este amplasată în zona de deal, pe platouri înalte (Obislavu) iar cealaltă în zona de câmpie, cea mai sus poziționată fiind cetatea de la Obislavu, la 400 m altitudine și cea mai joasă fiind cea de la Portărești, la 60 m altitudine.

Suprafața este în funcție de spațiul geografic disponibil, indiferent de forma de relief. Tot aici putem vorbi și de grosimea stratului de locuire care nu determina doar durata folosirii așezării cât și funcția socială. Cele cu un strat gros de locuire pot fi considerate centre tribale. În cazul cetăților din zona vizată, suprafața variază între 1 și 2 ha dar la Giurgița ea va crește datorită extinderii succesive a sistemului de fortificație chiar la 50 ha. Noile cifre vor fi discutate la secțiunea dedicată sistemului de fortificație nefiind bazate pe cercetări în teren ci doar GIS.

Forma este fie circulară (Portărești), fie ovală (Obislavu). La Portărești, ceea ce pare a fi ultimul val de fortificații are o formă ovală neregulată.

Tipul de fortificație. Obislavu și Portărești sunt împrejmuite cu sistem defensiv circular, lucru impus și de forma lor.

Sistemul defensiv se prezintă în 2 variante: cu val și șanț de apărare (Portărești), doar val de apărare (Obislavu).

Spre deosebire de Obislavu unde avem o singură linie de apărare, la Portărești, deși a fost cercetată doar prima linie, este posibil să avem 3 linii de apărare concentrice, cea de-a patra fiind și cea mai mare. Totuși, această situație se observă în imagini satelitare [PĂTROI ET AL. 2021a; PĂTROI ET AL. 2021b] și va trebui să fie confirmată și prin săpături în teren.

Elementele sistemului defensiv. O formulă completă de apărare ar fi trebuit să conste în înconjurarea așezării cu val, șanț de apărare în fața valului și palisadă deasupra valului de pământ. În teren, situația se prezintă diferit față de realitatea de atunci. Valurile sunt mult erodate și aplatizate, șanțurile sunt umplute parțial iar palisada lipsește (fie incendiată la cucerirea așezării, fie afectată de caracterul perisabil al lemnului). Putem vorbi clar de prezența palisadei atunci când surprindem cenușa rezultată în urma arderii și gropile de la bârnele care o formau. În cazul așezărilor fortificate de mai sus, se vor analiza doar acele elemente defensive care au fost identificate în timpul cercetării, și anume:

Valul de apărare. La:

Obislavu – are o lățime de 5 m și o înălțime păstrată de 0,80-1 m. A fost construit din pământ, lemn și piatră. Avea 2 paramente din piatră legată cu lut, late de 0,30-0,40 m, între care se afla masa valului lată de 4 m și care era brăzdată de bârne așezate vertical, orizontal și longitudinal. Pe latura de V, valul conține și așa-zisii „vălătuci” sau cărămizi mari din lut ars.

Portărești – are o lățime de 7,5-8 m și o înălțime de 2,5 m față de nivelul de călcare antic și 4,5 m față de fundul șanțului. A fost realizat din pământ, lemn și piatră. Avea 2 sau chiar 3 [ZANOCI 2015, 73-74] paramente din piatră între care se afla masa valului alcătuită din pământ bătătorit. Pe latura de est, șanțul și valul se întrerup pe o porțiune de aprox. 12 m, zonă unde putea fi intrarea în așezare. De asemenea, nu a fost ars [TĂTULEA 1982, 121].

Șanț de apărare. La Portărești are forma de pungă, o lățime de 13 m, o adâncime de 1,55 m și pereții înclinați în forma literei V.

Palisada. Presupunem existența ei la Obislavu datorită urmelor de cenușă și cărbune însă nu au fost găsite gropi de par.

Intrarea în așezare. S-a găsit doar la Obislavu: consta din 2 porți de la care s-au surprins gropile de la bârnele ușorilor, cu diametre de 0,35 m și 0,50 m. Poarta cu ușorul de 0,50 m diametru era cea de la exterior fiind și mai solidă. Distanța între porți era de 2 m. La Portărești este doar bănuită după cum am arătat mai sus.

Alte elemente:

Portărești – bernă în fața valului, lată de 5 m, după care urma șanțul.

Obislavu – drum de rond, pe latura de V, în spatele paramentului interior. Era lat de 1 m și realizat din bucățele de lut ars și spart mărunț.

Datare și atribuire cronologică. S-a făcut pe baza fragmentelor ceramice descoperite și a pieselor din metal.

Obislavu – 2 niveluri de locuire (Govora și Vârtop), încadrare în Bz D-Ha A.

Portărești – se menționează ceramică ce seamănă cu cea de la Vârtop dar și elemente Verbicioara V (Govora). Un ac din bronz, de tip *Rollennadel* poate încadra așezarea în Ha A.

Funcționalitate. Toate sunt considerate așezări fortificate de refugiu și nu centre tribale. În sprijinul acestor afirmații vin puținele structuri de locuire identificate, durata scurtă de locuire dar și faptul că la Obislavu, la 100-150 m distanță, era așezarea deschisă.

2.2. Așezări nefortificate sau deschise

Deși numărul acestora este mai mare [LAZĂR 2005, 71 și urm.; LAZĂR 2009; LAZĂR 2011, 203-263], mai relevante sunt așezarea de la Ghidici-Balta *Țarova* și cea de la Hurezani.

Structurile de locuire

Tipurile de structuri de locuire au fost determinate de economia practică de comunități, de durata scurtă de locuire din așezări și, bineînțeles, de climă.

Prin urmare, în grupul Vârtop sesizăm următoarele tipuri de structuri de locuire:

1. Locuințe de suprafață

1.1. locuințe de formă rectangulară

La Căzănești-Săveasca (Vâlcea) una din cele 2 locuințe descoperite are această formă și dimensiunile de 3x2 m dar alte informații nu ni se oferă [PETRE-GOVORA 1995, 54].

La Ghidici-Balta *Țarovei I* (Dolj), dintre locuințele cercetate 3 aparțin grupului Vârtop (L7, L8, L10) [LAZĂR 2005, 88-90; LAZĂR 2009, 27-28; LAZĂR 2011, 227]. Deoarece această așezare a fost cercetată sistematic, s-au putut face câteva precizări detaliate privind cele trei locuințe: toate sunt de formă rectangulară, de dimensiuni medii spre mari (L7- 9 x 10 m, L8- 7,5 x 4 m, L10- la fel ca L7), orientate nord-sud, cu podină (L7) din nisip bătut și înclinare nord-sud de 30 cm, cu o centură de chirpic (L7) reprezentând pereții prăbușiți.

L7, având dimensiunile de 9 x 10 m, a apărut la adâncimea de 0,90 – 1,20 m. Avea un contur de formă rectangulară, dat de o centură de chirpic, lată de 1-1,25 m, fiind vorba de urmele pereților prăbușiți în urma unui incendiu. În cazul ei, s-au putut delimita forma, dimensiunile, cât și orientarea nord-sud, cu intrarea spre sud. Podina, din nisip bătătorit, era ușor înclinată de la nord la sud, cu o diferență de nivel de 0,30 m. Vatra locuinței era de formă rotundă, se afla aproximativ în centru și avea un diametru de 1 m. Vatra era cu aproximativ 0,20 m mai sus față de podea și prezenta o bordură înaltă de 6 cm. În jurul vetrei se aflau două grupări de vase sparte iar în colțurile de est și vest se aflau 20 de greutatea de lut, piramidale, de mari dimensiuni, împreună cu mai multe bile de lut, fragmente ceramice și mult cărbune [LAZĂR 2005, 88-89; LAZĂR 2009, 27-28; LAZĂR 2011, 126-127].

L8 (Pl. VI/1) era tot de formă rectangulară, cu orientare nord-sud și dimensiunile de 7,50 x 4 m. În apropierea peretelui de vest era amenajat un cuptor, în formă de potcoavă, de 0,80 x 0,80 m, a cărui boltă s-a păstrat pe 0,20 m înălțime. Alături de el se găseau 3 râșnițe și fragmente ceramice de tip Vârtop [LAZĂR 2005, 89; LAZĂR 2009, 28; LAZĂR 2011, 126-127].

L10 (Pl. VI/2) avea un inventar foarte sărac dar este descrisă ca fiind foarte asemănătoare cu L7 [LAZĂR 2005, 89; LAZĂR 2009, 28; LAZĂR 2011, 126-127].

L12, de la Ghidici-Balta *Țarova II*, prezenta o podină din care se mai păstrase doar o porțiune de 2,60 x 2 m, cu aspectul unei cruste puternic crăpată, restul fiind distrus de factorii naturali. Vatra fusese probabil rotundă și se mai vedea pe o suprafață de 1 x 1,50 m. Locuința avea ca inventar ceramică de tip Vârtop, o fusaiolă, un cuțit din bronz și un ac din bronz, nedecorat [LAZĂR 2005, 90-91; LAZĂR 2009, 28; LAZĂR 2011, 126-127].

O altă locuință din această categorie a fost cercetată și de autorul acestor rânduri în anul 2010, la Copăcelu-*str. Ghiocelor*, jud. Vâlcea [TULUGEA 2012, 131, Pl. III/2-4; TERTECI 2017a, 171-172]. Locuința a fost sesizată pe o suprafață de 2,10 x 2,50 m, avea podina din tuf dacitic gros de 5 cm, peste care a fost găsit mult chirpic ars, cu urme de pari și nuiiele. Tot din locuință provin multe fragmente ceramice de tip Vârtop.

1.2. locuințe de formă neprecizată – la Obislavu [MARINESCU, MUNTEANU 1984-1985, 133], Căzănești-Săveasca [PETRE-GOVORA 1995, 54] (Vâlcea).

1.3. colibe – la Balta Verde (Mehedinți) au fost identificate urmele a 2 colibe incendiate (chirpic ars) [BERCIU, COMȘA 1956, 263]. La Obislavu (Vâlcea) colibele apar la 9-10 m depărtare de val [MARINESCU, MUNTEANU 1984-1985, 133] și la Portărești apar două complexe de tip colibe, cu o suprafață de 5-6 mp, podină, pereți tip paiantă dar fără vetre [PĂTROI ET AL. 2021b, 23].

În cazul celor de la Balta Verde se poate presupune că este vorba de locuințe din categoria de mai sus (datorită chirpicului ars și urmelor de vatră) însă pentru cele de la Obislavu trebuie să ne mulțumim cu descrierea făcută de autori. Din cauza informațiilor sumare, trebuie avută o anumită rezervă legată de atribuirea lor grupului Vârtop.

La Vârtop a fost excavată o colibă ovală, cu diametre de 4,75 m și 3,70 m. Intrarea era pe partea de est și coliba era înconjurată de un șanț de drenare. Podeaua era amenajată direct pe pământ, bătătorită și lutuită. La marginea colibei au fost găsite gropi de la stâlpii pereților și în centrul ei a fost pusă o piatră de râu care susținea stâlpul central. Coliba avea vatră interioară, în zona de nord, din pământ compactat, lutuită și având dimensiunile de 0,50 x 0,40 m. Inventar: ceramică de uz casnic, oase de animale, în special în jurul vetrei, greutate de lut, pietre șlefuite, o cupă întreagă cu picior [BERCIU 1939, 144-145, Fig. 178; LAZĂR 2005, 112].

2. Locuințe adâncite. La Drăgoeni-*Ferma 3* (Gorj) s-a săpat o posibilă locuință adâncită, de dimensiuni mari, notată Cx390. Nu se dau alte detalii [SANA ET AL. 2016b, 23].

Alte amenajări

1. Instalații de ardere

1.1. cuptoare – un cuptor în formă de potcoavă, de 0,80 x 0,80 m, cu bolta păstrată pe o înălțime de 0,20 m, a fost descoperit în locuința nr. 8 de la Ghidici-*Balta Țarovei I*.

1.2. vetre

1.2.1. de formă circulară – la Ghidici-*Balta Țarovei I*, în L7 (diametru 1 m, elevație 0,20 m față de podea și bordură de 6 cm);

1.2.2. de formă neprecizată – Căzănești-Săveasca, Bârsești (Vâlcea) [PETRE-GOVORA 1995, 54], Balta Verde [BERCIU, COMȘA 1956, 263] (Mehedinți), Ghidici-*Balta Țarovei II* (Dolj).

1.2.3. suporturi de vatră – pe podina unei locuințe (deși autorul o atribuie culturii Verbicioara, materialul ceramic ilustrat e mai apropiat de ceramica Vârtop) de la Căzănești-Săveasca se aflau șase suporturi de vatră [PETRE-GOVORA 1995, 54].

2. Gropi

2.1. menajere – sunt destul de numeroase la Drăgoeni [SANA ET AL. 2016b], în zona lacului Bistreț [MOTZOI-CHICIDEANU ET AL., passim], Căzănești-Săveasca [PETRE-GOVORA 1995, 54], Ghidici-*Balta Țarovei I și II* [NICA, LAZĂR 1997, 97] (Dolj), Gropșani [POPILIAN, NICA 1998, 39-40] (Dolj) – gropile 10, 46, 71, 91. Groapa 71 de aici era de formă ovală, cu dimensiunile de 2,05 x 3 m, adâncă de 1,8 m și conținea ceramică de tip Vârtop.

2.2. rituale/cultice – O groapă ritualică poate fi groapa nr. 118 [POPILIAN, NICA 1998, 40] de la Gropșani (Dolj), de formă ovală, dimensiuni 2 x 1,75 m, adâncime 0,75 m și foarte bogată în vase ceramice: străchini invazate cu caneluri oblice, vase trompetiforme, cupe bitronconice, borcane cu brâu alveolat.

O posibilă groapă cultică este groapa Cx93 de la Drăgoeni-*Ferma 3*, care conținea un vas un vas aproape întreg, cu decor canelat, așezat în poziție normală iar groapa fusese săpată fix pe dimensiunile acestuia [SANA ET AL. 2016b, 18 23, Fig. 15].

Un complex de gropi cultice (Pl. I), în număr de șapte, aparținând grupului Vârtop, a fost cercetat în punctul *La Nea Vasile Feraru*, din zona lacului Bistreț, jud. Dolj [CHICIDEANU ET AL. (nenumărat, imediat după nota 45); MOTZOI-CHICIDEANU 1999-2001, 199 și urm.]. Ele vor fi prezentate mai pe larg la subcapitolul privind practicile funerare chiar dacă par să se găsească sub o aglomerare de chirpic amestecat cu ceramică Vârtop, probabil o locuință de suprafață.

Se cuvin făcute următoarele remarci:

Putem spune că doar o singură așezare deschisă, cea de la Ghidici, a putut da informații ample privind habitatul grupului Vârtop dar urmează și cea de la Hurezani, Gorj.

Așezările fortificate din arealul avut în vedere au funcție de refugiu și puținele structuri de locuire identificate la Obislavu erau probabil pentru cei care asigurau întreținerea fortificației sau supravegherea zonei. Dar, observând mărimea și complexitatea incintelor de la Portărești este puțin probabil ca fortificația să nu fi fost un centru de putere iar Incinta 1 de aici o “acropolă preistorică” [PĂTROI ET AL. 2021b, 24].

Cercetarea arheologică este insuficientă și inegal repartizată: pentru zona subcarpatică avem informații privind așezările fortificate dar nu și cele deschise iar la Dunăre și la câmpie situația se prezintă invers.

Au fost considerate ca aparținând primei epoci a fierului și așa-numitele cetăți de pământ de la Galicea, Bârca, Castrele Traiane, Dobridor (jud. Dolj), Gemeni (jud. Mehedinți), investigate sumar de către colectivul șantierului arheologic Verbicioara, în 1950. Din păcate, ele sunt lipsite de o încadrare precisă și nu se prezintă materialul arheologic găsit astfel încât să știm dacă sunt din epoca bronzului, din etapa timpurie a primei epoci a fierului sau prezintă ambele niveluri de locuire [LAZĂR 2009, 18].

Pentru această perioadă, așa cum observa și Al. Vulpe [DAVIDESCU, VULPE 2010, 145-146], presupunem, în pofida datelor insuficiente, existența unei organizări de tipul unor centre (fortificații) în jurul cărora avem așezări deschise de mici dimensiuni și destul de răsfirate, cu un singur nivel de locuire din această perioadă, la fel ca într-o mare parte a Europei din perioada UFZ.

Rit și ritual funerar

În grupul Vârtop cunoaștem atât existența necropolelor plane de incinerare de tipul câmpurilor de urne (Balta Verde [BERCIU, COMȘA 1956, 307-320], jud. Mehedinți), a necropolelor tumulare de incinerare (Vârtop și Plopșor [Berciu 1939, 155-159], jud. Dolj), a mormintelor izolate de incinerare (Ghidici-Balta Țarova I [NICA 1995, 237-238]), morminte cenotaf (Cârna [CHICIDEANU 1992], jud. Dolj), a mormintelor de înhumare ca o posibilă formă de înmormântări în așezări (Căzănești-Săveasca, Ocnele Mari-Cărpiniș, Copăcelu-str. *Ghiocelor*, jud. Vâlcea), de fapt o practică funerară specială, atipică [PETRE-GOVORA 1995, 53-54; TULUGEA 2012, 131; TERTECI 2017a, 170-172]. Dar mai cunoaștem și două morminte de incinerare (unul foarte distrus) în cadrul necropolei de epoca bronzului de la Plosca [ȘANDOR-CHICIDEANU, CONSTANTINESCU 2019, 124-125, 142-143].

Legat de gropile cultice/ritualice de care am vorbit în textul legat de habitat, se pune întrebarea de ce aceste complexe nu au fost prezentate aici. Am considerat suficient argumentul că aceste gropi, deși nu au o funcție utilitară legată de habitat, au apărut în așezări, nu în necropole. Deși unele conțineau și cenușă, în ele predomina materialul ceramic Vârtop iar ca să fie considerate complexe legate de capitolul funerar ar fi trebuit să conțină cel puțin fragmente de oase umane. O excepție face, totuși, complexul de gropi cultice de la Bistreț-*La Nea Vasile Feraru* (Pl. I-V).

Necropole

1. Necropole de incinerare de tipul câmpurilor de urne

Necropola de la Balta Verde [BERCIU, COMȘA 1956, 307-320]. A fost descoperită de D. Berciu și I. Nestor în punctul *La morminți*, pe locul unde a fost cercetat câmpul de urne din epoca

bronzului. Berciu a apreciat că cimitirul din prima epocă a fierului, întins pe o suprafață mult mai mare, era tot din categoria câmpurilor de urne. În 1932-1933 au fost săpate 21 de morminte iar în 1950 mormântul nr. 22, fiind vorba de un număr destul de redus de morminte comparativ cu suprafața necropolei, i mare parte distrusă apoi. Puținele materiale arheologice rezultate din campania lui 1932 au fost pierdute în urma bombardamentului din 4 aprilie 1944 iar valorificarea săpăturilor de atunci a fost făcută mai mult pe baza documentației de șantier.

La momentul publicării săpăturilor de la Balta Verde și Gogoșu, deși erau cunoscute materialele arheologice de tip Vârtop, pentru necropola despre care e vorba în aceste rânduri nu se face vreo referire la ceramica de tip Vârtop.

Despre această necropolă se afirmă că o suprapunea în întregime pe aceea de epoca bronzului (cultura Țuto-Brdo-Gârla Mare) dar, de asemenea, marginea ei sudică era la rândul ei suprapusă de necropola tumulară de tip Basarabi. Se afirmă că în pământul mantalelor tumulilor Basarabi de aici s-au găsit adesea materiale ceramice din mormintele necropolei de tip Vârtop [BERCIU, COMȘA 1956, 308].

Deși nu avem un plan al necropolei, se spune despre morminte că erau dispuse în șiruri paralele mai mult sau mai puțin regulate. Aflate la un nivel superior față de mormintele de epoca bronzului, în general, sunt cazuri dese în care mormintele de prima epocă a fierului le deranjează pe primele dar, la rândul lor, multe dintre urnele necropolei sunt distruse în partea superioară de fierul plugului [BERCIU, COMȘA 1956, 309 și urm.].

În general, mormintele conțin o urnă (vas bitronconic, cu gâtul mai scurt sau mai înalt, cu buza răsfrântă) acoperită cu un capac (vas tronconic larg, cu buza invazată sau evazată, cu sau fără toarte, pus cu gura în jos) și în care se găseau oasele calcinate. Cât despre vasele adiacente, ele sunt foarte rare și sunt reprezentate de pahare tronconice.

Vasele ceramice sunt lucrate din pastă cu puține impurități, bine frământată și bine arsă, de culoare neagră, neagră-cafenie sau neagră cu nuanțe castanii. De regulă, vasele sunt acoperite la exterior cu un slip fin, lustruit, de culoare cărămiziu-portocalie sau negru-cenușie. Mai rare sunt vasele care au fost lucrate din pastă cu multe pietricele și ardere incompletă. La fel de rare sunt și cazurile în care vasele, mai ales urnele, nu prezintă decor.

În general urnele prezintă patru proeminențe ascuțite, simple sau duble, dispuse simetric pe zona de maximă rotunjire, cu spațiul dintre ele ocupat de caneluri oblice. Partea superioară a vaselor bitronconice prezintă obișnuita canelură în ghirlandă sau în arcade, în benzi înguste. O excepție face urna mormântului nr. 15 care este un vas bitronconic, cu partea superioară mai scurtă față de celelalte urne, cu buza scurtă și puțin răsfrântă și cu două tortițe masive în bandă în loc de obișnuitele proeminențe, lipsit de decor.

Capacele sunt mai variate ca formă și decor. Cele cu marginea tăiată drept prezintă patru proeminențe conice sau apucători late și, uneori, caneluri oblice sub buză; cele cu marginea puternic evazată au caneluri oblice pe umăr, deasupra cărora urmează caneluri subțiri dispuse în arcadă întrerupte de câte patru tortițe late, în bandă. Puținele pahare găsite, tronconice, sunt decorate în partea superioară cu caneluri în formă de arcadă iar într-un singur caz partea inferioară prezintă patru caneluri înguste paralele dispuse orizontal.

Pe baza materialului ceramic prezentat, prin formele și decorul acestuia, necropola de la Balta Verde din prima epocă a fierului (după spusele autorilor) este astăzi considerată o necropolă de incinerare din categoria câmpurilor de urne aparținând grupului Vârtop. Din nefericire, pe lângă faptul că a fost distrusă în totalitate, autorii săpăturilor nu au însoțit descrierea mormintelor și cu desene din care să reiasă planul și profilul acestora așa cum a procedat Vl. Dumitrescu când a publicat necropola de epoca bronzului de la Cârna.

2. Necropole tumulare de incinerare?

Tumulii de la Vârtop și Plopșor [BERCIU 1939, 155-159; LAZĂR 2011, 49 și urm.]. Prezenți în literatură drept două grupuri separate de tumuli, ei sunt considerați, în urma verificărilor din teren efectuate de S. Lazăr, ca un singur grup de tumuli aflat la 500-600 m de pădurea

Vârtopului. În absența oaselor calcinate umane, cercetătoarea are rezerve legate de faptul că aici ar fi vorba de o necropolă tumulară de incinerare și dacă nu cumva este vorba de un alt tip de monumente arheologice, probabil cenotafuri [LAZĂR 2011, 49].

D. Berciu nu ne dă informații legate de numărul exact al tumulilor, lipsește un plan al necropolei, materialele arheologice ce formau inventarul funerar nu sunt prezentate pe complexe, avem doar descrierile și un profil sumar al tumulului I, care a fost considerat și cel mai bogat [BERCIU 1939, 158, Fig. 198]. Ar reieși că tumulii sunt de formă rotundă sau ovală și au următoarea tehnică de construcție: un postament din pământ bătătorit pe care au fost depuse vase, înconjurare și apoi acoperite de pietre mari de râu ce formau o boltă peste care s-a ridicat mantaua de pământ [BERCIU 1939, 156; LAZĂR 2011, 49]. Prezintă asemănări de formă și de construcție cu marele tumul de la Susani, din Banat, doar că acolo există diferențe cum ar fi dimensiunile mai mari, existența mai multor etape de construcție, purificarea prin foc ca practică ritualică și o ceramică mult mai numeroasă [LAZĂR 2011, 58-59].

Cât privește inventarul tumulilor, Simona Lazăr a încercat o separare a materialului arheologic din tumulii 1 și 2 [Lazăr 2011, 51-52]. În tumulul 1 se remarcă, fragmentare, două vase mari bitronconice, cu caneluri oblice pe maxima rotunjire și sub care se află un ornament din grupuri de trei cercuri concentrice cu diametre diferite iar pe gât se află un șir de caneluri oblice încadrate de caneluri orizontale. Au mai fost găsite o ceașcă cu toarta supraînălțată decorată cu caneluri în ghirlandă și o strachină cu marginea evazată. Din tumulul 2 provin fragmente de la vase bitronconice cu caneluri oblice pe maxima rotunjire, cu caneluri la baza gâtului dar și dispuse în ghirlandă sau în stea, cu cercuri concentrice între unghiurile formate de ghirlande. Avem și ceașca cu toarta supraînălțată și strachina invazată.

Un vas special provine din tumulul de la Plopșor. Este vorba de o cupă cu picior, cu corp bombat, proeminente pe pântec, marginea evazată și decorată cu fațete oblice iar în interior cu o canelură în formă de stea. Piciorul prezintă patru ferestre și caneluri dispuse în cruce.

Alte vase din această necropolă sunt vasul dublu de tip solniță precum și vasul *pyraunos* [BERCIU 1939, 158, Fig. 199] iar o descoperire excepțională a fost un fragment de saltaleoni din aur, azi dispărut, descoperit într-o urnă de la Vârtop [BERCIU 1939, 157; LAZĂR 2011, 51].

Tumulii de aici par singurari în arealul Vârtop și pare destul de plauzibilă considerarea lor drept etapa ce a marcat reducerea înmormântărilor în câmpuri de urne de care vorbea Al. Vulpe dar și reconsiderarea lor ca monument arheologic de care amintea Simona Lazăr.

Morminte

1. Morminte de incinerare

Ghidici-Balta *Țarovei I*. Mormântul de aici (Pl. XIII) a fost descoperit la 35 m V de așezare și are un bogat inventar funerar dar și un alt tip de ritual funerar. De data aceasta, oasele calcinate nu au fost depuse în urne bitronconice (deși un astfel de vas, cu capac, a fost descoperit în groapă) ci în două străchini mari (mormânt-dublu?) decorate cu canelură și lustruite, alături de oase găsindu-se o pietricică albă și o sârmă din bronz. Restul inventarului mormântului era format din încă opt vase: 4 străchini, 2 vase bitronconice din care unul cu capac, un vas dublu de tip solniță și o ceașcă bitronconică cu proeminente [NICA 1995, 237-238]. M. Nica consideră acest mormânt ca având o încărcătură simbolică, defuncții luând cu ei vasele de strictă necesitate (strachină, ceașcă, amforă) menținând comunicarea cu lumea viilor (vasele în care s-au depus oasele calcinate au fundul perforat) [NICA 1995, 238].

Am amintit, mai sus, și de mormintele hallstattiene de la Plosca-*Cabana de Metal*.

2. Morminte de înhumare

Acestea sunt în număr de trei, au condiții de descoperire mai puțin clare în două cazuri, au apărut doar în zona subcarpatică a Olteniei și au fost atribuite grupului Vârtop pe baza materialului ceramic din morminte și din locuințele lângă care se aflau. Este vorba de trei morminte din Vâlcea, de la Căzănești-Săveasca, Ocnele Mari-Cărpiniș și Copăcelu-str. *Ghiocilor*, reanalizate într-un studiu recent [TERTECI 2017a]. Tipologic, sunt morminte de

înhumație dar, ținând cont de contextul "nesacru", nefunerar, în care apar (în așezări), ele pot fi considerate și o practică funerară specială (*înmormântări în așezări*) de genul celor analizate de S. C. Ailincăi în arealul culturilor Gáva, Babadag sau Saharna [AILINCĂI 2015].

Mormântul de la Ocnele Mari-Cărpiniș fusese deranjat de un buldozer în 1970, avea orientarea sud-est/nord-vest (după declarația martorilor) și inventarul era format din fragmente ceramice atribuite de Petre-Govora unui orizont hallstattian timpuriu iar de S. Lazăr grupului Vârtop. Gh. Petre-Govora afirma că mormântul se afla la marginea așezării cercetate de el sumar în 1974, dar nu avem nicio altă informație privind suprafața acesteia sau poziționarea precisă a mormântului în raport cu ea. Materialul ceramic din așezare și cel din mormânt este prezentat amestecat, din nefericire [PETRE-GOVORA 1995, 53].

Mormântul de la Căzănești-Săveasca [PETRE-GOVORA 1995, 54, fig. 4/15] are o descriere mai bună. Scheletul era bine conservat, depus pe stânga, în poziție chircită, orientat sud-vest și avea ca inventar o strachină de mici dimensiuni, fragmentară, pe omoplatul drept. Vasul era lucrat din pastă cenușie, avea formă semisferică și marginea trasă scurt în interior. Tot în suprafața cercetată au fost descoperite și două locuințe rectangulare, o groapă, fragmente de vatră și ceramică Vârtop. Osemintele au fost analizate antropologic [NECRASOV, CANTEMIR 1983], fiind ale unei femei mature, de 30-35 de ani, cu o înălțime de 1,61 m. Nu au fost evidențiate elemente care să indice o moarte violentă sau practici funerare speciale.

Cel mai bine cercetat, alături de locuința (Pl. XV/5) lângă care apare, a fost mormântul (Pl. XV/6) de la Copăcelu-str. *Ghiocilor* [TULUGEA 2012, 131]. Mormântul este special și prin faptul că în groapa lui se aflau depuși 3 defuncți. El se găsea la marginea colțului sud-estic al locuinței, în afara ei. Scheletele erau în poziție chircită, deasupra fiind 2 pietre mari și aveau orientare: S/V–N/E. Sub pietre, pe capul lui *M.1c*, au fost descoperite un fragment ceramic brun-cenușiu lustruit în interior și exterior de la un vas bitronconic, un fund de vas și 2 fragmente ceramice. Pe lângă schelete, antrenate din locuință, au fost descoperite o gresie, o bucată de chirpic ars, un nucleu de silex roșu, 2 fragmente de fund de vas, o buză de castron și 5 pietricele. Din locuință provine mult material ceramic fragmentar de tip Vârtop, ca și cel din mormânt (Pl. XV/7-8). Scheletele au fost analizate antropologic și este vorba de doi copii și un adolescent [informație Alexandra Comșa].

Ultimele două morminte, așadar, au oferit și singurele analize antropologice realizate pentru descoperiri funerare din arealul oltean al grupului Vârtop. Ținând cont de faptul că mormintele au fost cercetate sumar, de faptul că nu li se găsesc alte analogii în grupul Vârtop sau în zona supusă acestui studiu, acest tip de fenomen funerar rămâne încă dificil de explicat dar ușor de încadrat în categoria înmormântărilor în așezări, într-o zonă mai largă.

3. Morminte cenotaf

La Cârna, jud. Dolj, I. Chicideanu a cercetat un mormânt cenotaf, situat pe malul sudic al bazinului 4 al Fermei piscicole Dunăreni. Inventarul lui era format dintr-un borcan decorat cu brâu alveolar și patru proeminente conice situate la nivelul brâului. Borcanul era acoperit cu un capac (castron întreg, decorat pe interior cu canelură în ghirlandă). Un castron similar, dar fragmentar, făcea parte tot din inventarul mormântului. În absența oaselor calcinate, descoperirea a fost considerată mormânt cenotaf mai ales că borcanul era acoperit, condiții ce ar fi conservat oasele calcinate în cazul unui mormânt de incinerație [CHICIDEANU 1992].

Inventar funerar

În grupul Vârtop, principalul inventar funerar este reprezentat de vasele ceramice. Sunt păstrate tradiții funerare de la sfârșitul epocii bronzului, specifice câmpurilor de urne.

1. Inventarul ceramic. În cazul mormintelor de incinerație, aproape întotdeauna inventarul principal este constituit de vasul bitronconic, cu gât mai scurt sau mai înalt, cu marginea răsfrântă, de cele mai multe ori decorat cu caneluri oblice sau în ghirlandă și cu apucători sau proeminente dispuse simetric. Acest tip de vas era folosit ca recipient pentru oasele calcinate fiind, în multe cazuri, acoperit cu un castron cu marginea invazată, pus cu gura în jos, ca un

capac, ambele decorate cu caneluri oblice și în ghirlandă sau stea. Vasele adiacente sunt de cele mai multe ori cești cu toarta supraînălțată dar apar și vase-duble (*Ghidici-Balta Țarova I*) sau pahare tronconice (*Balta Verde*).

Deși se afirmă că inventarul tumulilor de la Vârtop și Plopșor era foarte bogat, el nu este prezentat corespunzător. Se menționează vase bitronconice decorate cu caneluri late și oblice pe maxima rotunjire, vase duble de tip solniță, o cupă cu picior, un *Pyraunos*, care se sprijină pe apucători late trase în jos. Este bănuită și prezența borcanelor sau a vaselor tronconice, largi, cu corpul arcuit, decorate cu brâu alveolar și cu incizii doar că materialul fragmentar nu a permis reconstituirea acestui tip de vas [BERCIU 1939, 158].

Pentru mormintele Vârtop de înhumatie descoperite în Vâlcea nu este atestată prezența vaselor bitronconice mari, lucru de înțeles având în vedere rolul lor de urnă. Mai numeroase sunt vasele largi, tronconice, cu marginea puternic arcuită, sub care se află uneori proeminențe dispuse simetric ce încadrează sau nu un brâu alveolar. Apar și vase tronconice de dimensiuni mai mici, decorate cu canelură în ghirlandă, străchini și castroane invazate decorate cu caneluri oblice pe buză și, uneori, în ghirlandă, sub buză, și cești nedecorate.

2. Inventarul metalic nu este numeros. Interesantă este descoperirea unui fragment de saltaleone din aur într-o urnă aflată într-un tumul de la Vârtop [BERCIU 1939, 157], căci este o situație similară celei de la Hinova [DAVIDESCU, VULPE 2010, 150-151].

În mormântul de la Ghidici-*Balta Țarova I* s-a găsit un fragment de sârmă din bronz, probabil de la o fibulă [NICA 1995, 237].

3. Inventar litic și piese din lut. Acest tip de inventar este și mai rar întâlnit decât precedentul dar putem menționa prezența unei pietricele rotunde, de culoare albă, frumos lustruită, în inventarul mormântului de incineratie de la Ghidici [NICA 1995, 237]. De revăzut și inventarul prezentat mai sus pentru mormântul de la Căzănești-*Săveasca*.

Practici funerare și cultice speciale

Așa cum am arătat mai sus, o practică funerară atipică ar putea fi considerată și înmormântarea în așezări pe care am descris-o anterior.

O practică cultică/funerară specială a fost sesizată în complexul de gropi de la Bistreț-*La Nea Vasile Feraru* (Pl. I-V) [CHICIDEANU ET AL. nenumerotat, imediat după nota 49; MOTZOI-CHICIDEANU 1999-2001, 199 și urm.]. Pe fundul gropii nr. 6 au fost găsite, sub bucățile de chirpic, un fragment dintr-o calotă craniană, o mandibulă, un fragment de os lung și un os iliac. Toate oasele erau umane și erau arse parțial.

Toate gropile complexului, circulare sau ovale ca formă în plan, se găseau sub o aglomerare de chirpic provenind de la o locuință și, în afară de groapa 6, fuseseră umplute cu bucăți mari de chirpic pe care se observau urme de pari, nuiele, arsură, alături de fragmente ceramice de la borcane cu brâu alveolar, vase bitronconice cu caneluri oblice pe maxima rotunjire, străchini invazate decorate cu caneluri în ghirlandă sau oblice, pe buză, vase tronconice, largi, numite de autori și vase-sac, decorate cu brâu alveolar și proeminențe late, dispuse alternativ, cești cu toarta supraînălțată, decorate cu caneluri dispuse cruciș. Singurul vas întreg era un vas bitronconic miniatural, decorat cu caneluri oblice pe maxima rotunjire, caneluri orizontale deasupra maximei rotunjiri, pe toată partea superioară, și cu două apucători late pe gât, sub buză [MOTZOI-CHICIDEANU 1999-2001, 208, Abb. 9/1.].

Observând gruparea complexelor pe plan (Pl. I/1) [MOTZOI-CHICIDEANU 1999-2001, 200, Abb. 2], asemănările privind inventarul lor, poziționarea gropii nr. 6 la capătul nord-estic al aglomerării de chirpic, putem considera că cele șapte gropi urmează traseul pereților locuinței. Dacă locuința a fost incendiată înainte sau după amenajarea gropilor, nu putem afirma cu certitudine și nici explica această practică specială.

Un caz singular și neobișnuit (având în vedere locul ales pentru depunere) s-a constatat în peștera Cloșani, jud. Mehedinți. La intrarea în peșteră, pe un culoar strâmt, au fost găsite 3 vase ceramice întregi și alte fragmente ceramice Vârtop. Avem de-a face cu o depunere ritualică de

vase ceramice la baza unui puț vertical adânc de 4 m, practică neobișnuită pentru prima epocă a fierului [LASCU, MARINESCU-BÎLCU 2002-2003, 209].

Relațiile dintre așezări și necropole

Pentru perioada timpurie a primei epoci a fierului între Carpații Meridionali, Olt și Dunăre nu au putut fi stabilite relații între necropole și așezări. În acest caz, singurele discuții privind relația dintre așezări și necropole se pot face numai dacă acceptăm că tumulii de la Vârtop și Plopșor sunt necropole și nu alt tip de monument arheologic.

Despre așezările de la Vârtop și Plopșor se spune că sunt "sălașuri" ce apar în teren ca mici movile cu un diametru de max. 40 m și o înălțime de 0,50 m, grupate câte două-trei, și la suprafața cărora s-au găsit fragmente ceramice și chirpic iar, în urma săpăturilor, o colibă de formă ovală care a fost descrisă deja [BERCIU 1939, 144]. Cât despre tumulii de aici, nu ni se spune decât că se găsesc în "apropierea sălașelor" [BERCIU 1939, p. 145] sau "în apropierea așezărilor" [BERCIU 1939, 156]. Aceste descrieri foarte vagi nu lasă loc și de alte interpretări.

Legat de descoperirile de la Balta Verde, este posibil ca urmele de locuire de la dreapta Gurii Blahniței (urme de colibe arse, de vatră și de chirpic) să reprezinte așezarea ce corespunde necropolei Vârtop din punctul *La Morminți*. Totuși, referirile sumare la aceste urme de locuire [BERCIU, COMȘA 1956, 263], distanța dintre cele două puncte, de aproximativ 3 km (conform hărții autorilor [BERCIU, COMȘA 1956, 260, Fig. 1]) îndeamnă la o oarecare prudență în afirmații. Până la desfășurarea altor cercetări arheologice viitoare, raportul numeric așezări-necropole rămâne defavorabil așezărilor și se așteaptă cercetarea unei așezări împreună cu necropola ei.

Situația este neclară și la Portărești. Florin Ridiche localizează în teren această așezare nu la 5 km față de necropola tumulară hallstattiană menționată în literatură [TĂTULEA 1982; LAZĂR 2005, 106-107; LAZĂR 2011, 250], ci în imediata vecinătate a ei [RIDICHE 2008, 1]. Este plauzibil faptul că necropola ar putea avea similitudini cu tumulii de la Vârtop și Plopșor și că ar putea fi necropola așezării fortificate de *La Cetățuie* dar ipoteza va trebui să fie confirmată de cercetări arheologice viitoare.

Analiza materialelor arheologice

Ceramica

Între materialele arheologice din așezări și locuințe și cele din necropole și morminte există de multe ori diferențe ce țin de obiectul în sine (calitatea și compoziția pastei) sau de funcția diferită a aceluiași obiect într-o locuință sau un mormânt. Spre deosebire de perioada mijlocie a primei epoci a fierului din zona studiată și în care ceramica din necropole are ponderea cea mai mare, pentru perioada timpurie acest raport este oarecum echilibrat. Situația este valabilă doar pentru tabloul general al etapelor Ha A-B deoarece disproporții se pot constata pentru fiecare grup cultural în parte. De exemplu, pentru grupul Vârtop, ceramica provine atât din așezări cât și din necropole și morminte și raportul dintre cele două categorii este echilibrat.

Analiza ceramicii se va face după factură (fină, semifină și grosieră), tipurile de vase, tipul de ornamentare și elementele decorative și, unde este cazul, asocierea elementelor decorative.

1. Ceramica din așezări și locuințe

Primele materiale ceramice din așezările grupului Vârtop au fost cele identificate de D. Berciu în coliba de la Vârtop dar așezarea de la Ghidici-*Balta Țarova I și II* a furnizat, până acum, cele mai reprezentative fragmente și vase ceramice necesare acestei analize din rândurile care urmează. Lor li se adaugă puținele materiale din așezările fortificate de la Obislavu și Portărești, de la Gropșani, de la Ocnele Mari-*Cărpiniș*, Căzănești-*Săveasca* și Copăcelu-*str. Ghiocelor* și din alte cercetări mai reduse ca amploare.

Factura. După acest criteriu, ceramica din așezări se împarte în următoarele categorii:

a. Ceramica grosieră. Pasta a fost obținută din lut amestecat cu pietricele, cioburi pisate, paiete de mică și nisip cu bob mare, nu are o ardere și o frământare foarte bună ceea ce duce la un aspect neîngrijit al vaselor, care sunt zgrunțuroase, aspre la pipăit și cu pereții destul de groși

și poroși. Lipsește slipul exterior dar uneori apare barbotina. Vasele au culoarea cărămidă, brună cu nuanțe cenușii. În această categorie, predomină borcanele cu brâu alveolar sau vasele-sac cu brâu și proeminențe (Pl. VII/1, 3-5; Pl. X/5; Pl. XII/3; Pl. XIV/1, 5). O întâlnim la Ghidici-Balta Țarova, Vârtop, Căzănești-Săveasca, Ocnele Mari-Cărpiniș.

b. Ceramica fină. Are o pastă din lut bine frământat, degresată cu nisip fin, cu ardere completă, pereții mai subțiri decât la categoria anterioară și bine lustruiți ceea ce le dă vaselor o culoare neagră sau negru-cenușie. Unele vase au și slip. Se întâlnește în număr mare în locuințele Vârtop de la Ghidici-Balta Țarova I și II și la vasele bitronconice, la străchini, căni, cești, vase cu picior și, uneori la vasele-duble.

Tipuri de vase ceramice. După formă, avem următoarele tipuri de vase:

a. Vase bitronconice

a.1 vase bitronconice de dimensiuni mari, cu marginea răsfrântă în exterior, cu patru proeminențe simple sau duble pe maxima rotunjire. Pe umăr sau între aceste proeminențe sunt decorate și cu caneluri oblice (Pl. VIII/1; Pl. XII/2).

a.2. vase bitronconice cu corpul mai rotunjit decât precedentele și cu marginea foarte puțin răsfrântă în exterior.

a.3. vase bitronconice cu partea superioară mult înălțată, gât scurt și drept și marginea răsfrântă (Pl. XIII/10).

a.4. vase bitronconice cu pereții având o înclinare pronunțată și marginea răsfrântă (Pl. XI/3).

b. Străchini și castroane. Au aceeași formă tronconică dar se diferențiază prin dimensiuni, străchinile fiind oricum mai rare.

b.1. Străchini și castroane cu marginea puternic arcuită în interior (Pl. VII/2; Pl. VIII/7-8; Pl. IX/3).

b.2. Străchini și castroane cu gâtul arcuit în interior dar cu marginea evazată (Pl. IX/2, 8). Acest tip este destul de rar și s-a observat la Govora-Sat și Ocnele Mari-Valea Goruneilor, jud. Vâlcea.

b.3. Străchini și castroane înalte, cu marginea aproape dreaptă sau arcuită în interior aproape insesizabil (Pl. X/7; Pl. XI/1).

c. Vase cu picior (cupe). Nu se poate lua în discuție vasul cu picior de la Plopșor pentru că nu ni se spune dacă provine din tumuli sau din locuințe. Dar, un exemplar avem la Căzănești-Săveasca, cu piciorul scurt, arcuit și cu umbo, pereții oblici și marginea invazată.

d. Cești

d.1. cu corp tronconic, baza dreaptă și toartă supraînălțată (Pl. IX/1).

d.2. cu corp tronconic, baza dreaptă, marginea ușor invazată, toarta ușor înălțată (Pl. V/2).

d.3. cu corp tronconic, larg, înalt, marginea arcuită în interior, toarta ușor înălțată (Pl. XV/4).

e. Borcane. Au gura largă, pereții groși și sunt decorați cu brâu alveolar.

e.1. borcane cu pereții drepecți (Pl. VII/4).

e.2. borcane cu pereții puțin arcuiți în interior (Pl. VII/1, 3-6).

f. Vase cu corpul sferic. Au dimensiuni mari, corp larg și puternic bombat iar pe gât prezintă brăuri crestăte sau alveolare dar și patru mici proeminențe dispuse simetric (Pl. XV/1, 2).

g. Vase-cuptor. Au formă bitronconică, toarte și brâu crestăte sub marginea ușor răsfrântă și se sprijină pe picioare late care pornesc din zona de maximă rotunjire.

h. Strecurători. De la Ghidici-Balta Țarova I provine un singur exemplar realizat prin perforarea bazei drepte a unei cesti tronconice cu toarta supraînălțată (Pl. XI/4).

Tehnici de ornamentare

a. În relief: a.1. brăuri alveolare (Pl. VII) sau crestăte (Pl. XIV/6); a.2. proeminențe ascuțite (Pl. VII; Pl. IX/7); a.3. proeminențe late (Pl. X/1; Pl. XI/11).

b. Incizarea: b.1. cu un instrument cu vârful bont (Pl. VII/6); b.2. cu un instrument cu vârful ascuțit (Pl. X/1; Pl. XIV/6; Pl. XV/4).

c. Canelura: c.1. în ghirlandă, în benzi înguste (Pl. XII/1b); c.2. în ghirlandă, în benzi late (Pl. XIV/3); c.3. oblică (Pl. VII/2; Pl. X/6-7); c.4. în arcade; c.5. orizontală, în benzi înguste (Pl. VIII/2, 6); c.6. orizontală, în benzi late (Pl. VIII/7); c.7. verticală (Pl. IX/2); c.8. pliseuri.

Elemente decorative

- a. incizii verticale triunghiulare, în bandă orizontală, dispuse cu vârful în jos sau în sus (Pl. XII/4);
- b. împunsături rotunde, în bandă orizontală (Pl. VII/6); c. alveole pe brâuri orizontale sau verticale (Pl. VII/1, 3-6); d. benzi incizate orizontale și paralele; e. linii incizate dispuse în zig-zag;
- f. benzi incizate sub formă de val întrerupt; g. brâuri crestate; h. linii incizate ondulate.

Compoziții decorative (asocieri de elemente decorative) între:

- a. canelura în ghirlandă și canelura oblică; b. canelura oblică, canelura orizontală și canelura în arcadă; c. canelura orizontală și linia incizată ondulată; d. canelura orizontală și proeminențele late (Pl. XII/2); e. canelura în ghirlandă, canelura oblică și canelura orizontală (Pl. XIV/3); f. pliseuri verticale și canelura orizontală; g. brâuri alveolare, împunsături dispuse în linii orizontale și verticale și proeminențele late; h. canelura orizontală și proeminențele ascuțite (Pl. XIV/3); i. proeminențele late și împunsăturile în linie (Pl. XII/4).

2. Ceramica din necropole, morminte și gropi cultice

Necropolele și mormintele grupului Vârtop ne oferă, pentru analiza materialelor ceramice, cel mai reprezentativ material arheologic. Este vorba de necropola de la Balta Verde, de tumulii de la Vârtop și Plopșor, de mormântul de incinerare de la Ghidici, de complexul de gropi de la Bistreț-La Nea Vasile Feraru și de mormintele de înhumare din zona subcarpatică a Olteniei ale grupului Vârtop.

Factura. După acest criteriu, ceramica se împarte în următoarele categorii:

a. Ceramica semifină. Este lucrată din lut amestecat cu nisip cu bobul mediu, paiete de mică, destul de bine frământat. Vasele au pereții groși, mai ales vasele bitronconice cu rol de urnă și vasele duble de tip solniță, aspect poros pe alocuri și slip parțial. Arderea nu este completă iar vasele sunt negre în spărtură sau au pete cărămizii sau negre. Astfel de exemplare se întâlnesc în necropola de la Balta Verde.

b. Ceramica fină. Această categorie predomină, lutul a fost degresat cu nisip fin, este bine frământat, arderea este bună și mai ales reducătoare, pereții sunt bine neteziți și acoperiți cu slip netezit și lustruit. Majoritatea vaselor au o culoare neagră, brun-închisă, mai rar maronie. Din punct de vedere tipologic, această categorie este diversificată: vase bitronconice, străchini și castroane invazate sau evazate, ceașca cu o toartă supraînălțată.

Tipuri de vase ceramice. După *formă*, avem următoarele tipuri de vase:

a.1. Vase bitronconice de dimensiuni mari, cu marginea răsfântă în exterior, cu patru toarte sau proeminențe și/sau apucători late, simple sau duble, pe maxima rotunjire, cu baza dreaptă. Deasupra sau între aceste proeminențe sunt decorate și cu caneluri oblice (Pl. II/2; Pl. III/1- 7; Pl. XIII/10). Uneori, canelura e doar pe toarte (Pl. I/3).

a.2. Vase bitronconice de dimensiuni mici, cu marginea dreaptă, cu două apucători pe gât, cu baza dreaptă. Pe maxima rotunjire au caneluri oblice iar pe gât caneluri orizontale (Pl. III/3). Un astfel de vas dar fără caneluri oblice avem și la Ghidici-*Balta Țarova I* (Pl. XIII/8).

a.3. Vase bitronconice de dimensiuni mici, nedecorate (Pl. III/3).

b. Vase tronconice, cu baza dreaptă, pereții ușor arcuiți spre interior, decorate cu proeminențe mici și brâuri alveolare sub margine (Pl. II/1, 3; Pl. VII).

c. Străchini și castroane. Au aceeași formă tronconică dar se diferențiază prin dimensiuni. Sunt decorate cu canelură oblică (Pl. III), în ghirlande (Pl. II/1) și patru proeminențe uneori.

c.1. Străchini și castroane cu marginea puternic arcuită în interior (Pl. III/1, 3, 4, 8).

c.2. Străchini și castroane cu gâtul arcuit în interior dar cu marginea înaltă și invazată. Acest tip este prevăzut cu patru apucători dispuse simetric sub gât (Pl. III/6; Pl. XIII/3, 5).

c.3. Străchini și castroane tronconice, înalte, cu marginea tăiată drept și ușor arcuită în interior (Pl. III/5; Pl. XIII/7).

d. Cești cu corp tronconic, baza cu un mic umbo, marginea ușor arcuită în interior, toarta supraînălțată. Sunt decorate cu caneluri orizontale și verticale (Pl. V/2).

e. Pahare tronconice, cu baza dreaptă, decorate cu caneluri. Au fost găsite la Balta Verde, în număr de trei dar și la Bistreț-*La Nea Vasile Feraru* (Pl. IV/1).

f. Capace. Un exemplar de formă tronconică, cu două perforații spre margine, dispuse simetric, a fost descoperit în inventarul mormântului de incinerare de la Ghidici-*Balta Țarova I* (Pl. XIII/9).

g. Vase-duble, de tip solniță. Un exemplar avem în mormântul de incinerare de la Ghidici-*Balta Țarova I*. Cele două cupe sunt de formă tronconică, au marginea ușor rotunjită și baza dreaptă, sunt unite printr-o bandă lată, supraînălțată (Pl. XIII/11).

Tehnici de ornamentare

a. În relief: a.1. brăuri alveolare (Pl. I/1); a.2. proeminențe ascuțite (Pl. I/2); a.3. proeminențe late, simple sau duble, cu vârful în jos sau în sus (Pl. I/2; Pl. III/7).

b. Incizarea: Este realizată cu un instrument cu vârful bont și se întâlnește extrem de rar.

c. Canelura: c.1. în ghirlandă (Pl. II/1; Pl. XIII/4), în benzi înguste (Pl. V/2); c.2. oblică (Pl. I/2); c.3. orizontală, în benzi înguste (Pl. V/2); c.4. verticală (Pl. V/2); c.7. pliseuri (Pl. II/3.1); c.8. în stea cu colțuri (Pl. II/1).

Elemente decorative

a. alveole pe brăuri dispuse orizontal (Pl. II/1); b. împunsături realizate pe buza vasului și dispuse în linie orizontală (Pl. IV/1).

Compoziții decorative (asocieri de elemente decorative) între:

a. canelura orizontală și proemințe (Pl. XIII/8); b. canelura oblică și apucăturile late simple (Pl. III/7) sau duble (Pl. XIII/10); c. canelura în ghirlandă și proeminențele cu vârful în jos (Pl. XIII/4); d. canelura oblică și proeminențele cu vârful în jos (Pl. XIII/1-2); e. canelura orizontală și canelura verticală (Pl. V/2); f. canelura oblică și proeminențele ascuțite (Pl. IV/5); g. canelura în arcadă și canelura orizontală (Pl. IV/1); h. canelura orizontală, canelura în ghirlandă și apucăturile late (Pl. III/6); i. canelura orizontală, oblică și proemințele (Pl. II/3); j. canelura oblică, apucăturile și torțile (Pl. I/2); k. proeminențele late și ascuțite și canelura oblică (Pl. II/2); l. canelura oblică, canelura în stea și apucăturile late (Pl. II/1).

3. Considerații privind analiza ceramicii

Analiza ceramicii din așezări și locuințe, necropole, morminte, gropi cultice/funerare permite câteva considerații.

Cel mai comun tip de vas este vasul bitronconic dar această situație este legată și de faptul că au fost analizate mai multe morminte decât elemente de locuire. Acest tip de vas se întâlnește mult mai rar în așezări deoarece i-a fost atribuită o funcție de urnă funerară. În așezări, în schimb, mai numeroase sunt borcanele, pentru categoria grosieră, și străchinile invazate, pentru categoria fină și semifină care în necropole au mai mult rol de capac de urnă și chiar urnă uneori. Cămile sunt destul de rare în toate categoriile de situri și se observă o prezență constantă a ceștilor cu toarta supraînălțată.

Pentru grupul Vârtop, tehnica de ornamentare principală o reprezintă canelura. Nici asocierile de elemente decorative nu sunt foarte numeroase în Ha A față de Ha B și Ha C.

Grija din comportamentul funerar se vede și în confecționarea ceramicii, prin folosirea vaselor din categoriile fină și semifină.

În final, ceea ce se poate concluziona și s-a observat încă de la definirea grupului Vârtop este tocmai aspectul unitar al ceramicii, fie că vorbim de tipuri de vase ceramice, tehnici de ornamentare sau elemente decorative, cu toate că nu foarte numeroase.

Piese din metal și metalurgia

1. Depozite

1.1. Depozite cu arme

Un astfel de depozit de bronzuri provine din satul Mileni (actualmente cătun înglobat în satul Bistrețu), de pe o terasă înaltă a Dunării, la 7-8 km distanță de fluviu, constând din 6

celturi și 5 vârfuri de lance. Depozitul se datează în Ha A [CRĂCIUNESCU 1997; CRĂCIUNESCU 2005b; LAZĂR 2005, 100; LAZĂR 2011, 284-285].

1.2. Depozite cu arme, unelte și podoabe

Printre cele mai timpurii astfel de depozite se numără cel de la Sacoți [NANIA, HOLTEI 1972], jud. Vâlcea a cărui datare se face în Ha A (sec. XII î.Chr.) prin fibula (Pl. XXXI/7) în formă de arcuș de vioară (*Violinbogenfibel* sau *Peschiera*). Totuși, acest tip de fibulă e întâlnit și la sfârșitul epocii bronzului însă decorul canelat în ghirlandă (dar și cu caneluri paralele) de pe o tablă din bronz (Pl. XXXII/5) pledează pentru această încadrare cronologică. Există chiar opinii că acele fragmente de tablă provin de la un coif [Rusu 1990, 72, Pl. III/3] sau de la o centură [MÖDLINGER 2013, 68]. Discutând despre decorul canelat în formă de stea, cercetătoarea e de părere că motivul în formă de stea se poate urmări în Europa centrală din Bronzul mijlociu până în Ha B. Coifurile ilustrate în lucrarea citată deasupra, datarea unora dintre ele în Ha A, numărul mare de arme din depozitul de la Sacoți nu exclud posibilitatea destul de mare ca și cele două fragmente să provină de la tabla pentru un coif.

Desigur, legat de acest depozit nu știm dacă a fost constituit într-un singur moment sau este vorba de o acumulare lentă de piese (54). Celturile de tip transilvănean din componența depozitului, apropierea locului descoperirii de zona intracarpatică indică o origine transilvăneană a depozitului, cele mai apropiate analogii găsindu-se în depozitele de la Șpălnaca, Suseni, Domănești [NANIA, HOLTEI 1972, 179] dar, în același timp, depozitul de la Sacoți, prin tabla cu decor în formă de stea, se află la periferia zonei cu astfel de descoperiri [MÖDLINGER 2013, 72, Fig. 5].

2. Descoperiri izolate

2.1. Spade de tip Reutlingen. Din categoria descoperirilor izolate de acest fel face parte o spadă din bronz, alături de ceramică hallstattiană timpurie, descoperită la Bătășani, Valea Mare, jud. Vâlcea (Pl. XXXIII/4, 5). Spada este de tipul Reutlingen, datată în Bz D-Ha A dar analizând ceramica se poate spune că ea aparține grupului Vârtop iar spada s-ar data, așadar, în Ha A. Are 4 găuri de nit pe mâner și încă 3 pe limbă, vârful a fost restaurat prin lipire. Dimensiuni: L – 57,4 cm, L limbă – 8,7 cm, lățime – 3,4 cm, lățime limbă – 2,1 cm, gr. – 442 gr. În bibliografia de specialitate, de cele mai multe ori această descoperire este plasată eronat la Bălcești-Valea Mare, jud. Vâlcea [BADER 1991, 87; PETRE-GOVORA 1983, 85-86; PETRE-GOVORA 1995, 53; LAZĂR 2005, 76; LAZĂR 2011, 266; IOSIFARU ET AL. 2008; CRĂCIUNESCU 2019, 57-58].

O altă spadă din bronz, tipul Reutlingen, varianta Ighiu respectiv C₁, datată în Ha A, provine de la Gruș [MARINOIU ET AL. 1997; CALOTOIU 2002, 42; LAZĂR 2005, 93; LAZĂR 2011, 276; CRĂCIUNESCU 2019, 57-58], jud. Gorj. Are o lungime totală de 45 cm, lungime lamă 34 cm, lățime 3 cm, lățime limbă 2,5 cm. Îi lipsește doar o parte din limba mânerului care este ușor arcuită. Are 4 găuri de nit pe mâner și încă 4 pe limbă, umerii mânerului ușor înclinați. Lama este dreaptă și se îngustează spre vârf. Pe lamă, pe mijloc, are o îngroșare mediană de-a lungul căreia, pe toată lungimea lamei, de ambele părți, se observă câte o canelură ușor adâncită. Lama are secțiune lenticulară iar pentru limba mânerului una în formă de clepsidră.

La Mateești, jud. Vâlcea, a mai fost descoperită o spadă de tipul Reutlingen, cu condiții de descoperire necunoscute, deteriorată, limba mânerului ruptă, patină verde [BADER 1991, 97; IOSIFARU ET AL. 2008, 77; LAZĂR 2005, 99; LAZĂR 2011, 284 CRĂCIUNESCU 2019, 57-58]. O includ în Ha A și grupul Vârtop cu mari rezerve, ea putând fi și din Bz D.

La Zăvideni, jud. Vâlcea, a fost găsită o spadă din bronz, de tipul *Reutlingen*, cu o lungime de 53,5 cm și o greutate de 552 grame (Pl. XXXIII/3). Lama dreaptă, ascuțită, se îngustează spre vârf, care este puțin rupt. Pe lamă are o nervură mediană lată de 2 cm și care este mărginită de două șențuiri ce se unesc spre vârf rezultând o secțiune romboidală a lamei. Lungimea lamei este de 49,5 cm. Mânerul foarte puțin păstrat, nu i se poate preciza forma în secțiune dar se mai observă una din găurile de nit. Umerii mânerului sunt lungi de 2,5 cm, au patru găuri de nit cu diametrul de 0,50 cm și sunt ușor înclinați. Spada prezintă o patină de culoare galben-închis,

datorată unui procent relativ mare de cositor în compoziție. Piesa de la Zăvideni se poate încadra în Bz D-Ha A [IOSIFARU ET AL. 2008; LAZĂR 2005, 107; LAZĂR 2011, 292 CRĂCIUNESCU 2019, 57-58], cu rezerve privind atribuirea la grupul Vârtop.

2.2. Discuri de tip Vălcitrăn. O descoperire izolată spectaculoasă de la începutul primei epoci a fierului este discul din argint de la Călărași, com. Călărași, jud. Dolj, cu analogii în tezaurul de la Vălcitrăn găsit în 1924 în Bulgaria, la cca. 100 km sud de județul Dolj. Discul are diametrul de 30,4 cm, o preeminență de tip *omphalos* din bronz, e placat cu foiță din aur și argint, cu înălțimea de 11,9 cm și diametru de 11,3 cm, terminată cu un bulb ornamentat cu nervuri. Discul are greutatea de 1,470 kg și se încadrează în intervalul Bz D-Ha A. Analizele realizate arată o compoziție de 70% argint, 25% aur și 5% cupru, pentru disc, și 85% aur, 12% argint, 3% cupru, pentru proeminență (umbo) [BONDOC 2003-2005; LAZĂR 2011, 271].

2.3. Pumnale. Un pumnal de tip Peschiera, cu lama în formă de frunză de salcie, 2 nervuri paralele cu tășurile, cu 3 găuri de nituri la mâner și o terminație inelară a fost descoperit într-un loc necunoscut din județul Gorj. Are lungimea de 0,253 m și este din bronz. Acest tip de pumnal are o largă răspândire geografică și cronologică pe tot parcursul epocii bronzului și al primei epoci a fierului, însă, poate fi încadrat în perioada Ha A₁, având analogii în depozitul de la Uioara de Sus din seria Cincu-Suseni [BERCIU 1939, 137, Fig. 171; PETRESCU-DÎMBOVIȚA, 114-117; LAZĂR 2005, 91; LAZĂR 2011, 86-87, 276].

2.4. Torques. Un *torques* din bronz menționat în colecția C. Negrescu-Craiova are o datare probabilă în perioada timpurie a primei epoci a fierului. Descoperit în Oltenia, fără alte detalii [BERCIU 1939, 178, Fig. 221/2; LAZĂR 2005, 102; LAZĂR 2011, 287].

2.5. Fibule. O fibulă de tip Orlea, cu corpul de forma unei frunze de salcie, decorat cu linii incizate, lucrată dintr-un singur fir, cu piciorul plat, ciocănit și întors, provine din localitatea Orlea, jud. Olt. Se datează la începutul etapei Ha A [BADER 1983, 16; LAZĂR 2005, 102; LAZĂR 2011, 288].

3. Piese din metal din așezări

3.1. Turtele de bronz descoperite în urma unor cercetări de salvare de la Bălaci, com. Roșiile, jud. Vâlcea pot indica activitatea unor meșteri sau prezența unui atelier în zona și așezarea respectivă. După fragmentele decorate cu caneluri și incizii, pare să fie vorba de o descoperire din arealul grupului Vârtop [BLĂJAN 1974, 561-566; CALOTOIU 2002, 51-52].

3.2. Dălțițe provin din așezarea de la Căzănești-Săveasca, jud. Vâlcea [AILINCĂI ET AL. 2004-2005; PETRE-GOVORA 1983; PETRE-GOVORA 1995, 54 și urm.; NECRASOV, CANTEMIR 1983; LAZĂR 2011, 213; TERTECI 2017a, 171].

3.3. Cuțite. Din inventarul uneia dintre locuințele Vârtop de la Ghidici-Balta *Țarova I* face parte un cuțit din bronz de tip *Griffangelmesser* cu analogii la Radovanu și Zimnicea [NICA 1987; NICA 1995; NICA, ROGOZEA 1995; LAZĂR 2005, 45, 90-91; LAZĂR 2009, 28; LAZĂR 2011, 228].

3.4. Brățări. Două piese din aur provin de la Gubaucea, com. Vela, jud. Dolj [BERCIU ET AL. 1951, 243; LAZĂR 2005, 94; LAZĂR 2011, 232]. Nu știm sigur dacă sunt din mediu Vârtop.

3.5. Ace. Un ac din bronz, de tipul *Rollennadel*, descoperit în așezarea fortificată de la Portărești, jud. Dolj, asigură încadrarea cronologică a nivelului de locuire în care a fost descoperit în Ha A [TĂTULEA 1982; LAZĂR 2005, 106-107; LAZĂR 2011, 250].

În situl de la Drăgoeni-Ferma 3, jud. Gorj, a fost găsit un ac de tip „Rollenkopfnadeln” [SANA ET AL. 2016b, 23-24, Fig. 17] și mai este ilustrat un alt ac din bronz, deformat [SANA ET AL. 2016b, 24, Fig. 18]. Din păcate, nu este clar care dintre cele două ace provine din complexul Cx 329, o groapă cu ceramică de tip Vârtop.

3.6. Seceri. De la Curtișoara-Lunca Iezurenilor, jud. Gorj, în complexul Cx48, o groapă ovală, a fost descoperită o seceră din bronz alături de fragmente de tip Vârtop. Secera este de tipul „knopfsicheln mit nicht abgeschlossenem Gußzapfen” (cu ciotul de turnare neîndepărtat), cu analogii la Dobrinci, Serbia (Ha A₁) dar și pe un areal mai larg din Ucraina, Transilvania și Dunărea de Jos [SANA ET AL. 2016b, 59-61, 68, Fig. 46].

3.7. Aplici/Falere. Tot la Drăgoeni-*Ferma 3*, jud. Gorj, a fost găsit în complexul Cx252 un fragment de faleră din bronz, având analogii cu piese din depozite Cincu-Suseni (a doua jumătate a fazei Ha A₁ și prima jumătate a fazei Ha A₂) [SANA ET AL. 2016b, 23-25, Fig. 19].

4. Piese din metal din necropole și morminte

4.1. Sârme din bronz. S-au găsit la Ghidici-*Balta Țarova I*, în inventarul mormântului Vârtop de aici [NICA 1995, 237].

4.2. Saltaleoni. În tumulii de la Vârtop, jud. Dolj, printre piesele de inventar funerar mai deosebite este menționată o podoabă din aur, probabil un fragment de saltaleoni [NICOLĂESCU-PLOPȘOR 1923; BERCIU 1939, 144-159; LAZĂR 2005, 112-115; LAZĂR 2011, 259-260].

Considerații privind metalurgia și piesele din metal

În 1992, se ținea la Institutul de Arheologie din București colocviul "*Obiceiuri de depunere în pre- și protoistorie*" [SCIVA, 4, 43, 1992]. Cu acest prilej s-au discutat probleme generale, condiții de depunere, structura și tipologia depozitelor, relația depozitelor sau depunerilor cu spațiile de locuit sau funerare, cronologia și interpretarea depozitelor.

Am făcut această introducere cu scopul de a încerca o discuție privind depozitele din Ha A. Ea se leagă de interpretarea și semnificația depunerilor astăzi fiind considerate depuneri sacre, legate de practici de cult. Cel mai adesea se folosește sintagma de "depunere votivă".

Dar și tipologia depozitelor, atunci când indică proveniența pieselor, sugerează existența schimburilor comerciale la mare distanță; numărul mare de depozite transilvănene (104 în Bz D-Ha A) din afara spațiului carpatic poate indica și o intensificare a schimburilor [LAZĂR 2011, 107]. De asemenea, numărul mare de arme (spadele de tip Reutlingen, vârfurile de lance, chiar dacă nu sunt foarte numeroase, sunt totuși relevante pentru existența elitelor militare ce le folosesc și ca simbol al statutului social) indică o structurare a societății pe care o vom regăsi în perioada fenomenului cultural Basarabi. Poate că și importanța economică a pieselor este la fel de mare ca și statutul social dat de aceste piese de prestigiu. De exemplu, depozitul de la Țufalău [MOZOLICS 1965-1966] conține 4 topoare din aur, cel de la Perșinari [VULPE 1997] 12 halebarde, o spadă (toate din aur) și 4 topoare din argint; în depozitul de la Drajna de Jos [PETRESCU-DÎMBOVIȚA 1977, 91-93] observăm funcția de prestigiu a pieselor (spada Reutlingen, lama de spadă miceniană sunt depuse împreună cu un sceptru). Am văzut că piese din aur găsim și în mediul Vârtop chiar dacă nu oferă prea multe informații.

În concluzie, și depozitele din Ha A, la care se adaugă descoperirile izolate, arată atât o continuare a metalurgiei bronzului (o înflorire chiar), arată funcții bine stabilite pentru această categorie de piese, alta decât cea utilitară și că există o relație strânsă între valoarea în sine a metalului și funcția de reprezentare a prestigiului. În orice caz, nu se observă modificări față de perioada finală a epocii bronzului.

Grupa Hinova

Informații generale

Această grupă a fost încadrată în etapa Ha A, i-au fost găsite analogii în ceramica tumulului de la Susani precum și în ceramica grupului Vârtop, însă este cunoscută doar prin descoperirile din necropola eponimă din județul Mehedinți [DAVIDESCU, VULPE 2010].

De asemenea, așa cum discutăm în capitolul dedicat problemelor de la sfârșitul epocii bronzului și începutul epocii fierului, se poate face o încercare de datare absolută a necropolei de la Hinova, ceea ce ar aduce clarificări privind evoluția acestei necropole. De asemenea, necropola de la Hinova s-ar fi putut dezvolta în proximitatea uneia de tip Țuto-Brdo-Gârla Mare [DAVIDESCU, VULPE 2010, 141] ca și observația că această necropolă, din punct de vedere al cronologiei relative, se plasează la finalul unei succesiuni de câmpuri de urne cu ceramică imprimată și încrustată de tip Țuto-Brdo-Gârla Mare fără niciun aport al grupului Bistreț-Ișalnița

[DAVIDESCU, VULPE 2010, 142]. În acest sens stau mărturie și puținele fragmente ceramice de tip Žuto-Brdo-Gârla Mare descoperite în necropolă.

Prin urmare, grupa Hinova apare ca o manifestare strict funerară dar și singulară în arealul cercetat, descoperiri similare găsindu-se mai ales la sud de Dunăre, în Serbia actuală [GUMĂ 1993, 179]. Caracterul special al acestei necropole este dat și de cunoscutul tezaur de podoabe din aur descoperit în M.44 (Pl. L-LI).

Totuși, principalul inventar al mormintelor, ceramica, prezintă mari asemănări cu ceramica Vârtop sau cea din tumulul de la Susani, vorbindu-se uneori de orizontul Hinova-Vârtop-Susani [GUMĂ 1993, 197]. Însă nu toate formele grupului Vârtop se regăsesc la Hinova (vasul-dublu de tip solniță, vasul cu picior, de tip cupă sau vasul-cuptor) și, mai mult, la Hinova s-a întâlnit inclusiv o tehnică de ardere ce își găsește analogii în ceramica de tip Gáva. Este vorba de culoarea neagră, la exteriorul vasului, și roșie la interiorul vasului din M27.

Legat de formele ceramice, la Hinova se regăsesc vasele mari, bitronconice, cu marginea evazată, decorate cu caneluri oblice pe maxima rotunjire și uneori caneluri în ghirlandă sau orizontale, dispuse pe gâtul vasului. Alte forme sunt străchinile și castroanele largi, de formă tronconică, cu marginea evazată sau invazată, ultimul tip având ca decor caneluri oblice dispuse pe umăr sau în stea, în interior. Mai rar întâlnit este borcanul, singurul exemplar fiind de dimensiuni mici și decorat cu două brâuri alveolare și o toartă.

Prezența tezaurului în cadrul necropolei a fost considerată de Al. Vulpe fie drept o depunere legată de o persoană de sex feminin (prin asocierea podoabelor cu femeile), fie ca o depunere votivă, poate chiar una colectivă [DAVIDESCU, VULPE 2010, 151].

Rămâne încă dificil de stabilit dacă necropola de la Hinova poate constitui o grupă aparte din perioada Ha A ea nediferențiindu-se foarte mult de grupurile Vârtop și Susani dar nici nu se poate afirma apartenența ei la unul dintre ele. Și grupa Hinova (termenul fiind mai mult convențional) se înscrie în acel orizont al ceramicii canelate de care discutăm anterior.

În cel mai bun caz, așa cum era de părere și Al. Vulpe, ea ilustrează o transformare la nivelul ideologiei funerare a populației locale ce a dus, în final, la procesul de dispariție a câmpurilor de urne [DAVIDESCU, VULPE 2010, 146].

Legat de economia comunităților grupei Hinova, în pofida faptului că materialele provin din necropolă, putem bănui activități legate de țesut datorită celor 3 fusaiole din lut găsite în morminte și a celorlalte două găsite în zona necropolei [DAVIDESCU, VULPE 2010, 133, 136].

Rit și ritual funerar

Necropole

Necropole de incinerare de tipul câmpurilor de urne

Singura necropolă cunoscută este reprezentată de cea din localitatea eponimă, parțial distrusă de lucrările din perioada romano-bizantină și de casele unor localnici. Totuși, aici au putut fi cercetate 44 de morminte (M1-43 și M45) și un tezaur din aur depus în urnă, notat M44 [DAVIDESCU, VULPE 2010].

Necropola este una de incinerare de tipul câmpurilor de urne. Pe planul necropolei mormintele nu par să aibă o dispunere ordonată dar, în schimb, se observă o concentrare a lor în zona de nord, ca o posibilă parcelare a cimitirului pe criterii social-familiale, după cum observa Al. Vulpe [DAVIDESCU, VULPE 2010, 136, 152, Fig. 1/1].

A fost observată o asociere, în majoritatea cazurilor, a următoarelor vase ceramice și care dau tipul majoritar de mormânt al necropolei. Este vorba de urna ce conținea oasele calcinate (vas bitronconic cu marginea puternic răsfrântă), capacul urnei (străchini cu marginea invazată și depuse cu gura în jos) și vase adiacente (de multe ori cești cu toarta supraînălțată). Deși ceramica este tipul principal de inventar, în morminte au mai fost găsite podoabe (ace, inele și tutuli) și cuțitașe din bronz precum și alte obiecte din metal, piatră sau lut ce proveneau de la mormintele distruse [DAVIDESCU, VULPE 2010, 133, 165, Fig. 14].

Deoarece mormintele și tezaurul au fost detaliat publicate, nu mai este necesară reluarea prezentării lor aici iar despre tipologia și decorul ceramicii am vorbit și în subcapitolul precedent precum și despre asemănările sau deosebirile cu grupurile Vârtop și Susani. Totuși, în pofida acestor asemănări, necropola de la Hinova pare mai degrabă legată de zona sud-dunăreană deoarece descoperiri aproape identice s-au mai făcut la Vajuga-Pesak și la Mala Vrbica-*"Konopiste"* [GUMĂ 1993, 179].

Iarăși este interesant faptul că 14 urne prezintă baza perforată, așa-zisa "fereastră a sufletului" fiind un element de ritual funerar destul de comun câmpurilor de urne și care este predominant în grupa Răureni. În cazul grupei Hinova, care este puțin diferită de restul necropolelor de acest tip din Ha A, mai multă atenție merită rolul tezaurului în cadrul necropolei, el trebuind a fi văzut drept o depunere specială în context funerar, sacră, asupra căreia s-a discutat odată cu publicarea necropolei [DAVIDESCU, VULPE 2010, 146-151].

Inventar funerar

În grupa Hinova, principalul inventar funerar este reprezentat de vasele ceramice al căror număr și tip poate varia. Sunt păstrate tradiții funerare de la sfârșitul epocii bronzului, specifice câmpurilor de urne. În morminte au mai fost găsite podoabe (ace, inele și tutuli) și cuțitașe din bronz precum și alte obiecte din metal, piatră sau lut ce proveneau de la mormintele distruse [DAVIDESCU, VULPE 2010, 133, 165, Fig. 14]

1. Inventarul ceramic. În cazul mormintelor de incinerare, aproape întotdeauna inventarul principal este constituit de vasul bitronconic, cu gât mai scurt sau mai înalt, cu marginea răsfrântă, de cele mai multe ori decorat cu caneluri oblice sau în ghirlandă și cu apucători sau proeminente dispuse simetric. Acest tip de vas era folosit ca recipient pentru oasele calcinate fiind, în multe cazuri, acoperit cu un castron cu marginea invazată, pus cu gura în jos, ca un capac, ambele decorate cu caneluri oblice și în ghirlandă sau stea. Vasele adiacente sunt de cele mai multe ori cești cu toarta supraînălțată.

2. Inventarul metalic nu este numeros dar este variat. De departe, cel mai spectaculos și mai bogat inventar metalic este tezaurul. Tezaurul din aur din M44 era format exclusiv din podoabe asociate cu persoanele de sex feminin și a cărei semnificație a fost discutată pe larg [DAVIDESCU, VULPE 2010, 150-151] și care constau într-o diademă, o brățară manșon, brățări spiralice, brățări deschise și închise, pandantive inelare, tutuli, saltaleoni, mărgelile de mai multe tipuri, manșoane cilindrice, inele din spirale duble de sârmă și diverse fragmente de sârmă. Prezența unei brățări din bronz în tezaur nu micșorează valoarea acestuia.

La aceste piese metalice de la Hinova se adaugă patru cuțitașe din bronz, un tutul din bronz, două ace din bronz, un inel din sârmă din bronz [DAVIDESCU, VULPE 2010, 136].

3. Inventar litic și piese din lut. Acest tip de inventar este mai rar întâlnit dar putem menționa trei fusaiole din lut în morminte și încă două în zona necropolei, precum și o cute din piatră, o figurină din lut în formă de cruce, o mărgică și o piesă tubulară din material sticlos [DAVIDESCU, VULPE 2010, 133, 136].

Practici funerare și cultice speciale

Acestea au fost observate mai puțin în cadrul grupei Hinova (în caz că putem considera perforarea bazei urnelor drept o practică funerară specială).

Analiza materialelor arheologice

Ceramica

Analiza ceramicii se va face după factură (cu categoriile fină, semifină), după tipurile de vase, tipul de ornamentare și elementele decorative și asocierea elementelor decorative.

Factura. După acest criteriu, ceramica din necropolă se împarte:

a. Ceramica semifină. Este lucrată din lut amestecat cu nisip cu bobul mediu, paiete de mică, destul de bine frământat. Vasele au pereții groși, mai ales vasele bitronconice cu rol de

urnă, aspect poros pe alocuri și slip parțial. Arderea nu este completă iar vasele sunt negre în spărtură sau au pete cărămizii sau negre.

b. Ceramica fină. Această categorie predomină, lutul a fost degresat cu nisip fin, este bine frământat, arderea este bună și mai ales reducătoare, pereții sunt bine neteziți și acoperiți cu slip netezit și lustruit. Majoritatea vaselor au o culoare neagră, brun-închisă, mai rar maronie. Din punct de vedere tipologic, această categorie este diversificată: vase bitronconice, străchini și castroane invazate sau evazate, ceașca cu o toartă supraînălțată.

Tipuri de vase ceramice. După *formă*, avem următoarele tipuri de vase:

a. Vase bitronconice

a.1. vase bitronconice de dimensiuni mari, cu marginea rășfrântă în exterior, cu patru proeminențe simple sau duble pe maxima rotunjire. Pe umăr sau între aceste proeminențe sunt decorate și cu caneluri oblice (Pl. XL/6).

a.2. vase bitronconice de dimensiuni reduse, similare ca formă cu cele precedente (Pl. XLV/6).

a.3. vase bitronconice cu partea superioară mult înălțată, gât scurt și drept și marginea rășfrântă (Pl. XLIV/3; Pl. XLVIII/8).

a.4. vase bitronconice cu pereții având o înclinare pronunțată în zona de îmbinare a celor două jumătăți și marginea rășfrântă (Pl. XLV/1).

b. Străchini și castroane. Au formă tronconică dar se diferențiază prin dimensiuni și umărul profilat sau rotunjit [DAVIDESCU, VULPE 2010, 173, Fig. 22].

b.1. străchini și castroane cu marginea puternic arcuită în interior (Pl. XL/4, 7; Pl. XLI/7).

b.2. străchini și castroane cu gâtul arcuit în interior dar cu marginea înaltă și larg evazată. Acest tip este prevăzut cu două (Pl. XLVI/2) sau patru tortițe dispuse simetric pe gât (Pl. XLIV/4). Unele nu au tortițe (Pl. XLVIII/5-7).

b.3. străchini și castroane tronconice, înalte, cu marginea aproape dreaptă sau arcuită în interior aproape insesizabil (Pl. XLII/1; Pl. XLVIII/10).

c. Cești cu corp tronconic, baza cu un mic umbo sau dreaptă, marginea ușor arcuită în interior, toarta supraînălțată. Sunt decorate cu caneluri orizontale, vertical, ghirlande.

c.1. cești cu corp tronconic, baza dreaptă și toartă supraînălțată (Pl. XL/5; Pl. XLIV/5).

c.2. cești cu corp tronconic, baza cu un mic umbo, marginea ușor arcuită în exterior, toarta supraînălțată (Pl. XLIV/6).

c.3. cești cu corp tronconic, baza dreaptă, marginea dreaptă, toarta supraînălțată (Pl. XLVI/5).

d. Borcan. Este de dimensiuni mici, are pereții ușor arcuiți, două brâuri alveolare. Interesant pentru acest tip este prezența toartei, prinsă pe corp, sub buză (Pl. XL/9).

Tehnici de ornamentare

a. În relief: a.1. brâuri alveolare (Pl. XL/9); a.2. proeminențe ascuțite (Pl. XLI/3; Pl. XLII/6); a.3. apucători late, simple sau duble, cu vârful în jos sau în sus (Pl. XL/6; Pl. XLI/6; XLII/4; XLIII/1; XLVI/1); a.4. pastile (Pl. XL/9); a.5. proeminențe teșite, dispuse vertical (Pl. XLV/8).

b. Incizarea: Este realizată cu un instrument cu vârful bont și se întâlnește rar (Pl. XLIV/4).

c. Canelura: c.1. în ghirlandă, în benzi înguste (Pl. XL/1; Pl. XLV/5; Pl. XLVI/1); c.2. oblică de tip "turban" (Pl. XLV/8); c.3. oblică (Pl. XL/3, 4, 8; XLI/6); c.4. orizontală, în benzi înguste (Pl. XLI/3; XLII/5, XLIII/1, 3); c.5. verticală (Pl. XLV/5); c.6. pliseuri (Pl. XLIV/4); c.7. în arcade (Pl. XL/1; Pl. XLIV/4); c.8. în stea cu 5, 6, 8, 9 colțuri (Pl. XL/7; Pl. XLI/2, 4); c.9. sub forma literei "S" (la Hinova, apare o singură dată acest motiv canelat) (Pl. XLI/6).

Elemente decorative

a. alveole pe brâuri dispuse orizontal (Pl. XL/9); b. motiv în forma literei "S" realizat prin canelare (Pl. XLI/6); c. canelura sub toate formele ei.

Compoziții decorative (asocieri de elemente decorative) între:

a. canelura orizontală și canelura în ghirlandă (Pl. XLIX/3); b. canelura orizontală și canelura oblică (Pl. XLVI/8-9); c. canelura în arcadă și canelura oblică (Pl. XL/1); d. canelura oblică, proeminențele ascuțite și canelura orizontală (Pl. XLI/6.1); e. proeminențele late, canelura oblică, motivul literei "S" și canelura orizontală (Pl. XLI/6); f. proeminențele late, canelura oblică

și canelura orizontală (Pl. XLI/6); g. proeminențele late, canelura în ghirlandă și canelura orizontală (Pl. XLIV/1); h. canelura în arcadă și pliseuri (Pl. XLIV/4); i. canelura verticală, canelura orizontală și canelura în ghirlandă (Pl. XLV/5); j. proeminențele late și ascuțite, canelura orizontală și canelura în ghirlandă (Pl. XLII/5).

3. Considerații privind analiza ceramicii

Cel mai comun tip de vas este vasul bitronconic și se observă o prezență constantă a ceștilor cu toarta supraînălțată care sunt, uneori, bogat decorate. Tehnica de ornamentare principală o reprezintă canelura, oblică, mai ales. Asocierile de elemente decorative sunt foarte numeroase. Foarte rar apar și vase nedecorate. Grija din comportamentul funerar se vede și în confecționarea ceramicii, prin folosirea vaselor din categoriile fină și semifină.

Piese din metal și metalurgia

1. Depozite. Depozite de podoabe

Numit și tezaur, depozitul de la Hinova a fost prezentat în mai multe rânduri, dată fiind unicitatea sa [DAVIDESCU 1981; DAVIDESCU, VULPE 2010, 146-151]. Tezaurul de podoabe din aur din M. 44 cântărea 4919,95 gr. În cadrul lui se remarcă o diademă din foiță subțire din aur (1 mm), cu ornamente realizate în tehnica "au repousse" constând în cercuri, ghirlande, arcuri de cerc și caneluri. Alte piese sunt: brățările deschise și închise din bare masive, brățara manșon lată, cu caneluri și butoni, brățările din sârmă dublă, brățările spiralice, lanțurile răsucite spiralic, saltaleonii, tutulii, pandantivele, măgelele romboidale, de forma fusaiolelor sau conice. Nu este cazul prezentării lui detaliate aici însă el poate prilejui discuții privind semnificația sa în cadrul considerațiilor privind metalurgia și piesele din metal.

2. Piese din metal din mormintele necropolei

2.1. Cuțite. Cuțitele din necropolă au o circulație lungă, din Bz D până în Ha A, dar din cele patru (din M5, M26, M28 și M37) s-au păstrat doar două [DAVIDESCU, VULPE 2010, 136].

2.2. Ace. Au fost găsite două exemplare în mormintele 5 și 28 de la Hinova. Ambele sunt din bronz cu capătul răsucit sau cu protuberanță [DAVIDESCU, VULPE 2010, 136].

2.3. Tutuli. La Hinova, în M8 a fost găsit un tutul din bronz [DAVIDESCU, VULPE 2010, 136].

2.4. Inele. Tot la Hinova s-a descoperit un inel din sârmă din bronz, în inventarul mormântului 45 [DAVIDESCU, VULPE 2010, 136].

3. Considerații privind metalurgia și piesele din metal

Se pune acum întrebarea dacă tezaurul de la Hinova poate primi interpretare de depozit cu piese care reflect prestigiul posesorului sau reprezintă o ofrandă colectivă [DAVIDESCU, VULPE 2010, 151]. Cantitatea mare de aur a întregului depozit (4919,95 gr) poate sugera și o acumulare valorică dar depunerea sa într-un spațiu sacru arată că nu se intenționa recuperarea lui ulterioară. Al. Vulpe înclină spre rolul cultic al tezaurului iar valoarea lui constă în cantitatea mare de aur [DAVIDESCU, VULPE 2010, 151].

Legat de celelalte piese din metal ale necropolei, nu putem să nu observăm că avem doar unelte și podoabe, lipsind așadar armele.

Grupa Râureni

Informații generale

Este tot o grupă echivalentă cu necropola eponimă [MOSCALU 1981; LAZĂR 2010; LAZĂR 2011, 252], căreia i se adaugă unele morminte identice descoperite la Brezoi [LAZĂR 2011, 63] și la Teiușu [PETRE-GOVORA 1995, 63-64; LAZĂR 2010, 50-51; LAZĂR 2011, 63], județul Vâlcea (morminte izolate sau poate dintr-o necropolă). Necropola este tot una de incinerare de tipul câmpurilor de urne ca și mormintele similare amintite (Pl. XXXIV-XXXIX).

Forma de vas predominantă este vasul bitronconic cu buza evazată dar, spre deosebire de același tip de vas din grupul Vârtop sau din necropola de la Hinova, la Râureni aceste vase sunt aproape exclusiv nedecorate și prezintă o perforație la bază, așa-zisa "fereastră a sufletului".

Totuși, foarte puține exemplare prezintă proeminențe sau caneluri, dispuse sub formă de benzi înguste în ghirlandă sau orizontale, deasupra zonei de maximă rotunjire. Nu se regăsește la materialele din muzeu nici canelura oblică dispusă pe zona de maximă rotunjire, ceștile cu toarta supraînălțată sunt foarte rare, la fel și castroanele cu marginea invazată și decorate cu caneluri oblice. Dar, Simona Lazăr, care a avut acces la desenele realizate de E. Moscalu și Al. Vulpe, ilustrează și vase bitronconice decorate cu caneluri oblice pe maxima rotunjire sau vase tronconice decorate cu brâu alveolar sub buză [LAZĂR 2011, Pl. 55; TERTECI 2018b, 27-28].

Elementele date de ritul funerar și de tipologia ceramicii permit încadrarea cronologică a necropolei în Ha A, tot în orizontul ceramicii canelate dar foarte diferită de descoperirile de tip Vârtop, Hinova sau Susani. Caracterul singular al acestei grupe poate fi dat și de localizarea ei în zona izvoarelor sărate din zona Ocnele Mari, astfel de zone fiind recunoscute drept unele de interferențe culturale ca urmare a comerțului cu sare din preistorie.

Cât despre opinia Simonei Lazăr că necropola de la Râureni I ar putea conține și un tumul, ea trebuie privită cu prudență din cauza lipsurilor documentației de șantier despre care a vorbit aceeași cercetătoare [LAZĂR 2011, 62 și urm.].

Deși depășește cadrul acestei lucrări, interesante sunt și descoperirile de la Tigveni, jud. Argeș, pe Valea Topologului. Și aici avem o necropolă tumulară de tip Ferigile [VULPE, POPESCU 1962], în punctul *Babe*; despre tumulii 3 și 4 ai acesteia s-a afirmat că ar putea conține material Râureni I sau, în orice caz, anterior grupului Ferigile [MOSCALU 1983, 22, nota 85; LAZĂR 2010, 51 și urm.; LAZĂR 2011, 62 și urm.].

Cu alte opinii a venit Ion Motzoi-Chicideanu, care a considerat că vasele cu contur aproximativ pătrat de la Râureni ar fi suficiente pentru încadrarea necropolei de aici în cadrul descoperirilor de tip Bistreț-Ișalnița [CHICIDEANU 1986, 45]. Consider și eu că argumentul este insuficient și că vasele cu contur pătrat de aici par să reflecte mai degrabă o tradiție de la finalul epocii bronzului [LAZĂR 2008, 39].

Rit și ritual funerar

Pentru grupa Râureni s-a folosit incinerarea în câmpuri de urne. Cât despre posibilitatea existenței unor tumuli de incinerare în cadrul acestei grupe, Simona Lazăr a emis această ipoteză însă trebuie confirmată și de alte descoperiri [LAZĂR 2010, 51-54].

Necropole

Necropole de incinerare de tipul câmpurilor de urne

În 1971-1972, Emil Moscalu a săpat pe malul înalt al Oltului, la 3 km de centrul orașului, o necropolă de tipul câmpurilor de urne și una tumulară de incinerare pe care le-a numit Râureni I, respectiv Râureni II. Necropola Râureni I este cea care ne interesează și era formată din aprox. 100 de morminte, cu urne ce conțineau o mare cantitate de oase arse, și era suprapusă parțial de necropola tumulară. Două cuțite din bronz (dar unul dispărut), cu analogii la Radovanu și Șpălnaca, au asigurat încadrarea cronologică a necropolei Râureni I în Ha A₁. Necropola Râureni I reprezintă un aspect singular al perioadei timpurii a primei epoci a fierului din zona Olteniei, materialul este în mare parte inedit și a fost folosit în această lucrare dar și publicat după susținerea tezei de doctorat [TERTECI 2018b].

Este regretabil faptul că mare parte dintre materialele arheologice și documentația de șantier ale acestei necropole au fost pierdute, mai ales că puținul care a fost publicat de Emil Moscalu nu permite cunoașterea corespunzătoare a acestei necropole. Informațiile legate de numărul exact de morminte sunt contradictorii (text vs plan), nu se dau detalii despre morminte și nu cunoaștem raportul dintre mormintele de tip Râureni I și tumulii Ferigile din necropola Râureni II. În lipsa acestor informații, de care s-a lovit și Simona Lazăr în încercarea de a reconstitui necropolele de la Râureni, mă văd în imposibilitatea de a veni cu alte ipoteze sau de a le accepta fără discuție pe cele ale cercetătoarei amintite [LAZĂR 2010, 51 și urm.; LAZĂR 2011, 62 și urm.].

Morminte

În muzeul din Râmnicu Vâlcea dar și în cel din Băile Govora se găsesc urne similare celor din necropola Râureni I, descoperite la Brezoi-Podul lui Lazăr, jud. Vâlcea, despre care se crede că provin din niște morminte [LAZĂR 2011, 63].

La Teiușu-Coasta Mare, com. Bunești, jud. Vâlcea, pe o înălțime de deal, la 0,70 m adâncime, s-au găsit în 1965 două urne și fragmente ceramice din prima epocă a fierului. Urnele aveau baza perforată și conțineau oase calcinate. Simona Lazăr le găsește analogii în vasele din necropola Râureni I [PETRE-GOVORA 1995, 63-64; LAZĂR 2010, 50-51; LAZĂR 2011, 63].

La Țeica-Bogdan, Ocnele Mari, jud. Vâlcea, este posibil să avem un mormânt Râureni. A fost secționată o groapă semiovală și parțial distrusă ce conținea multă arsură și vase întregi și întregibile din prima epocă a fierului. Vasele erau culcate, cu o excepție, și conțineau pământ ars, fără alte urme de la cremație. Simona Lazăr le găsește analogii în vasele din necropola Râureni I [PETRE-GOVORA 1970, 471; PETRE-GOVORA 1995, 60; LAZĂR 2010, 50-51; LAZĂR 2011, 63].

Relativ la aceste morminte, sigure sunt cele de la Brezoi deoarece pentru restul nu am mai găsit materialele arheologice.

Inventar funerar

În grupa Râureni, principalul inventar funerar este reprezentat de vasele ceramice. În morminte au mai fost găsite și cuțitașe din bronz [MOSCALU 1981, 21].

1. Inventarul ceramic. Tipul principal este constituit de vasul bitronconic, cu baza dreaptă, scurtă sau puternic înălțată, cu pereți înclinați, gât scurt sau înălțat, vas prevăzut uneori cu tortițe și proeminențe. Mai apar străchini și castroane tronconice, cu marginea invazată, uneori dreaptă la care foarte rar apare canelura sub buză. Avem și vase cu contur pătrat, vase cu corp rotunjit, cești cu toarta supraînălțată. Formele ceramice predominante (urna bitronconică cu gât cilindric și marginea evazată), decorul (canelura în ghirlandă dar și oblică, pe buza castroanelor) pledează pentru încadrarea cronologică în Ha A, prin asemănările cu ceramica Vârtop și Hinova. Vasele bitronconice din muzeu prezintă toate perforația numită "fereastra sufletului" ceea ce indică faptul că acestea au fost formele preferate pentru urna cu resturile cremației iar celelalte tipuri sunt vase adiacente, situație similară și la alte grupuri din Hallstattul timpuriu [TERTECI 2018b, 30].

2. Inventarul metalic era reprezentat de două cuțitașe din bronz cu analogii la Radovanu și Șpălnaca [MOSCALU 1981, 21; COMȘA 1964, 128, Fig. 2; PETRESCU-DÂMBOVIȚA 1977, 107, Fig. 193/5, 13]. Studiind materialul din muzeu și căutând cuțitul din bronz care a fost elementul de datare folosit de E. Moscalu, am descoperit un altul. Acesta din urmă este atât de fragmentar și de ars încât nu se poate spune dacă este din bronz (cum afirma E. Moscalu) sau din fier. De asemenea, cuțitul desenat de Al. Vulpe și ilustrat de Simona Lazăr (TERTECI 2018b Pl. I/3) nu este același cu cel găsit în muzeu dar știm că în necropolă au fost descoperite două cuțite din bronz afirmându-se despre unul dintre ele că a fost pierdut. Cuțitul din muzeu, chiar dacă apare în registrul-inventar ca fiind descoperit la Râureni nu are și alte coordonate de șantier pentru a se afirma apartenența lui la necropola Râureni I și mai degrabă poate proveni din tumulii necropolei Râureni II, de tip Ferigile [TERTECI 2018b, 28].

Practici funerare și cultice speciale

Acestea nu au fost observate în cadrul grupei Râureni (doar dacă putem considera perforarea bazei urnelor drept o practică funerară specială).

Analiza materialelor arheologice

Ceramica [TERTECI 2018b]

Analiza ceramicii se va face după factură (cu categoriile semifină și grosieră deoarece categoria fină pare să lipsească), tipurile de vase, tipul de ornamentare și elementele decorative și, unde este cazul, asocierea elementelor decorative. Arderea a fost de cele mai multe ori reducătoare, vasele căpătând culori brun-închis sau cenușiu la interior și brun-deschis, brun-

închis la exterior. De asemenea, urmele de ardere secundară se întâlnesc pe toate vasele, mai ales la exterior [TERTECI 2018b, 29].

Factura. După acest criteriu, ceramica din necropolă se împarte în:

a. Ceramica semifină. Este lucrată din lut amestecat cu nisip cu bobul mediu, paiete de mică, destul de bine frământat. Vasele au pereții groși, mai ales vasele bitronconice cu rol de urnă, aspect poros pe alocuri și slip parțial. Arderea nu este completă iar vasele sunt negre în spărtură sau au pete cărămizii sau negre.

b. Ceramica fină. Această categorie predomină, lutul a fost degresat cu nisip fin, este bine frământat, arderea este bună și mai ales reducătoare, pereții sunt bine neteziți și acoperiți cu slip netezit și lustruit. Majoritatea vaselor au o culoare neagră, brun-închisă sau maronie. Din punct de vedere tipologic, această categorie este diversificată: vase bitronconice, străchini și castroane invazate, ceașca cu o toartă supraînălțată.

Tipuri de vase ceramice. După *formă*, avem următoarele tipuri:

a. Vase bitronconice:

a.1. cu baza scurtă, dreaptă, corp înalt, pereți înclinați, gât înalt, marginea evazată. Este prevăzut uneori cu tortițe și proeminențe (Pl. XXXV/6; TERTECI 2018b Pl. II/1-2).

a.2. cu baza scurtă, dreaptă, corp mai înalt în partea inferioară, pereți înclinați, gât scurt, marginea dreaptă. Este prevăzut uneori cu tortițe și proeminențe (Pl. XXXV/5; Pl. XXXVI/4).

a.3. cu picior și contur pătrat (Pl. XXXVIII/2).

a.4. fără picior și cu contur pătrat (Pl. XXXVIII/1).

a.5. cu baza dreaptă, puternic înălțată, corp larg, pereți înclinați, gât înalt. Unele prezintă proeminențe pe pântec (Pl. XXXV/3).

a.6. cu baza dreaptă, puternic înălțată, corp înalt, pereți înclinați, gât înalt, marginea evazată (Pl. XXXV/4).

a.7. vase bitronconice miniaturale, cu picior, gât cilindric și marginea evazată.

b. Vase tronconice (străchini și castroane):

b.1. cu corpul larg, cu picior, marginea ușor invazată (TERTECI 2018b Pl. III/3).

b.2. cu corpul larg, cu baza dreaptă, scurtă, marginea invazată, uneori cu caneluri oblice pe buză (Pl. XXXVII/6) sau brâu alveolat (TERTECI 2018b Pl. III/5).

b.3. cu corpul larg, cu baza dreaptă, scurtă, marginea dreaptă (Pl. XXXVII/4).

c. Vase cu corp rotunjit:

c.1. cu corpul rotunjit, gât scurt, cilindric, marginea probabil dreaptă și rotunjită (Pl. XXXVII/3).

c.2. cu corpul rotunjit, cu baza dreaptă și înălțată, gât înalt, cilindric, marginea dreaptă și rotunjită (Pl. XXXIX/4).

c.3. corpul rotunjit, gâtul înălțat oblic, baza dreaptă și scurtă, marginea evazată și rotunjită (Pl. XXXIX/1).

d. Cești:

d.1. cu corpul rotunjit, baza dreaptă și toartă supraînălțată (Pl. XXXIV/1).

d.2. cu corpul tronconic decorat cu mici proeminențe, baza dreaptă și toartă supraînălțată (Pl. XXXVI/3).

Tehnici de ornamentare

a. În relief: a.1. brâu alveolat (TERTECI 2018b Pl. III/5); a.2. proeminențe ascuțite sau rotunjite (Pl. XXXIV/5; Pl. XXXV/3).

b. Incizarea: Este realizată cu un instrument cu vârful bont și se întâlnește extrem de rar (TERTECI 2018b Pl. VI/6; Pl. XXXVIII/2).

c. Canelura: c.1. în ghirlandă, în benzi înguste (Pl. XXXV/6); c.2. oblică (Pl. XXXVII/6); c.3. orizontală (Pl. XXXVI/4).

Elemente decorative

a. mici proeminențe ascuțite sau rotunjite, situate de obicei pe maxima rotunjire, în număr de 4 și dispuse simetric; b. canelură în ghirlandă dispusă pe gât, formată din 3 benzi subțiri, ușor adâncite (Pl. XXXV/6); c. canelură oblică, din benzi late dispuse pe buza castroanelor, la exterior, sau pe pântecul caselor bitronconice (Pl. XXXVII/6); d. canelură orizontală deasupra maximei

rotunjiri (Pl. XXXVI/4); e. bandă incizată umplută cu linii oblice incizate (TERTECI 2018b Pl. VI/6); f. brâu alveolat (TERTECI 2018b Pl. III/5).

Compoziții decorative (asocieri de elemente decorative) între:

Nu se pot preciza cu certitudine din cauza faptului că rareori s-au găsit vase ceramice întregi. Pe un exemplar pare să se asocieze canelura în ghirlandă cu canelura orizontală (TERTECI 2018b Pl. VI/5).

Considerații privind analiza ceramicii

La cele mai multe urne este prezentă așa-numita "fereastră a sufletului". Este vorba de perforații circulare sau ovale realizate în centrul bazei vasului, din interior sau din exterior, cu diametre ce rar ajung la 3 cm. Predomină vasele din categoria grosieră apoi cele din categoria semifină. Forma predominantă este vasul bitronconic cu variantele lui, urmat de vasele tronconice și ceștile cu toarta supraînălțată. Nu putem vorbi de un decor dominant. Decorul adâncit (canelura) apare doar pe câteva vase. La fel de rar este și decorul constând în proeminențe sau toartele dispuse pe pântec (nu am considerat toartele element decorativ ci utilitar, lucru valabil și pentru celelalte grupuri culturale). În grupa Râureni se pare că se preferă vasele fără decor [TERTECI 2018b, 30].

Piese din metal și metalurgia

Piese din metal din mormintele necropolei

Cuțite (a se vedea, mai sus, textul privind inventarul metalic).

Etapa Ha B

Grupul Insula Banului

Informații generale

Acest grup hallstattian timpuriu din sud-vestul României face parte din orizontul cu ceramică imprimată și incizată, deși regăsim în cadrul lui și decorul canelat de tradiție Gáva și a fost definit în urma săpăturilor de pe Insula Banului [MORINTZ, ROMAN 1969]. Acestei stațiuni i se adaugă și altele din zona Banatului românesc de sud, Oltenia, estul Serbiei și nord-vestul Bulgariei [MORINTZ, ROMAN 1969, 420]. Totuși, în al doilea areal a fost identificată și singura așezare fortificată atribuită acestui grup cultural, și anume cea de la Brădești-Valea Rea, jud. Dolj, din păcate puternic distrusă de acțiunea omului [NICA 1990].

Se cunoaște relativ bine habitatul acestui grup, fiind cercetate la Insula Banului atât locuințe de suprafață, cu podină lutuită, dar și locuințe îngropate (bordeie) sau semiîngropate. Locuințele îngropate sunt cele mai variate, având formă patrulateră, ovală, circulară sau patrulateră care apoi a devenit ovală, în urma refacerilor (Pl. LII). Tot în acest sit au fost cercetate și numeroase gropi.

Ceramica acestui grup este atât canelată, cât și incizată și imprimată, ambele tipuri aparținând aceleiași perioade, cum afirma B. Hänsel, și nu unor faze distincte [HÄNSEL 1976, 151-164]. Se disting vase bitronconice decorate cu caneluri, proeminențe dar și cu motive imprimate sau incizate, cești cu corpul rotunjit, gât cilindric și marginea ușor evazată, cu toarta supraînălțată și cu buton cilindric, decorate cu caneluri, vase duble de tip solniță, vase-cuptor, borcane decorate cu brâuri în relief și proeminențe, străchini cu marginea invazată, decorate cu caneluri oblice și, uneori la interior, cu caneluri în ghirlandă. Dintre motivele imprimate se remarcă cel în forma literei "S".

Obiectele din metal (toporul din fier cu aripioare Pl. LXIII/11 și brățara decorată Pl. LXIII/4) ce pot asigura o încadrare cronologică, precum și asemănările cu ceramica protogreometrică de la Atena-Agora și Atena-Kerameikos, asigură încadrarea acestui grup cultural între sec. X-IX î.Chr. (Ha B₁-B₂), așa cum s-a arătat în capitolul privind cronologia relativă și absolută.

Habitatul

În Oltenia datele despre așezările din Ha B sunt mai puțin numeroase comparativ cu cele din Ha A dar trebuie să remarcăm că cercetările de pe Insula Banului au dat informații bogate privind habitatul. Alte materiale mai provin din cercetările de la Rogova, jud. Mehedinți [CRĂCIUNESCU 1996c, 82; MANEA 2003, 50], Ghidici-Balta Țarova I [NICA, ROGOZEA 1995, 202].

Tipuri de așezări

Cunoaștem atât o așezare fortificată dar aproape necercetată (Brădești-Valea Rea, jud. Dolj), cât și una nefortificată, mai bine cercetată (cea de pe Insula Banului).

1. După forma de relief

1.1. Așezări din zona de deal: Brădești (Dolj).

1.2. pe insule (ostroave): Insula Banului (Mehedinți).

1.3. Așezări din zona de câmpie: Ghidici-Balta Țarova I (Dolj), Rogova (Mehedinți).

Sunt semnalate și materiale arheologice în peșteri, ce ar indica, așadar, locuri sezoniere. Locuirile din peșterile Dubova sau Ponicoa (Mehedinți) aparțin grupului Insula Banului.

2. După prezența sistemului de fortificație Se împart în 2 categorii: așezări fortificate și așezări nefortificate sau deschise.

2.1. Așezări fortificate: Brădești-Valea Rea, com. Brădești, jud. Dolj, evidențiată doar prin cercetări de suprafață, situată în apropierea Jiului.

Din punct de vedere *topografic*, se află în zona de deal, la aprox. 200 m altitudine, pe un platou de terasă (aprox. 200 x 60 m), cu pante abrupte de cca. 25 m înălțime.

Suprafața nu se poate aprecia din cauza distrugerilor suferite.

Forma a fost dictată de tipul de fortificație.

Tipul de fortificație. La Brădești avem fortificație de tip promontoriu (pinten) barat.

Sistemul defensiv: o singură linie de apărare, doar șanț de apărare. La Brădești, cercetările sistematice sau sondajele ar putea identifica și alte elemente ale sistemului defensiv, din cauză că în cazul ei nu avem decât o cercetare de suprafață.

Elementele sistemului defensiv

Val de apărare lat de-8 m și cu o înălțime păstrată de-1,50 m

Șanț de apărare. La Brădești este lat de 15 m, cu o adâncime 4 m.

Datare și atribuire cronologică. S-a făcut, pe baza fragmentelor ceramice descoperite, în grupul Insula Banului, Ha B.

Funcționalitate. Așezare fortificată de refugiu.

2.2. Așezări nefortificate sau deschise

Este vorba de așezarea de pe Insula Banului (Mehedinți), cercetată sistematic, Ghidici-Balta Țarova I (Dolj), Rogova (Mehedinți).

Structurile de locuire

Tipurile de structuri de locuire au fost determinate de economia practică de comunități, de durată scurtă de locuire din așezări și, bineînțeles, de climă.

În grupul Insula Banului, în Oltenia sesizăm următoarele tipuri de structuri de locuire:

1. Bordeie

1.1. de formă patrulateră – pe Insula Banului (Mehedinți). Au colțurile rotunjite.

1.2. de formă circulară – la Insula Banului (Mehedinți).

1.3. de formă inițial patrulateră dar apoi circulară – au fost sesizate în sectorul A de pe Insula Banului, forma patrulateră fiind considerată mai timpurie și utilizată pe o durată mai lungă [MORINTZ, ROMAN 1969, 398]. Majoritatea aveau gropi de par în centru (Pl. LII).

1.4. de formă ovală – la Insula Banului (Mehedinți).

2. Locuințe semiîngropate – numite și semibordeie în literatura de specialitate, sunt structurile de locuire cele mai numeroase în așezarea de pe Insula Banului, sunt puțin adâncite și au fundul și marginile lutuite. La Brădești-Valea Rea (Dolj), tot pentru grupul Insula Banului, în

stratul de cultură puternic afectat de lucrări moderne, au fost observate structuri de locuire semiîngropate [NICA 1990, 129].

3. Locuințe de suprafață – cu podină – la Insula Banului (Mehedinți). Aveau podina lutuită dar nu s-a putut preciza forma lor și, de asemenea, sunt o categorie rar întâlnită în grupul Insula Banului.

Alte amenajări

1. Instalații de ardere

1.1. vetre – de formă neprecizată – la Insula Banului, o astfel de vatră a fost realizată pe un pat de cioburi [MORINTZ, ROMAN 1969, 396].

2. Gropi

2.1. menajere – sunt destul de numeroase la Insula Banului.

2.2. ritualice/cultice – la Brădești-Valea Rea (Dolj) e menționată o groapă ritualică, ce conținea cenușă, 4 vase urnă, 2 castroane și un capac [NICA 1990, 129].

Rit și ritual funerar

În grupul Insula Banului nu se cunosc necropole sau morminte în arealul vizat aici.

Analiza materialelor arheologice

Ceramica

În grupul Insula Banului ceramica provine doar din așezări și gropi cultice descoperite în cadrul așezărilor.

1. *Ceramica din așezări și locuințe*

Așezarea de pe Insula Banului a furnizat un bogat și variat material arheologic, în special ceramică, ce a permis definirea grupului cu același nume, grup ce poate fi considerat unul de legătură între etapele anterioare și perioada fenomenului cultural Basarabi. Acestuia din urmă îi va transmite o parte din ceramica imprimată, sub forma decorului.

Referitor la ceramica din așezări a grupului Insula Banului, o punem analiza în funcție de factură, tipuri de vase ceramice, tipuri de decor, elemente de ornamentare și asocierile dintre acestea. Se poate considera destul de unitară [MORINTZ, ROMAN 1969, 399-400].

Factura. După acest criteriu, ceramica din așezări se împarte în următoarele categorii:

a. Ceramica grosieră. Este rar întâlnită, a fost lucrată din lut amestecat cu nisip cu bobul mare și pietricele dar vasele au pereții neteziți și destul de rar poroși, de culoare cărămizie.

b. Ceramica fină. Pasta acestei categorii este fină și chiar foarte fină, dovada folosirii nisipului fin drept degresant. Lutul are un aspect compact, este bine ars, rezistent iar în spărtură se observă o culoare neagră-cenușie, cărămizie, brun-cenușie. Datorită arderii vasele ceramice au o culoare cărămizie sau castanie la interior pentru ca la exterior aceasta să fie neagră, neagră-castanie sau neagră-cenușie. Tot la exterior, pereții sunt fie bine neteziți, fie lustruiți până la un aspect metalic, probabil o tradiție Gáva din etapa anterioară.

Tipuri de vase ceramice se pot distinge dar acest lucru este îngreunat de starea fragmentară a acestora. După *formă*, avem următoarele tipuri de vase:

a. Vase bitronconice, mari, cu corp relativ bombat și marginea evazată. De regulă, în zona de maximă rotunjire au aplicate patru proeminențe dispuse simetric. Aceste proeminențe mai pot fi late, duble și dispuse orizontal. Vasele sunt variat decorate, cu caneluri, elemente imprimate și incizate (Pl. LVII/1, 2, 3, 9; Pl. LVIII/1, 3; Pl. LIX/15, 18).

b. Străchini și castroane. Au formă tronconică, marginea invazată, sunt de dimensiuni mici și mijlocii, cu decor canelat. Uneori, acest decor canelat apare și pe interior și are formă de ghirlandă. Distingem două subtipuri:

b.1. boluri, cu profilul arcuit (Pl. LIII/3; Pl. LVII/7; Pl. LX/8).

b.2. vase cu corpul de formă tronconică, cu pereții înclinați până la marginea invazată (Pl. LIII/9; Pl. LIV/ 9-10; Pl/ LV/15).

c. Căni. Au corp bombat, gât cilindric, marginea uneori ușor evazată iar toarta lată, prinsă sub buză (Pl. Pl. LVIII/2).

d. Cești. De dimensiuni mici și mijlocii, cu toarte supraînălțate. De multe ori, toartele late sunt de tipul "cu buton" (Pl. LIV/1; Pl. LVII/6) sau "ansa cornuta" (Pl. LVII/8). Ornamentarea acestor vase este realizată prin canelare. După corp, distingem:

d.1. cești cu corpul bombat și marginea ușor răsfrântă (Pl. LVI/11).

d.2. cești în formă de căuc (Pl. LVII/3; Pl. LIX/6).

e. Borcane. Fac parte din categoria ceramicii de uz comun, au dimensiuni diferite, apar destul de frecvent, sunt decorate, de obicei, cu un brâu alveolar dar și cu o bandă de alveole. Pe brâu sau pe banda respectivă sunt plasate apucători late, cu vârful ascuțit.

f. Vasul dublu, de tip solniță (Pl. LIX/2). Apare în mod excepțional și doar prin câteva fragmente [MORINTZ, ROMAN 1969, 411].

Tehnici de ornamentare

a. În relief: a.1. brăuri alveolare; a.2. benzi de alveole; a.3. apucători late (Pl. LXII/14); a.4. proeminențe ascuțite (Pl. LIII/1, 5, 8; Pl. LVII/9; Pl. LIX/18); a.5. butoni discoidali (pe toarte) (Pl. LIV/1; Pl. LVII/6); a.6. ansa lunata (pe toarte); a.7. ansa cornuta (pe toarte) (Pl. LVII/8).

b. Incizarea: foarte rar întâlnită și apare folosită la realizarea motivelor triunghiurilor incizate și hașurate (Pl. LIII/9), a benziilor de linii (Pl. LX/8) sau zig-zaguri (Pl. LIX/16).

c. Canelura este lată (pliseuri largi) și îngustă: c.1. în ghirlandă (Pl. LV/5; Pl. LVI/2); c.2. orizontală (Pl. LIII/11; Pl. LV/5; Pl. LIV/3); c.3. verticală (Pl. LVII/4; Pl. LIX/5); c.4. circulară (Pl. LXI/11); c.5. oblică (Pl. LIV/14).

d. Imprimarea – cea mai des întâlnită tehnică de ornamentare în grupul Insula Banului și prin care s-au obținut cele mai variate elemente și asocieri de elemente decorative. S-a realizat prin: d.1. ștampilare (Pl. LIII/5, 6, 17; Pl. LXVIII); d.2. cu un instrument dințat (Pl. LXIII/12).

Elemente decorative

1. șnururi false (Pl. LIII/5; Pl. LV/2); 2. șiruri de cerculețe (Pl. LVIII); 3. șiruri de motive în forma coarnelor de berbec (Pl. LVIII/2); 4. motivul epsilon (Pl. LVII/9); 5. șiruri de paranteze (Pl. LV/3); 6. șiruri de W-uri (Pl. LXI/4); 7. șiruri de cârlige (Pl. LXII/11); 8. triunghiuri hașurate cu vârful în jos (Pl. LXI/9); 9. benzi hașurate (Pl. LXII/2); 10. S-uri culcate în șiruri simple sau încadrate de linii imprimate (Pl. LXII/7); 11. S-uri oblice formând o linie sub formă de val (Pl. LXII/1); 12. S-uri verticale (Pl. LX/3); 13. linii orizontale în zig-zag (Pl. LIII/7, 16; Pl. LXVIII/3); 14. motivul literei M (Pl. LXVII/9); 15. linii imprimate în motive de coadă de pește (Pl. LVI/3); 16. unghiuri ascuțite (Pl. LIV/5); 17. cârlige ascuțite (Pl. LIV/5); 18. romburi hașurate (Pl. LIII/1); 19. rozete (Pl. LIII/8); 20. cruci ștampilate cu instrumentul descoperit în sectorul A (Pl. LV/11); 21. ghirlande imprimate (Pl. LVII/9; Pl. LVIII/3); 22. motivul imprimat brăduț (Pl. LX/17).

Compoziții decorative (asocieri de elemente decorative) între:

1. romburi hașurate, ghirlande imprimate și proeminențe (Pl. LIII/1); 2. benzi de S-uri culcate și linii imprimate orizontale (Pl. LIII/2); 3. canelura oblică și triunghiuri hașurate (Pl. LIII/9); 4. canelura orizontală și benzi de linii orizontale în zig-zag (Pl. LIII/7); 5. canelura verticală, linii orizontale imprimate și rânduri de S-uri vertical; 6. linii orizontale și linii în zig-zag (Pl. LIII/16); 7. ghirlande imprimate și cerculețe ștampilate duble (Pl. LIII/17); 8. linii de motive sub forma coarnelor de berbec și linii imprimate ce formează împreună o bandă (Pl. LIV/7); 9. cercuri imprimate în jurul proeminențelor discoidale (Pl. LIV/1); 10. incizii oblice și canelura orizontală (Pl. LIV/3); 11. linii imprimate în zig-zag unite la vârfuri de cercuri ștampilate (Pl. LIV/1); 12. canelura orizontală și canelura în ghirlandă (Pl. LV/5); 13. linii imprimate și triunghiuri hașurate cu vârful în jos (Pl. LVI/12); 14. linii imprimate verticale perpendiculare pe linii imprimate orizontale (Pl. LVI/13); 15. canelura orizontală și canelura verticală (Pl. LVII/4); 16. linie imprimată în ghirlandă, caneluri în ghirlandă, benzi imprimate orizontale umplute cu motivul epsilon și un șir vertical de M-uri (Pl. LVII/9); 17. două linii verticale de cerculețe pline ștampilate și o linie orizontală realizată din aceleași motive; 18. motive în formă de coarne de berbec încadrate de linii din cerculețe concentrice ștampilate (Pl. LVIII/2); 19. motivele de la

punctul 18 și ghirlande imprimate și canelate (Pl. LVIII/2); 20. triunghiuri imprimate goale și benzi din linii orizontale imprimate umplute cu motivul în formă de coarne de berbec; 21. potcoave, linii imprimate orizontale și canelura în ghirlandă (Pl. LXI/1); 22. cercuri ștampilate, S-uri verticale, linii imprimate orizontale și canelura în ghirlandă; 23. triunghiuri hașurate și motivul literei W (Pl. LXI/4); 24. paranteze, linie imprimată, proeminențe late și ghirlande imprimate (Pl. LXI/3).

2. Ceramica din gropi cultice

Cele 4 urne, 2 castroane tronconice cu marginea invazată și un capac, din groapa cultică de la Brădești, au arătat prezența următoarelor elemente decorative: caneluri circulare în jurul proeminențelor de pe un vas bitronconic, benzi imprimate, triunghiuri hașurate, șiruri de puncte sub marginea vasului, linii incizate, linii imprimate în zig-zag cu cercuri la un capăt, incizii în ghirlandă în vârful cărora se află 2 cercuri.

3. Considerații privind analiza ceramicii

Pentru grupurile din Ha A, tehnica de ornamentare principală o reprezintă canelura. Ea tinde să se reducă considerabil în grupul Insula Banului, grup cu ceramică incizată și imprimată. Dacă în Insula Banului canelura mai este folosită pe vasele bitronconice, acest lucru trebuie văzut mai degrabă ca o tradiție Gáva, cultură pe care o înlocuiește în Banat. Nu numai că asistăm la o explozie de elemente decorative dar și compozițiile decorative sunt extrem de variate. Deși sunt asemănătoare cu unele elemente decorative din epoca bronzului, este vorba, mai degrabă de asemănări cu grupurile estice cu ceramică imprimată, și anume cultura Babadag și grupul Cozia-Brad. Aspectul unitar al vaselor ceramice, așa cum era în Ha A, nu mai este valabil cel puțin în privința elementelor decorative. Înmulțirea elementelor decorative duce la imprimarea vaselor ceramice cu ajutorul instrumentelor speciale din lut, ceea ce, din punct de vedere tehnic, reprezintă o revoluție *”în sensul ușurării muncii olarului, instrumentele [...] dând precizie și uniformitate în decorarea ceramicii, micșorând substanțial și timpul de decorare al unui vas”* [AILINCĂI ET AL. 2004-2005, 117].

Piese din metal și metalurgia

Mai puțin numeroase sunt piesele încadrate în Ha B, aici putând vorbi doar de puținele piese din bronz și din fier de pe Insula Banului. O *formă de turnare* pentru ace provine din așezarea de pe Insula Banului dar nu i se pot găsi analogii, în pofida unor încercări [HÄNSEL 1976, 162]. Dar, pentru încadrarea cronologică a acestui grup s-au dovedit de folos și brățara ornamentată din secțiunea A dar mai ales cuțitașul din fier și toporul cu aripioare, din fier, de tip *Ärmhenbeil*. Respectivetele piese, datate în intervalul sec. X-IX î.Chr., sunt, prin urmare, și cele mai târzii obiecte metalice discutate în acest subcapitol. Alte piese metalice de aici sunt un fragment de brățară cu secțiunea plan-convexă, un ac, o sulă, un fragment din bronz ce poate proveni de la un pandantiv sau de la o fibulă de tip *”posamenterie”*.

Grupul Gornea-Kalakača

Informații generale

Se caracterizează printr-o ceramică ornamentată, alături de caneluri, cu decor incizat și imprimat. Are ca arie de răspândire nordul Serbiei, zona de confluență a Savei și Dravei cu Dunărea, Voivodina, o parte din Banatul românesc, sud-vestul Olteniei. Acest grup este considerat principala manifestare de la începuturile primei epoci a fierului în zonele dunărene ale fostei Iugoslavii și se încadrează cronologic în perioada Ha B₂-B₃, sec. IX-VIII î.Chr. [GUMĂ 1993, 194-203]. În Serbia mai are denumirea de grup Bosut IIIa.

Nu se cunosc așezări fortificate în arealul acestui grup, ci doar deschise, pe terasele cursurilor de apă iar structurile de locuire din Banat sunt similare celor din grupul Insula Banului [GUMĂ 1993, 198]. Pentru zona supusă acestui studiu, prezența materialelor de tip Gornea-Kalakača a fost surprinsă în așezarea de la Ghidici, în nivelul II hallstattian de locuire, considerat

un nivel pre-Basarabi, fiind cercetate o vatră și o groapă ritualică [NICA ROGOZEA 1995, 201-203]. De asemenea, materiale aparținând acestui grup au fost descoperite și la Rogova, jud. Mehedinți (Pl. LXIV) [MANEA 2003, 50; CRĂCIUNESCU 1996c, 82].

Ceramica acestui grup are ca forme predominante vasele bitronconice cu gât arcuit și cu marginea evazată scurt, străchini cu corpul bombat și marginea evazată, uneori cu tortițe pe zona dintre gât și corp, străchinile tronconice cu marginea invazată, prevăzute cu un decor canelat oblic sau orizontal, cești cu toarte supraînălțate și căni bitronconice, cu gâtul arcuit și cu tortițe pe acesta. Elementele decorative sunt reprezentate de puncte, cercuri, benzi și "S-uri" oblice imprimate, benzi orizontale, verticale, în ghirlandă, val sau în zig-zag realizate prin incizare, triunghiuri și romburi incizate și hașurate în rețea [GUMĂ 1993, 200]. Ceramica de la Ghidici-*Balta Țarova I*, mai ales străchinile cu marginea invazată, reprezintă prototipurile olăriei de tip Basarabi, conform lui M. Nica [NICA, ROGOZEA 1995, 202].

Habitatul

În Oltenia datele despre așezările din Ha B, inclusiv grupul Gornea-Kalakača, sunt la fel de puțin numeroase comparativ cu cele din Ha A. În sudul Olteniei, se remarcă doar așezările de la Ghidici (Dolj) și Rogova (Mehedinți), așadar *așezări deschise din zona de câmpie*, unde s-a observat un singur nivel de locuire, cu strat de cultură subțire, ceea ce denotă o locuire de scurtă durată. Alte materiale Gornea-Kalakača provin din cercetări de suprafață: Nicolae Bălcescu și Izvoru Frumos, jud. Mehedinți [HÄNSEL 1976, 151 și urm.; LAZĂR 2011, 72].

Nu au fost identificate structuri de locuire ci doar alte amenajări (gropi/vetre, la Ghidici).

Rit și ritual funerar

Pentru Ha B, respectiv grupurile Insula Banului și Gornea Kalakača, nu se cunosc necropole sau morminte în arealul vizat de acest studiu și nici în Banat dar pentru grupul Gornea-Kalakača se presupune folosirea ritului înhumației [GUMĂ 1993, 199]. Singurul mormânt care poate fi atribuit acestui grup a fost săpat la Vrdnik-*Pećine*, în Banatul sârbesc [GUMĂ 1993, 179].

Analiza materialelor arheologice

Ceramica

În grupul Gornea-Kalakača ceramica din acest areal provine doar din așezări și gropi cultice descoperite în cadrul așezărilor.

1. Ceramica din așezări

Materialele ceramice ale acestui grup sunt sporadice și fragmentare în zona supusă acestui studiu și provin mai ales din așezările de la Insula Banului, Rogova și Ghidici-*Balta Țarova I*. Nu se pot face observații privind factura, prin urmare se remarcă câteva *tipuri de vase ceramice*:

1. Străchini invazate, cu corpul tronconic și decorate cu caneluri oblice de tip "turban", oblice simple, orizontale, cu sau fără proeminențe. De asemenea, se regăsește pe ele și decorul imprimat (Pl. LXV/8; LXVI/9).

2. Străchini evazate, cu corpul larg, de la care provin doar fragmente de buză (Pl. LXVI/2).

3. Vase cu corpul bombat, gura largă, marginea evazată, prevăzute uneori cu tortițe pe gât sau perforații (Pl. LXV/2).

4. Vase bitronconice. Corpul este mai mult bombat decât bitronconic iar starea fragmentară a acestui tip de vas nu ne permite prea multe aprecieri privind forma lor. Au gâtul arcuit, înalt și marginea evazată (Pl. LXV/3).

5. Căni bitronconice, cu gât înalt, cilindric, marginea ușor evazată și toarta trasă din margine și puțin înălțată (Pl. LXV/5).

7. Vase cilindrice. Par să fie de tip sac, cu pereții ușor înclinați spre interior și marginea foarte ușor evazată. Au decor imprimat sau incizat.

8. Borcane fragmentare, cu brăuri alveolare, incizii și linii incizate pe margine.

Tehnici de ornamentare

1. În relief: 1.1 Canelura: orizontală (Pl. LXVI/1); oblică (Pl. LXVI/9); în "valuri" (Pl. LXV/2); verticală (Pl. LXV/6); în zig-zag (Pl. LXV/5); 1.2. brâuri alveolare; 1.3. proeminențe conice (Pl. LXV/5); 1.4. proeminențe late tip limbă (Pl. LXV/8).

2. Incizarea: linii incizate în zig-zag, simple sau în bandă (Pl. LXVI/5); incizii oblice; incizii triunghiulare în linie, realizate cu un instrument cu muchii (Pl. LXVI/7).

3. Imprimarea. Este realizată fin, în benzi, cu un instrument dințat: în benzi orizontale (Pl. LXVI/6, 8); linii simple, orizontale (Pl. LXIV/7); linii oblice; linii verticale.

Elemente decorative

1. "X"-uri incizate (Pl. LXVI/5); 2. benzi orizontale imprimate formate din patru linii; 3. cârlige imprimate dispuse în linie orizontală; 4. unghiuri ascuțite cu vârful în jos, realizate prin canelare; 5. găuri realizate prin perforare; 6. motive în zig-zag, realizate din linii incizate dispuse în bandă.

Compoziții decorative (asocieri de elemente decorative) între:

1. canelura orizontală și canelura verticală; 2. brâuri alveolare și apucători late; 3. caneluri orizontale, caneluri în zig-zag și proeminențe conice; 4. caneluri orizontale și proeminențe ascuțite cu vârful în jos; 5. incizii făcute cu instrument cu muchii și brâul simplu; 6. linii imprimate orizontale și benzi incizate formate din linii în zig-zag; 7. benzi imprimate orizontale și incizii oblice; 8. caneluri în ghirlandă și apucători late; 9. benzi orizontale din linii imprimate și benzi verticale din linii imprimate.

2. Considerații privind analiza ceramicii

Pentru grupul Gornea-Kalakača, observăm aceeași explozie de elemente decorative ca în grupul Insula Banului dar și compozițiile decorative extrem de variate. Este vorba, mai ales, de motivele imprimate dar, spre deosebire de grupul Insula Banului, avem o revenire a canelurii oblice, pe vasele ceramice de tipul străchinilor și castroanelor, lucru pe care îl observăm și în fenomenul cultural Basarabi din Ha C. Multe din vasele ceramice Basarabi, atât ca formă cât și ca decor, au prototipuri în ceramica de tip Gornea-Kalakača.

Piese din metal și metalurgia

La Rogova, jud. Mehedinți, este semnalată descoperirea unui celt din fier asociat cu ceramică de tip Gornea-Kalakača (Pl. LXIV) deși nu există un strat de cultură. Autorul considera că este vorba de un mormânt deranjat [MANEA 2003, 50]. Având în vedere că la Rogova a fost documentă și o locuire Basarabi iar astfel de celturi pot fi întâlnite și în Ha C, această atribuire a piesei din metal grupului Gornea-Kalakača trebuie privită cu prudență.

Etapă Ha C

Fenomenul cultural Basarabi

Informații generale

În arealul dintre Carpații Meridionali, Olt și Dunăre, în intervalul cronologic 850/800-650 î.Chr. (Ha C) corespunzător perioadei mijlocii a primei epoci a fierului, se manifestă *fenomenul cultural Basarabi*, considerat în literatura de specialitate fie *cultură arheologică*, fie *complex cultural*, *fenomenul cultural-istoric Basarabi* sau, pe scurt, *fenomenul Basarabi*.

Ca și cultura Gáva-Holíhrady, este vorba de un termen aplicat mai întâi unei mode de a ornamenta ceramica și extins apoi civilizației primei epoci a fierului în care întâlnim vasele ceramice specifice. Un alt termen, dar mai puțin folosit, este și cel de *stil ceramic* sau mai bine spus *stilul decorativ al ceramicii*. Unii cercetători preferă să vorbească, pe alocuri, despre ceramica de tip Basarabi [VULPE 2010, 324] sau de stil Basarabi [VULPE 2010, 327]. Pe scurt, este vorba de aplicarea tehnicii încrustației cu culoare albă, a imprimării, incizării și excizării pe vase a căror formă o continuă de multe ori pe aceea din perioada precedentă [VULPE 1970, 183; VULPE 1965]. Nu lipsește nici canelura.

În cazul termenului Basarabi mi s-a părut nejustificată și forțată folosirea denumirii de *cultură arheologică* (lipsește unitatea obligatorie a culturii materiale, a ritului și ritualului funerar etc.) sau de *complex cultural*, deoarece nu avem interferența unor arii culturale cu origini și evoluții diferite, chiar dacă avem o arie extinsă de manifestare a „culturii” Basarabi. De folosirea termenilor *grup* și *facies cultural* nici nu se pune problema fără a face o încercare de regionalizare a fenomenului Basarabi, demers început, totuși, de N. Tasić prin crearea grupului Bosut [TASIĆ 1971] dar care rămâne încă un deziderat pentru zona pe care am avut-o în vedere în stadiul actual al cercetării. Aria geografică a răspândirii fenomenului Basarabi este azi contestată, fiind considerat insuficient doar criteriul motivisticii ceramicii, introducându-se și criteriul răspândirii (sau al lipsei răspândirii) unor piese din metal (fibule, pandantive sau cuțite cu mâner în formă de T), piese folosite, de altfel, și pentru o mai bună încadrare cronologică a fenomenului Basarabi pe anumite arii geografice, ceea ce ar crea premisele unor tendințe de a regionaliza ceea ce s-a considerat la început a fi o cultură arheologică (spre exemplificare, vezi grupul Bosut, în Serbia, aspectul Șoldănești, în jumătatea sudică a Moldovei pînă la Nistru) [VASIĆ 1996]. Sau se atrage atenția asupra neglijării unor culturi sau grupuri culturale care fie supraviețuiesc din perioada timpurie (Ha A-B), fie sunt nou apărute în aria fenomenului Basarabi [VULPE 2010, 293].

Geneza și dezintegrarea fenomenului Basarabi

Nu consider potrivită noțiunea de sfârșit al fenomenului cultural Basarabi deoarece este evidentă supraviețuirea unor forme ceramice și a unor elemente de decor Basarabi în grupul Ferigile din Ha D, fapt vizibil atât în necropola eponimă din județul Vâlcea, cât și în prezența unui tumul Basarabi în necropola de la Eșelnița.

Din cauza faptului că formele ceramice pe care apare decorul de tip Basarabi sunt, majoritar, cele folosite în perioada anterioară (Ha A-B), iar anumite tipuri de fibule sunt întâlnite pe arii extinse și în perioade ce au o durată destul de mare, pentru definirea „culturii” Basarabi un rol important l-a jucat și decorul specific acesteia. Totuși, pentru fixarea momentului de început și de sfârșit nu au fost omise observațiile de ordin stratigrafic (de văzut siturile de la Insula Banului, jud. Mehedinți; Ghidici, jud. Dolj; Popești, jud. Giurgiu, reprezentative pentru începutul „culturii” Basarabi) și nici succesiunea unor orizonturi funerare pentru perioada de trecere spre etapa următoare a primei epoci a fierului (în primul rând, necropola tumulară de la Eșelnița, jud. Mehedinți).

Cele mai aprinse dezbateri (alături de cele privitoare la caracterul etnic al purtătorilor fenomenului Basarabi) au fost cele cu privire la originea decorului, între Al. Vulpe [VULPE 1965, 127-128; VULPE 1970, 186-187] și Vl. Dumitrescu [DUMITRESCU 1970]. Se cunoaște ipoteza emisă de Al. Vulpe, conform căreia bogatul repertoriu de motive și compoziții decorative ale ceramicii Basarabi își are originea în culturile Bronzului Târziu și transmise până în Hallstattul mijlociu prin intermediul materialelor perisabile (lemn, textile), opinie păstrată și în studii ulterioare și căreia i se aduce ca argument puternic exemplul locuirii de pe Insula Banului, precum și exemplul grupului Gornea-Kalakača [VULPE 1970, 187].

Vl. Dumitrescu vedea, la acea dată, geneza culturii Basarabi în vestul Peninsulei Balcanice și o difuzare a acesteia de la Vest la Est, către Banat și Câmpia Română. Se aduc drept argumente elemente decorative de pe piese din cimitirele de la Sopron și Frögg, care se regăsesc și la Basarabi, în necropola eponimă, totuși puțin numeroase [DUMITRESCU 1970].

În ceea ce mă privește, mă raliez teoriei lui Al. Vulpe și opiniei exprimate de acesta, conform căreia nu este suficientă doar prezența unui motiv așa-zis Basarabi pe o formă de vas. Trebuie avută în vedere întreaga relație motiv - formă de vas - mod de dispunere, conform canoanelor din fenomenul Basarabi [VULPE 1970, 187]. De aceea, am acordat o atenție deosebită în cadrul ilustrației, dar și în text, acestei asocieri (Pl. LXVII-LXIX).

Fără a mai detalia aici acest aspect al genezei fenomenului Basarabi, voi face o referire la ceea ce s-a identificat la Popești sau Ghidici ca fază pre-Basarabi. Această denumire este dată

unui orizont din etapa timpurie a primei epoci a fierului, cu ceramică decorată cu caneluri, forma cea mai reprezentativă fiind strachina cu marginea invazată.

Stratigrafic, în aşezarea de la Popeşti, nivelul pre-Basarabi este urmat de fazele Basarabi 1 şi Basarabi 2, iar la Ghidici-„*Balta Țarovei*” s-a observat succesiunea Țuto Brdo-Gârla Mare – Bistreţ-Işalniţa – Vârtop – pre-Basarabi [VULPE 1965, 118-119; NICA 1995]. Autorii săpăturilor văd corespondenţe cu grupul Vârtop, dar şi cu grupul Gornea-Kalakača, prin tradiţia decorului canelat, M. Nica afirmând că acest tip de strachină va deveni prototipul celor din fenomenul Basarabi şi pe care se va aplica motivistica bogată a acestuia [NICA 1995, 202].

Combinată, stratigrafia celor două situri amintite mai sus îmi întăreşte punctul de vedere prin care mă raliez opiniei lui Al. Vulpe şi nu celei a lui Vl. Dumitrescu, deşi începând cu anul 1974 observăm că acesta din urmă acceptă legătura genetică dintre grupul Insula Banului şi fenomenul Basarabi [DUMITRESCU 1985, 150-151].

Periodizarea fenomenului Basarabi

Discuţiile din rândurile următoare vor viza, mai ales, aportul vaselor ceramice la periodizarea fenomenului Basarabi şi caracteristicile acestuia pentru fiecare fază.

Împărţit în anii `60-`70 în două [VULPE 1965, 118] sau trei [DUMITRESCU 1968, 234; BERCIU 1966, 236-246; GUMĂ 1993, 232-233] faze, pe baza succesiunii unor grupuri de înmormântări şi a câtorva tipuri de vase ceramice, în anii `90, în urma unei reconsiderări a termenului *Basarabi*, tabloul evolutiv al fenomenului Basarabi se îmbogăţeşte cu o nouă periodizare. Este vorba acum de împărţirea ceramicii Basarabi de către R. Vasić în două faze, în două etape de evoluţie, notate Basarabi 1 şi Basarabi 2, pe baza distincţiei între ornamentul în formă de S şi elementul decorativ al liniilor à *trémolo* [VASIĆ 1996]. În opinia sa, cele două tipuri de decor nu au fost tratate distinctiv din cauza asemănării foarte mari, primul tip fiind foarte puţin prezent în necropola de la Basarabi, iar cel de-al doilea, deşi este mult mai prezent în cadrul acesteia, se dezvoltă din ornamentul în formă de S [VASIĆ 1996, 15].

Sunt de părere că procedeul cercetătorului sârb de a reduce periodizarea fenomenului Basarabi strict la două elemente decorative nu poate fi argumentat doar prin necesitatea exprimată de autorul amintit de a regionaliza acest fenomen cultural după modelul grupului Bosut. Cu atât mai mult cu cât simbolul respectiv se regăseşte atât în culturile epocii bronzului (Țuto-Brdo-Gârla Mare) sau ale perioadei timpurii a primei epoci a fierului (Babadag, Insula Banului, Gornea-Kalakača), deşi diferit redat şi formând alte compoziţii decorative faţă de perioada Basarabi. Mai mult, dacă cele două faze propuse de Vasić exclud prezenţa celor două ornamente pe acelaşi vas, în ce fază ar rămâne să includem două ceşti de la Desa, de exemplu, pe care se regăsesc ambele motive (Pl. LXXIX/7-8)?

Revenind la fazele Basarabi I (750-sfârşitul sec. VII a.Chr.) şi Basarabi II (sfârşitul sec. VII - mijlocul sec. VI a.Chr.), cred că se justifică periodizarea pe două etape de evoluţie pe întreaga arie de evoluţie a fenomenului Basarabi, deci şi în zona supusă studiului meu. Chiar şi M. Gumă, deşi optează pentru trei faze (I-III) de evoluţie în sud-vestul României, admite că faza I a fost foarte scurtă (prima jumătate-mijlocul sec. VIII a.Chr.), iar reprezentativă pentru restul arealului Basarabi este faza II din Banat (a doua jumătate a sec. VIII-prima jumătate a sec. VII) [GUMĂ 1993, 233]. Aşadar, fazele I la Vulpe şi II la Gumă sunt paralelizate.

Pentru ceramică, se pot face următoarele observaţii generale relativ la cele două faze ale fenomenului Basarabi (după Vulpe).

Ceramica fazei I este reprezentată de prezenţa decorului de tip Basarabi (canelat, incizat şi imprimat, încrustaţie cu alb) cu o varietate de motive şi compoziţii. Canelura de tradiţie hallstattiană timpurie apare simplă sau asociată cu faşetarea, mai ales pe străchinile şi castroanele cu marginea invazată, pe gâtul amforelor trompetiforme sau al cănilor pântecoase, dar şi pe ceşti. Cât priveşte decorul realizat prin imprimare şi şampilare, acesta apare mai ales pe străchinile cu marginea evazată. Se poate spune că decorul imprimat este predominant în

această fază, pe o ceramică fină, bine lustruită, de culoare neagră, pentru a se obține un frumos efect cromatic în urma încrustației cu pastă albă.

În faza a doua se constată un regres al ceramicii, folosirea canelurii cu precădere pe ceramica fină, o lustruire mai puțin accentuată a vaselor și o reducere a decorului imprimat.

În ambele faze întâlnim și ceramică nedecorată, iar în unele situri din arealul Basarabi (Popești, de exemplu) diferența dintre cele două faze este greu de sesizat.

Habitatul

În Oltenia datele despre așezările fenomenului cultural Basarabi provin mai mult din cercetări de suprafață sau apar sporadic din cercetările sistematice ale unor situri de alte epoci. Necropolele sunt cele care au beneficiat de o cercetare arheologică mai amănunțită.

În niciunul din cazurile enumerate mai jos nu se poate presupune care a fost dimensiunea așezării dar privind harta descoperirilor (Harta 2) se observă o preferință a purtătorilor fenomenului cultural Basarabi pentru zonele de câmpie. Prin studierea puținelor fragmente ceramice din așezările de la Ocnele Mari-Cosota, Păișani sau Cernele, se remarcă faptul că e vorba de materiale ceramice aparținând ultimei faze a fenomenului cultural Basarabi și s-ar putea vorbi de o retragere a acestor comunități în zona subcarpatică a arealului studiat.

Tipuri de așezări

Pentru zona cuprinsă între Carpații Meridionali, Olt și Dunăre, stadiul actual al cercetării nu permite cunoașterea suficientă a așezărilor fenomenului cultural Basarabi.

1. După forma de relief:

1.1. așezări din zona de deal: Ocnele Mari (Buridava dacică), jud. Vâlcea; Drăgoeni-Ferma 3 și Stația de asphalt, jud. Gorj; Cernele (oraș Craiova, jud. Dolj); Păișani (com. Stoina, jud. Gorj). Cele trei așezări sunt bănuite deoarece materialele Basarabi apar în cetăți dacice unde locuirile preistorice au fost distruse de lucrările de amenajare efectuate de geto-daci.

1.2. pe insule (ostroave): Ostrovul Șimian (insulă, com. Șimian, jud. Mehedinți).

1.3. așezări din zona de câmpie: vezi mai jos, paragraful 2.2.

2. După prezența sistemului de fortificație. Se împart în 2 categorii: așezări fortificate și așezări nefortificate sau deschise.

2.1. Așezări fortificate. Dacă la est de Olt, în Muntenia actuală, a fost cercetată așezarea fortificată de la Popești, ori în Banat sau Transilvania au fost întreprinse cercetări la Remetea-Pogănici, respectiv la Teleac, tot în așezări fortificate, pentru zona Olteniei nicio așezare fortificată Basarabi nu a fost identificată. Cu foarte mari rezerve, se poate presupune că în zona subcarpatică a Olteniei, puținele materiale de tip Basarabi găsite de D. Berciu în timpul săpăturilor de la Buridava dacică, Ocnele Mari-Cosota (oraș Ocnele Mari, jud. Vâlcea) ar putea indica o așezare fortificată Basarabi dar care a fost distrusă de terasările geto-dacilor [BERCIU ET AL. 1988, 171]. Același lucru se poate presupune și în cazul așezării de la Cernele (oraș Craiova, jud. Dolj), unde iarăși au fost găsite materiale Basarabi [GHERGHE 1989], sau Păișani (com. Stoina, jud. Gorj) [GHERGHE 1987, 140-142; CALOTOIU 2002, 70].

2.2. Așezări nefortificate sau deschise. Sunt și ele relativ numeroase, dar caracterul redus al cercetărilor nu a dus la aceleași rezultate ca în cazul necropolelor. Menționez așezările din *zona lacului Bistreț* [MOTZOI-CHICIDEANU ET AL.] (comunele Bistreț și Cârna, jud. Dolj), *Bistrețu* [CRĂCIUNESCU 1995, 139; CRĂCIUNESCU 1996c, 79] (com. Devesel, jud. Mehedinți), *Breznița de Ocol* [CRĂCIUNESCU 1995, 139; CRĂCIUNESCU 1996c, 79; CALOTOIU 2002, 66] (comună, jud. Mehedinți), *Cujmir* [CRĂCIUNESCU 1995, 140; CRĂCIUNESCU 1996c, 79-80] (comună, jud. Mehedinți), *Devesel* [CRĂCIUNESCU 1995, 140; CRĂCIUNESCU 1996c, 80] (comună, jud. Mehedinți), *Gârla Mare* [CRĂCIUNESCU 1995, 140; CRĂCIUNESCU 1996c, 80] (comună, jud. Mehedinți), *Gruia* [CRĂCIUNESCU 1995, 140-141; CRĂCIUNESCU 1996c, 80] (comună, jud. Mehedinți), *Izvoarele* [CRĂCIUNESCU 1995, 141; CRĂCIUNESCU 1996c, 80] (com. Gruia, jud. Mehedinți), *Izvorul Frumos* [CRĂCIUNESCU 1995, 141; CRĂCIUNESCU 1996c, 80; CALOTOIU 2002, 68] (com. Burila Mare, jud. Mehedinți), *Nicolae Bălcescu* [CRĂCIUNESCU 1995, 141; CRĂCIUNESCU 1996c, 80] (oraș Vânu Mare,

jud. Mehedinți), *Orevița Mare* [CRĂCIUNESCU 1995, 141-142; CRĂCIUNESCU 1996c, 80-81; CRĂCIUNESCU 2003b, 58] (oraș Vânu Mare, jud. Mehedinți), *Ostrovul Șimian* [CRĂCIUNESCU 1995, 143; CRĂCIUNESCU 1996c, 82; CALOTOIU 2002, 69] (insulă, com. Șimian, jud. Mehedinți), *Rogova* [CRĂCIUNESCU 1996c, 82; MANEA 2003, 50] (comună, jud. Mehedinți), *Vânjuleț* [BĂRĂCILĂ 1924, 294, BERCIU 1939, 147; CRĂCIUNESCU 1995, 143; CRĂCIUNESCU 1996c, 82] (comună, jud. Mehedinți).

Structurile de locuire

După cum o arată și harta punctelor cu descoperiri Basarabi din zona studiată în această lucrare, majoritatea sunt în județul Mehedinți, în zona Porților de Fier, inclusiv așezările amintite mai sus. Astfel, deși nu au fost cercetate structuri de locuire aici, pentru cele mai apropiate analogii trebuie vizat mai mult Banatul și mai puțin Câmpia Română, de la est de Olt, și spațiul intracarpatic. Din fericire, habitatul Basarabi a fost mai bine observat în așezarea de la Valea Timișului-*Rovină*, unde au fost cercetate peste zece locuințe Basarabi și câteva gropi. S-au identificat următoarele tipuri de structuri de locuire: locuințe îngropate (bordeie), locuințe semiîngropate și locuințe de suprafață [GUMĂ 1993, 217].

1. Bordeie. În cazul bordeielor, interesantă a fost asemănarea lor cu cele de pe Insula Banului, ale grupului cu același nume, în sensul că aveau forma ovală sau circulară dar și pătrată cu colțurile rotunjite ceea ce indică o transformare a formei similară celor de pe Insula Banului. Nu au vetre interioare și alte amenajări [GUMĂ 1993, 217-218].

2. Locuințele semiîngropate au o structură mai complexă (cuptor la colțul locuinței dar și vatră centrală sau exterioară) și aveau la bază un strat de pietriș bătătorit [GUMĂ 1993, 218].

3. Locuințele de suprafață, de formă rectangulară, au aceeași podină din pietriș dar peste care s-a aplicat o lutuială. Se consideră existența unei posibile reguli: trecerea de la locuințele îngropate la cele semiîngropate și de suprafață [GUMĂ 1993, 218].

Alte amenajări

1. Instalații de ardere: a. cuptoare – în așezarea de la Valea Timișului-*Rovină*, dispus în colțul locuinței; b. vetre – exterioare dar și interioare, poziționate central.

2. Gropi: a. gropi de stâlp central dar și marginali, de susținere a structurii; b. gropi de provizii sau menajere.

Rit și ritual funerar

Necropole

Necropolele studiate sunt cele de la *Basarabi* [DUMITRESCU 1968] (orașul Calafat, jud. Dolj), *Balta Verde* [BERCIU, COMȘA 1956] (com. Gogoșu, jud. Mehedinți), *Ostrovu Mare* [STÎNGĂ 1980, 118; STÎNGĂ 1986, 13; CRĂCIUNESCU 1995, 142; CRĂCIUNESCU 1996c, 81; CIOCEA SAFTA 1996; CALOTOIU 2002, 69] (com. Gogoșu, jud. Mehedinți), *Desa* [GHERGHE, RIDICHE 2002-2003; GHERGHE, RIDICHE 2004a; GHERGHE, RIDICHE 2004b; GHERGHE, RIDICHE 2005; GHERGHE, RIDICHE 2008; GHERGHE ET AL. 2002, BÂSCEANU 2017] (com. Desa, jud. Dolj), *Eșelnița* [VULPE 1970, 197; NICA 1974] (com. Eșelnița, jud. Mehedinți), *Puținei* [STÎNGĂ 1980, 118; CRĂCIUNESCU 1995, 143; CRĂCIUNESCU 1996c, 82; CALOTOIU 2002, 70] (com. Izvoru Bârzii, jud. Mehedinți), *Ostrovani* [PETRE-GOVORA 1995, 66, BARDASU 2002, 40] (mun. Rm. Vâlcea, jud. Vâlcea). Cu excepția celei de la Eșelnița (care este de incineratie) și a celei de la Puținei (despre care nu avem informații complete privind ritul și ritualul funerar), restul sunt de înhumatie în tumul.

Nu am inclus necropola de la Gogoșu [BERCIU, COMȘA 1956] (com. Gogoșu, jud. Mehedinți) din următoarele motive: vasele ceramice sunt decorate doar cu caneluri și lipsesc toate motivele decorative în funcție de care o descoperire este atribuită fenomenului cultural Basarabi. Fibulele descoperite în mormintele de înhumatie de aici (fibule cu portagrafa în formă de triunghi, de scut beotic sau de tip Mravinca-Gogoșu) nu reprezintă un criteriu sigur de atribuire culturală, doar cronologică. Desigur, s-ar putea invoca similaritățile cu faza mai nouă a necropolei de la Basarabi, în care apare ceramică canelată sau nedecorată [VULPE 1990, 113-116] dar, neavând acces la materialul arheologic de la Gogoșu am decis să păstrez o rezervă până

când acest lucru va fi posibil chiar dacă această necropolă ar putea să fie din perioada de "dezintegrare" a fenomenului Basarabi. În privința atribuirii culturale fenomenului cultural Basarabi a unei descoperiri am procedat conform „regulei” – „*Dacă găsim măcar un ciob cu marca „Basarabi”, atribuim situl respectivei perioade. Dacă aceste elemente lipsesc, situl poate fi cel mult atribuit, în mod vag, epocii hallstattiene în general*” [VULPE 1970, 187; VULPE 2013, 24]. De aceea, sunt nevoit să îmi revizuiesc opiniile dintr-un studiu anterior în care eram tentat să atribui faza de început a necropolei de la Gogoșu perioadei de sfârșit a fenomenului cultural Basarabi [TERTECI 2017b, 190].

1. Balta Verde-*La morminți* (com. Gogoșu, jud. Mehedinți)

A fost descoperită în teren în 1932, de I. Nestor și D. Berciu care au efectuat mai multe sondaje, în urma cărora s-au descoperit mai mulți tumuli Basarabi. A fost cercetat atunci doar Tumulul 2. Săpăturile sistematice s-au reluat între 1949-1950, când au mai fost săpați 22 de tumuli. În total, au fost identificați 28 de tumuli, din care 27 au fost săpați.

Tumulii de la Balta Verde pot fi grupați în mai multe grupe: „*La Morminți*” (17) „*La Podișcă*” (3), „*La Glod*” (4), „*La Crângul lui Stângă*” (2) și „*La Dună*” (2). Dimensiunile lor (diametrul) variază între 9 x 8 m, 18 x 18 m, 14,5 x 12 m.

Cele 66 de morminte de înhumăție se grupează în următoarele categorii: morminte în care pietrele erau depuse numai peste groapa celor înhumați; morminte în care defuncții erau depuși direct pe nivelul antic; morminte în care erau depuși fie în gropi, fie pe pietre de râu, peste care se depunea un alt strat de pietre. Mormintele la care s-a putut stabili orientarea au relevat o orientare la fel de variată: VNV și spre N; cu capul orientat spre ESE; VNV/NV; SSV și E/ESE. În funcție de tipul de inventar funerar, s-au putut stabili patru categorii de morminte: cu arme; cu piese de podoabă și accesorii vestimentare; cu vase ceramice și morminte fără inventar; așadar, s-ar putea presupune înhumarea luptătorilor (unde avem arme) și a femeilor (unde avem podoabe).

Vasele ceramice sunt reduse din punct de vedere tipologic: străchini invazate, cești cu o toartă supraînălțată iar vasele ceramice cu decor Basarabi sunt rare.

Armele (numai din fier) sunt vârfurile de lance, săbii și cuțite cu mâner simplu sau în formă de „T”, un fragment de spadă iar un mormânt de luptător „de elită” ar putea fi indicat de piesele de harnașament și de la un car de luptă (?).

Piesele de podoabă și accesorii vestimentare sunt reprezentate, mai ales, de fibule cu corpul arcuit și portagrafa în formă de clepsidră sau triunghi, verigi de picior, brățări, saltaleoni, butoni iar metalele folosite la realizarea lor au fost bronzul și/sau fierul.

2. Basarabi (Calafat, jud. Dolj)

Necropola tumulară de aici a fost cercetată în 1943 dar publicată abia în 1968 de către Vl. Dumitrescu și este formată din doar 8 tumuli din prima epocă a fierului (T. 2-7, 9-10). Restul movilelor aparțin unor alte epoci sau sunt doar formațiuni naturale. Tumulii au diametre cuprinse între 9 m și 12 m și înălțimi între 0,90 m și 1,10 m; au fost identificate în total 25 de morminte de înhumăție, individuale, cu defuncții depuși direct pe sol sau în gropi umplute cu pământ și acoperite cu pietre (practică des întâlnită în necropolele Basarabi).

Morminte sunt: cu arme; cu piese de podoabă și accesorii vestimentare; cu vase ceramice și fără inventar; au orientări SE-NV, SSV/SV-NE, V/NV-E/SE.

Inventarul funerar cuprinde vase ceramice (vase cu picior, străchini evazate, străchini invazate, cești cu toarta supraînălțată), arme (săbii cu mâner în formă de „T” și cu mâner plat sau rotund și vârfuri de lance), piese de podoabă și accesorii vestimentare (fibule, brățări, butoni în formă de calotă semisferică cu urechiușă de prindere, verigi de picior, saltaleoni, ele fiind confecționate atât din fier, cât și din bronz).

Se pare că necropola ar fi avut două faze evolutive diferențiate în funcție de tipurile de fibule și prezența sau absența decorului tipic Basarabi pe vasele ceramice, lucru valabil și pentru

necropola de la Balta Verde unde mormântul în care apare fibula tip ochelari este considerat ca făcând parte dintr-o fază mai veche.

3. Desa (com. Desa, jud. Dolj)

Necropola de înhumăție de la Desa-Castravița este în curs de cercetare încă din 2001, până în prezent fiind cercetați 11 tumuli cu 52 de morminte individuale și duble.

Ca structură, tumulii sunt simpli, cu manta din pământ; cu mantaua din pietre de râu și pietriș; cu un ring din bolovani de calcar și mantaua din pământ și bolovani de calcar (T3).

Mormintele au orientarea V-VNV; SSE-SSV; E-ESE; N-NE, sunt de înhumăție dar, aici, a fost observat un ritual funerar complex: depuneri de ofrande de carne de animal (T1) sau descompletarea intenționată a scheletelor și apoi depunerea în gropi a părților respective. Observăm, așadar, o practică funerară specială ce va fi detaliată ulterior.

Inventarul funerar: vase ceramice (străchini invazate, cești cu o toarta supraînălțată), arme (o sabie cu mâner în formă de „T”, o spadă de tip Glasinac și numeroase vârfuri de lance), piese de podoabă și accesorii vestimentare (butoni, fibule cu portagrafa în formă de clepsidră, triunghiulară și în formă de scut beotic). Unele morminte nu au inventar funerar.

4. Ostrovu Mare-1975 (com. Gogoșu, jud. Mehedinți)

A fost săpată de E. Moscalu în 1975 iar documentația de șantier a fost pierdută. Totuși, materialul (grupat pe tumuli și morminte) a fost publicat de Elvira Ciocea Safta în 1996. Necropola pare să fi fost formată din 20 de tumuli, numai 12 fiind cercetați (sau 11, conform marcajelor de șantier de pe materialul arheologic), cu manta din piatră de râu.

Inventarul funerar: vase ceramice (străchini invazate, fragmente de străchini evazate, cești cu toarta supraînălțată, un borcan, un vas cu picior și boluri semisferice), arme (un vârf de săgeată, 12 săbii cu mâner în formă de „T”, 11 vârfuri de lance, toate din fier), piese de podoabă și accesorii vestimentare (brățări, fibule cu portagrafa în formă de clepsidră). Unele morminte nu au inventar funerar.

5. Ostrovu Mare-Prundul Deiului (com. Gogoșu, jud. Mehedinți)

A fost descoperit un mormânt Basarabi de incinerație în tumul ce avea ca inventar o strachină cu marginea invazată, un cuțitaș și un cuțit cu mânerul în forma literei T. La 150 m în aval, se află un grup de tumuli distruși de apele Dunării și din care s-au mai recuperat 2 fibule de tip Glasinac I (cu scut beotic). Probabil că și mormântul „izolat” face parte din necropolă.

6. Puținei (com. Izvoru Bârzii, jud. Mehedinți)

Se menționează cu o descriere sumară. În 1980, buldozerele au distrus aici mai mulți tumuli Basarabi dar s-au mai recuperat câteva fragmente ceramice și piese din bronz, cu ocazia cercetărilor din castru. De asemenea, la 200 m sud de castrul de aici, au fost descoperite fragmente de străchini Basarabi, decorate cu caneluri și incizii.

7. Eșelnița (com. Eșelnița, jud. Mehedinți)

Este o necropolă din Ha D dar prezența în cadrul ei a unui tumul Basarabi este relevantă pentru etapa de final a fenomenului cultural Basarabi. Tumulul 1 se aseamănă ca structură cu cei de la Balta Verde, avea un diametru de 10 m iar în interior s-au conturat 3 gropi ovale ce conțineau fragmente ceramice și pietre. Cele trei gropi nu aveau oase sau cenușă așa încât este dificil de apreciat ritul funerar. Dar, ceramica din Tumulul 1 aparține fenomenului Basarabi.

8. Ostroveni (mun. Rm. Vâlcea, jud. Vâlcea)

La E de calea ferată Rm. Vâlcea - Drăgășani, pe latura de S a drumului ce intră în cartier, au fost descoperiți 3 tumuli Basarabi din care s-au recuperat fragmente ceramice, urne, cenușă.

Morminte

Morminte izolate

1. Morminte de incinerație

Mormântul de la Cerneți este de incinerație în tumul având diametrul de 4 m. Nu are groapa conturată dar conținea vase ceramice (străchini cu marginea invazată și caneluri) cu

resturile cremației precum și câteva podoabe din bronz (3 nasturi întregi, unul fragmentar, 2 brățări cu capetele ascuțite). Observăm asemănarea cu Tumulul 1 de la Eșelnița [GUMĂ 1983, 83; VULPE 1986, 55; CRĂCIUNESCU 1995, 67; CRĂCIUNESCU 1996c, 79].

Foarte puține date avem despre mormântul de la Izvoru Bârzii, săpat de Viorica Perian. S-au săpat mai multe gropi într-un mormânt Basarabi de incinerare, cu inventar constând în ceramică specifică fenomenului cultural Basarabi [VULPE 1970, 184; CRĂCIUNESCU 1995, 141; CRĂCIUNESCU 1996c, 80].

Un alt mormânt de incinerare avem la Rogova-*La Cazărmi* (Pl. CXXVI/1-3), jud. Mehedinți, săpat în caroul 15 al secțiunii XIV. La 0,65 m adâncime fusese depusă o urnă umplută $\frac{3}{4}$ cu cenușă, cărbune și oase mici calcinate. De asemenea, în resturile de cremație, autorul a găsit o fibulă de tipul Glasinac II și un cuțit. Cuțitul era din fier iar fibula, cu miez din fier și învelis din bronz, prezenta puternice urme de ardere. Urna era un vas cu baza plată, corp cilindric și gât tronconic, cu 4 proeminențe dispuse oblic pe umerii ei. Decorul consta într-o ghirlandă hașurată în rețea ce unea cele 4 proeminențe. O altă bandă dispusă tot în ghirlandă și care o dubla pe prima era umplută cu S-uri orizontale. Altă bandă umplută cu aceleași S-uri erau plasate pe zona de contact a corpului cu gâtul. Pe gât avem 4 benzi verticale umplute cu S-uri dispuse vertical, benzi ce erau amplasate în dreptul fiecărei proeminențe [CRĂCIUNESCU 1996c, 82; MANEA 2003, 50; CRĂCIUNESCU 2003a].

2. Morminte de înhumare

D. Berciu menționează un mormânt de înhumare din prima epocă a fierului la Ostrovul Corbului. Scheletul era depus pe spate, orientat SV-NE iar ca inventar funerar avea, la picioare, un vas similar, prin formă și ornamentare, cu cana Basarabi de la Vânjuleț. G. Crăciunescu face referire la materiale ceramice provenind din același mormânt doar că îl consideră, eronat, de incinerare [BERCIU 1939, 149-150; CRĂCIUNESCU 1995, 142; CRĂCIUNESCU 1996c, 81].

Tot aici, în punctul *Cliuci*, în 1980, a fost descoperit de E. Moscalu un mormânt hallstattian de înhumare (M.33), atribuit fenomenului cultural Basarabi. Avea groapa ovală, placată între bazin și craniu cu fragmente de vatră portativă și pietre. Pe antebrațul stâng, în zona abdomenului, era depus un fragment dintr-o fibulă din bronz, cu portagrafa în formă de scut beotic. De-a lungul radiusului s-au mai găsit o aplică din bronz și un cuțit din fier, cu vârful tăiat oblic și cu un nit de prindere. Vatra portativă era de dimensiuni mari, gardina era înaltă iar fundul plat avea două mânere decorate cu caneluri orizontale [MOSCALU 1990; CALOTOIU 2002, 68; ROMAN, DODD-OPRIȚESCU 2008, 119-122; MIU ET AL. 2012, 91-96].

La Cârna-*Grindu Tomii* a fost descoperit un mormânt hallstattian de înhumare, la 65 m E de necropola de epoca bronzului de aici, deranjat parțial. Schelet depus pe spate cu orientare ESE-VNV. Ca inventar avea un vârf de lance din fier, o lamă de cuțit din fier, un fragment de sârmă din bronz și fragmente ceramice atipice. În apropierea lui, un localnic a găsit o cutie și un colier din bronz cărora autorul le-a găsit analogii în mormintele din necropola Basarabi de la Balta Verde [BICHIR 1959, 275-276].

Lor li se adaugă mormântul de la Bistreț-*Gârla Boii*. Mormântul apare la -0,43 m, avea scheletul în decubit ventral, cu brațele îndoite și plasate sub torace, picioarele îndoite din genunchi, spre stânga. Orientarea scheletului era NNE-SSV. Nu s-a observat conturul gropii. La 0,45 m de mormânt se afla un vas fragmentar, care, după formă și decor, s-a putut atribui fenomenului cultural Basarabi [MOTZOI-CHICIDEANU ET AL. (online, nepaginată, mormântul de înhumare apare descris după nota 27)].

Gropi cultice

O groapă de cult a fost cercetată la Verbița (com. Verbița, jud. Dolj). Cercetările de aici, din 1957, și coordonate de D. Berciu în cadrul șantierului Verbicioara, au dat la iveală ceramică de tip Basarabi (Pl. LXXXIX/5) precum și o groapă cultică. Groapa era de formă ovală iar la realizarea ei fusese lăsat în centru un stâlp-coloană din pământ, cu urme de arsură și înalt de 0,43 m. Împrejurul acestuia erau fragmente ceramice sparte ritualic și cu ardere secundară

provenind de la borcane, vase bitronconice, străchini invazate decorate cu caneluri, incizii și excizii, o cupă cu picior și vase asemănătoare celui de la Vânjuleț (căni). Niciun vas nu era întreg. Tot în groapă s-au mai găsit cenușă, oase calcinate, două percutoare, pietre de râu și fragmente de plăci de lut arse [BERCIU 1959a, 77-78; BERCIU 1959b, 87].

Inventar funerar

Pentru mormintele perioadei mijlocii a primei epoci a fierului, inventarul funerar predominant este reprezentat în egală măsură de vasele ceramice și de piesele din metal. Deoarece inventarul funerar al mormintelor din necropolele Basarabi a mai fost prezentat pe larg [BENGA 2005], în continuare nu voi face o prezentare foarte amplă, pe morminte.

1. Inventarul ceramic

Ceramica din necropolele și mormintele Basarabi va fi prezentată și analizată într-un subcapitol separat. În toate necropolele analizate, forma predominantă este strachina invazată decorată cu caneluri și motive Basarabi, după care urmează apoi ceștile cu decor imprimat și uneori canelat. Deseori, această formă se regăsește în proporție chiar și de 60% [CIOCEA SAFTA 1996, 187]. Străchinile evazate, bogat ornamentate, sunt numeroase în necropola de la Basarabi și mai sunt atestate prin câteva fragmente la Ostrovu Mare-1975 și tot la Basarabi (dar nu și în restul mormintelor) apar vasele cu picior numite nepotrivit "fructiere". Se poate observa evoluția acestui tip de vas, începând de la strachina evazată și mergând până la "fructieră" și la vasul-suport, perforat vertical. Spre deosebire de Vl. Dumitrescu [DUMITRESCU 1968, 223-228], care le tratează separat, după o posibilă funcționalitate (de exemplu strachină cu picior, fructieră, vas-suport), eu am preferat să le cataloghez după formă, într-un singur tip. M-am raliat și opiniei lui Al. Vulpe, care le dă un rol legat în primul rând de cult [VULPE 2010, 336], mult mai potrivit unor descoperiri funerare. Dacă ar fi fost descoperite în așezări, aș fi fost de acord cu o catalogare după funcționalitate.

Revenind la exemplarele descoperite la Basarabi, sunt de acord că la baza acestora stau străchinile evazate. Vl. Dumitrescu începe prezentarea cu o formă de tranziție, *strachina cu picior* [DUMITRESCU 1968, 223-224, Fig.25/7] (Pl. XCII/1), urmând *fructiera cu picior înalt* [DUMITRESCU 1968, 224-227, Fig. 29/1] (Pl. XCII/3), cu și fără decor. Ultima categorie este *vasul-suport* [DUMITRESCU 1969, 224, Fig.25/8; Fig. 29/2; Fig. 31], similar la exterior cu fructiera dar neputând servi ca recipient, din cauza piciorului perforat pe toată lungimea.

De asemenea, când vine vorba de ceramica din spațiile funerare, statutul social poate oferi explicații pentru bogăția inventarului funerar (atât ceramic cât și neceramic) care reflectă un statut social superior. De exemplu, mormintele 1 și 2 din T1 de la Ostrovu Mare conțin ambele ceramică decorată (străchini invazate cu asocieri de ornamente) dar ceea ce completează opinia de mai sus este numărul surprinzător de mare de podoabe (21 de brățări și un inel în M2) și de arme (nu mai puțin de trei cuțite de luptă în M1) [CIOCEA SAFTA 1996, 187-188]. Devine de înțeles atunci de ce vasele ceramice din necropolele Basarabi se remarcă prin bogăția decorului și nu neapărat a formelor.

2. Inventarul metalic este numeros și variat. Predomină armele, podoabele, accesoriile vestimentare și mai puțin uneltele. S-au folosit fierul și bronzul, uneori ambele la aceeași piesă.

a. Unelte

Este vorba de prezența a opt cuțitașe fragmentare din fier, cu un singur tăiș, la Balta Verde [BERCIU, COMȘA 1956, 394], cinci la Basarabi [DUMITRESCU 1968, 207-208] și 11 la Desa [BÂSCEANU 2017, 139-140]. Pe cele de la Basarabi, Vl. Dumitrescu le consideră ca având funcție dublă (inclusiv pumnal de luptă) deoarece apar în morminte de luptători [DUMITRESCU 1968, 207-208], dar nu sunt de părere că este un criteriu suficient prezența lor în morminte de luptători iar apartenența la categoria pumnalelor de luptă ar trebui dată de forma lor și de tăișul dublu.

Un alt cuțit avem la Rogova-*La Cazărmi*, jud. Mehedinți (Pl. CXXVI/3). Cuțitul era din fier și fusese găsit în mormântul de incinerare de aici [CRĂCIUNESCU 1996c, 82; MANEA 2003, 50; CRĂCIUNESCU 2003a].

b. Arme

Sunt atribuite mormintelor de luptători și sunt realizate din fier. Tot ca parte a echipamentului de luptă poate fi considerat și carul de luptă, indicii ale prezenței sale într-un mormânt fiind descoperite în Tumulul II de la Balta Verde, sub forma fragmentelor de șină cu urme de nituri, a pieselor de harnașament și a zăbalelor din bronz [BERCIU, COMȘA 1956, 395]. Totuși, ca arme, predomină:

- Vârfurile de lance, realizate din fier, cu lungimi de 0,20-0,40 m. La Balta Verde [BERCIU, COMȘA 1956, 394-395] s-au găsit 24 de exemplare, în formă de frunză de salcie, cu secțiune lenticulară. La Basarabi [DUMITRESCU 1968, 204-207] avem doar 12 exemplare, cu o stare de conservare precară. În necropola de la Desa [BÂSCEANU 2017, 135-136] avem 14 exemplare dintre care 3 (Pl. CXXII/2) într-un singur mormânt (T10/M1). La unele exemplare s-au păstrat resturi din lemnul de la prăjină.

- Săbii și cuțite cu mâner în formă de "T". Se remarcă tipul de sabie cu mânerul în forma literei "T" dar unele mânere pot proveni și de la cuțite cu aceeași formă diferența fiind dată de lungimea lamei. Cum lama nu se păstrează întreagă, atât săbiile cât și cuțitele de acest tip se vor prezenta împreună. Nu toate săbiile au acest tip de mâner. La Balta Verde [BERCIU, COMȘA 1956, 395] avem cinci arme cu acest tip de mâner și încă cinci posibile fragmente, la Ostrovu Mare [CIOCEA SAFTA 1996, 162, 185] patru, la Desa [BÂSCEANU 2017, 137] un singur exemplar ele fiind mai numeroase la Basarabi [DUMITRESCU 1969, 186, 190, 196, 197, 198, 201, 203] - 6 exemplare sigure.

- Spade. La Desa [BÂSCEANU 2017, 138-139] avem o descoperire singulară, ca și la Basarabi [DUMITRESCU 1968, 204]. Este vorba de spada de tip Glasinac, realizată din fier, cu lungimea lamei în jur de 0,40 m, cu urme de plăsele și de manșon din bronz (Pl. CXIX/4b).

- Cuțite. Avem opt exemplare la Balta Verde [BERCIU, COMȘA 1956, 332, 334, 338, 357, 359, 364, 366, 379, 385, 394], cinci la Basarabi [DUMITRESCU 1968, p. 207-208] și 11 la Desa [BÂSCEANU 2017, 139].

c. Podoabe și accesorii vestimentare

Au fost, în general, atribuite mormintelor de femei și cele mai numeroase sunt fibulele și brățările. Lor li se alătură colierele, saltaleonii, pandantivele circulare de tip Ghidici, mărgelile și butonii din bronz în formă de calotă semisferică cu urechiușă de prindere.

- Fibulele. Sunt variante ale fibulei cu două resorturi și corpul arcuit (*Zweischleifige Bogenfibeln*) și se diferențiază în: *fibule tip ochelari* (trei exemplare la Balta Verde [BERCIU, COMȘA 1956, 396]); *fibule cu portagrafa în formă de clepsidră sau de tip Vače* (18 exemplare la Desa [BÂSCEANU 2017, 146], toate fibulele descoperite la Ostrovu Mare [CIOCEA SAFTA 1996], 19 la Balta Verde [BERCIU, COMȘA 1956, 317, 338, 339, 342, 352-353, 355-356, 360, 362, 365, 369, 371, 379, 383], 8 la Basarabi [DUMITRESCU 1968, 184, 185, 186, 187, 188, 190, 191, 198]); *fibule cu portagrafa triunghiulară* (un exemplar la Balta Verde [BERCIU, COMȘA 1956, 397, 459], două la Basarabi [DUMITRESCU 1968, 214] și trei la Desa [BÂSCEANU 2017, 147]); *fibule cu placa în formă de scut beotic sau Glasinac* (2 exemplare la Balta Verde [BERCIU, COMȘA 342, 386], un singur exemplar întreg la Basarabi [DUMITRESCU 1986, 211-213] ca și la Desa [BÂSCEANU 2017, 148]).

- Coliere (*torques*) cu corpul torsionat și capetele răsucite au fost găsite la Balta Verde [BERCIU, COMȘA 1956, 344, 346] (1 exemplar), Desa [BÂSCEANU 2017, 140-141] (2 exemplare, Pl. CXXIII/1-2).

- Saltaleoni sau podoabe plurispiralice din sârmă din bronz apar în stare fragmentară la Desa [BÂSCEANU 2017, 142] (9 exemplare), Balta Verde [BERCIU, COMȘA 1956, 332, 354, 364, 365, 367, 398] (5 exemplare), Basarabi [DUMITRESCU 1968, 215-216] (5 exemplare). Acest tip de piesă apare și mai frecvent în componența unor depozite de bronzuri, la Ghidici [OANCEA 1972, 540] și Hunia [STOICA, CIOANĂ 1975, 562].

- Brățări. Sunt de mai multe tipuri, au fost realizate din bronz și din fier, au secțiunea plan-convexă sau rotundă.

Brățările spiralice simple cu capetele petrecute sunt cele mai numeroase, 4 fiind cunoscute la Desa [BÂSCEANU 2017, 143], 11 la Balta Verde [BERCIU, COMȘA 1956, 397], 7 la Ostrovu Mare [CIOCEA SAFTA 1996, 162]. Au secțiunea plan-convexă și sunt din bronz.

Brățările multispiralice din bronz sunt cunoscute la Basarabi [DUMITRESCU 1968, 211] (4 exemplare), Desa [BÂSCEANU 2017, 143] (10 exemplare cu secțiune rectangulară sau convexă și care păstrează în interiorul lor fragmente osoase de la membrele superioare, Pl. CXVIII/3) și Balta Verde [BERCIU, COMȘA 1956, 327, 338, 346, 398] (4 exemplare).

Se cunosc și brățări din fier, închise sau cu capetele subțiate și petrecute, cu secțiune rotundă sau dreptunghiulară. La Balta Verde sunt 4 exemplare [BERCIU, COMȘA 1956, 398].

- Butonii din bronz sunt numeroși și vin în următoarele variante: cu partea superioară în formă de calotă și cu urechiușă de prindere pe partea concavă (Balta Verde [BERCIU, COMȘA 1956, 398], 3 exemplare; Basarabi [DUMITRESCU 1968, 216-217], 4 exemplare; Desa (Pl. CXIII) [BÂSCEANU 2017, 144] 110 exemplare); cu partea superioară plată (Balta Verde [BERCIU, COMȘA 1956, 398], 3 exemplare; o mică parte din cei de la Desa [BÂSCEANU 2017, 145]); cu suprafața superioară trilobată (doar la Balta Verde [BERCIU, COMȘA 1956, 398], 1 singur exemplar).

- Pandantivele circulare de tip Ghidici sunt mai numeroase în depozite dar apar în număr de 3 la Desa [BÂSCEANU 2017, 149] și într-un mormânt de la Basarabi [DUMITRESCU 1968, 198].

- Măgelele sunt foarte slab reprezentate în necropole. Două exemplare (din bronz, respectiv pastă sticloasă) apar la Desa (Pl. CXVII/1-2) [BÂSCEANU 2017, 150], 4 exemplare din sticlă avem la Balta Verde [BERCIU, COMȘA 1956, 398] și una din caolin la Basarabi [DUMITRESCU 1968, 217].

- Cercei. Un exemplar din bronz apare la Basarabi [DUMITRESCU 1968, 216].

- Aplice apar la Balta Verde, 11 sunt din bronz iar una din fier [BERCIU, COMȘA 1956, 398-399]. Cea din fier avea formă pătrată, cu 4 brațe realizate prin tăierea deschizăturilor. Majoritatea celor din bronz au forma cifrei 8 culcat și la mijloc au o placă dreptunghiulară ornamentată și se fixau cu o urechiușă [BENGA 2005, 61].

Cât privește inventarul metalic al mormintelor izolate, el nu se deosebește de acela din necropole. La Cerneți apar câteva podoabe din bronz (3 butoni întregi, unul fragmentar, 2 brățări cu capetele ascuțite) [GUMĂ 1983, 83; VULPE 1986, 55; CRĂCIUNESCU 1995, 67; CRĂCIUNESCU 1996c, 79] iar în cel de la Rogova apar un cuțit din fier și o fibulă Glasinac II cu miez din fier și învelis din bronz (Pl. CXXVI/2-3) [CRĂCIUNESCU 2003a]. În mormântul de înhumatie de la Ostrovul Corbului a fost găsit un pandantiv de tip Ghidici [MOSCALU 1990, 121].

Poate cea mai spectaculoasă piesă metalică din inventarul mormintelor Basarabi izolate este "diadema" placată cu aur de la Izvoru Bârzii (Pl. CXXV/31) dar pentru care nu avem de atunci decât o fotografie, fără alte detalii [CRĂCIUNESCU 1995, 141; VULPE 1970, 184; VULPE 1986, 59]. Din descrierea și desenele realizate de Dorel Bondoc, dar și din fotografia din catalogul Aurul și Argintul Antic al României (expoziție sub egida MNIR), piesa pare și o aplică, în orice caz o piesă decorativă. Are forma unei foițe din aur, presată în tehnica "au repousse", cu câte un orificiu la extremități. Prezintă butoni și cercuri concentrice dar și puncte incizate. Având asemănări cu diadema din tezaurul de la Hinova dar și cu unele descoperiri hallstattiene târzii din Bulgaria, D. Bondoc o consideră o "verigă" intermediară între cele două [BONDOC 2007, 8-9]. Dimensiuni: 7,6 x 3,2 cm; greutate- 3,6 g.

3. Inventar litic și piese din lut. Acest tip de inventar este foarte rar și se leagă mai mult de groapa cultică de la Verbița, unde au fost găsite două percutoare, pietre de râu și fragmente de plăci de lut arse [BERCIU 1959a, 77-78; BERCIU 1959b, 87].

Practici funerare și cultice speciale

Pe lângă considerentele legate de inventarul ceramic din necropole și morminte și importanța lui pentru reflectarea statutului social, în înmormântările fenomenului cultural Basarabi au fost observate puține *practici funerare speciale* dar destul de interesante.

Regăsim ceea ce se va generaliza în a doua epocă a fierului, și anume îndoirea ritualică a armelor după sau înaintea arderii pe rugul funerar (?). Acest caz a fost observat în necropola de

la Desa, chiar dacă singular. Unul din vârfurile de lance găsite în T3 de la Desa este o armă care era îndoită de la mijloc (Pl. CVIII/9) [BÂSCEANU 2017, 136]. La fel s-a întâmplat și cu sabia cu mâner în formă de "T" din T3/M5, al cărei mâner era îndoit la 90° [BÂSCEANU 2017, 137].

O altă practică funerară singulară în necropolele Basarabi și observată tot la Desa este fragmentarea intenționată a armelor. În T10/M1, unul din vârfurile de lance a fost rupt intenționat în două, o parte a tubului a fost depusă pe osul coxal stâng iar cealaltă parte în dreptul capului defunctului (Pl. CXXII) [BÂSCEANU 2017, 135-136].

Deși a fost bănuită și practica descompletării intenționate a scheletelor, a selectării și manipulării oaselor sau a reînhumărilor, această practică funerară specială nu poate fi documentată arheologic din cauza naturii solului din necropolele din acest areal. De regulă, solul este umed, acid și nisipos iar o astfel de practică trebuie să fie dovedită de analize antropologice. Astfel de analize avem doar pentru T1 de la Desa și sunt neconcludente din acest punct de vedere [BÂSCEANU 2017, 106, 118-120].

Tot la Desa, au mai fost observate și depuneri de ofrande animale. În T1/M1 apare un fragment de humerus drept de porc, în M5 un fragment de vertebră de cerb iar în M9 o falangă de porc domestic [BÂSCEANU 2017, 114].

Practici speciale cultice apar și în afara necropolelor și mormintelor. Este vorba de gropile cultice, și anume cea de la Verbița. Groapa era de formă ovală iar la realizarea ei fusese lăsat în centru un stâlp-coloană din pământ, cu urme de arsură și înalt de 0,43 m. Împrejurul acestuia erau fragmente ceramice sparte ritualic și cu ardere secundară provenind de la borcane, vase bitronconice, străchini invazate decorate cu caneluri, incizii și excizii, o cupă cu picior și vase asemănătoare celui de la Vânjuleț (căni). Niciun vas nu era întreg. Tot în groapa respectivă s-au mai găsit cenușă, oase calcinate, două percutoare, pietre de râu și fragmente de plăci de lut arse [BERCIU 1959a, 77-78; BERCIU 1959b, 87].

Relațiile dintre așezări și necropole

Pentru determinarea acestui raport dintre așezările și necropolele Basarabi din arealul studiat ne lovim de aceeași problemă ca în perioada timpurie a primei epoci a fierului. O altă dificultate vine și din faptul că nicio așezare Basarabi din Oltenia nu a fost cercetată sistematic ci avem doar cercetări reduse, de suprafață.

La Ostrovu Mare, deși au fost executate săpături de salvare pe același platou pe care se afla necropola Basarabi, în vederea depistării așezării, nu au fost observate decât locuiri ale culturii Žuto-Brdo-Gârla Mare și din sec. IX-X [STÎNGĂ 1986, 13].

Singurul caz în care s-a identificat așezarea Basarabi corespunzătoare necropolei este la Desa-*La ruptură*. În acest punct, în dreptul capătului de V al insulei Acalia, la aprox. 1 km V de punctul "Castravița", pe terasa Dunării, se găsește o așezare romană distrusă în mare parte de Dunăre. A fost identificat un nivel de cultură Basarabi, de culoare maronie și o grosime de 0,35 m, cu puține materiale arheologice și puternic deranjat de stratul roman [GHERGHE, RIDICHE 2002-2003; GHERGHE, RIDICHE 2004a; GHERGHE, RIDICHE 2004b; GHERGHE, RIDICHE 2005; GHERGHE, RIDICHE 2008; GHERGHE ET AL. 2002; BÂSCEANU 2017, 9 și urm.].

Analiza materialelor arheologice

Se cunoaște faptul că între materialele arheologice din așezări și locuințe și cele din necropole și morminte există de multe ori diferențe (calitatea și compoziția pastei, de exemplu) ce țin de obiectul în sine sau de funcția diferită a aceluiași obiect într-o locuință, respectiv un mormânt. Cu toate acestea, nu consider că preponderența ceramicii din necropolele amintite va impieta asupra privirii de ansamblu asupra ceramicii fenomenului cultural Basarabi din zona supusă studiului meu.

În demersul meu am studiat materiale ceramice atât din necropole, cât și din așezări, publicate, dar și inedite. Au fost cazuri și de morminte izolate sau o groapă de cult. O distribuție a acestora se poate vedea pe Harta 2.

Ceramica

S-a acordat o atenție sporită acestui subcapitol datorită faptului că fenomenul cultural Basarabi a fost definit pe baza ceramicii dar m-am limitat doar la ceramica din arealul vizat.

1. Ceramica din așezări și locuințe

Se remarcă o distribuție inegală a acestor descoperiri (Harta 2), majoritatea concentrate în zona Porților de Fier, în județul Mehedinți, și în zona Dunării, în județul Dolj. Acest lucru se datorează, însă, stadiului cercetărilor, dată fiind cercetarea arheologică susținută din această zonă (Porțile de Fier și lacul Bistreț). Cât privește restul arealului supus studiului, la Ocnele Mari, Păișani și Cernele, deși materialul Basarabi provine din cercetări sistematice, el este foarte puțin numeros deoarece nivelul Basarabi a fost deranjat de terasările geto-dacilor din aceste așezări.

Din păcate, majoritatea ceramicii Basarabi din acest areal restrâns de la Dunăre provine din cercetări de mică amploare, iar în cazul celor sistematice, combinate cu cele de salvare, cum sunt cele de la Ostrovul Corbului sau lacul Bistreț, locuirea Basarabi și nu numai a fost afectată în timp de acțiunea distructivă a apelor sau a omului. De exemplu, obiectivele arheologice din apropierea lacului Bistreț sunt și azi afectate de procesul de autocolmatare a lacului și de excavările umane pentru bazinele piscicole. Acestea sunt și motivele pentru care e greu de precizat dacă materialul inedit cules de pe grindurile lacului Bistreț provine din așezări sau din complexe funerare. Autorii cercetării remarcă, totuși, puține posibile complexe funerare și o locuire intensă pe grindurile Gârla Boii sau Plosca-*Cabana de metal*, materialele Basarabi fiind descoperite pe plajă, în gropi și chiar într-un complex constând într-o aglomerare de chirpic, deci o posibilă locuință [MOTZOI-CHICIDEANU ET AL].

Cercetările arheologice din zona lacului Bistreț, campaniile 1983-1996, au dus la descoperirea unui bogat și inedit material Basarabi, chiar dacă destul de fragmentar, valorificat în studiul acesta. Cei 14 ani de campanii arheologice au fost sumar prezentați într-un raport preliminar publicat online (vezi MOTZOI-CHICIDEANU ET AL.), fără ilustrații, și cu accentul pe culturile Coțofeni, Gârla Mare și grupul Bistreț-Ișalnița. Din păcate, în lipsa paginației pentru acest text, nu voi putea face o trimitere bibliografică completă.

Adresez cele mai călduroase mulțumiri domnului Nikolaus Boroffka pentru oferirea materialului arheologic din campaniile 1991-1995, aparținând fenomenului Basarabi, cedat domniei sale spre publicare de regretatul Ion Motzoi-Chicideanu. De asemenea, aduc aceleași mulțumiri doamnei Monica Chicideanu-Șandor, decesul soțului domniei sale împiedicându-mă să-i aduc acestuia cuvenitele mulțumiri.

Am analizat ceramica din toate aceste așezări după: factură, tipuri de vase ceramice, tehnici de ornamentare, elemente și compoziții decorative, asocieri între tehnicile de ornamentare, asocieri între elementele decorative.

Factura. Sunt identificate cele trei categorii: cu pastă grosieră, semifină și fină. Totuși, calitatea solului din unele situri a afectat materialele ceramice lăsând uneori impresia că au fost lucrate neglijent.

a. Ceramica grosieră. Este în directă legătură cu vasele de dimensiuni mari, de uz casnic, de culoare roșie-cărmăzie sau brun-cărmăzie, decorate cu brâuri alveolare. Pasta este lucrată din lut amestecat cu mult nisip cu granulație mare și pietricele. Arderea este de slabă calitate. Se întâlnește la: Bistreț-*Gârla Boii* (Pl. XCIII/1-6), Bistreț-*Ostrovogania* (Pl. XCIII/7-9) Bistreț [CRĂCIUNESCU 1996c, 79], Nicolae Bălcescu [CRĂCIUNESCU 1996c, 80], Orevița Mare [CRĂCIUNESCU 1996c, 80], Drăgoieni-*Stația de asfalt* [SANA ET AL. 2016a, 167-168, Pl. 1/10-14, 17-18] (Pl. XCIV/10-14, 17-18).

b. Ceramica semifină este lucrată dintr-o pastă ceva mai bună, cu nisip cu granulație mică, fiind folosită la modelarea recipientelor medii și mici, de multe ori cu decor specific Basarabi. Și aici arderea este destul de slabă. În unele cazuri se remarcă prezența coloritului dublu, negru la interior și brun la exterior, datorită arderii. Această categorie se pare că este slab reprezentată și o avem documentată la: Bistreț-*Gârla Boii* [MOTZOI-CHICIDEANU ET AL], Ostrovu Mare-km

fluvial 873 [CRĂCIUNESCU 1996c, 81, Pl. V/2], Drăgoieni-*Stația de asfalt* [SANA ET AL. 2016, 167-168, Pl. 1/1-5, 9, 15-16] (Pl. XCIV/1-5, 9, 15, 16).

c. Ceramica fină este lucrată dintr-o pastă foarte bună, bine omogenizată, cu mult nisip fin, cu granulație mică, ardere foarte bună. Aproape întotdeauna pereții vaselor din această categorie sunt bine neteziți și au culoarea neagră, dar mai întâlnim și culorile cenușiu-închis și brun. Acest tip este cel mai numeros și s-a găsit în aproape toate așezările.

Tipuri de vase ceramice se pot distinge dar acest lucru este îngreunat de starea fragmentară a acestora. După *formă*, avem următoarele tipuri de vase:

a. Cupe sau borcane – tipuri specifice exclusiv categoriei grosiere, cu analogii frecvente în așezările din Muntenia dar care, în zona supusă studiului meu, sunt găsite sub formă fragmentară și mai greu de reconstituit ca întreg. De aceea, nu au putut fi reprezentate în catalogul tipurilor de forme ceramice. Se caracterizează prin decorul sub formă de brâu alveolat și crestat, poziționat imediat sub margine sau la baza gâtului. Corpul este zvelt, baza ușor bombată sau tăiată drept. Cu toate că știm că aceste tipuri de vas se diferențiază și prin poziționarea brâului, din cauza stării fragmentare nu putem decât să facem o diferențiere pe criteriul marginii și avem, așadar, următoarele subtipuri:

a.1. cu marginea tăiată drept și cu pereții drepți: Bistreț-*Gârla Boii* (Pl. XCIII/3), Bistreț-*Ostrovogania* (Pl. XCIII/8).

a.2. cu marginea tăiată drept, dar cu pereții oblici: Bistreț-*Gârla Boii* (Pl. XCIII/6).

a.3. cu marginea rotunjită și pereții oblici: Bistreț-*Gârla Boii* (Pl. XCIII/1-2, 4-5).

b. Vase bitronconice – cu gât înalt și marginea răsfrântă. La fel ca în cazul tipurilor precedente, nu s-au găsit exemplare întregi, ci doar fragmente din gura vasului și din zona maximei rotunjiri. Acest tip are pereții neteziți, marginea răsfrântă iar gâtul trompetiform (Pl. LXXV/1, 4) sau puternic arcuit (Pl. LXXV/2) dar întotdeauna foarte înălțat. Gâtul este decorat cu benzi și triunghiuri hașurate. Dimensiunile variază iar corpul este fie pântecos, fie bitronconic, exemplarul din ultima categorie, de la Dunăreni-*La Rampă*, fiind decorat prin canelură (Pl. LXXV/6). Din cauza stării fragmentare nu se poate face o clasificare precisă dar, pe baza analogiilor cu descoperirile din alte spații, se pot identifica 2 subtipuri principale:

b.1. cu corpul puternic rotunjit.

b.2. cu corpul bitronconic.

c. Căni. Sunt mai puține numeric dar, cu excepția toartei, au fost găsite întregi. Prezintă decor în formă de benzi hașurate și ghirlande dispuse pe corp, triunghiuri hașurate pe gât. Toarta este adesea ușor lățită sau în bandă, cu sau fără caneluri, pornește din margine până spre zona de îmbinare a gâtului cu corpul. Distingem două subtipuri principale:

c.1. cu corpul globular, gât tronconic, marginea ușor răsfrântă și baza concavă: Izvorul Frumos [CRĂCIUNESCU 1996c, 80, Pl. II/9] (Pl. LXXVI/4), Cujmir [CRĂCIUNESCU 1996c, 80, Pl. VI/4] (Pl. LXXVI/5).

c.2. cu corpul în formă de pară și gâtul tronconic, marginea ușor răsfrântă și baza concavă: Vânjuleț [BĂRĂCILĂ 1924, 294] (Pl. LXXVI/6).

d. Cești. Sunt foarte bine reprezentate în cadrul repertoriului de forme Basarabi și folosite cu predilecție de olarii respectivi ca suport pentru bogata motivistică a acestei "mode" ceramice. Fac parte din categoria ceramicii fine, au pereții bine neteziți și o culoare neagră sau maro. Unele exemplare au un profil oarecum neobisnuit, ce amintește vag de acela al vaselor askos. În continuare, voi face o clasificare după formă:

d.1. cești pântecoase – au corpul larg, toarta subdimensionată în raport cu acesta, marginea răsfrântă. Un exemplar fragmentar avem la Izvorul Frumos [CRĂCIUNESCU 1996c, 80, Pl. V/1].

d.2. cești globulare – au corpul globular, baza ușor concavă, gâtul înalt și oblic, mai ridicat în partea din față și mai coborât în dreptul toartei. Marginea este oblică și rotunjită. Este tipul cel mai frecvent întâlnit, decorat cu benzi hașurate, S-uri și linii à *trémolo*. Astfel de exemplare s-au găsit la Gruia [CRĂCIUNESCU 1996c, 80, Pl. III/6] (Pl. LXXIX/1).

e. Străchini și castroane cu marginea invazată. Au o pondere foarte ridicată în ceramica fenomenului Basarabi, un decor care este mai întotdeauna canelura pe margine, asociată cu fațetarea. Baza este tăiată drept, corpul larg, tronconic și marginea mai mult sau mai puțin arcuită în interior, rotunjită sau tăiată drept. Prezintă, uneori, sub margine, 2-4 apucători sau proeminențe dispuse simetric. Un exemplar descoperit în zona lacului Bistreț are o apucătoare trasă direct din margine, perforată orizontal (*Hängegefäß*) (Pl. LXXXVII/7). Nu se vor face clasificări separate pentru străchini și castroane deoarece singurul criteriu care le diferențiază este doar mărimea vasului și ne împiedică și starea lor extrem de fragmentară uneori lipsind baza vasului. Am optat pentru următoarea clasificare:

e.1. După corp:

e.1.1. cu corp tronconic, larg și înalt, baza dreaptă: Bistreț-*Braniște* (Pl. LXXXVI/3), Dunăreni-*La Rampă* (Pl. LXXXVI/11-13), Nasta-*Grindul Tomii* (Pl. LXXXVI/14), diverse puncte din împrejurimile lacului Bistreț (Pl. LXXXVI/7-8; Pl. LXXXVII/1; Pl. LXXXVIII/2-4; Pl. LXXXVIII/6).

e.1.2. cu corp tronconic, larg, scund, baza dreaptă: Verbița (Pl. LXXXIX/5).

e.2. După marginea lor:

e.2.1. cu marginea îngroșată și tăiată oblic: Gârla Mare [CRĂCIUNESCU 1996c, 80, Pl. III/3], puncte diverse din zona lacului Bistreț).

e.2.2. cu marginea îngroșată și rotunjită: Breznița de Ocol [CRĂCIUNESCU 1996c, 79, Pl. I/3], Bistreț-*Braniște* (Pl. LXXXVI/4), zona lacului Bistreț (Pl. LXXXVII/5, 8). Atât acest subtip cât și precedentul au marginea îngroșată pentru a permite aplicarea unui decor canelat sau excizat.

e.2.3. cu marginea trasă ușor în interior și tăiată oblic: în zona lacului Bistreț (Pl. LXXXVIII/3).

e.2.4. cu marginea trasă ușor în interior și rotunjită: Dunăreni-*La Rampă* (Pl. LXXXVI/6, 9, 12), puncte diverse din zona lacului Bistreț (Pl. LXXXVII/3; Pl. LXXXVIII/5), Verbița [BERCIU 1959a, 77-78, Fig. 5] (Pl. LXXXIX/5), Bistreț-*Braniște* (Pl. LXXXVI/2).

e.2.5. cu marginea puternic arcuită și tăiată oblic: Ostrovu Mare [CRĂCIUNESCU 1996c, 82, Pl. II/8], Orevița Mare [CRĂCIUNESCU 1996c, 80-81, Pl. II/3-4] (Pl. LXXXII/3), Plosca-*Cabana de metal* [ROEDER 1997, 615, Pl. 10/5] (Pl. LXXXVI/1), Dunăreni-*La Rampă* (Pl. LXXXVI/11).

e.2.6. cu marginea puternic arcuită și rotunjită: Orevița Mare (Pl. LXXXII/4), în zona lacului Bistreț (Pl. LXXXVII/9; Pl. LXXXVII/6), Dunăreni-*La Rampă* (Pl. LXXXVI/8).

e.2.7. cu marginea frântă și subțiată spre vârf: Dunăreni-*La Rampă* (Pl. LXXXVI/13).

e.2.8. cu marginea arcuită și subțiată spre vârf: Dunăreni-*La Rampă* (Pl. LXXXVI/10).

e.2.9. cu marginea frântă: Plosca-*Cabana de metal* (Pl. LXXXVII/16), Nasta-*Grindul Tomii* (Pl. LXXXVI/14).

f. Străchini și castroane cu marginea evazată. Spre deosebire de necropole, acest tip a fost rar găsit în așezări și anume doar în zona lacului Bistreț. Se pot împărți, în stadiul actual al cercetării, în două subtipuri:

f.1. cu corpul scund și larg, marginea puternic evazată: Plosca-*Cabana de metal* [ROEDER 1997, 615, Pl. 10/7] (Pl. XCI/4).

f.2. cu corpul adâncit, gâtul arcuit și marginea ușor evazată: puncte diverse din zona lacului Bistreț (Pl. XCI/5-6). Această formă amintește mai mult de vasul cu picior din necropola de la Basarabi [DUMITRESCU 1968, 223-224, Fig. 25/7] (Pl. XCII/1).

Tehnici de ornamentare

Identificăm *canelura*, *imprimarea*, *incizarea*, *excizarea*. Deși nu se observă în multe ilustrații, *încrustarea cu alb* este și ea prezentă, după cum vom vedea la asocierile dintre tehnicile de ornamentare. În plus, aciditatea anumitor soluri a dus la dizolvarea pastei albe, degradând chiar pereții vaselor. Pe ceramica de uz comun se observă și *alveolarea* sub formă de brăuri, așadar tot o tehnică realizată în relief.

1. Canelura – a fost realizată cu degetele sau un obiect rotunjit și este asociată mai ales cu vasele cu marginea invazată și, mai rar, cu ceștile, în al doilea caz ea apărând pe toartă sau pe partea inferioară a vasului. Canelurile apar, aproape exclusiv, pe cești și străchini și foarte rar pe

vasele bitronconice. Într-un singur caz canelura apare și pe un vas bitronconic, pe maxima rotunjire, sub forma unor benzi înguste, oblice (Dunăreni-La Rampă, Pl. LXXV/7).

Străchinile și castroanele cu marginea invazată au aproape întotdeauna decor canelat, atât tipul de vas ceramic, cât și decorul canelat fiind regăsite și în perioada timpurie a primei epoci a fierului. Exemplificative, pentru perioada timpurie, sunt materialele descoperite în nivelul pre-Basarabi de la Ghidici-Balta Țarovei [NICA 1995, 202]. Este dispusă imediat sub marginea străchinilor și castroanelor, mai rar și în interior (Pl. LXXXVII/8) sau afectând semnificativ marginea vasului (Pl. LXXXVI/2, 12, 17; Pl. LXXXVII/ 3, 5, 8; Pl. LXXXVIII/5; Pl. LXXXIX/3).

Nu întâlnim o canelură fină în așezările analizate, ca pe cești, fiind preferată canelura lată, în 2-4 benzi (Pl. LXXXVI/4; Pl. LXXXVII/3, 5, 9, 10; Pl. LXXXVIII/5; Pl. LXXXIX/2-3) sau de lățime medie spre mică (Pl. LXXV/6), chiar în șase benzi (Pl. LXXXVI/14; Pl. LXXXVII/6; Pl. LXXXVIII/1, 2).

Repartizarea canelurii pe marginea acestor străchini și castroane este: a. pe orizontală, în benzi late (Pl. LXXXVI/5; Pl. LXXXVII/2); b. pe orizontală, în benzi înguste (Pl. LXXXII/2, 9; Pl. LXXXVII/4); c. ușor oblică (Pl. LXXXVI/7; Pl. LXXXVIII/1); d. oblică (Pl. LXXXVI/1-2, 8, 12; Pl. LXXXVII/3, 5, 8, 9; Pl. LXXXIX/3-4); e. pe verticală, pe toate (Pl. XCV/1-2, 4-6).

2. Imprimarea – este tehnica de ornamentare cea mai reprezentativă în cadrul fenomenului Basarabi, permițând o motivistică variată. Apare pe toate tipurile de vase ceramice, dar dispunerea și realizarea ei este diferită în funcție de tipul de vas. Analizarea ceramicii Basarabi și instrumentele pentru decorarea vaselor descoperite în arealul fenomenului Basarabi [SCHUSTER 2014; vezi și AILINCĂI ET AL. 2004-2005] au permis distingerea a două procedee de realizare a decorului imprimat:

2.1. prin ștampilare – este procedeul prin care a fost imprimat binecunoscutul motiv în formă de S sau unele motive hașurate, prin imprimare perpendiculară pe peretele vasului, dintr-o singură mișcare;

2.2. cu ajutorul unui instrument dințat – în formă de semilună, ancoră, triunghi, trapez sau de formă tubulară, cu un singur capăt funcțional sau cu ambele; astfel de instrumente s-au găsit atât la sud de Dunăre, cât și în Banat sau în Muntenia, dar nu și în zona supusă studiului meu. Imprimarea se realiza prin mișcări semicirculare ale mâinii sau prin „pieptenarea” pereților vasului la trasarea unor linii paralele.

Unii cercetători consideră că tehnica imprimării din prima epocă a fierului evoluează din cea a incizării „*reprezentând o "revoluție" în sensul ușurării muncii olarului, instrumentele prezentate în această lucrare dând precizie și uniformitate în decorarea ceramicii, micșorând substanțial și timpul de decorare al unui vas*” [AILINCĂI ET AL. 2004-2005, 117]. Acest lucru pare a fi susținut și de frecvența ridicată pe care o are această tehnică în cadrul fenomenului Basarabi, dar și în celelalte culturi și grupuri culturale din marea arie a culturilor cu decor imprimat din prima epocă a fierului. Aceasta ar însemna că imprimarea nu este numai o „modă”, ci și o tehnică de ornamentare cu un vădit caracter practic.

În ceea ce privește dispunerea decorului imprimat pe suprafața vaselor ceramice, distingem anumite zone în funcție de tipul de vas (Pl. LXIXb):

- pe vasele bitronconice apare sub margine și pe interiorul acesteia, pe gât și pe maxima rotunjire (Pl. LXXV/1-4);
- la cănile globulare apare pe aproape întreaga suprafață a vasului (Pl. LXXVI/4-5) iar la cele în formă de pară pe gât și în partea superioară a corpului (Pl. LXXVI/6);
- la cești apare sub margine, pe corp dar și pe toate;
- la vasele invazate, această tehnică apare, deseori, în asociere cu canelura, sub forma unor fațetări oblice, în zig-zag sau în formă de romb (Pl. LXXXII/9; Pl. LXXXVIII), în aceeași zonă ca și prima sau imediat sub canelură, sub forma unei benzi orizontale (Pl. LXXXII/9; Pl. LXXXVI/4, 11; Pl. LXXXVII/8). Uneori, încadrează decorul canelat între două benzi orizontale (Pl. LXXXVII/9; Pl. LXXXVIII/6). Rareori, tehnica imprimării apare singură, sub buză (Pl. LXXXVI/10-11; Pl. LXXXVII/7). În interior, apare pe margine (Pl. LXXXVII/8) și mai avem o dispunere singulară, pe o apucătoare trasă direct din margine, perforată orizontal (*Hängegefäß*) (Pl. LXXXVII/7).

3. Incizarea – a fost utilizată destul de rar în realizarea decorului ceramicii Basarabi, în general. Ca și în cazul imprimării, distingem două procedee:

3.1. prin împunsături cu un instrument subțire (Pl. LXXVI/5; Pl. LXXXVI/16);

3.2. prin crestare cu un instrument cu „tăiș” (Pl. LXXXII/5, 7).

4. Excizarea – este tehnica cea mai rară și extrem de canonizată a fenomenului Basarabi, rezervată obținerii motivelor liniilor în zig-zag în interiorul benzilor sau romburilor. În lipsa unei mențiuni clare în text privind folosirea excizării pe materialul ceramic ilustrat de diverși autori, romburile și liniile în zig-zag incizate se pot confunda uneori cu decorul excizat. Este și cazul mai multor materiale care par decorate prin excizare, dar autorul nu precizează dacă tehnica excizării a fost folosită pe un fragment descoperit la Gârla Mare [CRĂCIUNESCU 1996c, 80, Pl. III/3]. La fel, este și cazul unor materiale din zona lacului Bistreț (Pl. LXXXVII/4). Totuși, cel ilustrat în Pl. LXXXVII/6 are un decor excizat în rețea.

Până la studierea completă a materialului arheologic vizat, se vor păstra anumite rezerve legate de folosirea excizării pentru ceramica din așezări. În necropole această tehnică știm că apare, dar rar [DUMITRESCU 1968, 231; CIOCEA SAFTA 1996].

5. Încrustarea cu pastă albă – este o tehnică de realizare a decorului sau un mod de a-l accentua? Vl. Dumitrescu optează pentru a doua variantă [DUMITRESCU 1968, 231] și, chiar dacă pasta albă nu s-a păstrat în toate cazurile, este evident că olarii comunităților Basarabi au folosit intens acest procedeu pe ceramica fină, cu pereții neteziți la negru, umplând cu pastă albă decorul imprimat [VULPE 1965, 111-114].

6. Alveolarea – este o tehnică în relief aplicată sub formă de brâuri pe vasele de uz comun din categoria grosieră. Despre aceste elemente de decor am discutat în cazul cupelor/borcanelor, tipuri cu analogii în așezările din Muntenia și de la care avem fragmente din zona lacului Bistreț (Pl. XCIII).

Asocieri între tehnicile de ornamentare

Pe lângă multitudinea de compoziții decorative, în ceramica fenomenului Basarabi sesizăm multiple asocieri între tehnicile de ornamentare, dintre care unele, inovative, reușesc să atenueze monotonia canelurii.

Putem enumera următoarele asocieri:

– *canelură și imprimare*: linii imprimate oblice sau în zig-zag, dispuse pe canelură în benzi orizontale la vase cu marginea invazată din zona lacului Bistreț (Pl. LXXXVIII/4; Pl. XC/1) sau de la Ostrovu Mare [CRĂCIUNESCU 1996c, 81, Pl. VI/1]. Sub această canelură de pe vasul de la Ostrovu Mare se găsește și o bandă cu S-uri ștampilate (Pl. LXXXII/9). O bandă cu S-uri imprimate și culcate se găsește sub canelura oblică a unui vas invazat de la Bistreț-*Branîște* (Pl. LXXXVI/4), dar și pe o toartă de la Bistreț-*Grindul Gârla Boii* (Pl. XCV/13). Pe vasul invazat de la Verbița, benzile și triunghiurile imprimate sunt dispuse pe și sub canelură, sub forma unor clepsidre, respectiv ghirlande, în zona apucătorilor (Pl. LXXXIX/5).

– *incizarea și imprimarea*: o linie de împunsături asociată cu ghirlande și triunghiuri imprimate și hașurate pe o cană de la Cujmir [CRĂCIUNESCU 1996c, 80, Pl. VI/4] (Pl. LXXVI/5).

– *canelura, excizarea și imprimarea*: o linie în zig-zag excizată și linii imprimate, dispuse pe canelură în benzi orizontale, pe un vas cu marginea invazată de la Gârla Mare [CRĂCIUNESCU 1996c, 80, Pl. III/3].

– *canelura, incizarea și imprimarea*: această asociere apare în zona lacului Bistreț, sub canelură (Pl. LXXXVII/7-8) sau sub forma unei linii imprimate ce încadrează, cu ajutorul unei benzi cu incizii în zig-zag, o canelură în benzi oblice (Pl. LXXXVII/9). La Ostrovu Mare [CRĂCIUNESCU 1996c, 81, Pl. IV/1, 3] (Pl. LXXXII/7), sub canelura în benzi orizontale apar linii imprimate ondulate, sub care apare câte o bandă realizată din grupuri de incizii.

– *incizarea pe canelură*: romburi și linii incizate pe canelură în benzi orizontale, pe un vas cu marginea invazată de la Izvorul Frumos [CRĂCIUNESCU 1996c, 80, Pl. VII/2].

– *excizarea pe canelură*: în zona lacului Bistreț s-au găsit două fragmente de la străchini invazate ce prezintă benzi cu linii în zig-zag sau romburi excizate, aplicate pe canelură în benzi orizontale (Pl. LXXXVII/4, 6).

Elemente decorative

Motivistica ceramicii Basarabi este extrem de variată, mergând de la linii până la figuri geometrice și reprezentări zoomorfe. Majoritatea acestor elemente decorative sunt realizate prin incizare și imprimare, uneori și prin excizare și apar rareori izolat. De cele mai multe ori nu avem doar asocieri între tehnicile de ornamentare, ci și între elementele decorative. Desigur, ceramica semifină și fină este atent decorată iar poziționarea elementelor decorative se face doar în anumite zone ale vasului și în funcție de tipul lui (Pl. LXIXb). În prezentarea lor vom opta pentru gruparea după *tehnică* iar în cadrul acesteia după *formă*.

Avem, prin urmare:

a. Elemente decorative adâncite: a.1. benzi adâncite, specifice tehnicii de ornamentare în relief, și anume canelura; a.2. brâuri alveolate, specifice tehnicii de ornamentare în relief.

b. Elemente decorative incizate: b.1. incizii simple, poziționate câte două (sau aleatoriu?) pe buza invazată a unui vas de la Plosca-*Cabana de metal* (Pl. LXXXVI/16); b.2. linii simple, din împunsături succesive: sub gâtul unei căni de la Cujmir (Pl. LXXVI/5); b.3. linii paralele, poziționate în bandă: grupate câte trei, formează o bandă ondulată (Pl. LXXXII/7); b.4. triunghiuri hașurate cu linii incizate: pe ceramica de la Izvorul Frumos [CRĂCIUNESCU 1996c, 80, Pl. VII] apar fie în zig-zag, cu vârfurile în direcții opuse (Pl. LXXXII/1), fie formează o clepsidră, vârfurile fiind lipite; b.5. benzi orizontale umplute cu linii incizate dispuse în zig-zag: sub canelura unui vas cu marginea invazată, din zona lacului Bistreț (Pl. LXXXVII/9).

c. Elemente decorative imprimate:

c.1. prin ștampilare dintr-o singură aplicare: 1. linii din S-uri alăturate poziționate vertical: pe o toartă din zona lacului Bistreț (Pl. XCV/11); 2. linii din S-uri înlănțuite, poziționate oblic: Desa (Pl. LXXVI/3); 3. linii din S-uri înlănțuite, culcate pe orizontală: Dunăreni-*La rampă* (Pl. LXXXVI/11); 4. S-uri înlănțuite, în bandă, culcate pe orizontală: Dunăreni-*La rampă* (Pl. LXXXVI/11; Pl. CIX/4); 5. S-uri alăturate, în bandă, culcate pe orizontală: Bistreț-*Braniste* (Pl. LXXXVI/4; Pl. LXXXVIII/2); 6. S-uri alăturate, oblic, pe partea interioară a marginii unui vas invazat din zona lacului Bistreț (Pl. LXXXVII/8).

c.2 prin trasarea cu un instrument dințat sau de tip pieptene: 1. linii paralele oblice, pe canelura vaselor invazate (Pl. LXXXII/9; Pl. LXXXVII/2); 2. linii paralele în zig-zag, perpendicular pe canelura vaselor invazate (Pl. LXXXII/9; Pl. LXXXVII/8; Pl. LXXXVIII/4); 3. linii drepte, pe orizontală (Pl. LXXIX/1); 4. linii drepte, pe orizontală, formând o bandă ce încadrează alte motive: (Pl. LXXXVI/4; Pl. LXXXVII/8); 5. linii paralele sub forma literei W, ce se continuă apoi drept, pe orizontală (Pl. LXXXVIII/4); 6. benzi cu linii *à tremolo*, similare cu motivul S-urilor culcate; 7. benzi hașurate, poziționate oblic (Pl. LXXVI/4) sau pe verticală (Pl. LXXVI/5); 8. benzi hașurate poziționate pe orizontală (Pl. LXXXVII/7; Pl. LXXXVIII/6); 9. benzi hașurate poziționate în zig-zag, pe verticală (Pl. LXXV/3); 10. ghirlanda (Pl. LXXIX/1; Pl. LXXXII/3); 11. spirala (Pl. LXXIX/1); 12. cârlige hașurate (Pl. XCV/12); 13. romburi goale, obținute în urma hașurării benzilor cu linii imprimate (Pl. LXXV/4; Pl. LXXXII/3); 14. triunghiuri alungite, hașurate (Pl. LXXVI/4; Pl. XCV); 15. triunghiuri hașurate, poziționate sub formă de clepsidre alăturate pentru a obține un motiv rombic (Pl. LXXV/3; Pl. LXXXVIII/1; Pl. LXXXIX/5); 16. triunghiuri hașurate, cu vârful spre dreapta (Pl. XCV/3); 17. clepsidra, obținută din două triunghiuri (Pl. LXXV/1, 3-4).

d. Elemente decorative excizate: d.1. benzi în rețea (Pl. LXXXVII/6); d.2. linii în zig-zag (Pl. LXXXVII/4).

Compoziții decorative (asocieri de elemente decorative)

Deși în motivistica Basarabi apar unele elemente noi, cum ar fi crucea malteză și simbolurile zoomorfe, care chiar și izolat pot impresiona privitorul, adevăratul impact vizual este dat de compozițiile decorative. Astfel, elemente decorative diferite (nu doar tehnicile de

ornamentare, cum arătam mai sus) se asociază în compoziții destul de variate la prima vedere dar, în realitate, canonizate (prefer acest termen folosit de Al. Vulpe [VULPE 1970, 187]).

Pe vasele ceramice din așezările studiate am sesizat următoarele compoziții decorative:

1. romburi (negativ) și clepsidre (pozitiv) (Pl. LXXV/1, 3-4; Pl. LXXXIX/5); 2. benzi verticale în zig-zag hașurate și triunghiuri hașurate (Pl. LXXV/1); 3. motivul obținut la punctul b și benzi orizontale hașurate (Pl. LXXV/1-4); 4. benzi verticale hașurate, ghirlande și linii orizontale, incizate și imprimate (Pl. LXXVI/5); 5. alternanță de benzi oblice hașurate cu benzi oblice goale (Pl. LXXVI/4); 6. grupuri de trei triunghiuri hașurate, cu vârful în sus (Pl. LXXVI/4); 7. linii în zig-zag și triunghiuri hașurate (Pl. LXXVI/4; Pl. LXXXII/1); 8. ghirlandă cu linii orizontale (Pl. LXXVI/6); 9. linii scurte incizate oblic și linii ondulate (Pl. LXXXII/7); 10. linii paralele oblice și linii paralele în zig-zag (Pl. LXXXII/9); 11. compoziția de la punctul j și bandă umplută cu S-uri (Pl. LXXXII/9); 12. triunghiuri hașurate și linii imprimate (Pl. LXXXVII/7); 13. triunghiuri hașurate și benzi hașurate (Pl. LXXXVII/7); 14. benzi orizontale imprimate, benzi umplute și incizii în zig-zag (Pl. LXXXVII/9); 15. benzi paralele în zig-zag, pe verticală, și benzi paralele în formă de W, pe orizontală (Pl. LXXXVIII/4); 16. benzi hașurate în rețea și benzi umplute cu linii *à trémolo* (Pl. LXXXVIII/6); 17. triunghiuri hașurate și cârlige hașurate (Pl. XCV/12); 18. triunghiuri hașurate cu vârful în sus și linii drepte (Pl. XCV/3).

2. Ceramica din necropole și morminte

Pentru zona supusă studiului meu, ca și în cazul așezărilor, se remarcă o distribuție inegală a acestor descoperiri cu caracter funerar (Harta 2). Toate necropolele publicate sunt plasate la Dunăre, iar dacă necropolele de la Basarabi, Desa și Eșelnița apar oarecum izolate de celelalte, se consideră că Ostrovu Mare – Balta Verde reprezintă atât o succesiune spațială de orizonturi funerare, cât și una cronologică [CIOCEA SAFTA 1996, 189].

De asemenea, nu voi trata separat fiecare necropolă în parte, ci voi face o analiză strict pe ceramica tuturor, la fel ca în subcapitolul precedent.

Voi analiza ceramica din toate aceste situri după: factură, tipuri de vase ceramice, tehnici de ornamentare, elemente și compoziții decorative, asocieri între tehnicile de ornamentare, asocieri între elementele decorative.

Factura. Identificăm, la prima vedere, cele trei categorii: grosieră, semifină și fină.

a. Categoria grosieră nu mai este în directă legătură cu vasele de dimensiuni mari, de uz casnic, ca în cazul așezărilor. Pasta este lucrată tot din lut amestecat cu nisip cu granulație mare și pietricele, este insuficient frământată, dar arderea este aceea care definește această categorie, fiind vorba de o ardere incompletă. Din această cauză suprafața este foarte ușor afectată de coroziunea datorată solului umed, cum se poate bine sesiza la Balta Verde. Vasele din această categorie au, de obicei, pasta de culoare castanie-roșcată și uneori neagră cu nuanțe cenușii, pereții groși și nelustruiți.

b. Categoria semifină are pietricele în pastă și nici în cazul ei arderea nu este de calitate. Pasta este de culoare neagră-cenușie, cu straturi superficiale de culoare brună sau invers. Slipul este de multe ori corodat. În această categorie intră mai ales străchinile și castroanele cu marginea invazată (la Balta Verde și Ostrovu Mare) dar și evazată (la Basarabi).

c. Categoria fină nu se deosebește prea mult de cea semifină, singura diferență fiind dată de prezența mai mare a nisipului de granulație medie și de netezirea pereților. Pasta este de culoare neagră, neagră-cenușie în spărtură, pereții vaselor sunt de culoare brun cu pete negre sau brun-cărămizie. Suprafața este bine netezită dar slipul este și aici corodat.

Nu există o regulă anume, dar vasele din ultimele categorii au o culoare diferită la exterior și interior, brun respectiv negru, cu pete negre, respectiv brune. Arderea lasă impresia că vasele din necropolele Basarabi au fost făcute în grabă și nu este de mirare că multe sunt corodate. Din motivele de mai sus este de multe ori dificil să atribuim ceramica uneia sau alteia dintre aceste categorii pentru că o ceramică fină la început, în momentul excavării poate să lase impresia uneia semifine, fiind extrem de corodată.

Tipuri de vase ceramice. Aici se impune o precizare - ceramica din necropole e foarte fragmentară sau spartă intenționat și nu întotdeauna s-a putut reconstitui forma vasului. De asemenea, ceramica este redusă atât numeric, cât și tipologic (Desa, Ostrovu Mare). Se pare că, în cazul necropolelor, apar doar anumite tipuri ceramice, care au o pondere mai mare față de restul. De exemplu, la Basarabi predomină străchinile și castroanele cu marginea evazată dar lipsesc la Balta Verde [VULPE 1970, 184], iar vasele cu picior nu se regăsesc decât la Basarabi și, posibil, la Ostrovu Mare [CIOCEA SAFTA 1996, 172. Fragmentele ilustrate sunt prea fragmentare și pot proveni și de la vase cu marginea evazată].

Așadar, în necropole, cu excepția celei de la Basarabi [DUMITRESCU 1968, 220], forma predominantă este vasul cu marginea invazată, cu sau fără decor imprimat, dar canelat. La Ostrovu Mare această formă, de multe ori decorată în stilul Basarabi, ocupă aproape 60% din ceramică (23 de exemplare) [CIOCEA SAFTA 1996, 187].

O altă formă frecventă este reprezentată de ceștile cu toarta supraînălțată. În rest, dar fără să conteze din punct de vedere numeric, au mai fost găsite căni, boluri, borcane, foarte rar întregi sau întregibile.

Pe baza fragmentelor păstrate, a exemplarelor întregi sau întregibile, se creionează un tablou cu tipurile de vase ceramice preferate în ritualul funerar al comunităților Basarabi: vasele cu marginea invazată, vasele cu marginea evazată și ceștile cu toarta supraînălțată.

a. Străchini și castroane cu marginea invazată. Au ponderea cea mai ridicată în ceramica Basarabi din necropole, un decor care este mai întotdeauna canelura pe margine, asociată cu fațetarea. Baza este tăiată drept sau ușor concavă, corpul larg, tronconic și marginea mai mult sau mai puțin arcuită în interior, rotunjită sau tăiată drept. Prezintă, uneori, sub margine, 2-4 apucători sau proeminențe dispuse simetric. În necropola de la Basarabi, dimensiunile lor variază între 17,7 și 30 cm în diametru iar cea mai mică înălțime este de 7 cm [DUMITRESCU 1968, 218]. Singurul criteriu care diferențiază străchinile și castroanele din această categorie este doar mărimea vasului. Voi face o clasificare după forma corpului și după marginea vasului:

a.1. după corp:

a.1.1. cu corp tronconic, larg și înalt, baza dreaptă: Basarabi (Pl. LXXXI/4, 7), Ostrovu Mare (Pl. LXXXIII/7; Pl. LXXXIII/9, 13, 16; Pl. LXXXIV/14-15), Desa-Castravița (Pl. LXXXV/5, 9-10).

a.1.2. cu corp tronconic, larg și scund, baza dreaptă: Basarabi (Pl. LXXXI/2, 6), Balta Verde (Pl. LXXXI/14-15), Ostrovu Mare (Pl. LXXX/15).

a.1.3. cu corp tronconic, deschidere mică, baza dreaptă: Desa-Castravița (Pl. LXXXV/4, 7), Ostrovu Mare (Pl. LXXXIII/14).

a.1.4. cu corp tronconic larg și scund, baza concavă: Balta Verde (Pl. LXXXI/10-11).

a.1.5. cu corp tronconic, baza îngustă și dreaptă: Ostrovu Mare (Pl. LXXXIII/2; Pl. LXXXIII/8).

a.1.6. cu corp bitronconic și bordură, baza concavă: Desa-Castravița (Pl. LXXXV/8). Nu au decor și nu sunt deloc înalte.

a.2. după marginea vasului:

a.2.1. cu marginea îngroșată și tăiată drept: Ostrovu Mare (Pl. LXXXIV/5).

a.2.2. cu marginea îngroșată și rotunjită: Ostrovu Mare (Pl. LXXXIII/10; Pl. LXXXIV/7, 12).

a.2.3. cu marginea trasă ușor în interior și tăiată drept: Ostrovu Mare (Pl. LXXXIII/17).

a.2.4. cu marginea trasă ușor în interior și tăiată drept: Desa-La Ruptură (Pl. LXXXV/4), Desa-Castravița (Pl. LXXXV/6, 8).

a.2.5. cu marginea trasă ușor în interior și rotunjită: Basarabi (Pl. LXXXI/2, 5), Ostrovu Mare (Pl. LXXXIII/4-6; Pl. LXXXIII/15-16; Pl. LXXXIV/15), Desa-Castravița (Pl. LXXXV/9-10).

a.2.6. cu marginea puternic arcuită și rotunjită: Ostrovu Mare (Pl. LXXXIII/7).

a.2.7. cu marginea arcuită și subțiată spre vârf: Basarabi (Pl. LXXXI/7); Balta Verde (Pl. LXXXI/12), Ostrovu Mare (Pl. LXXXIII/12; Pl. LXXXIV/4, 6, 13-14).

b. Străchini și castroane cu marginea evazată. Acest tip este răspândit în necropola de la Basarabi și se va transmite (dar cu un alt tip de decor) grupului Ferigile din perioada următoare. În cadrul fenomenului Basarabi, străchinile evazate vor deveni și prototipul vaselor cu picior,

după cum vom vedea când voi analiza cel din urmă tip. Se caracterizează printr-un corp larg și adânc și marginea care se răsfrânge mult în exterior, decorată pe partea interioară. Din acest motiv, Vl. Dumitrescu consideră că nu au un rol utilitar, ci sunt vase de ofrandă [DUMITRESCU 1968, 220]. Unele exemplare au patru lobi pe margine, dispuși mai mult sau mai puțin simetric (Pl. XC/1, 3, 8).

Se pot distinge mai multe subtipuri:

b.1. cu corpul în formă de calotă largă, baza dreaptă, marginea puternic evazată: Basarabi (Pl. XC/3-8; Pl. XC/9-10), *Desa-Castravița* (Pl. XCI/2). Este cel mai comun tip din această categorie, remarcându-se prin decorul interior al marginii.

b.2. cu corpul în formă de calotă largă, baza dreaptă, marginea supraînălțată în raport cu corpul: Basarabi (Pl. XC/1; Pl. XC/11).

b.3. cu corpul în formă de calotă largă, baza dreaptă, marginea scurtă, tăiată drept și doar puțin evazată: *Ostrovu Mare*.

c. Ceștile. Sunt bine reprezentate în cadrul repertoriului de forme iar în necropole se observă o diversificare a formelor și decorului. Apare ceașca cu două toarte, la Basarabi și la Balta Verde. De asemenea, dacă majoritatea exemplarelor erau fie decorate exclusiv prin canelură, fie prin incizare și imprimare, tot la Balta Verde exemplarul cu două toarte reunește toate cele trei tipuri de decor menționat mai devreme [BERCIU, COMȘA 1956, 375-376, Fig. 108-109]. În continuare, voi face o clasificare după formă și toarte.

c.1. după formă:

c.1.1. cești pântecoase – au corpul larg, două toarte supraînălțate, marginea ușor răsfrântă. Un exemplar fragmentar avem la Basarabi, cu baza concavă (Pl. LXXVII/8) iar un altul, cu baza dreaptă, la Balta Verde (Pl. LXXVIII/9).

c.1.2. cești globulare – au corpul globular, baza ușor concavă, gâtul înalt și oblic, mai ridicat în partea din față și mai coborât în dreptul toartei. Marginea este oblică și rotunjită. Este tipul cel mai frecvent întâlnit, decorat cu caneluri, benzi hașurate, ghirlande, S-uri și linii *à trémolo*. Astfel de exemplare s-au găsit la: Basarabi (Pl. LXXVII/1-7), Balta Verde (Pl. LXXVIII/1, 3-4), *Desa-Castravița* (Pl. LXXIX/6, 9; Pl. LXXX/2-4).

c.1.3. cești cu corp tronconic – sunt nedecorate, au baza dreaptă și toarta ușor supraînălțată și sunt prototipul unor cești comune în grupul Ferigile. Două exemplare s-au descoperit la *Desa-Castravița* (Pl. LXXIX/4-5).

c.1.4. cești-navă – din profil au forma unei nave, corpul fiind aplatizat iar gâtul retras în interior și supraînălțat. Toarta este oblică și supraînălțată, la fel ca și marginea în partea opusă. Uneori au proeminențe dispuse simetric în zona îmbinării corpului cu gâtul. Un exemplar fragmentar s-a descoperit tot la *Desa-Castravița* (Pl. LXXIX/7-8).

c.2. după toartă:

c.2.1. cu o toartă.

c.2.2. cu două toarte: la Basarabi (Pl. LXXVII/8-10) și la Balta Verde (Pl. LXXVIII/9).

d. Cămile. Sunt foarte slab reprezentate numeric și un singur exemplar de un tip aparte a fost găsit întreg, la Basarabi (Pl. LXXVI/1). Are corpul foarte înalt, bitronconic, gât înalt și marginea evazată, baza inelară. Toarta este prinsă sub margine dar are o prelungire sub formă de piteni. Pe corp, la îmbinarea cu gâtul, se disting trei mici proeminențe. Vasul este nedecorat și, din cauza formei atipice pentru fenomenul Basarabi, autorul vede în el un tip de vas mai vechi, posibil din epocile anterioare [DUMITRESCU 1968, 230].

La *Ostrovu Mare*, Elvira Ciocea Safta consideră că s-au descoperit 10 căni, chiar dacă doar bucăți de toartă în majoritatea cazurilor [CIOCEA SAFTA 1996, 187].

e. Castroane cu marginea dreaptă: un singur exemplar s-a descoperit la Basarabi dar pe care autorul îl încadrează în categoria vaselor cu marginea invazată [DUMITRESCU 1968, 218, Fig. 24/1] (Pl. XCI/7).

f. Bolurile – au baza bombată, sunt nedecorate și pe baza marginii se pot împărți în două categorii: 1. cu marginea rotunjită: un exemplar la Balta Verde (Pl. XCI/8); 2. cu marginea

subțiată spre vârf: la Ostrovu Mare [CIOCEA SAFTA 1996, 187. Sunt menționate trei boluri dar unul singur este descris și ilustrat] (Pl. XCI/9).

g. Borcane – un exemplar descoperit la Ostrovu Mare, în stare fragmentară, cu marginea îngroșată și crestată, cu un brâu crestat sub margine [CIOCEA SAFTA 1996, 178, Fig. 10/8a-b]. Un alt fragment de margine apare la *Desa-La Ruptură*.

h. Vase cu picior. Această categorie apare doar în necropola de la Basarabi, unde se poate observa evoluția acestui tip de vas, începând de la strachina evazată și mergând până la fructieră și la vasul-suport, perforat vertical. Spre deosebire de Vl. Dumitrescu [DUMITRESCU 1968, 223-228], care le tratează separat, după o posibilă funcționalitate (de exemplu strachină cu picior, fructieră, vas-suport), am preferat să le cataloghez după formă, într-un singur tip, și nu după funcționalitate. M-am raliat și opiniei lui Al. Vulpe, care le dă un rol legat în primul rând de cult [VULPE 2010, 336], mult mai potrivit unor descoperiri funerare. Dacă ar fi fost descoperite în așezări, ar fi fost de acord cu o catalogare după funcționalitate.

Revenind la exemplarele descoperite la Basarabi, sunt de acord că la baza acestora stau străchinile evazate. Vl. Dumitrescu începe prezentarea cu o formă de tranziție, *strachina cu picior* [DUMITRESCU 1968, 223-224, Fig.25/7] (Pl. XCII/1), apoi *fructiera cu picior înalt* [DUMITRESCU 1968, 224-227, Fig. 29/1] (Pl. XCII/3), cu și fără decor. Ultima este *vasul-suport* [DUMITRESCU 1969, 224, Fig.25/8; Fig. 29/2; Fig. 31], similar la exterior cu fructiera dar neputând servi ca recipient, din cauza piciorului perforat pe toată lungimea (Pl. XCII/2, 4).

Tehnici de ornamentare

Identificăm *canelura*, *imprimarea*, *incizarea*, *excizarea*, *încrustarea cu alb* (ca mod de accentuare a decorului). Umiditatea din solul necropolei de la Balta Verde a dus la dizolvarea pastei albe, degradând enorm și pereții vaselor, autorii afirmând în repetate rânduri că liniile incizate și imprimate, de exemplu, au fost umplute cu o pastă albă, făinoasă (*Suprafața incizată va fi fost incrustată cu materie colorată*) [BERCIU, COMȘA 1956, 331]. Pe borcanul de la Ostrovu Mare, se observă și *brâuri crestate*, o tehnică de ornamentare realizată în relief.

1. Canelura – a fost aplicată pe vasele cu marginea invazată și pe cești, în al doilea caz ea apărând pe partea inferioară a vasului. Este poziționată sub formă de benzi pe verticală, orizontală și în diagonală, asociată sau nu cu decorul incizat și imprimat.

Străchinile și castroanele cu marginea invazată au aproape întotdeauna decor canelat. Este poziționat imediat sub marginea străchinilor și castroanelor sau afectând semnificativ marginea vasului (Pl. LXXXV/2).

Pe cești este întâlnită o canelură fină, mai ales pe exemplarele descoperite la Basarabi (Pl. LXXVII/1-2, 4-5, 9-10).

Poziționarea canelurii pe vase este: a. pe orizontală, în benzi late (Pl. LXXXI/14; Pl. LXXXIII/1, 3); b. pe orizontală, în benzi înguste pe o ceașcă la Basarabi (Pl. LXXVII/9; Pl. LXXXIII/9-10); c. ușor oblică (Pl. LXXXI/5, 13; Pl. LXXXIII/11); d. oblică: pe cești (Pl. LXXVII/5) și pe vasele cu marginea invazată (Pl. LXXXIII/14-15); e. în unghi ascuțit, pe cești la Basarabi (Pl. LXXVII/2, 10).

2. Imprimarea – este tehnica de ornamentare cea mai întâlnită și pe ceramica Basarabi din necropole. Despre modul de realizare a acestei tehnici de ornamentare și teoriile legate de apariția acesteia am discutat în subcapitolul precedent.

În ceea ce privește repartizarea decorului imprimat pe suprafața vaselor ceramice, distingem anumite zone în funcție de tipul de vas (Pl. LXIXb):

2.1. la cești apare imediat sub margine și pe corp, dar și pe interiorul marginii (Pl. LXXVII/6-7; Pl. LXXIX/7). Pe ceașca cu două toarte de la Balta Verde (Pl. LXXVIII/5), imprimarea apare pe aproape două treimi din suprafața vasului, în jumătatea superioară, dând naștere unei motivistici complexe;

2.2. la vasele invazate, această tehnică apare, deseori, în asociere cu canelura, sub forma unor fațetări verticale (Pl. LXXXI/14), oblice (Pl. LXXXIII/9), în zig-zag (Pl. LXXXIII/16-17) sau în formă de M (sau W întors) (Pl. LXXXIII/7) ori sub formă de clepsidră (Pl. LXXXIII/17), peste

decorul canelat. Uneori, apare sub decorul canelat sub formă de bandă orizontală ce formează un unghi ascuțit în dreptul apucătorilor (Pl. LXXXIII/7) sau în zig-zag (Pl. LXXXIV/15);

2.3. la vasele cu marginea evazată din necropola de la Basarabi apare strict pe interiorul marginii și cu o singură excepție pe tot interiorul vasului (Pl. XC/11);

2.4. pe vasele cu picior care au și decor, apare într-o poziție complexă, pe toată suprafața exterioară a vasului, întotdeauna pe suprafața interioară a marginii și, uneori, pe interiorul piciorului (Pl. XCII/3-4).

3. Incizarea – a fost utilizată destul de rar în realizarea decorului ceramicii din necropolele analizate. Ca și în cazul imprimării, distingem două procedee:

3.1. prin împunsături cu un instrument subțire, chiar un simplu bețigas (Pl. LXXVII/6);

3.2. prin crestare cu un instrument cu „tăiș”, pe brăurile borcanului din necropola de la Ostrovu Mare sau la Desa-*La Ruptură*.

4. Excizarea – este tehnica cea mai rară și extrem de canonizată a fenomenului Basarabi, rezervată obținerii motivelor liniilor în zig-zag în interiorul benzilor sau romburilor, tot în interiorul benzilor. La Basarabi apare sub formă de linii în zig-zag încadrate în benzi, pe marginea vaselor evazate (Pl. XC/6) sau pe piciorul unei „fructiere” (Pl. XCII/3). La Ostrovu Mare, cu ajutorul acestei tehnici se obțin motive în zig-zag (Pl. LXXXIV/5) sau rombice (Pl. LXXXIV/8), poziționate sub formă de benzi orizontale pe canelura vaselor cu marginea invazată.

5. Încrustarea cu pastă albă – este o tehnică de ornamentare ce accentuează decorul excizat descris mai sus, prin umplerea cu o substanță albă a liniilor în zig-zag și a romburilor dar, mai ales, a liniilor imprimate de pe restul vaselor. Din păcate, din cauza umidității din sol, această tehnică este puțin vizibilă.

6. O tehnică de ornamentare în relief aplicată sub formă de brăuri crestate a fost menționată mai sus, la tipurile de vase ceramice, în cazul borcanului de la Ostrovu Mare.

În ceea ce privește tehnicile de ornamentare, la Balta Verde nu consider că s-a putut face întotdeauna distincția dintre liniile incizate și cele imprimate, în cazul vaselor puternic corodate de umiditatea din sol. Reiau informația din raportul săpăturilor de la Balta Verde care ridică aceste semne de întrebare (*Suprafața incizată va fi fost incrustată cu materie colorată*) [BERCIU, COMȘA 1956, 331], deși în alte cazuri se face distincția între incizare și decorul realizat cu roțița (*mic fragment dintr-o strachină ornamentată cu roțiță și cu caneluri*) [BERCIU, COMȘA 1956, 334].

Asocieri între tehnicile de ornamentare

Nu sunt foarte numeroase, dar putem enumera următoarele asocieri:

– *canelură și imprimare*: canelura în benzi orizontale apare asociată cu o multitudine de motive imprimate pe ceașca cu două toarte de la Balta Verde (Pl. LXXVIII/5). Apoi, foarte frecventă este la vasele invazate, canelura fiind asociată cu fațetări verticale (Pl. LXXXI/14), oblice (Pl. LXXXIII/9), cu linii paralele în zig-zag (Pl. LXXXI/1; Pl. LXXXIII/16-17) sau în formă de W întors (Pl. LXXXIII/7) ori sub formă de clepsidră (Pl. LXXXIII/17), uneori și sub formă de bandă orizontală ce formează un unghi ascuțit în dreptul apucătorilor (Pl. LXXXIII/7) sau în zig-zag (Pl. LXXXIV/15);

– *incizarea și imprimarea*: cel mai frecvent apare pe marginea vaselor evazate, la realizarea liniilor de contur sau a triunghiurilor (incizarea) și apoi la hașurarea benzilor sau triunghiurilor (imprimare) cu un instrument de tip pieptene (Pl. XC). Benzile imprimate hașurate apar asociate cu împunsături și pe o ceașcă descoperită la Basarabi (Pl. LXXVII/6);

– *canelura, excizarea și imprimarea*: la Basarabi, pe piciorul unei „fructiere” (Pl. XCII/3);

– *canelura, excizarea și încrustarea cu alb*: la Ostrovu Mare, cu ajutorul acestei tehnici s-au umplut cu pastă albă motivele excizate în zig-zag (Pl. LXXXIV/5) sau rombice (Pl. LXXXIV/8), poziționate sub formă de benzi orizontale pe canelura vaselor cu marginea invazată;

– *excizarea pe canelură*: la Ostrovu Mare această asociere se regăsește la străchinile invazate ce prezintă benzi cu linii în zig-zag sau romburi excizate, aplicate pe canelură în benzi orizontale (Pl. LXXXIV/5; LXXXIV/8).

Elemente decorative

În motivistica vaselor ceramice Basarabi din necropole apar unele elemente noi, cum ar fi crucea malteză (Pl. LXXIV/34; Pl. LXXVIII/5) și simbolurile zoomorfe. Simbolul zoomorf de la Basarabi (Pl. LXXIV/35; Pl. XCII/4) este o stilizare a unui cal reprezentat pe o urnă din marele cimitir de la Sopron, în opinia lui Vi. Dumitrescu [DUMITRESCU 1968, 237, Fig. 36/4].

Majoritatea acestor elemente decorative sunt realizate prin incizare și imprimare, uneori și prin excizare sau încrustare cu alb. Apar, cum ziceam, și reprezentări zoomorfe deosebite. Ceramica din categoria semifină și fină și, mai ales, cea cultică este atent decorată iar dispunerea elementelor decorative se face doar în anumite zone ale vasului și în funcție de tipul acestuia (Pl. LXIXb). În prezentarea acestora, voi opta pentru gruparea lor după *tehnică* iar în cadrul acesteia, după *formă*.

Prin urmare, avem:

a. Elemente decorative adâncite: a.1. benzi adâncite, specifice tehnicii de ornamentare în relief, și anume canelura; a.2. brâuri crestate, specifice tehnicii de ornamentare în relief.

b. Elemente decorative incizate: b.1. incizii simple, dispuse pe brăurile crestate de pe borcanul de la Ostrovu Mare; b.2. linii simple, din împunsături succesive: pe o ceașcă de la Basarabi (Pl. LXXVII/6); b.3. triunghiuri hașurate cu linii incizate: (Pl. XC/9-11).

c. Elemente decorative imprimate:

c.1. prin ștampilare dintr-o singură aplicare: 1. linii din S-uri alăturate dispuse oblic: pe partea interioară a marginii unei cești de la Basarabi (Pl. LXXVII/7); 2. linii din S-uri alăturate, culcate pe orizontală: Pl. XCII/4; 3. linii din S-uri alăturate poziționate în picioare: pe partea interioară a marginii unei cești de la Desa-Castravița (Pl. LXXIX/7); 4. S-uri alăturate, în bandă, dispuse ușor oblic: Desa-Castravița (Pl. LXXIX/7).

c.2 prin trasarea cu un instrument dințat sau de tip pieptene: 1. linii paralele oblice: pe canelura vaselor invazate (Pl. LXXXIII/4; Pl. LXXXIII/9, 13) sau pe vasele cu picior (Pl. XCII/4); 2. linii paralele în zig-zag, pe canelura vaselor invazate (Pl. LXXXIII/16-17; Pl. LXXXIV/6-7, 14-15); 3. linii paralele, pe orizontală (Pl. LXXVII/7; Pl. LXXX/4a-c); 4. linii paralele, pe orizontală, ce se frâng sub formă de unghi, sub fațete (Pl. LXXXIII/16; Pl. LXXXIV/15); 5. linii paralele sub forma literei M sau W întors (Pl. LXXXIII/7); 6. linii *à trémolo*, dispuse în unghi (Pl. LXXX/3); 7. linii *à trémolo*, dispuse în zig-zag (Pl. XCII/4); 8. linii *à trémolo* orizontale (Pl. LXXX/3); 9. benzi umplute cu linii *à trémolo*, similare cu S-urile culcate (Pl. LXXIX/8; Pl. LXXX/4a-c); 10. benzi în ghirlandă, umplute cu linii *à trémolo*, similare cu S-urile culcate (Pl. LXXIX/7-8); 11. benzi în unghi, umplute cu linii *à trémolo*, similare cu S-urile culcate (Pl. LXXIX/8); 12. benzi hașurate, dispuse ușor oblic (Pl. XCVI/6); 13. benzi hașurate ondulate, dispuse pe orizontală (Pl. XCVI/6); 14. benzi hașurate, dispuse în zig-zag pe orizontală (Pl. XCVI/6); 15. ghirlanda din linii paralele (Pl. LXXVII/7; Pl. LXXX/2; Pl. LXXVIII/5); 16. ghirlanda umplută cu linii *à trémolo* (Pl. LXXX/4a-c); 17. ghirlanda din benzi hașurate (Pl. LXXIX/6); 18. cârlige drepte (Pl. LXXVI/3); 19. cârlige simple (Pl. LXXVI/3); 20. S-uri mari hașurate pe partea interioară a marginii vasului-suport de la Basarabi (Pl. LXXVI/3); 21. spirala, pe partea interioară a marginii vasului-suport de la Basarabi (Pl. LXXVI/3); 22. romburi goale obținute în urma hașurării triunghiurilor (Pl. XC/10); 23. romburi hașurate (Pl. XC/10); 24. triunghiuri alungite hașurate (Pl. LXXIX/6; Pl. XC/6; Pl. XC/11); 25. triunghiuri hașurate, dispuse sub formă de clepsidre alăturate pentru a obține un motiv rombic (Pl. XC/10); 26. triunghiuri goale, în triunghiuri alungite hașurate (Pl. XC/11); 27. triunghiuri echilaterale hașurate (Pl. LXXVIII/5; Pl. XC/9); 28. triunghiuri aplecate, cu cârlige în vârf (Pl. XC/11); 29. clepsidra, obținută din două triunghiuri (Pl. LXXXIV/8; Pl. LXXXV/5); 30. crucea malteză, pe ceașca de la Balta Verde (Pl. LXXVIII/5).

d. Elemente decorative excizate: d.1. romburi în bandă: Pl. LXXXIV/8; d.2. linii în zig-zag, încadrate în benzi: Pl. LXXXIV/5; Pl. XC/6; Pl. XCII/3.

Compoziții decorative (asocieri de elemente decorative)

Deși în motivistica Basarabi apar unele elemente noi, cum ar fi crucea malteză și simbolurile zoomorfe, care chiar și izolat pot impresiona privitorul, adevăratul impact vizual este dat de compozițiile decorative. Pe ceramica din necropolele studiate am sesizat o multitudine de compoziții decorative între:

1. benzi hașurate în zig-zag și benzi hașurate ușor ondulate (Pl. LXXVII/6); 2. linii de împunsături și benzi imprimate hașurate (Pl. LXXVII/6); 3. S-uri șampilate și linii imprimate (Pl. LXXVII/7); 4. linii paralele imprimate și ghirlande din linii paralele imprimate (Pl. LXXVII/7); 5. benzi imprimate și caneluri, pe orizontală (Pl. XCVII/9); 6. linii ondulate și triunghiuri hașurate, în bandă (Pl. LXXXVII/5); 7. crucea malteză, elementul 6 și linii din triunghiuri hașurate (Pl. LXXVIII/5); 8. linii în zig-zag și triunghiuri hașurate, în bandă (Pl. LXXVIII/5; Pl. LXXXIV/5); 9. elementul 8, ghirlanda și triunghiuri hașurate (Pl. LXXVIII/5); 10. grup de trei triunghiuri hașurate, cu vârful opuse (Pl. LXXVIII/5); 11. benzi hașurate, ghirlanda din benzi hașurate și triunghiuri alungite cu vârful în jos (Pl. LXXIX/6); 12. ghirlanda umplută cu linii à *trémolo* și banda umplută cu S-uri șampilate (Pl. LXXIX/7-8); 13. ghirlanda umplută cu linii à *trémolo* și banda orizontală umplută cu linii à *trémolo* (Pl. LXXX/3, 4a-c); 14. elementul 13, banda umplută și elementul 8 (Pl. LXXX/1); 15. fațetarea în forma literei M (W întors) și linii paralele imprimate și cu un unghi drept (Pl. LXXXIII/7); 16. fațetarea în forma liniilor paralele în zig-zag cu linii paralele imprimate și cu un unghi drept (Pl. LXXXIII/16); 17. clepsidre și romburi (Pl. LXXXIII/17; Pl. LXXXIV/8; Pl. LXXXV/5); 18. elementul 17 și fațetări în zig-zag (Pl. LXXXIII/17); 19. fațetări din linii paralele oblice și benzi imprimate (Pl. LXXXIII/9); 20. triunghiuri alungite hașurate și benzi în zig-zag excizate (Pl. XC/6); 21. romburi goale cu romburi hașurate (Pl. XC/10); 22. elementul 21, bandă umplută și linii în zig-zag (Pl. XC/10); 23. benzi hașurate și triunghiuri goale, cu vârful spre dreapta; 24. elementul 23 și incizii; 25. triunghiuri goale în triunghiuri hașurate (Pl. XC/11); 26. elementul 25 înclinat și un cârlig (Pl. XC/11; Pl. XCII/3); 27. linii paralele imprimate și elementul 26 (Pl. XC/11); 28. două elemente de tip 26 opuse, în spirală (Pl. XC/11); 29. cercuri din triunghiuri hașurate alăturate (Pl. XC/11); 30. cercuri formate cu elementul 8 (Pl. XC/11); 31. elementul 29 și elementul 30 (Pl. XC/11); 32. elementul 28 și un element 26 căruia îi lipsește triunghiul din interior (Pl. CXV/3); 33. spirale și linii în zig-zag (Pl. XCII/4); 34. linii din S-uri culcate și linii în zig-zag și orizontale (Pl. XCII/4); 35. elementul 33 și benzi umplute cu S-uri (Pl. XCII/4); 36. cârlige drepte și linii orizontale (Pl. XCII/3); 37. cârlige simple și linii orizontale (Pl. XCII/3); 38. benzi orizontale imprimate și caneluri orizontale (Pl. XCII/3); 39. caneluri oblice încadrate de elementul 8 și benzi orizontale imprimate (Pl. XCII/3); 40. succesiunea elementelor 38, 39 și 37 (Pl. XCII/3); 41. linii imprimate oblice și elementul zoomorf în formă de cal (Pl. XCII/4); 42. înșiruirea elementului zoomorf în formă de cal, în cerc (Pl. XCII/4).

După cum se observă, în pofida faptului că tipurile ceramice din necropole sunt mai puține decât în așezări, elementele și compozițiile decorative sunt mai bogate. Acest lucru se datorează vaselor care au o funcție ritualică, nu utilitară, și anume cupele cu picior și străchinile evazate cu partea interioară a marginii decorată.

3. Considerații privind analiza ceramicii

Analiza ceramicii din așezări și locuințe, necropole, morminte, gropi cultice/funerare permite mai multe observații ce au fost discutate într-un studiu anterior [TERTECI 2017b].

Referitor la ceramica de tip Basarabi, constatăm starea destul de fragmentară a acesteia în zona supusă studiului meu, atât în așezări, cât și în necropole, lucru ce nu ne permite să cunoaștem toate tipurile ceramice sau de decor ale fenomenului Basarabi dintre Carpații Meridionali, Olt și Dunăre.

Materialul ceramic descoperit în zona supcarpatică a Olteniei sugerează, prin sărăcia lui din toate punctele de vedere, probabil o retragere a comunităților Basarabi în această zonă, într-un moment în care stilul Basarabi era în regres. Viitoare descoperiri vor lămuri, poate, această

situație. Până acum, ceramica Basarabi din acest areal al dealurilor subcarpatice este puțină, fragmentară, din categoria grosieră și rar semifină [GHERGHE 1987, 140-141; SANA ET AL. 2016b].

O altă concluzie ce se poate afirma este aceea că, într-adevăr, cupele cu picior și vasele evazate, prezentând decorul specific, sunt vase de ritual și nu se regăsesc decât în necropole. Când vase cu funcție cultică apar, totuși, în așezări, ele au fost descoperite în gropi cultice, ca la Verbița [BERCIU 1958, 77-78].

O altă deosebire între ceramica din așezări și ceramica din necropole rezidă în modul neglijent în care au fost arse vasele din a doua categorie, lucru vizibil atât în spărtură, cât și pe pereții corodați ai vaselor.

O statistică privind raportul numeric dintre cele două categorii de mai sus este greu de făcut în momentul de față pentru că nu toate necropolele au fost cercetate și analizate în întregime (necropola de la Desa), iar multe așezări au fost distruse parțial de factorii umani și de mediu (așezările din zona lacului Bistreț).

Analiza asocierilor dintre tehnicile de ornamentare, pe de o parte, și elementele decorative, pe de altă parte, mi-a permis să observ anumite reguli privind formele și decorul vaselor Basarabi (Pl. LXVII-LXXIV):

1. canelura este asociată foarte des cu fațete, pe străchinile și castroanele invazate;
2. tehnica excizării este întotdeauna asociată cu încrustarea cu alb;
3. tehnica imprimării cu instrumentele de decor dințate este, cel mai probabil, asociată cu încrustarea cu alb;
4. decorul Basarabi este majoritar geometric (linii, triunghiuri, romburi) și, mai rar, spiralo-meandric;
5. în general, la fiecare tip de vas se respectă o anumită zonă pentru aplicarea decorului.

Materialul inedit din zona lacului Bistreț, pus la dispoziția mea prin bunăvoința domnului Boroffka, nu a scos la iveală tipuri ceramice și elemente și compoziții decorative noi.

În concluzie, pe baza caracteristicilor ceramicii Basarabi din zona supusă studiului meu, nu putem decât să afirmăm apartenența ei la fenomenul Basarabi din zonele învecinate, fără să putem vorbi, deocamdată, de un aspect cultural distinct, așa cum există opinii la cercetătorii de la sud de Dunăre [TASIĆ 1971; VASIĆ 1996].

Piese din metal și metalurgia

1. Depozite

Pentru etapa mijlocie a primei epoci a fierului dintre Carpații Meridionali, Olt și Dunăre, depozitele nu sunt numeroase în raport cu perioadele Bz D – Ha A însă sunt reprezentative pentru seriile de depozite de bronzuri ale Ha C și pentru încadrarea cronologică a fenomenului cultural Basarabi.

Tipologic, aceste depozite se compun din arme, podoabe, accesorii vestimentare și piese de harnașament (protomele de păsări cu verigă de prindere) și au o origine dunăreană, de-a lungul Dunării, între Porțile de Fier și Olt [OANCEA 1972, 546-547].

1.1. Depozite cu arme și podoabe:

Bâlvănești, jud. Mehedinți. Depozitul este format din podoabe din bronz și topoare bipene din fier cu gaură mediană, toate depuse într-un vas din care nu s-a păstrat decât un fragment cu analogii în tehnica celor din tumulii de la Balta Verde. Este vorba de 2 fibule tip ochelari, 1 fibulă fragmentară cu nodozități de tip Watsch (Vače) ce s-a pierdut, 10 torques-uri, 1 torques fragmentar, o sârmă cu capetele răsucite și folosită la realizarea unei fibule tip ochelari, 50 de brățări cu secțiune plan-convexă și topoarele din fier amintite. Se încadrează în seria Bâlvănești-Ghidici din Ha C, sec. VII a.Chr. [BĂRĂCILĂ 1924, 295-296; BERCIU 1939, 174-176; PETRESCU-DÎMBOVIȚA 1977, 164; LAZĂR 2011, 265-266].

1.2. Depozite cu podoabe:

Desa, jud. Dolj. Depozit format din 7 pandantive circulare cu peduncul, cu analogii în depozitul de la Ghidici, plasat în Ha C, și a unei fibule tip ochelari fragmentară dar despre care

nu se știe dacă făcea parte din același depozit ca și pandantivele [MOISIL 1911, 84; BERCIU 1939, 176; OANCEA 1972, 540; PETRESCU-DÎMBOVIȚA 1977, 165; LAZĂR 2011, 272].

Ghidici, jud. Dolj (Pl. CXXV/1-30). Este cel mai reprezentativ depozit de bronzuri, alături de cel de la Bâlvănești, pentru Ha C, respectiv fenomenul cultural Basarabi. Conținea 46 de piese: 19 pandantive circulare cu peduncul, 3 protome stilizate reprezentând păsări de apă, 2 butoni discoidali din bronz, 1 fibulă fragmentară de tip Vače, din bronz cu miez din fier, 5 brățări din bronz fragmentare, 6 saltaleoni din sârmă din bronz. Analogiile cu alte descoperiri asigură încadrarea cronologică a depozitului în Ha C, fenomenul cultural Basarabi. Ulterior, au mai fost publicate din același depozit încă 59 de piese, totalul pieselor din depozit fiind de 105 [OANCEA 1972; OANCEA, TĂTULEA 1974; PETRESCU-DÎMBOVIȚA 1977, 165].

Hunia, jud. Dolj. În 1968, a fost descoperit un depozit din 27 de piese de metal și 1 colț de mistreț (pandativ), anume 15 pandantive circulare înșirate pe o sârmă, 5 saltaleoni fragmentari, 1 fibulă Vače de la care se păstra arcul, 2 brățări, 1 buton, 1 protomă, 1 protomă de pasăre, cu verigă. Depozitul se încadrează în Ha C, fenomenul cultural Basarabi [STOICA, CIOANĂ 1975; PETRESCU-DÎMBOVIȚA 1977, 165; CALOTOIU 2002, 71-72].

2. Descoperiri izolate

Ostrovu Mare-Botul Piscului. Au fost descoperite două vârfuri de lance și o ceașcă din lut aparținând fenomenului cultural Basarabi [CRĂCIUNESCU 1995, 143; CRĂCIUNESCU 1996c].

3. Piese din metal din așezări

Nu sunt foarte numeroase și nici nu se deosebesc de cele din necropole și morminte.

La *Cernele-Poianca* au fost găsite în stratul Basarabi două fibule din bronz și din fier. Fibula din bronz are placa triunghiulară, un singur resort unispiralic deosebindu-se astfel de cele de la Basarabi sau Balta Verde [GHERGHE 1989, 43-44].

La *Rogova-La Cazărmi*, jud. Mehedinți, a fost găsită o posibilă unealtă și anume un dorn din fier puternic deteriorat. Tot din nivelul Basarabi de aici provine un topor cu aripioare din fier (*Ärmchenbeil*) [CRĂCIUNESCU 2003a, 273-274].

4. Piese din metal din necropole și morminte

Sunt foarte numeroase și au fost prezentate succinct, pe tipuri, în subcapitolul privind inventarul funerar așa că nu le voi relua aici.

Am putea include aici (dar cu multă prudență) și figurina de animal din bronz, descoperită în anul 2000, la 20-30 m E de necropola de epoca bronzului de la Plosca. Zona plajei în care a fost găsită abundă în materiale ceramice Žuto Brdo-Gârla Mare și Basarabi. Totuși, este greu de precizat dacă piesa provine dintr-un spațiu funerar sau de locuire. Este vorba de o reprezentare de cal sau măgar și are analogii atât în așezări Basarabi, cât și în complexe de cult [ȘANDOR-CHICIDEANU 2017, 263, Pl. 3/1-2].

5. Considerații privind metalurgia și piesele din metal

În ceea ce privește piesele din metal, și în cazul lor se constată concentrarea acestora de-a lungul Dunării iar astăzi nu se mai poate vorbi de depozitarea lor ca punere la adăpost.

Mai degrabă, observând ponderea importantă pe care o au piesele din metal în morminte, trebuie să considerăm și depozitele drept depuneri legate de practici de cult specifice, cu atât mai mult cu cât vorbim de piese metalice datate în aproximativ același interval cronologic. Prezența protomelor aviforme, considerarea lor drept piese de harnașament (prin "înhămarea păsărilor" la care miniaturale încă din epoca bronzului dar și cazul reprezentat de carul de la Bujoru [MOSCALU, BEDA 1988]) au condus la opinia că aceste piese erau agățate la harnașamentul cailor pentru a produce zgomot în mers [OANCEA 1972, 546, nota 10]. Piesele respective, alături de fragmentele de car de luptă din necropola de la Balta Verde, vin să accentueze ideea că la vârful elitei militare din Ha C (luptătorii înmormântați cu un bogat inventar funerar specific) puteau fi războinici ce foloseau carul de luptă, înarmați cu lance (sunt cele mai numeroase arme depuse în morminte) și cuțite sau săbii cu mânerul în formă de „T”.

Astfel stând lucrurile, nu surprinde că la Desa au fost găsite nu mai puțin de trei vârfuri de lance într-un mormânt de luptător [BÂSCEANU 2017, 117]. Faptul că la Desa au apărut podoabe inclusiv în mormintele de luptători [BÂSCEANU 2017, 118] ar trebui să schimbe regula prin care depozitele cu podoabe sunt asociate fie cu o persoană de sex feminin, fie cu o zeitate feminină, opinie exprimată în legătură cu tezaurul de la Hinova [DAVIDESCU, VULPE 2010, 151].

Standardizarea conținutului depozitelor și a inventarului metalic al mormintelor sugerează o semnificație destul de bine definită pentru aceste tipuri de piese, cel mai probabil piese de prestigiu, ele nefiind găsite în toate mormintele (avem morminte doar cu inventar ceramic).

În concluzie, depunerile respective reflectă atât ideologia comunităților Basarabi cât și relațiile sociale iar accentul trebuie să se mute de pe clasificarea tipologică a acestora pe semnificația lor pentru posesor și comunitate.

Piese din lut

Figurine

De la Cârna-Bazinul 4 al Fermei Piscicole Dunăreni (Nasta), dintr-o așezare hallstattiană distrusă în mare parte, provin patru reprezentări de animale, din lut. Au fost găsite în Gr. 6, alături de material hallstattian atipic. Totuși, în multe din gropile cercetate a fost găsit material ceramic Basarabi. Două par reprezentări de cai, una de bovină și una nu a putut fi reconstituită [ȘANDOR-CHICIDEANU 2017, p. 266, Pl. 3/3-5].

Catalogul descoperirilor

Nu am considerat necesar să prezint separat descoperirile din Bz D, Ha A-B și Ha C, pentru a putea oferi o vedere unitară a unor situri arheologice unde au fost făcute descoperiri din mai multe etape enumerate mai sus. În schimb, am încercat să aduc o contribuție personală prin actualizarea denumirilor de localități ce au fost repertoriate, conform actualei împărțiri administrative, pentru a nu se mai produce confuzii privind locul unei descoperiri.

1. Almăjel, com. Almăj, jud. Dolj

A fost descoperită ceramică de tip Vârtop, cu ocazia cercetărilor din așezarea neolitică, întregindu-se apoi o strachină cu marginea invazată și cu caneluri oblice pe umăr. *Bibliografie:* LAZĂR 1999, 27; LAZĂR 2005, 71; LAZĂR 2011, 203.

2. Balta Verde, com. Gogoșu, jud. Mehedinți

a. Gura Blahniței. La dreapta punctului, în malul Dunării s-au găsit urmele a două colibe arse, urme de vatră, chirpici și fragmente ceramice negre pe o parte și castanie pe cealaltă. Conform autorilor, ceramica respectivă se găsește în toate așezările din prima epocă a fierului din Oltenia. *Bibliografie:* BERCIU, COMȘA 1956, 262; LAZĂR 2005, 72-73.

b. Podul Despanului. În 1932 au fost descoperite la suprafață fragmente ceramice din prima epocă a fierului de la vase cu marginea arcuită în interior și decorate cu caneluri, dispuse orizontal, fragmente decorate cu brăuri în relief și fragmente de vase cu gura trompetiformă. Ceramica e asemănată de autori cu cea din prima epocă a fierului din așezarea dar și din tumulii din punctul *La morminți*, ceea ce face să presupunem că este vorba de fragmente ceramice Basarabi. *Bibliografie:* BERCIU, COMȘA 1956, 262, LAZĂR 2009, 21; LAZĂR 2011, 205.

c. La morminți. Pe locul unde a fost cercetat câmpul de urne din epoca bronzului, D. Berciu menționează și existența unui cimitir din prima epocă a fierului, întins pe o suprafață mult mai mare, tot din categoria câmpurilor de urne. În 1932-1933 au fost săpate 21 de morminte iar în 1950 mormântul nr. 22. Ca forme de vase se remarcă vasele mari pântecoase cu marginea răsfrântă, străchinile cu marginea invazată, decorate cu caneluri în ghirlandă sau oblice, pahare tronconice decorate cu caneluri în arcadă. *Bibliografie:* BERCIU, COMȘA 1956, 307-319; ȘANDOR-CHICIDEANU 2003, 220; LAZĂR 2011, 204.

Tot în acest loc s-a cercetat o grupă de 17 tumuli Basarabi (mobilele I-XI și IX-XIV). Grupa face parte dintr-o necropolă tumulară Basarabi, care nu se concentrează într-un singur punct iar grupele de tumuli, prin poziționare și dimensiunile lor, indică o succesiune de înmormântări. Grupa „La morminți” este situată în imediata apropiere a câmpului de urne din epoca bronzului și perioada timpurie a primei epoci a fierului dar s-a constatat că unii tumuli Basarabi au fost ridicați și pe terenul în care se întindea câmpul de urne din perioada timpurie a primei epoci a fierului. *Bibliografie:* BERCIU 1939, 159-163; BERCIU, COMȘA 1956, 320-339, 371-384.

d. G. Crăciunescu mai menționează la Balta Verde un mormânt Basarabi cu diametrul de 3,5 m și cu ceramică specifică fenomenului Basarabi. *Bibliografie:* CRĂCIUNESCU 1995, 139; CRĂCIUNESCU 1996c, 79.

3. Basarabi, oraș Calafat, jud. Dolj

Hunia Lungă, Hunia Vacilor și Hunia Catârilor. Între aceste puncte, în 1943, la limita de N-E a satului Basarabi și la 7 km de orașul Calafat, VI. Dumitrescu a cercetat cunoscuta necropolă tumulară de înhumatie din perioada mijlocie a primei epoci a fierului, eponimă pentru fenomenul cultural Basarabi. Au fost săpați 12 tumuli numerotați de la I la XII, dintre care tumulii XI, XII nu conțineau vestigii arheologice nefiind de natură antropică iar tumulul IX conținea doar schelete de dată recentă. Ceilalți tumuli conțineau un total de 27 de morminte,

între 2 și 5 în fiecare tumul. Inventarul funerar este desosebit de variat și de reprezentativ pentru cultura materială a fenomenului Basarabi, constând în vase ceramice între care predomină străchinile cu marginea evazată și vasele cu picior, piese de armament (vârfuri de lance, cuțite cu mânerul în forma literei T) și de podoabă (butoni, brățări, fibule cu piciorul în formă de clepsidră sau scut beotic, pandantive circulare cu peduncul, saltaleoni), din bronz și din fier. Necropola este publicată abia în 1968, încadrată cronologic în Ha C (la începutul sec. VII î.Chr.) și atribuită unei enclave illire din Oltenia actuală. *Bibliografie:* DUMITRESCU 1968; VULPE 1962; VULPE 1965; VULPE 1970; VULPE 1986 (doar principalele lucrări).

4. Bădoși, com. Bratovoești, jud. Dolj

Au fost culese de la suprafața solului fragmente ceramice canelate ce pot aparține Hallstattului timpuriu, de tradiție Gáva, însă prost ilustrate. *Bibliografie:* MOTZOI-CHICIDEANU 1999-2001, 214; LAZĂR 2005, 75; LAZĂR 2011, 206.

5. Bălaci, com. Roșiile, jud. Vâlcea

Cu prilejul unei cercetări de suprafață din 1970, M. Blăjan semnalează o așezare fortificată din perioada timpurie a primei epoci a fierului, pe partea stângă a pârâului Trestia și la marginea de est a satului. Deși forma dreptunghiulară a așezării fortificate nu este specifică Hallstattului timpuriu, autorul, pe baza ceramicii adunate, menține această încadrare cronologică. Sistemul de fortificație constă în val de pământ și șanț, mai vizibile pe laturile de N, V, respectiv E. Au mai fost descoperite turte de bronz, bucăți de vatră și de chirpici, cenușă, cărbuni și oase de animale. În profil s-au mai observat urmele unui bordei erodat de apele unui afluent al Trestiei dar și faptul că nivelul de locuire avea o grosime de 0,40-0,50 m. Ceramica este de factură grosieră și predomină fragmente de la borcane cu brâu alveolar și proeminențe dar se regăsesc și mici fragmente decorate cu caneluri, proeminențe triunghiulare și benzi din linii orizontale. Fragmentele ceramice din categoria fină prezintă slip subțire, lustruit, de culoare brun-negricios, pe ambele fețe. *Bibliografie:* BLĂJAN 1974, 561-566; CALOTOIU 2002, 51-52.

Bălcești, jud. Vâlcea (vezi Bătășani, com. Valea Mare, jud. Vâlcea)

6. Bătășani, com. Valea Mare, jud. Vâlcea

La Moară. În 1975, pe malul Oltețului, a fost descoperită întâmplător o spadă din bronz alături de ceramică hallstattiană timpurie. Spada este de tipul Reutlingen, datată în Bz D-Ha A. Dimensiuni: L – 57,4 cm, L limbă – 8,7 cm, lățime – 3,4 cm, lățime limbă – 2,1 cm, gr. – 442 gr. În bibliografia de specialitate, de cele mai multe ori această descoperire este plasată eronat la Bălcești-Valea Mare, jud. Vâlcea. *Bibliografie:* BADER 1991, 87; PETRE-GOVORA 1983, 85-86; PETRE-GOVORA 1995, 53; LAZĂR 2005, 76; LAZĂR 2011, 266; IOSIFARU ET AL. 2008.

7. Bâlvănești, comună, jud. Mehedinți

În 1913, pe o colină, a fost găsit un depozit de podoabe din bronz și topoare bipene din fier cu gaură mediană, toate depuse într-un vas din care nu s-a păstrat decât un fragment cu analogii în tehnica celor din tumulii de la Balta Verde. Este vorba de 2 fibule tip ochelari, 1 fibulă fragmentară cu nodozități, de tip Watsch (Vače), ce s-a pierdut, 10 torques-uri, 1 torques fragmentar, o sârmă cu capetele răsucite și folosită la realizarea unei fibule tip ochelari, 50 de brățări cu secțiuni plan-convexă și topoarele din fier amintite. M. Petrescu-Dîmbovița face o încadrare a depozitului în seria Bâlvănești-Ghidici din Ha C, sec. VII a.Chr. *Bibliografie:* BĂRĂCILĂ 1924, 295-296; BERCIU 1939, 174-176; PETRESCU-DÎMBOVIȚA 1977, 164; LAZĂR 2011, 265-266.

8. Bârca (com.), jud. Dolj

D. Berciu semnalează o cetate de pământ, rotundă, cu șanț și val de apărare și pe care o atribuie primei epoci a fierului. *Bibliografie:* LAZĂR 2005, 74; LAZĂR 2009, 21.

9. Bârsești, com. Mihăești, jud. Vâlcea

La 150 m de biserica din sat, în urma alunecărilor de teren a fost observată o vatră dintr-o locuință, multă arsură și ceramică din prima epocă a fierului. Din ceramica grosieră predomină

vasele cu pereți groși, marginea dreaptă, cu brâu alveolar sub margine și mici proeminențe sub acesta. În categoria ceramicii fine se remarcă un fragment de castron lucrat din pastă castanie neuniformă, bine lustruit la exterior, cu marginea invazată și decorat cu caneluri oblice pe umăr iar sub el cu caneluri în ghirlandă. *Bibliografie*: PETRE-GOVORA 1970, 474; PETRE-GOVORA 1995, 61; CALOTOIU 2002, 38-39; LAZĂR 2005, 75; LAZĂR 2011, 206.

10. Belcinu, com. Calopăr, jud. Dolj

Între Valea Visteriei și Grădinari, M. Nica a găsit fragmente ceramice hallsattiene timpurii, ca urmare a unei periegheze. *Bibliografie*: LAZĂR 2005, 76; LAZĂR, 2011, 207.

11. Bistreț, com. Bistreț, jud. Dolj

a. Gârla Boii. Pe grind, la 3 km S de satul Bistreț, s-a identificat o așezare Vârtop.

Pe același grind, a fost cercetat un mormânt de înhumăție aparținând fenomenului Basarabi, deranjat de o groapă. Mormântul apare la -0,43 m, cu scheletul în decubit ventral, cu brațele îndoite și plasate sub torace, picioarele îndoite din genunchi, spre stânga. Orientarea era NNE-SSV. Nu s-a observat conturul gropii. La 0,45 m față de mormânt se afla un vas fragmentar, din pastă neagră cu pete cafenii, cu corpul bombat și umărul marcat de un prag, decorat cu patru nervuri în relief dispuse vertical și simetric, atribuit fenomenului Basarabi.

b. Grindu Lăptarului. Au fost descoperite fragmente ceramice de tip Vârtop.

c. La Nea Vasile Feraru. În acest punct a fost cercetat un complex de 7 gropi cultice cu ceramică, oase și cenușă și 2 vetre pe lângă care a fost descoperită multă ceramică Vârtop. S-a mai găsit și o aglomerare de chirpic ars amestecat cu fragmente ceramice, cel mai probabil de la o locuință Vârtop incendiată.

Bibliografie: MOTZOI-CHICIDEANU ET AL.; MOTZOI-CHICIDEANU 1999-2001, 208-210; LAZĂR 2011, 207.

12. Bistrețu, com. Devesel, jud. Mehedinți

a. Mileni. În 1958, în satul Mileni (actualmente cătun înglobat în satul Bistrețu), pe o terasă înaltă a Dunării, la 7-8 km distanță de fluviu, a fost descoperit un depozit de bronzuri constând din 6 celturi și 5 vârfuri de lance. Depozitul se datează în Ha A și se găsește la Muzeul Regiunii Porților de Fier începând cu anul 1960. *Bibliografie*: CRĂCIUNESCU 1997; CRĂCIUNESCU 2005b; LAZĂR 2005, 100; LAZĂR 2011, 284-285.

b. La Punți. În urma unor cercetări sistematice, G. Crăciunescu a surprins un nivel de locuire Basarabi, cu ceramică grosieră și fină. Din prima categorie fac parte vase de dimensiuni mari dar dificil de reconstituit iar din a doua categorie fragmente de castroane decorate cu S-uri, caneluri oblice și orizontale, linii incizate. *Bibliografie*: CRĂCIUNESCU 1995, 139; CRĂCIUNESCU 1996c, 79.

13. Bojoiu, com. Robănești, jud. Dolj

Dealul Măgura. Pe terasa joasă a râului Teslui, la 1 km NE de sat, s-au descoperit fragmente provenind de la vase hallstattiene cu marginea invazată și decorate cu caneluri. *Bibliografie*: LAZĂR 2005, 77; LAZĂR 2011, 208.

14. Booveni, com. Drănic, jud. Dolj

În urma unei periegheze la limita sudică a satului a fost găsită ceramică neagră canelată. *Bibliografie*: LAZĂR 2005, 78; LAZĂR 2011, 208.

15. Borošteni, com. Peștișani, jud. Gorj

Peștera Vulpii. În 1986, E. Alexandrescu efectuează un sondaj în urma căruia au rezultat și materiale ceramice Basarabi. *Bibliografie*: ALEXANDRESCU ET AL. 1992, 29-31; RĂDOESCU, HORTOPAN 2019, 55-56.

16. Brădești, com. Brădești, jud. Dolj

a. Valea Rea. Cetate de pământ cu val (l-8 m, H-1,50 m) și șanț de apărare (lat de 15 m, adâncime 4 m), semnalată de D. Berciu dar distrusă de lucrările de amenajare a căii ferate. O atribuie primei epoci a fierului. *Bibliografie*: BERCIU 1952, 175-176; LAZĂR 2011, 209.

b. *La Cetate*. În urma unei periegeze, a fost identificată singura așezare fortificată a grupului Insula Banului din Oltenia, dar distrusă în cea mai mare parte de lucrările agricole. Așezarea are o fortificație de tip promontoriu (pinten) barat, era situată pe un platou de terasă (aprox. 200 x 60 m), cu pante abrupte de cca. 25 m înălțime. Șanțul de apărare care o izola era adânc de 4-7 m și lat de 14 m. S-au mai putut observa urmele unor locuințe semiadâncite dar și o groapă ritualică (?) ce conținea multă cenușă, 4 urne, 2 castroane tronconice și un capac. Decorul vaselor bitronconice și al castroanelor cu marginea invazată (caneluri în jurul proeminențelor, benzi imprimate, triunghiuri hașurate, șiruri de puncte sub marginea vasului, linii incizate, linii imprimate în zig-zag cu cercuri la un capăt, incizii în ghirlandă în vârful cărora se află 2 cercuri) a dus la încadrarea acestui sit în grupul Insula Banului. În 1991 au fost efectuate săpături de salvare de amploare redusă prin trasarea a 2 secțiuni din care s-au recoltat fragmente ceramice hallstattiene de uz comun. Simona Lazăr consideră că este vorba de același sit menționat de Berciu. *Bibliografie*: NICA 1990; GUMĂ 1983, 204-205; LAZĂR 2011, 209.

c. *Groapa Fântânii*. În 1992, în urma unei periegeze, în ruptura unei terase s-au observat un nivel de locuire gros de 0,30-0,40 m și 2 gropi cu ceramică, toate aparținând Hallstattului timpuriu. *Bibliografie*: LAZĂR 2005, 100; LAZĂR 2011, 241.

17. Breznița de Ocol, comună, jud. Mehedinți

În 1993, G. Crăciunescu a cercetat o groapă cu vase ceramice Basarabi. Ceramica este din categoria fină iar formele sunt reprezentate de străchini tronconice cu marginea invazată și de vase sferice decorate cu benzi hașurate. *Bibliografie*: CRĂCIUNESCU 1995, 139; CRĂCIUNESCU 1996c, 79; CALOTOIU 2002, 66.

18. Brezoi, oraș, jud. Vâlcea

a. *La Zăvoiaș*. În 1963, la cca. 300 m SE de confluența pârâului Valea lui Stan cu Lotrul, pe stânga drumului Brezoi-Malaia, la poalele muntelui, în profilul malului unui dâmb din care locuitorii scoteau lut pentru nevoi casnice, au fost observate urme de arsură, cărbune, oase, chirpic, o fusaiolă și fragmente ceramice din prima epocă a fierului. Majoritatea ceramicii este de uz comun, decorată cu brâuri alveolare, dar se mai remarcă și castroane cu marginea invazată. Se presupune că avem de-a face cu o locuință hallstattiană distrusă aparținând, probabil, grupului Vârtope. *Bibliografie*: PETRE-GOVORA 1995, 59; LAZĂR 2005, 78; LAZĂR 2011, 209.

b. *Podul lui Lazăr*. În muzeul din Râmnicu Vâlcea dar și în cel din Băile Govora se găsesc urne similare celor din necropola Râureni I. *Bibliografie*: LAZĂR 2011, 63.

19. Carpen, com. Carpen, jud. Dolj

Braniștea din Gloaba. „Sălaș” din prima epocă a fierului situat la sud de Valul lui Traian și 500 m de pârâul Desnățui. Are un diametru de 40 m. *Bibliografie*: BERCIU 1952, 172-173; LAZĂR 2005, 79; LAZĂR 2011, 211.

20. Castrele Traiane, com. Plenița, jud. Dolj

D. Berciu menționează o cetate hallstattiană fortificată cu val și șanț. *Bibliografie*: LAZĂR 2005, 79; LAZĂR 2011, 211.

21. Căciulatu, com. Terpezița, jud. Dolj

D. Berciu menționează existența mai multor movile, cu diametrul de max. 40 m și înălțime de 0,50 m, pe care le consideră așezări din prima epocă a fierului și la suprafața cărora a găsit ceramică și chirpici. *Bibliografie*: BERCIU 1939, 144; LAZĂR 2005, 79; LAZĂR 2011, 211.

22. Călărași, com. Călărași, jud. Dolj

a. *Grindul Pietrișului*. În acest punct avem descoperit, prin cercetări de suprafață, un vas Bistreț-Ișalnița iar în zonă s-au mai găsit și materiale ceramice hallstattiene. *Bibliografie*: MORINTZ 1978, 65; CRĂCIUNESCU 2002, 20; LAZĂR 2011, 212.

b. *Teiș*. În 1969, un sătean a descoperit în timp ce nivela cu buldozerul un teren cu dune de nisip, lângă Dunăre, la 1,5 m adâncime, un disc din argint cu analogii în tezaurul de la Vălcitrăn

găsit în 1924 în Bulgaria, la cca. 100 km sud de județul Dolj. Discul are diametrul de 30,4 cm, o preeminență de tip *omphalos* din bronz placată cu foiță din aur și argint, cu înălțimea de 11,9 cm și diametru de 11,3 cm, terminată cu un bulb ornamentat cu nervuri. Discul are greutatea de 1,470 kg și se încadrează în intervalul Bz D-Ha A. Analizele realizate de B. Constantinescu arată o compoziție de 70% argint, 25% aur și 5% cupru, pentru disc, și 85% aur, 12% argint, 3% cupru, pentru proeminență (umbo). *Bibliografie*: BONDOC 2003-2005; LAZĂR 2011, 271.

23. Călugărei, com. Orod, jud. Dolj

Piscul Domnesc. D. Berciu a observat, în 1950, cu ocazia unor periegeze, 3 movile pe care le-a atribuit primei epoci a fierului. Sunt situate la NV de sat, la stânga Desnățuiului. *Bibliografie*: BERCIU ET AL. 1951, 242-243; LAZĂR 2005, 80; LAZĂR 2011, 212.

24. Călugăreni, com. Padeș, jud. Gorj

La morminți. În urma unei săpături de salvare (1980) a fost identificată o așezare Vârtop situată pe un bot de deal de pe terasa dreaptă a Motrului, cu o suprafață de 350 m. Ceramica este atât de uz comun (vase mari, cu pereți groși și cu brâuri alveolare), cât și fină (străchini cu marginea invazată și caneluri oblice, vase pântecoase cu gât tronconic, decorate cu fațete, caneluri oblice și în ghirlandă). *Bibliografie*: CHICIDEANU 1981, 106-107; CHICIDEANU, GHERGHE 1983; CALOTOIU 2002, 39; LAZĂR 2005, 79-80; LAZĂR 2011, 212; RĂDOESCU, HORTOPAN 2019, 71-72.

Cărpiniș, oraș Ocnele Mari, jud. Vâlcea (vezi Gura Suhașului, oras Ocnele Mari, jud. Vâlcea)

25. Căzănești, oraș Rm. Vâlcea, jud. Vâlcea

Săveasca. În 1978, cu ocazia cercetării unei așezări Verbicioara de pe terasa stângă a pârâului Săveasca, s-au descoperit și 2 locuințe și un mormânt de înhumatie ce avea ca inventar o străchinuță fragmentară pusă pe omoplatul stâng. În cele 2 locuințe de formă patrulateră s-au descoperit materiale ceramice ce aparțin grupului Vârtop iar dintr-o groapă din imediata apropiere s-au scos alte fragmente ceramice precum și o dăltiță din bronz. Ulterior, scheletul a beneficiat și de un studiu antropologic. Republicând descoperirea, am considerat-o un tip de înmormântare în așezări, similară celor din arealul culturii Babadag. *Bibliografie*: AILINCĂI ET AL. 2004-2005; PETRE-GOVORA 1983; PETRE-GOVORA 1995, 54 și urm.; NECRASOV, CANTEMIR 1983; LAZĂR 2011, 213; TERTECI 2017a, 171.

26. Cârcea, com. Cârcea, jud. Dolj

a. Hanuri. S-au găsit fragmente ceramice Vârtop și complexe Basarabi (o vatră și o groapă cu ceramică specifică).

b. Viaduct. Situație similară cu cea de mai sus.

Bibliografie: VULPE 1986, 56; LAZĂR 2011, 214; NICA ET AL. 2001.

27. Cârna, com. Cârna, jud. Dolj

a. Bazinul 4 al Fermei Piscicole Dunăreni. A fost găsit un mormânt cenotaf atribuit grupului Vârtop. Inventar: borcan decorat cu brâu alveolar și 4 proeminențe conice, 2 castroane (unul întreg și unul fragmentar) decorate cu caneluri în ghirlandă. *Bibliografie*: CHICIDEANU 1992; MOTZOI-CHICIDEANU 1999-2001, 210; LAZĂR 2011, 215.

Tot din acest punct, dintr-o așezare hallstattiană distrusă în mare parte, provin patru reprezentări de animale, din lut. Au fost găsite în Gr. 6, alături de material hallstattian atipic. Totuși, în multe din gropile cercetate a fost găsit material ceramic Basarabi. *Bibliografie*: ȘANDOR-CHICIDEANU 2017, 266, Pl. 3/3-5.

b. Grindu lui Dănilă. La 5 km S de Cârna au fost descoperite fragmente ceramice hallstattiene timpurii dar și morminte de incineratie de la sfârșitul epocii bronzului (Žuto Brdo-Gârla Mare și Bistreț-Ișalnița). *Bibliografie*: MOTZOI-CHICIDEANU 1999-2001, 210; ȘANDOR-CHICIDEANU 2003, 223; LAZĂR 2011, 215.

c. Grindu Rostii. De aici provine partea superioară a unui vas mare, cu gât trompetiform, cu 4 proeminențe conice decorate cu caneluri. *Bibliografie*: BICHI 1959, 279; LAZĂR 2011, 215.

d. *Grindu Tomii*. A fost descoperit un mormânt hallstattian de înhumăție, la 65 m E de necropola de epoca bronzului de aici, deranjat parțial. Ca inventar avea un vârf de lance din fier, o lamă de cuțit din fier, un fragment de sârmă din bronz și fragmente ceramice atipice. În apropierea lui, un localnic a descoperit o cute și un colier din bronz cărora autorul le-a găsit analogii în mormintele din necropola Basarabi de la Balta Verde. Tot pe acest grind, la 300 m V de necropola amintită, au fost găsite numeroase fragmente ceramice hallstattiene cu analogii la Balta Verde. *Bibliografie*: BICIR 1959, 275-276.

e. *Grindul Branîște*. A fost găsit un vas fragmentar din perioada timpurie a primei epoci a fierului, decorat cu brâu alveolar, încadrat de autori în Ha B. *Bibliografie*: BICIR 1959, 278.

f. *La Butoi*. Tot în această zonă dar în punctul respectiv au fost descoperite gropi hallstattiene timpurii. *Bibliografie*: MOTZOI-CHICIDEANU 1999-2001, 210, nota 16; LAZĂR 2011, 215.

g. *La Târlă*. Pe malul sudic al bălții Nasta este menționată o așezare hallstattiană timpurie. *Bibliografie*: MOTZOI-CHICIDEANU 1999-2001, 210, nota 16; LAZĂR 2011, 215.

h. *Ostrovogania-Malu Mare*. S-au găsit morminte de incinerăție aparținând grupului Vârtop. *Bibliografie*: ȘANDOR-CHICIDEANU 2003, 223; LAZĂR 2011, 215.

28. Celei, oraș Corabia, jud. Olt

În curtea școlii a fost descoperit un mormânt de înhumăție ce avea ca inventar un borcan decorat cu brâu alveolar și apucători precum și o ceașcă cu toarta supraînălțată, fiind comune perioadei timpurii a primei epoci a fierului. *Bibliografie*: TUDOR 1974, 21; LAZĂR 2011, 216.

De asemenea, în muzeul de sit din cetate se află mai multe vase Vârtop și care provin din colecția Gh. Georgescu-Corabia.

29. Cernele, oraș Craiova, jud. Dolj

Poianca. În acest punct s-au cercetat o așezare și o necropolă geto-dacică între 1982-1986 de către P. Gherghe. Primul nivel de locuire din așezare aparține comunităților Basarabi fiind descoperite mai multe vase ceramice fragmentare și două fibule din bronz și din fier. Fibula din bronz are placa triunghiulară, un singur resort spiralic, deosebindu-se astfel de cele de la Basarabi sau Balta Verde. Ceramica este din categoria de uz comun și se remarcă un borcan cu brâu alveolar și o strachină invazată decorată cu caneluri. *Bibliografie*: GHERGHE 1989, 43-44.

30. Cerneți, com. Șimian, jud. Mehedinți

La vest de localitate, la 300 m de râul Topolnița, în vara lui 1977 a fost descoperit întâmplător un mormânt Basarabi de incinerăție în tumul cu diametrul de 4 m. Mormântul nu are groapa conturată dar conținea vase ceramice (străchini cu marginea invazată și caneluri) cu resturile cremației precum și câteva podoabe din bronz (3 nasturi întregi, unul fragmentar, 2 brățări cu capetele ascuțite). *Bibliografie*: GUMĂ 1983, 83; VULPE 1986, 55; CRĂCIUNESCU 1995, 67; CRĂCIUNESCU 1996c, 79; CALOTOIU 2002, 67.

31. Cetate, com. Cetate, jud. Dolj

Balta Mare. S-au găsit, în urma unor cercetări de suprafață, fragmente dintr-un vas de tip Vârtop. *Bibliografie*: LAZĂR 2005, 84; LAZĂR 2011, 216.

32. Cloșani, peșteră, Cloșani, com. Obârșia Cloșani, jud. Mehedinți

Peștera e situată la 440 m altitudine, pe versantul drept al Motrului Mare, iar la 20 m de intrarea în ea, pe un culoar strâmt, au fost găsite 3 vase ceramice întregi și fragmente ceramice Vârtop. Este o depunere la baza unui puț vertical adânc de 4 m. *Bibliografie*: LASCU, MARINESCU-BÎLCU 2002-2003, 209; LAZĂR 2005, 80-81; LAZĂR 2011, 217; RĂDOESCU, HORTOPAN 2019, 81-82.

33. Copăcelu, oraș Rm. Vâlcea, jud. Vâlcea

Str. Ghiocelor, nr. 68. Cu ocazia unei săpături preventive din 2010 la care am participat, au fost descoperite o locuință și un mormânt hallstattian triplu. Locuința a fost sesizată pe o

suprafață de 2,10 x 2,50 m, cu podina din tuf dacitic gros de 5 cm, peste care a fost găsit mult chirpici ars, cu urme de pari și nuiiele. Tot din locuință provin multe fragmente ceramice.

Mormântul a fost surprins în afara locuinței, la marginea colțului sud-estic al acesteia și la o adâncime de 1,60-1,75 m. În groapa de 1,10 x 0,80 m au fost depuse 3 schelete în poziție chirpici, deasupra lor fiind așezate două pietre mari. Inventarul mormântului triplu constă în fragmente ceramice de la un vas mare bitronconic, un fund de vas, castroane, pietricele, un nucleu din silex, o bucată de gresie și una de chirpic ars. Mormântul de aici a fost reconsiderat de către subsemnatul drept o posibilă înmormântare în așezare, similară cu cele din aria culturii Babadag, în principal, iar pe baza materialului ceramic locuința și mormântul au fost atribuite grupului Vârtop. *Bibliografie:* TULUGEA 2012, 131, Pl. III/2-4; TERTECI 2017a, 171-172.

34. Cosota, oraș Ocnele Mari, jud. Vâlcea

Fundătura Cosotei; Dealul Cosota sau La Cetate. Cu prilejul cercetărilor sistematice de la Buridava dacică, D. Berciu a sesizat și materiale aparținând fenomenului cultural Basarabi. *Bibliografie:* BERCIU 1981, 14; BERCIU ET AL. 1988, 171; CALOTOIU 2002, 68; TERTECI 2017b, 185.

35. Craiova, oraș, jud. Dolj

Valea Gagului. Au fost identificate, de către M. Nica în 1975, fragmente ceramice atribuite grupului Vârtop. *Bibliografie:* LAZĂR 2005, 84; LAZĂR 2011, 218.

Cuina Turcului, peșteră, com. Dubova, jud. Mehedinți (vezi Dubova, jud. Mehedinți).

36. Curpen, com. Stănești, jud. Gorj

Dîlma Izvorului. În acest punct, au fost găsite fragmente ceramice Basarabi. *Bibliografie:* NICOLĂESCU-PLOPȘOR, MATEESCU 1955, 402, 405, Fig. 10/2; RĂDOESCU, HORTOPAN 2019, 86.

37. Curtișoara, or. Bumbesti-Jiu, jud. Gorj

Lunca lezurenilor-Sit 4. Au fost cercetate complexe arheologice Coțofeni, Vârtop și medievale. Materialele Vârtop provin mai mult din gropi menajere. Atrage atenția complexul Cx48, groapa ovală în cadrul căreia a fost descoperită o seceră din bronz alături de fragmente din peretele unui vas, două fragmente de la un vas-cuptor. Materialul ceramic de tip Vârtop din sit provine de la vase bitronconice decorate cu caneluri simple sau în ghirlandă, străchini cu buza invazată cu fațete lungi, oblice, cești cu decor canelat. Secera este de tipul „knopfsicheln mit nicht abgeschlossenem Gußzapfen”, cu analogii la Dobrinici, Serbia (Ha A₁) dar și pe un areal mai larg. *Bibliografie:* SANA ET AL. 2016b, 59-61, Fig. 46; RĂDOESCU, HORTOPAN 2019, 89.

38. Cujmir, comună, jud. Mehedinți

Scăpău. În acest punct, pe malul râului Drincea și la 500 m de localitate, a fost găsită o ceașcă globulară decorată cu motive Basarabi. *Bibliografie:* CRĂCIUNESCU 1995, 140; CRĂCIUNESCU 1996c, 79-80.

39. Damian (sat dispărut), com. Sadova, jud. Dolj

Islazuri. Ca urmare a unor cercetări perieghetice, au fost semnalate materiale ceramice hallstattiene. Pe teritoriul localității a fost descoperit și un mormânt de incinerare atribuit grupului Bistreț-Ișalnița după ce inițial fusese considerat din perioada timpurie a primei epoci a fierului, grupul Vârtop. *Bibliografie:* LAZĂR 2005, 84-85; LAZĂR 2011, 219.

40. Dăbuleni, oraș, jud. Dolj

Grindul Lupilor. A fost descoperit un vas cu gâtul cilindric, marginea ușor evazată, cu 4 apucători late pe pântec, având pasta neagră-castanie cu nuanțe brune. Tot în zonă a mai fost găsit un vas-dublu aparținând grupului Vârtop. *Bibliografie:* LAZĂR 2005, 85; LAZĂR 2011, 220.

41. Desa, com. Desa, jud. Dolj

a. De aici provine un vas-dublu decorat cu caneluri, încadrat în perioada timpurie a primei epoci a fierului. Vasul fusese descoperit în 1871 de maiorul D. Papazoglu și se afla în colecția Muzeului Național de Antichități. *Bibliografie:* LAZĂR 2005, 85-86; LAZĂR 2011, 220.

b. În colecția Istrati Capșa, este menționată prezența a 7 pandantive circulare cu peduncul, cu analogii în depozitul de la Ghidici, Ha C, și a unei fibule tip-ochelari fragmentară dar despre care nu se știe dacă făcea parte din același depozit ca și pandantivele. *Bibliografie:* MOISIL 1911, 84; BERCIU 1939, 176; OANCEA 1972, 540; PETRESCU-DÎMBOVIȚA 1977, 165; LAZĂR 2011, 272.

c. *Castravița*. În acest punct, situat la 7 km SV de localitate, au fost realizate cercetări arheologice sistematice ce au dus la identificarea unei așezări din prima epocă a fierului și a unei necropole Basarabi. În așezare au fost identificate 2 straturi de cultură hallstattiene, Vârtop și Basarabi, deranjate de nivelul roman. Începând cu anul 2001, a fost cercetată necropola tumulară de tip Basarabi de aici formată din 11 tumuli cu manta din bolovani. *Bibliografie:* GHERGHE, RIDICHE 2002-2003; GHERGHE, RIDICHE 2004a; GHERGHE, RIDICHE 2004b; GHERGHE, RIDICHE 2005; GHERGHE, RIDICHE 2008; GHERGHE ET AL. 2002; BÂSCEANU 2017, 9 și urm.

d. *La Ruptură*. În acest punct, în dreptul capătului de V al insulei Acalia, la aprox. 1 km V de punctul "Castravița", pe terasa Dunării, se găsește o așezare romană distrusă în mare parte de Dunăre. A fost identificat un nivel de cultură Basarabi, de culoare maronie și o grosime de 0,35 m, cu puține materiale arheologice și puternic deranjat de stratul roman. *Bibliografie:* GHERGHE, RIDICHE 2002-2003; GHERGHE, RIDICHE 2004a; GHERGHE, RIDICHE 2004b; GHERGHE, RIDICHE 2005; GHERGHE, RIDICHE 2008; GHERGHE ET AL. 2002; BÂSCEANU 2017, p. 9 și urm.

42. Devesel, comună, jud. Mehedinți

Pârâul lui Mutu. Așezare Basarabi situată pe malul acestui afluent al Blahniței, la 500 m S de localitate, din care sunt menționate fragmente ceramice decorate cu S-uri orizontale înlănțuite și caneluri orizontale. *Bibliografie:* CRĂCIUNESCU 1995, 140; CRĂCIUNESCU 1996c, 80.

43. Dobrești, comună, jud. Dolj

La vărsarea pârâului Predești în râul Jiu se află o fortificație cu șant de apărare ce a fost atribuită Hallstattului timpuriu pe baza fragmentelor ceramice ornamentate cu caneluri adunate de la suprafață. *Bibliografie:* LAZĂR 2005, 86; LAZĂR 2011, 221.

44. Dobridor, com. Moțăței, jud. Dolj

Măgura Lată. La V de sat se află o așezare fortificată cu șanț și val de apărare din prima epocă a fierului. *Bibliografie:* LAZĂR 2005, 86; LAZĂR 2011, 221.

45. Drăgoieni, oraș Tg. Jiu, jud. Gorj

a. *Ferma nr. 3*. Cu ocazia diagnosticelor din 2014, de pe traseul variantei ocolitoare a orașului Tg. Jiu, au fost identificate complexe Vârtop și Basarabi. Douăsprezece complexe cercetate aparțin grupului Vârtop (se remarcă un vas bitronconic fragmentar decorat cu caneluri oblice și în ghirlandă, un ac din bronz de tipul „Rollenkopfnadeln” și o aplică din bronz) și alte 6 fenomenului cultural Basarabi, cu fragmente ceramice puțin numeroase și fragmentare, provenind de la străchini invazate decorate cu caneluri, fațete, de la vase tronconice cu brâuri crestate și vase bitronconice cu decor incizat și imprimat. *Bibliografie:* SANA ET AL. 2016a, 159-162; SANA ET AL. 2016b, 15-16, 23-25, Fig. 10; RĂDOESCU, HORTOPAN 2019, 95.

b. *Stația de asfalt*. Cu ocazia diagnosticelor arheologice din anul 2014, de pe traseul variantei ocolitoare a orașului Tg. Jiu, în acest punct au fost cercetate trei complexe Basarabi, cu ceramică fragmentară. Predomină fragmentele ceramice din categoria grosieră, provenind de la borcane, iar cele din categoria semifină au decor incizat și imprimat. *Bibliografie:* SANA ET AL. 2016a, 167-168; SANA ET AL. 2016b, 35-41; RĂDOESCU, HORTOPAN 2019, 96.

46. Drobeta-Turnu Severin, oraș, jud. Mehedinți

În zona castrului roman, G. Crăciunescu a descoperit fragmente de cești și străchini ce aparțin grupului Insula Banului. *Bibliografie:* CALOTOIU 2002, 40; LAZĂR 2011, 222.

47. Dubova, com. Dubova, jud. Mehedinți

a. *Cuina Turcului*. În acest punct, într-un adăpost sub stâncă, Al. Păunescu a descoperit materiale ceramice Insula Banului. *Bibliografie:* MORINTZ, ROMAN 1969, 417; LAZĂR 2011, 219.

b. Peștera Poncova. Sunt menționate descoperiri cu ceramică de tip Insula Banului. *Bibliografie:* MORINTZ, ROMAN 1969, 417; LAZĂR 2011, 247.

48. Eșelnița, comună, jud. Mehedinți

În dreptul km. 961, la vest de sat, în imediata apropiere a Pârâului Mala, a fost cercetată, între 1967-1969, o necropolă hallstattiană de incinerare formată din tumuli Basarabi și din Ha D. Tumulul 1 se aseamănă cu cei de la Balta Verde, avea un diametru de 10 m iar în interior s-au conturat 3 gropi ovale ce conțineau fragmente ceramice și pietre. Cele trei gropi nu conțineau oase sau cenușă așa încât este dificil de apreciat ritul și ritualul funerar. În schimb, ceramica din Tumulul 1 aparține fenomenului Basarabi. *Bibliografie:* VULPE 1970, 197; NICA 1974, 9-13.

49. Fărcașele, com. Fărcașele, jud. Olt

Săliște. În urma unei săpături de salvare, M. Nica a descoperit materiale ceramice de tip Basarabi. *Bibliografie:* NICA 1985.

50. Galicea Mare, com. Galicea Mare, jud. Dolj

D. Berciu semnalează o cetate de pământ din prima epocă a fierului cu val și șanț de apărare. *Bibliografie:* LAZĂR 2005, 86; LAZĂR 2011, 224.

51. Galiciuica, com. Galiciuica, jud. Dolj

Este enumerată, la modul general, și așezarea din prima epocă a fierului de aici, situată pe terasele unor mici cursuri de apă. *Bibliografie:* BERCIU 1939, 143; LAZĂR 2005, 87; LAZĂR 2011, 224.

52. Gârla Mare, comună, jud. Mehedinți

La Gârloacă. Aici se află o stațiune arheologică cu mai multe niveluri de locuire cel Basarabi fiind destul de bine reprezentat. Ca forme ceramice se remarcă străchini cu caneluri orizontale sub margine, cești cu corp bombat și castroane. *Bibliografie:* CRĂCIUNESCU 1995, 140; CRĂCIUNESCU 1996c, 80.

53. Gemeni, com. Dârvari, jud. Mehedinți

D. Berciu semnalează o așezare fortificată (cetate) cu șanț și val de apărare și o atribuie primei epoci a fierului. *Bibliografie:* LAZĂR 2005, 87; LAZĂR 2011, 225.

54. Ghercești, comună, jud. Dolj

D. Berciu a identificat o așezare fortificată (cetate) cu șanț și val de apărare atribuită primei epoci a fierului. *Bibliografie:* LAZĂR 2005, 88; LAZĂR 2011, 225.

55. Ghidici, com. Ghidici, jud. Dolj

În decursul a mai multor campanii, M. Nica și colectivul au cercetat aici așezări, necropole și morminte izolate de la sfârșitul epocii bronzului și din prima epocă a fierului. Pentru perioada și zona vizate de această lucrare, este singura așezare care a oferit o stratigrafie relevantă pentru succesiunea culturilor și a grupurilor culturale din intervalul Bz D și Ha C.

a. Balta Țarova I. Punctul respectiv se află la 6 km S de sat, situat între dune de nisip și Dunăre și este conservat pe o suprafață de 150 x 60 m. Așezarea hallstattiană de aici (Vârtop) o suprapune pe cea de epoca bronzului (Žuto-Brdo Gârla Mare și Bistreț-Ișalnița) fiind cercetat un număr de 4 locuințe (L7, L8, L10, L12) aparținând grupului Vârtop, cu inventar constând în ceramică și piese din metal. *Bibliografie:* NICA 1987; NICA 1995; NICA, ROGOZEA 1995; LAZĂR 2005, 45, 88-91; LAZĂR 2009, 26-28; LAZĂR 2011, 227.

Au mai fost descoperite numeroase fragmente ceramice similare celor de tip Insula Banului și Gornea-Kalakača. *Bibliografie:* NICA, ROGOZEA 1995, 202-203.

b. Balta Țarova II. Așezarea hallstattiană de aici (Vârtop) o suprapune pe cea de epoca bronzului, se conservă pe o suprafață de 40 x 60 m și se află la cca. 100 m E față de așezarea din punctul *Balta Țarova I.* Aici a fost săpată o locuință (L1) Vârtop cu inventar constând în ceramică și piese din metal (cuțit din bronz de tip *Griffangelmesser*). *Bibliografie:* NICA 1987; NICA 1995; NICA, ROGOZEA 1995; LAZĂR 2005, 45, 90-91; LAZĂR 2009, 28; LAZĂR 2011, 228.

Tot la *Balta Țarova II*, la 35 m V de așezare, a fost cercetat un mormânt de incineratie aparținând grupului Vârtop. Acesta era constituit dintr-un total de 10 vase ceramice depuse într-o anumită ordine pe fundul unei gropi iar resturile cremației (posibil de la 2 defuncți) erau puse în două străchini mari, lustruite și canelate. Alte piese de inventar sunt o pietricică albă lustruită și o sârmă din bronz. *Bibliografie*: NICA 1995; LAZĂR 2005, 91; LAZĂR 2011, 227.

c. În 1966, a fost descoperit întâmplător un depozit de bronzuri conținând 46 de piese: 19 pandantive circulare cu peduncul, 3 protome stilizate reprezentând păsări de apă, 2 butoni discoidali din bronz, 1 fibulă fragmentară de tip Vače, din bronz cu miez din fier, 5 brățări din bronz fragmentare, 6 saltaleoni din sârmă din bronz. Analogiile cu alte descoperiri asigură încadrarea cronologică a depozitului în Ha C, fenomenul Basarabi. Ulterior, au mai fost publicate din același depozit încă 59 de piese, totalul pieselor din depozit fiind de 105. *Bibliografie*: OANCEA 1972; OANCEA, TĂTULEA 1974; PETRESCU-DÎMBOVIȚA 1977, 165.

56. Gorj, județ

Într-o localitate necunoscută din zona montană a județului, a fost găsit un pumnal de tip Peschiera, cu lama în formă de frunză de salcie, 2 nervuri paralele cu tășurile, cu 3 găuri de nituri la mâner și o terminație inelară. Are lungimea de 0,253 m și este din bronz. Acest tip de pumnal are o largă răspândire geografică și cronologică pe tot parcursul epocii bronzului și al primei epoci a fierului însă poate fi încadrat în perioada Ha A₁, având analogii în depozitul de la Uioara de Sus din seria Cincu-Suseni. *Bibliografie*: BERCIU 1939, 137, Fig. 171; PETRESCU-DÎMBOVIȚA, 114-117; LAZĂR 2005, 91; LAZĂR 2011, 86-87, 276; RĂDOESCU, HORTOPAN 2019, 102.

57. Govora-Sat, com. Mihăești, jud. Vâlcea

Treime. Punctul se găsește la 150 m N față de confluența pârâului Sărata cu râul Govora și de aici au fost culese materiale ceramice din etapa timpurie a primei epoci a fierului. În ruptura unui mal, Gh. Petre-Govora a observat un strat de cultură gros de 0,30 m la baza căruia se vedeau 2 locuințe și o groapă (ritualică?) cu multă cenusă și cărbuni. Materialul ceramic își găsește analogii în grupul Vârtop. *Bibliografie*: PETRE-GOVORA 1983, 85-86; LAZĂR 2011, 229.

Grădiștea, comună, jud. Vâlcea (vezi Obislavu, com. Grădiștea, jud. Vâlcea)

58. Grojdibodu, comună, jud. Olt

a. *Prundu Creții*. E presupusă existența unui mormânt de incineratie fiindcă s-a descoperit o strachină cu marginea invazată, cu 4 apucători late, lustruită la exterior, de culoare cafeniu-brun și cu baza perforată. *Bibliografie*: BERCIU 1934a, 80-82; LAZĂR 2005, 93; LAZĂR 2011, 231.

b. *Nisipu Mare*. Pe acest grind, la 4 km de fostul sat Hotaru, este semnalată o posibilă necropolă cu ceramică canelată din prima epocă a fierului. *Bibliografie*: BERCIU 1934a, 80-82; CHICIDEANU 1992, 52; LAZĂR 2005, 93; LAZĂR 2011, 231.

c. *Hotaru*. Pe teritoriul fostului sat, pe malul bălții, a fost descoperit și un mare vas bitronconic, cu marginea evazată, gât trompetiform și apucători late pe pântec. *Bibliografie*: BERCIU 1934a, 80-82; LAZĂR 2005, 93; LAZĂR 2011, 231.

59. Gropșani, com. Vulpeni, jud. Olt

Ovrei. Sectorul respectiv se află pe malul stâng al Gemărtăluului, pe terasa inferioară, la 150 m de sat. În primul nivel hallstattian au fost cercetate mai multe gropi (menajere și cultice) cu materiale aparținând grupului Vârtop. *Bibliografie*: POPILIAN, NICA 1998, 39-42; LAZĂR 2005, 92; LAZĂR 2011, 231.

60. Gruî, com. Mușetești, jud. Gorj

În albia pârâului Valea Gruîului, a fost descoperită de către localnici, în 1991, o spadă din bronz, tipul Reutlingen, varianta Ighiu, datată în Ha A. Lungime totală 45 cm, lungime lamă 34 cm, lățime 3 cm, lățime limbă 2,5 cm. Îi lipsește o parte din limba mânerului care e ușor arcuită. Are 4 găuri de nit pe mâner, 4 pe limbă, umerii mânerului ușor înclinați. Lama este dreaptă și se îngustează spre vârf. Pe lamă, pe mijloc, are o îngroșare mediană de-a lungul căreia, pe toată

lungimea lamei, de ambele părți, se observă câte o canelură ușor adâncită. Lama are secțiune lenticulară iar limba mânerului una în formă de clepsidră. *Bibliografie:* MARINOIU ET AL. 1997; CALOTOIU 2002, 42; LAZĂR 2005, 93; LAZĂR 2011, 276.

61. Gruia, comună, jud. Mehedinți

a. În 1982 a fost săpată o necropolă cu morminte din epoca bronzului, Hallstatt și feudalism timpuriu. *Bibliografie:* CRĂCIUNESCU 1996a, 39; CRĂCIUNESCU 2004, 32; LAZĂR 2011, 231.

b. D. Berciu amintește de descoperirile făcute aici în 1924 de V. Pârvan și apreciază că mormintele de la Gruia sunt similare ca inventar cu cele din tumulii de la Balta Verde. Sunt menționate vase bitronconice, străchini cu caneluri oblice și apucători late, cești cu două toarte supraînălțate, fructiere, un torques, vârfuri de lance din fier și bronz, o fibulă cu arc semicircular și placă terminată cu butoni, un pandantiv ajurat în formă de clopot. Majoritatea pieselor se încadrează în Ha C dar condițiile stratigrafice în care au fost descoperite sunt foarte neclare, în opinia autorului. *Bibliografie:* BERCIU 1939, 164-166.

c. Cu prilejul cercetărilor anterioare a fost decoperită și o ceașcă globulară decorată cu linii incizate, triunghiuri, caneluri circulare și proeminențe. După decor, ceașca aparține fenomenului cultural Basarabi. *Bibliografie:* CRĂCIUNESCU 1995, 140-141; CRĂCIUNESCU 1996c, 80.

62. Gubaucea, com. Vela, jud. Dolj

Între punctele Pricina, Drumul Conacelor și pădurea de la E de Lacul Mare au fost sondate câteva așezări mici din prima epocă a fierului, în 1950, de către colectivul șantierului Verbicioara. Cu acest prilej a fost descoperită ceramică hallstattiană și 2 spirale din aur. *Bibliografie:* BERCIU ET AL. 1951, 243; LAZĂR 2005, 94; LAZĂR 2011, 232.

63. Gura Suhașului, oraș Ocnele Mari, jud. Vâlcea

Cărpiniș. În 1974, a fost descoperită o așezare de tip cenușar, cu un singur nivel de cultură din perioada timpurie a primei epoci a fierului, situată la poalele unui deal, la intersecția a două drumuri sătești și la 600-700 m N-V de punctul *Valea Goruneilor*. A mai fost cercetat și un mormânt de înhumatie din aceeași perioadă. *Bibliografie:* PETRE-GOVORA 1983, 85; PETRE-GOVORA 1995, 53; LAZĂR 2005, 101; LAZĂR 2011, 243; TERTECI 2017a, 170-171.

64. Gușoeni, com. Gușoeni, jud. Vâlcea

În timpul cercetărilor din Situl 2, de pe traseul conductei BRUA, la care am participat împreună cu colegul Ion Tuțulescu, au fost descoperite două așezări pe care le atribuim grupului Vârtop și din care am prelevat probe pentru datări C14. Rezultatul datărilor efectuate la Potsdam, grație protocolului cu Universitatea 1 Decembrie din Alba Iulia, indică anii 1240-1160 î.e.n. cal BC. Se remarcă un vas mare bitronconic și o piesă de cult. Așezarea de aici este în curs de publicare. *Bibliografie:* inedit, cercetări personale I. Tuțulescu, Carol Terteci.

65. Hinova, com. Hinova, jud. Mehedinți

Cu prilejul săpăturilor din castrul roman a fost descoperită cunoscuta necropolă cu 45 de morminte de incineratie. În anul 1980 a fost descoperit și vasul cu celebrul tezaur de podoabe din aur, un vas bitronconic, cu marginea evazată, decorat cu 4 caneluri orizontale sub margine iar pe pântec cu caneluri oblice. Necropola conține, în general, morminte cu un conținut standard: urna (vas-bitronconic), capacul (castron cu buza în 4 colțuri) și vase adiacente (cești tronconice cu toarta supraînălțată) iar unele mai conțineau și diverse obiecte din bronz (tutuli, ace, cuțitașe etc). Tezaurul de podoabe din aur cântărea 485,70 gr. și în cadrul lui se remarcă o diademă din foiță subțire din aur (1 mm), cu ornamentări realizate în tehnica "au repousse" constând în cercuri, ghirlande, arcuri de cerc și caneluri. *Bibliografie:* DAVIDESCU 1981; DAVIDESCU 1984; DAVIDESCU, VULPE 2010; LAZĂR 2005, 94-97; LAZĂR 2011, 232.

66. Hunia, com. Maglavit, jud. Dolj

Bârlad. În 1968, a fost descoperit un depozit din 27 de piese de metal și 1 colț de mistreț (pandantiv) ce consta din 15 pandantive circulare înșirate pe o sârmă, 5 saltaleoni fragmentari,

1 fibulă Vače de la care se păstrează arcul, 2 brățări, 1 buton, 1 protomă, 1 protomă de pasăre cu verigă. Depozitul se încadrează în Ha C, fenomenul cultural Basarabi. *Bibliografie:* STOICA, CIOANĂ 1975; PETRESCU-DÎMBOVIȚA 1977, 165; CALOTOIU 2002, 71-72.

67. Hurezani, com. Hurezani, jud. Gorj

Cu prilejul cercetărilor de pe traseul conductei BRUA, conduse de R. Băjenaru, a debutat cercetarea sistematică a acestui sit. S-a constatat că nivelurile de locuire de epoca bronzului acoperă întreaga evoluție a culturii Verbicioara și sunt suprapuse de două niveluri de prima epocă a fierului (Vârtop). *Bibliografie:* informații Radu Băjenaru.

Ieșelnița, comună, jud. Mehedinți (vezi **Eșelnița**, comună, jud. Mehedinți)

68. Insula Banului, insulă, oraș Drobeta-Turnu Severin, jud. Mehedinți

Cercetată sistematic de P. Roman și S. Morintz, insula este așezarea eponimă a grupului Insula Banului din Ha B. Au fost descoperite structuri de locuire de tipul bordeielor, piese din bronz (o brățară rotundă în secțiune ornamentată cu W-uri, un ac, o sulă, fragmente de brățări și pandantive) și fier (un topor cu aripioare) dar reprezentative sunt vasele și fragmentele ceramice cu decor specific. După tehnică și decor, avem ceramică canelată și ceramică imprimată și incizată, principalele forme sunt vasele bitronconice de dimensiuni mari, cu 2-4 proeminente pe maxima rotunjire a corpului, marginea evazată, ceștile bombate, cu gât cilindric, marginea ușor evazată și toarte supraînălțate, străchinile cu marginea invazată și decorate cu caneluri. Unele exemplare din ultima categorie sunt decorate în interior cu caneluri în ghirlandă iar în exterior cu motive imprimate. *Bibliografie:* MORINTZ, ROMAN 1969; HÄNSEL 1976, *passim*; VULPE 1965, 59; GUMĂ 1993, 203-208; CALOTOIU 2002, 40; LAZĂR 2011, 234.

Au fost surprinse și materiale (topor bipen din fier) caracteristice și etapei Ha C dar piesa respectivă a fost încadrată și în Ha B. *Bibliografie:* MORINTZ, ROMAN 1969, 400, Fig. 7; CRĂCIUNESCU 1995, 141; CRĂCIUNESCU 1996c, 80.

69. Izâmșa, com. Obârșia de Câmp, jud. Mehedinți

În 1966, între baza „Dealului Fântânilor” și șoseaua Drobeta Tr. Severin-Calafat, au fost recuperate și fragmente ceramice hallstattiene provenind dintr-o așezare distrusă în mare parte. *Bibliografie:* GALBENU 1974, 260; CRĂCIUNESCU 2004, 35; LAZĂR 2011, 234.

70. Izvoarele, com. Gruia, jud. Mehedinți

În fața stațiunii viticole de pe terasa înaltă a Dunării se află o așezare Basarabi de unde provin fragmente de străchini cu marginea invazată. *Bibliografie:* CRĂCIUNESCU 1995, 141; CRĂCIUNESCU 1996c, 80.

71. Izvoru Bârzii, comună, jud. Mehedinți

Anterior anilor '70, Viorica Perian a săpat mai multe gropi într-un mormânt Basarabi de incinerare, cu inventar constând în ceramică și o diademă placată cu aur de la Izvoru Bârzii dar pentru care nu avem de atunci decât o fotografie, fără alte detalii. *Bibliografie:* VULPE 1970, 184; VULPE 1986, 59; 1995, 141; CRĂCIUNESCU 1996c, 80; CALOTOIU 2002, 67; BONDOC 2007, 8-9.

72. Izvoru Frumos, com. Burila Mare, jud. Mehedinți

a. Între km fluviali 880-881, G. Crăciunescu a descoperit o așezare Basarabi cu un bogat material ceramic din categoriile fină și grosieră, cu o mare diversitate de forme și elemente decorative. *Bibliografie:* CRĂCIUNESCU 1995, 141; CRĂCIUNESCU 1996c, 80; CALOTOIU 2002, 68.

b. Mai sunt menționate materiale aparținând grupului Gornea-Kalakača. *Bibliografie:* HÄNSEL 1976, 151 și urm.; LAZĂR 2011, 72.

73. Jupalnic, oraș Orșova, jud. Mehedinți

Balta cu Rogoz. În acest loc, situat în lunca „Pe Vale”, lângă pâraul Aluniș, la 3 km de sat, a fost găsit, în 1899, un depozit de bronzuri. Este vorba de 9 celturi, 2 seceri cu limbă la mâner, 3 vârfuri de lance, toate depuse într-un vas din lut care s-a pierdut. Au mai fost găsite alte 8 piese

dintre care două au ajuns la un preot. Depozitul se datează în Ha A₂, seria Turia-Jupalnic. *Bibliografie:* RUSU 1963, 190; PETRESCU-DÎMBOVIȚA 1977, 123; LAZĂR 2011, 280.

74. Jupânești, com. Cireșu, jud. Mehedinți

Peștera lui Iepuran. În acest punct, G. Crăciunescu a găsit fragmente ceramice de tip Vârtop provenind de la borcane și de la un vas decorat cu canelură în ghirlandă. *Bibliografie:* CALOTOIU 2002, 41; LAZĂR 2005, 98-99; LAZĂR 2011, 235.

75. Locusteni, com. Daneți, jud. Dolj

În această așezare cercetată sistematic între 1969-1979, în sectoarele B și D, stratul de epoca bronzului este suprapus de un nivel Basarabi. O greșeală de redactare (Popilian et al. 1979, p. 212) plasează stratul Basarabi din sectorul D în Hallstattul timpuriu eroarea fiind preluată și în Lazăr 2011, p. 238. Ceramica Basarabi, formată majoritar din străchini (categoria fină) și borcane cu baza plată și brâu alveolar (categoria de uz comun), își găsește analogii la Basarabi, Balta Verde și Gogoșu. *Bibliografie:* POPILIAN ET AL. 1979, 207, 212; LAZĂR 2011, 238.

76. Mateești, comună, jud. Vâlcea

Spadă de tipul Reutlingen, cu condiții de descoperire necunoscute, deteriorată, limba mânerului ruptă, patină verde. Lungime: 47,7 cm. Contrar literaturii de specialitate, spada nu se mai află în muzeul din Rm. Vâlcea, ci la Muzeul din București. *Bibliografie:* BADER 1991, 97; IOSIFARU ET AL. 2008, 77; LAZĂR 2005, 99; LAZĂR 2011, 284.

Măru, com. Logrești, jud. Gorj (vezi **Obislavu**, com. Grădiștea, jud. Vâlcea)

Mileni, com. Devesel, jud. Mehedinți (vezi **Bistrețu**, com. Devesel, jud. Mehedinți)

77. Milostea, com. Slătioara, jud. Vâlcea

Sacoți. Fost cătun al satului Milostea, aici s-a descoperit un depozit de bronzuri, în 1959, la adâncimea de 0,50 m. Este vorba de 54 de piese păstrate: arme, podoabe, piese brute, unelte care se găsesc astăzi la Muzeul Județean Argeș. Patru dintre piese au fost descoperite la o diferență de câțiva ani: un vârf de lance în formă de frunză alungită și cu nervură mediană, o brățară cu capetele subțiate, secțiune rotundă și decor din linii incizate, un colier din sârmă groasă, îndoit, decorat tot cu linii paralele incizate dispuse în V-uri de câte trei linii și un celt fragmentar. Ultimele 4 piese se găsesc în Muzeul Gheorghe Petre-Govora din orașul Băile Govora. Depozitul de la Sacoți (cum rămâne cunoscut) se datează, pe baza analogiilor cu descoperiri din Transilvania precum și printr-o fibulă de tip Peschiera, în Ha A. *Bibliografie:* PETRE-GOVORA 1995, 64; CALOTOIU 2002, 43-44; LAZĂR 2005, 108-109; LAZĂR 2011, 294.

Morărești, com. Brădești, jud. Dolj (Localitatea nu mai există din punct de vedere administrativ dar avem str. Sat Morărești din Brădești, comuna Brădești, jud. Dolj.

78. Nedeia, com. Gighera, jud. Dolj

a. Grindul cu Oale. În acest punct se găsea, probabil, un câmp de urne deoarece s-au recuperat vase provenind din morminte de incinerare; o ceașcă cu toarta supraînălțată și o urnă bitronconică se află în Muzeul din Craiova. Urna are gât înalt, cilindric, marginea răsfrântă și este decorată cu motive liniare și triunghiulare. Prezintă și 4 proeminente pe zona de maximă rotunjire. *Bibliografie:* HÄNSEL 1976, 167, Taf. 18/1-2; LAZĂR 2005, 100-101; LAZĂR 2011, 242.

b. Grindul cu Oale. În acest punct, în Repertoriul Arheologic Național se menționează o așezare Basarabi la 2 km SE de sat.

79. Nichitoaia, com. Pielești, jud. Dolj

a. De pe teritoriul satului au fost adunate fragmente ceramice decorate cu caneluri. *Bibliografie:* MOTZOI-CHICIDEANU 1999-2001, 214; LAZĂR 2005, 101; LAZĂR 2011, 242.

b. Pe terasa inferioară a Tesluiului, la capătul estic al satului Nichitoaia, autorii unei periegheze au adunat ceramică neagră, lustruită, din etapa timpurie a primei epoci a fierului și bucăți de chirpic. *Bibliografie:* LAZĂR 2005, 104; LAZĂR 2011, 248.

80. Nicolae Bălcescu, oraș Vînju Mare, jud. Mehedinți

a. Sunt menționate materiale aparținând grupului Gornea-Kalakača. *Bibliografie:* HÄNSEL 1976, 151 și urm.; LAZĂR 2011, 72.

b. În zona de S-V a satului, G. Crăciunescu a descoperit o groapă cu fragmente ceramice Basarabi: vase mari de tip sac, o strachină cu marginea invazată și caneluri oblice dar și S-uri înălțuite și motive hașurate. *Bibliografie:* CRĂCIUNESCU 1995, 141; CRĂCIUNESCU 1996c, 80.

81. Obislavu, com. Grădiștea, jud. Vâlcea

Dealul Muierii. Așezare fortificată din etapa timpurie a primei epoci a fierului, cu sistem de fortificație din palisadă și val de apărare. Fl. Marinescu a desfășurat cercetări sistematice surprinzând două niveluri de locuire din Bz D, respectiv Ha A. Fortificația avea o formă aproximativ circulară (ovală), incinta un diametru de cca. 80 m, valul de apărare se păstrează pe o înălțime de 0,80-1 m și o lățime de 5 m în zona palisadei. S-au descoperit fragmente ceramice (Govora și Vârtop) și câteva colibe.

În literatură mai este localizată la Măru. De fapt, așezările fortificate din Obislavu și Măru sunt una și aceeași, conform lui Fl. Marinescu: "*Datorită fluctuației limitelor dintre așezări, cetatea a fost menționată când la comuna Logrești, jud. Gorj, când la Grădiștea, jud. Vâlcea [...]* cercetarea pe teren a dovedit că, deși consemnate ca atare în literatură, nu sunt două cetăți, ci una. Astăzi vestigile cetății se află în hotarul comunei Grădiștea, jud. Vâlcea, la cca. 4 km N-V de centrul ei și la aproximativ 2 km S-V de satul Obislavu".

Prin urmare, localizarea corectă și actuală a sitului arheologic este Obislavu-*Dealul Muierii*, comuna Grădiștea, județul Vâlcea, fiind necesară scoaterea din repertorii a așezării de la Măru, comuna Logrești, județul Gorj. *Bibliografie:* MARINESCU, MUNTEANU 1984-1985; CALOTOIU ET AL. 1987, 41-43; CALOTOIU 2002, 41-42; LAZĂR 2005, 92, 99-100; LAZĂR 2011, 230, 240.

Ocnele Mari, oraș, jud. Vâlcea (vezi Cosota și Gura Suhașului, jud. Vâlcea)

Ocnița, oraș Ocnele Mari, jud. Vâlcea (vezi Cosota, jud. Vâlcea)

82. Oltenia, regiune

D. Berciu menționează existența unui *torques* din bronz, aflat în colecția C. Negrescu-Craiova. Dată probabilă în perioada timpurie a primei epoci a fierului. *Bibliografie:* BERCIU 1939, 178, Fig. 221/2; LAZĂR 2005, 102; LAZĂR 2011, 287.

83. Orevița Mare, oraș Vînju Mare, jud. Mehedinți

a. *La Părău.* Pe dealul Măroiu, la 2 km de localitate, a fost cercetată sistematic o așezare cu niveluri Glina, Verbicioara IV-V și Hallstatt timpuriu. *Bibliografie:* RIDICHE 2001, 39; CRĂCIUNESCU 2004, 41; LAZĂR 2011, 245.

b. *Cetățuie.* În 1987, G. Crăciunescu a cercetat o așezare cu niveluri de locuire Glina, Hallstatt, Latène, Ev Mediu timpuriu. Ceramica hallstattiană este de tip Basarabi și constă în vase mari, din categoria de uz comun cu pastă grosieră, și cești, castroane și străchini, din categoria fină, decorate sau fără decor specific fenomenului Basarabi. *Bibliografie:* CRĂCIUNESCU 1995, 141-142; CRĂCIUNESCU 1996c, 80-81.

c. *Păulești.* În acest punct de pe dealul Măroiu G. Crăciunescu a cercetat o așezare Glina și Verbicioara. A surprins și o groapă cu ceramică Basarabi dintre care se remarcă un fragment de castron decorat pe buză cu caneluri oblice iar pe corp cu S-uri înălțuite și linii incizate. Nu este exclus să fie vorba de așezarea de la punctul a. *Bibliografie:* CRĂCIUNESCU 2003b, 58.

84. Orlea, comună, jud. Olt

a. De aici provine o fibulă de tip Orlea, cu corpul de forma unei frunze de salcie, decorat cu linii incizate, lucrată dintr-un singur fir, piciorul este plat, ciocănit și întors. Se datează la începutul perioadei Ha A. *Bibliografie:* BADER 1983, 16; LAZĂR 2005, 102; LAZĂR 2011, 288.

b. Măgura Grădiștea. Din punctul respectiv provine un vas-dublu, cu toarta supraînălțată și în bandă lată. Este lucrat din lut negru-cenușiu, decorat pe umăr cu fațete oblice și cu caneluri înguste pe gât. *Bibliografie:* LAZĂR 2005, 102-103; LAZĂR 2011, 245.

85. Orșova, jud. Mehedinți

De aici provine un depozit de bronzuri aflat la Muzeul Național din Budapesta, compus din 7 brățări întregi și fragmentare, o placă și un pandantiv semilunar și încadrat, cel mai probabil, în Ha A₁. *Bibliografie:* RUSU 1963, 207; PETRESCU-DÎMBOVIȚA 1977, 157; LAZĂR 2011, 288-289.

86. Ostrovul Corbului, com. Hinova, jud. Mehedinți

a. De aici provine un vas caracteristic grupului Insula Banului și care se află la Muzeul Olteniei. *Bibliografie:* LAZĂR 2011, 246.

b. D. Berciu menționează un mormânt de înhumatie din prima epocă a fierului, singular în Oltenia la momentul publicării (1939); astăzi se poate atribui fenomenului cultural Basarabi). Scheletul era depus pe spate, orientat SV-NE și avea, la picioare, un vas similar, prin formă, tehnică și ornamentare, cu cana Basarabi de la Vânjuleț. Mai târziu, G. Crăciunescu face referire la materiale ceramice provenind din același mormânt doar că îl consideră, eronat, de incineratie. *Bibliografie:* BERCIU 1939, 149-150, CRĂCIUNESCU 1995, 142; CRĂCIUNESCU 1996c, 81.

c. Cliuci. În 1980, a fost descoperit și un mormânt hallstattian de înhumatie (M.33), publicat de E. Moscalu și atribuit fenomenului cultural Basarabi. Mormântul avea groapa ovală, placată între bazin și craniu cu fragmente de vatră portativă și pietre. Pe antebrațul stâng, în zona abdomenului, era depus un fragment dintr-o fibulă din bronz, cu portagrafa în formă de scut beotic. De-a lungul radiusului s-au mai găsit o aplică din bronz și un cuțit din fier, cu vârful tăiat oblic și cu un nit de prindere. Vatra portativă era de dimensiuni mari, gardina era înaltă iar fundul plat avea două mânere decorate cu caneluri orizontale.

În legătură cu M.33 se află M.39 ce este tot de înhumatie dar este lipsit de inventar funerar. M.41, mormânt triplu, conținea scheletele a trei copii iar doar în M.41b, sub craniu, a fost găsit un fragment ceramic mare și cu apucătoare. De asemenea, groapa lui M.41 mai conținea un grup de fragmente ceramice hallstattiene. Toate mormintele menționate au beneficiat de o analiză antropologică. *Bibliografie:* MOSCALU 1990; CALOTOIU 2002, 68; ROMAN, DODD-OPRIȚESCU 2008, 119-122; MIU ET AL. 2012, 91-96.

87. Ostrovu Mare, com. Gogoșu, jud. Mehedinți

a. Pichetul ars. În 1932, I. Nestor și D. Berciu au descoperit ceramică de tip Vârtop. *Bibliografie:* BERCIU, COMȘA 1956, 475; LAZĂR 2005, 103; LAZĂR 2011, 246.

b. Au fost descoperite întâmplător o spadă, o seceră și un celt din bronz. Spada este de tipul Reutlingen, cu dimensiunile: L totală – 68,9 cm, L lamă – 59 cm, l lamă – 4 cm, l mâner – 5,8 cm. Are secțiune rombică, umerii mânerului oblici și cu 4 orificii, mânerul terminându-se cu 2 limbi și având alte 4 orificii. A fost încadrată în Bz D, Bz D-Ha A sau Ha A₁. *Bibliografie:* CRĂCIUNESCU 1996b; CRĂCIUNESCU 2005a, 62-63, Pl. XIV; CALOTOIU 2002, 42-43; LAZĂR 2005, 103-104; LAZĂR 2011, 246-247.

c. Mai sunt menționate materiale aparținând grupului Gornea-Kalakača. *Bibliografie:* HÄNSEL 1976, 151 și urm.; LAZĂR 2011, 72.

d. 1975 sau Km fluvial 864,5. Prima este o denumire convențională dată de Elvira Ciocea Safta necropolei Basarabi săpate în 1975 de E. Moscalu și valorificată de autoare. Cu prilejul publicării mai multor studii, de E. Moscalu dar și I. Stîngă, se relatează despre săparea acestei necropole formate din 12 tumuli cu manta din bolovani și 16 morminte de înhumatie. T. Bader desenează unele din fibulele ce făceau parte din inventarul mormintelor. Materialul arheologic a ajuns la Muzeul Național de Istorie a României și a fost publicat în 1996 de Elvira Ciocea Safta, autoarea fiind de părere, pe baza inventarului și a marcajelor de pe piese, că necropola era formată din 11 tumuli cu 18, poate chiar 20-21 de morminte și o situează cronologic în sec. VIII î.Chr., printre cele mai timpurii decoperiri funerare ale fenomenului Basarabi din zona Ostrovu

Mare-Balta Verde-Gogoșu. Centralizarea inventarului funerar arată prezența a 13 cuțite de luptă (posibil unul cu mânerul în formă de T), 11 vârfuri de lance, 19 fibule cu piciorul în formă de clepsidră, 22 de brățări, 23 de străchini cu marginea invazată, 3 străchini cu marginea evazată, 1 vas cu picior, 9 căni dar și alte materiale, inclusiv piese de podoabă. În mod interesant, autoarea e de părere că, din punct de vedere social, mormintele M.1 și M.2 din tumulul 1 (T.1) reprezintă mormintele unei căpetenii și al soției sale, așadar vârful unei piramide sociale. *Bibliografie:* MOSCALU 1981, 18; MOSCALU, BEDA 1988, 27; BADER 1983, 20-21; STÎNGĂ 1986, 13; CIOCEA SAFTA 1996; CALOTOIU 2002, 69.

e. *La Schelă*. Au fost descoperite fragmente ceramice Basarabi de la o strachină cu marginea invazată, baza plată și corpul tronconic. Sub margine se găsesc caneluri oblice și 4 apucători dispuse simetric iar sub acestea avem o bandă incizată umplută cu S-uri oblice. Din momintele tumulare de aici provin și alte materiale arheologice publicate de D. Berciu. *Bibliografie:* BERCIU, COMȘA 1956, 477; CRĂCIUNESCU 1995, 142; CRĂCIUNESCU 1996c, 81; CIOCEA SAFTA 1996, 181; CALOTOIU 2002, 69.

f. *Prundul Deilui*. A fost descoperit un mormânt Basarabi de incinerare în tumul ce avea ca inventar o strachină cu marginea invazată, un cuțitaș și un cuțit cu mânerul în formă de T. Tot aici, la 150 m în aval, se află un grup de tumuli distruși de apele Dunării și din care s-au mai recuperat 2 fibule de tip Glasinac I (cu scut beotic). *Bibliografie:* STÎNGĂ 1980, 118; STÎNGĂ 1986, 13; CRĂCIUNESCU 1995, 142; CRĂCIUNESCU 1996c, 81; CIOCEA SAFTA 1996, 181; CALOTOIU 2002, 69.

g. *Km fluvial 865*. A fost cercetată o colibă în care s-au găsit materiale ceramice Basarabi: cești și mici piese din bronz. *Bibliografie:* CRĂCIUNESCU 1995, 142; CRĂCIUNESCU 1996c, 81.

h. *Km fluvial 873*. G. Crăciunescu a găsit fragmente ceramice cu decor specific fenomenului cultural Basarabi. *Bibliografie:* CRĂCIUNESCU 1996c, 81.

i. *Km fluvial 875*. G. Crăciunescu a cercetat o bogată așezare Basarabi cu multă ceramică specifică, majoritatea străchini decorate cu caneluri, benzi în zig-zag, benzi din linii incizate. *Bibliografie:* CRĂCIUNESCU 1995, 142-143; CRĂCIUNESCU 1996c, 81.

j. *Botul Piscului spre Țigănuș*. De aici provine un număr mare de cești, străchini de dimensiuni mari, cu decor specific fenomenului cultural Basarabi, mai ales S-uri, din categoria ceramicii fine. *Bibliografie:* CRĂCIUNESCU 1995, 143; CRĂCIUNESCU 1996c, 82.

k. *Botul Piscului*. Au fost descoperite două vârfuri de lance și o ceașcă aparținând fenomenului cultural Basarabi. Ceașca are baza concavă, corp globular, gât cilindric și marginea ușor evazată, decorată cu o bandă incizată umplută cu S-uri. *Bibliografie:* CRĂCIUNESCU 1995, 143; CRĂCIUNESCU 1996c, 82; CALOTOIU 2002, 69.

88. Ostrovul Șimian (insulă), com. Șimian, jud. Mehedinți

În 1993, în urma unor cercetări de suprafață, s-au găsit materiale ceramice Basarabi printre care și un fragment de ceașcă decorată cu linii și S-uri înlănțuite. *Bibliografie:* CRĂCIUNESCU 1995, 143; CRĂCIUNESCU 1996c, 82; CALOTOIU 2002, 69.

89. Oveselu, com. Măciuca, jud. Vâlcea

În urma unor cercetări din situl 5 de pe traseul conductei BRUA, în complexul Cx.7 a fost descoperită ceramică de tip Vârtop. *Bibliografie:* inedit, cercetări I. Tuțulescu, Carol Terteci.

90. Păișani, com. Stoina, jud. Gorj

Cetate/Dealul Cetății/La vilele lui Negrici. Cu ocazia cercetărilor arheologice din cetatea geto-dacică de aici, au fost decoperite și fragmente ceramice Basarabi de la străchini invazate decorate cu caneluri oblice și apucători. *Bibliografie:* GHERGHE 1987, 142; CALOTOIU 2002, 70.

91. Plenița, jud. Dolj

Dealul Bobului. În acest punct, în apropierea cimitirului, au fost descoperite 8 tipare de turnat celturi (posibil mai multe), lucrate din piatră, cu urme de folosire de la turnare (afumate).

Se pot încadra în Ha A₂. *Bibliografie*: BERCIU 1939, 138; PETRESCU-DÎMBOVIȚA 1977, 125; LAZĂR 2005, 104-105; BOROFFKA, RIDICHE 2005; LAZĂR 2011, 291.

92. Plopșor, com. Sălcuța, jud. Dolj

a. C.S. Nicolăescu-Plopșor a descoperit la N-E de sat ceramică Vârtop. *Bibliografie*: NICOLĂESCU-PLOPȘOR 1931, 407; LAZĂR 2005, 105-106; LAZĂR 2011, 248.

b. Într-unul din tumulii cercetați, D. Berciu a descoperit ceramică Vârtop decorată prin canelură. Se remarcă o cupă cu picior, puternic bombată, cu 4 proeminențe pe corp și marginea evazată decorată cu fațete oblice. Prin redesenare de către S. Lazăr, s-a observat că piciorul prezintă 4 „ferestre” și caneluri dispuse în cruce iar interiorul cupei este decorat cu caneluri în ghirlandă. *Bibliografie*: BERCIU 1939, 157, Fig. 199; LAZĂR 2005, 105-106; LAZĂR 2011, 248.

93. Plosca, com. Bistreț, jud. Dolj

a. D. Berciu semnalează, în 1935, o așezare fortificată și o necropolă cu câmpuri de urne din prima epocă a fierului. *Bibliografie*: BERCIU 1937, 27; LAZĂR 2005, 106; LAZĂR 2011, 248.

b. *Cabana de metal*. De pe malul sudic al lacului Bistreț, de pe Grindu Găgiu, provin materiale Vârtop și Basarabi. *Bibliografie*: MOTZOI-CHICIDEANU 1999-2001, 210; LAZĂR 2011, 207.

Cu ocazia săpăturilor din necropola de epoca bronzului de la Plosca-*Cabana de metal*, în anul 2000 a fost descoperită, pe plajă, la aproximativ 20-30 m E de necropolă, o figurină din bronz reprezentând un animal. De jur-împrejur, tot pe plajă, se aflau o mulțime de fragmente ceramice, aparținând atât culturii Žuto Brdo-Gârla Mare, cât și culturii Basarabi. Autoarea o atribuie culturii Basarabi. *Bibliografie*: ȘANDOR-CHICIDEANU 2017, 263, Pl. 3/1-2.

Ponicova, peșteră, com. Dubova, jud. Mehedinți (vezi **Dubova**, jud. Mehedinți)

94. Portărești, com. Giurgița, jud. Dolj

La Cetățuie sau *La Dârvari*. La 3 km N-E de sat, în perimetrul fermei IAS nr. 3 Segarcea se află un grup de 5 tumuli hallstattieni în apropierea cărora C.M. Tătulea a cercetat sistematic o așezare fortificată din perioada timpurie a primei epoci a fierului. Așezarea se află pe un platou, are formă circulară cu diametrul de 170 m. Sistemul de fortificație constă în val și șanț de apărare. Valul are o lățime de 7,5-8 m și o înălțime păstrată de 0,20-0,30 m. Șanțul este de forma literei V, are o lățime de 17 m și o adâncime de 1,93 m. Ceramica și un ac de bronz de tipul *Rollennadel* asigură încadrarea cronologică a așezării în Ha A, grupul Vârtop. *Bibliografie*: TĂTULEA 1982; LAZĂR 2005, 106-107; LAZĂR 2011, 250.

95. Preajba Mare, or. Târgu Jiu, jud. Gorj

La Comori. De aici provin două cești cu toarta supraînălțată din prima epocă a fierului. *Bibliografie*: CALOTOIU 2002, 86; RĂDOESCU, HORTOPAN, 139.

96. Pristol, comună, jud. Mehedinți

De aici avem un vas bitronconic de tip Vârtop, decorat cu caneluri. *Bibliografie*: MOTZOI-CHICIDEANU 1999-2001, 213; LAZĂR 2005, 107; LAZĂR 2011, 250.

97. Puținei, com. Izvoru Bârzii, jud. Mehedinți

a. Sunt menționate materiale aparținând grupului Gornea-Kalakača. *Bibliografie*: HÄNSEL 1976, 151 și urm.; LAZĂR 2011, 72.

b. *La Puținei*. În 1980, buldozerele au distrus aici mai mulți tumuli Basarabi dar s-au mai recuperat câteva fragmente ceramice și piese din bronz, cu ocazia cercetărilor din castru. De asemenea, la 200 m sud de castrul de aici, au fost descoperite fragmente de străchini Basarabi, decorate cu caneluri și incizii. *Bibliografie*: STÎNGĂ 1980, 118; CRĂCIUNESCU 1995, 143; CRĂCIUNESCU 1996c, 82; CALOTOIU 2002, 70.

98. Râmnicu Vâlcea, oraș, jud. Vâlcea

a. *Ostroveni*, propr. *Bunescu*. M. Iosifaru și Cr. Fântâneau, în urma unor cercetări de salvare, la aprox. 100 m E de calea ferată Rm. Vâlcea - Piatra Olt, pe terasa superioară a Oltului,

au descoperit fragmente ceramice atipice de tradiție hallstattiană. *Bibliografie:* Repertoriul Arheologic Național; Sistemul de inventariere a siturilor arheologice din județul Vâlcea.

b. str. Ostroveni, nr.31. În cartierul Ostroveni, la SE de stația de benzină, pe terasa medie a Oltului, sub solul vegetal (cu o grosime de 0,12 m) au fost găsite câteva fragmente ceramice atipice, din Hallstatt. Cercetări de salvare M. Iosifaru și Cr. Fântâneau. *Bibliografie:* Repertoriul Arheologic Național; Sistemul de inventariere a siturilor arheologice din județul Vâlcea.

c. Ostroveni. La E de calea ferată Râmnicu Vâlcea - Drăgășani, pe latura de S a drumului ce intră în cartier, au fost descoperiți 3 tumuli Basarabi din care s-au recuperat fragmente ceramice, urne, cenușă. *Bibliografie:* PETRE-GOVORA 1995, 66; Repertoriul Arheologic Național; Sistemul de inventariere a siturilor arheologice din județul Vâlcea.

d. Valea Goruneilor (conform Legii nr. 2/1968, privind organizarea administrativ - teritorială a României, acest punct intră în componența municipiului Râmnicu Vâlcea deși în literatura de specialitate el apare menționat ca aparținând de orașul Ocnele Mari (vezi IOSIFARU 2011, 90). În 1965, la 300 m N-E de Biserica Trăistari, pe terasa de la stânga Pârâului Sărat, au fost descoperite materiale ceramice aparținând grupului Vârtop. *Bibliografie:* PETRE-GOVORA 1983, 85; PETRE-GOVORA 1995, 53; LAZĂR 2011, 243.

99. Râureni, oraș Rm. Vâlcea, jud. Vâlcea

În 1971-1972, Emil Moscalu a săpat pe malul înalt al Oltului, la 3 km de centrul orașului, o necropolă de tipul câmpurilor de urne și una tumulară de incinerare pe care le-a numit Râureni I, respectiv Râureni II. Necropola Râureni I era formată din aprox. 100 de morminte, cu urne ce conțineau o mare cantitate de oase arse, și era suprapusă parțial de necropola tumulară. Două cuțite din bronz (unul dispărut), cu analogii la Radovanu și Șpălnaca, au asigurat încadrarea cronologică a necropolei Râureni I în Ha A₁. Necropola Râureni I reprezintă un aspect singular al etapei timpurii a primei epoci a fierului din zona Olteniei. *Bibliografie:* MOSCALU 1981; LAZĂR 2010; LAZĂR 2011, 252; Terteci 2018b.

100. Reșca, com. Dobrosloveni, jud. Olt

Cu ocazia săpăturilor din așezarea romană, s-a descoperit și ceramică Vârtop. *Bibliografie:* MOTZOI-CHICIDEANU 1999-2001, 214; LAZĂR 2005, 108; LAZĂR 2011, 253.

101. Romanеști, com. Roșiile, jud. Vâlcea

a. Balta cu ghiocei. La 1,5 km de hotarul estic al satului, pe panta vestică a unui promontoriu, s-au găsit urmele unor bordeie, ce constau în bucăți de chirpic cu impresiuni de pari și nuiile și fragmente ceramice din prima epocă a fierului. Predomină ceramica de uz comun, de la vase decorate cu brâu alveolar. Stratul de cultură are o grosime de 0,20 m.

b. Corbu. La N de sat au apărut sporadic resturi de ceramică dar nu se precizează dacă și acestea sunt tot din prima epocă a fierului.

Bibliografie: BLĂJAN 1974, 566; CALOTOIU 2002, 51-52.

102. Rogova, comună, jud. Mehedinți

La Cazărmi. În acest punct a fost identificată și o locuire Basarabi, în S-V și N-E zonei cercetate, dar fără să existe un strat de cultură compact. S-au găsit fragmente de străchini decorate cu S-uri înlănțuite, un posibil dorn din fier și un topor din fier cu aripioare (*Ärmchenbeil*) iar în zona de N-E (S.XIV) a fost descoperit un mormânt ce avea ca inventar un cuțit din fier și o fibulă Glasinac II.

Mormântul fusese săpat în caroul 15 al secțiunii XIV. La 0,65 m adâncime fusese depusă o urnă umplută $\frac{3}{4}$ cu cenușă, cărbune și oase mici calcinate. De asemenea, în resturile de cremație, autorul a găsit o fibulă de tipul Glasinac II și un cuțit. Cuțitul era din fier iar fibula, cu miez din fier și învelis din bronz, prezenta puternice urme de ardere. Urna era un vas cu baza plată, corp cilindric și gât tronconic, cu 4 proeminențe dispuse oblic pe umerii ei. Decorul consta într-o ghirlandă hașurată în rețea ce unea cele 4 proeminențe. O altă bandă dispusă tot în

ghirlandă și care o dubla pe prima era umplută cu S-uri orizontale. Altă bandă umplută cu aceleași S-uri era plasată pe zona de contact a corpului cu gâtul. Pe gât avem 4 benzi verticale umplute cu S-uri dispuse vertical, benzi ce erau amplasate în dreptul fiecărei proeminențe. *Bibliografie:* CRĂCIUNESCU 1996c, 82; MANEA 2003, 50; CRĂCIUNESCU 2003a.

De asemenea, în 2003, s-au mai descoperit un celt din fier și ceramică de tip Gornea-Kalakača dar și Insula Banului din Ha B. *Bibliografie:* CRĂCIUNESCU 1996c, 82; MANEA 2003, 50.

Sacoți, com. Slătioara, jud. Vâlcea (vezi **Milostea**, com. Slătioara, jud. Vâlcea)

103. Salcia, com. Salcia, jud. Mehedinți

a. Sunt menționate o necropolă din categoria câmpurilor de urne și o așezare, materialele regăsindu-se la Muzeul Regiunii Porților de Fier. *Bibliografie:* BERCIU 1939, 151; LAZĂR 2005, 110; LAZĂR 2011, 254.

b. *Livezul Satului*. S-au descoperit materiale ceramice negre la exterior și cărămizii la exterior și care suprapuneau nivelul de epoca bronzului. Posibil să aparțină Hallstattului timpuriu. *Bibliografie:* BERCIU 1942, 14; CHICIDEANU 1992, 52; LAZĂR 2005, 110; LAZĂR 2011, 254.

c. *Podul lui Argetoianu*. Au fost găsite fragmente ceramice de culoare neagră, decorate cu caneluri și lustruite. BERCIU 1942, 14; CHICIDEANU 1992, 52; LAZĂR 2005, 110; LAZĂR 2011, 254.

104. Săpata, com. Măceșu de Jos, jud. Dolj

În colecția Gh. Georgescu-Corabia aflată în muzeul de sit Sucidava se găsește și o urnă bitronconică de tip Vârtop provenind de la Săpata. *Bibliografie:* BERCIU 1937, 27-28; LAZĂR 2005, 110-111; LAZĂR 2011, 254; cercetări personale.

105. Sărata, com. Călărași, jud. Dolj

D. Berciu menționează prezența unui câmp de urne din prima epocă a fierului, în tradiția celor din epoca anterioară. *Bibliografie:* BERCIU 1939, 151; LAZĂR 2005, 110; LAZĂR 2011, 255.

106. Sâmbotin, com. Dăești, jud. Vâlcea

În castru, în S. I, la baza nivelului roman a fost descoperit un fragment ceramic ce aparține unei cești hallstattiene. Fragmentul ceramic prezintă toartă fragmentară și pliseuri fine pe umărul vasului. Vasul de culoare neagră aparține categoriei fine, marginea fiind răsfrântă în afară. *Bibliografie:* Cercetări preventive Carol Terteci și I. Tuțulescu.

107. Socu, com. Bărbătești, jud. Gorj

Din colecția Istrati-Capșa se păstrează 4 celturi (două de tip transilvănean, unul cu început de gură concavă, unul cu decor unghiular) și partea superioară a unui celt ornamentat cu linii orizontale pe margine. Depozit încadrat în seria Cincu-Suseni (Ha A₁). *Bibliografie:* BERCIU 1939, 138; PETRESCU-DÎMBOVIȚA 1977, 120; CALOTOIU 2002, 44; LAZĂR 2005, 111; BRATU 2010, 344; LAZĂR 2011, 295; RĂDOESCU, HORTOPAN 2019, 162.

Stoina, comună, jud. Gorj (vezi **Păișani**, com. Stoina, jud. Gorj)

108. Svinița, com. Svinița, jud. Mehedinți

Piatra Ilișovei. În muzeul din Reșița se află materiale provenind dintr-o necropolă Basarabi acoperită de ape în cea mai mare parte a anului. *Bibliografie:* GUMĂ 1983, 71; VULPE 1986, 66; CRĂCIUNESCU 1995, 143; LUCA 2006, 238.

109. Teiușu, com. Bunești, jud. Vâlcea

Punctul Coasta Mare. Pe o înălțime de deal, la 0,70 m adâncime, s-au găsit în anul 1965 două urne și fragmente ceramice din prima epocă a fierului. Urnele aveau baza perforată și conțineau oase calcinate. Cercetătoarea Simona Lazăr le găsește analogii în vasele din necropola Râureni I. *Bibliografie:* PETRE-GOVORA 1995, 63-64; LAZĂR 2010, 50-51; LAZĂR 2011, 63.

110. Țeica, oraș Ocnele Mari, jud. Vâlcea

Punctul Bogdan. A fost secționată o groapă semiovală și parțial distrusă ce conținea multă arsură și vase întregi și întregibile din prima epocă a fierului. Vasele erau culcate, cu o excepție,

și conțineau pământ ars, fără alte urme de la cremație. Cercetătoarea Simona Lazăr le găsește analogii în vasele din necropola Râureni I. *Bibliografie*: PETRE-GOVORA 1970, 471; PETRE-GOVORA 1995, 60; LAZĂR 2010, 50-51; LAZĂR 2011, 63.

Valea Goruneilor, oraș Ocnele Mari, jud. Vâlcea (vezi **Rm. Vâlcea**, oraș, județul Vâlcea)

111. Vlădila, com. Vlădila, jud. Olt

La Pepinieră. Pe drumul Caracal - Corabia, în valea Vlădilei, la mai puțin de 15 km V de Olt, în 2006, a fost descoperită o groapă în formă de pâlnie a cărei adâncime depășea 4 m. Groapa avea diametrul gurii de 1,90 x 1,50 m. Materialele descoperite în ea dar și în sondaj aparțin Hallstatt-ului mijlociu, fenomenul Basarabi, dar și epocii bronzului, cultura Verbicioara. Câteva fragmente decorate cu incizii și creștături aparțin culturii Basarabi. Materialul e la Muzeul Olteniei. *Bibliografie*: CCA 2006, p. 396-397.

112. Vânjuleț, com. Vânjuleț, jud. Mehedinți

Din așezarea de aici provine o cană Basarabi, cu corpul piriform, gât înalt, cilindric, marginea răsfrântă puternic în partea opusă toartei și toarta, probabil, ușor înălțată. Acest tip de vas ceramic este mai puțin cunoscut în arelul oltean al fenomenului Basarabi și mai întâlnit în regiunile învecinate (Muntenia, Transilvania). *Bibliografie*: BĂRĂCILĂ 1924, 294, BERCIU 1939, 147; CRĂCIUNESCU 1995, 143; CRĂCIUNESCU 1996c, 82.

113. Vârtop, com. Vârtop, jud. Dolj

a. D. Berciu, în 1931, a identificat și a cercetat mai multe movile-așezări, cu diametre de cel mult 40 m și o înălțime de 0,50 m, unde au fost găsite urme de locuire (ceramică, chirpic și alte obiecte). Aici a fost excavată o colibă ovală, cu diametre de 4,75 m și 3,70 m. Intrarea era pe partea de est și coliba era înconjurată de un șanț pentru drenare. Podeaua era amenajată direct pe pământ, bătătorită și lutuită. La marginea colibei au fost găsite gropi de la stâlpii pereților și în centrul ei a fost pusă o piatră de râu care susținea stâlpul central. Coliba avea o vatră interioară, în zona de nord, făcută din pământ compactat, lutuită și având dimensiunile de 0,50 x 0,40 m. Inventar: ceramică de uz casnic, oase de animale, în special în jurul vetrei, greutatea de lut, pietre șlefuite, o cupă întreagă cu picior. *Bibliografie*: BERCIU 1939, 144-145, Fig. 178; LAZĂR 2005, 112.

b. *Isteag* sau *Furdui*. În 1922 are loc prima semnalare a tumulilor de la Vârtop și Plopșor, reconsiderați astăzi de Simona Lazăr ca fiind un singur grup de tumuli, situați în punctul amintit, la 3 km N-V de sat și 500-600 m de Pădurea Vârtopului. Cercetările ulterioare ale lui D. Berciu menționează că tumulii au forma rotundă sau ovală, ceramica este asemănătoare cu cea găsită în coliba de mai sus dar materialul este prezentat incomplet și sumar. Ca mod de construcție, tumulii sunt ridicați pe un postament din pământ bătătorit și pe care erau așezate vasele ceramice, apoi s-a adăugat o manta din pietre mari de râu peste care a fost depus pământ pe alocuri. Pe baza caracteristicilor vaselor ceramice de aici a fost definit grupul Vârtop din Ha A dar ceramica și tumulii de la Vârtop prezintă și asemănări cu binecunoscutul tumul de la Susani. Printre piesele de inventar funerar mai deosebite este menționată o podoabă din aur, probabil un fragment de saltaleoni. *Bibliografie*: NICOLĂESCU-PLOPȘOR 1923; BERCIU 1939, 144-159; LAZĂR 2005, 112-115; LAZĂR 2011, 259-260.

114. Verbița, com. Verbița, jud Dolj

Cercetările de aici, din 1957, și coordonate de D. Berciu în cadrul șantierului Verbicioara, au dat la iveală ceramică de tip Basarabi precum și o groapă cultică Basarabi. Groapa era de formă ovală iar la realizarea ei fusese lăsat în centru un stâlp-coloană din pământ, cu urme de arsură și înalt de 0,43 m. Împrejurul acestuia erau fragmente ceramice sparte ritualic și cu ardere secundară provenind de la borcane, vase bitronconice, străchini invazate decorate cu caneluri, incizii și excizii, o cupă cu picior și vase asemănătoare celui de la Vânjuleț (căni). Niciun vas nu era întreg. Tot în groapa respectivă s-au mai găsit cenușă, oase calcinate, două percutoare,

pietre de râu și fragmente de plăci de lut arse. *Bibliografie*: BERCIU 1959a, 77-78; BERCIU 1959b, 87.

115. Zăvideni, com. Prundeni, jud. Vâlcea

Ca urmare a unei inundații, pe malul drept al Oltului a fost descoperită o spadă din bronz, de tipul *Reutlingen*, cu o lungime de 53,5 cm și o greutate de 552 grame. Lama dreaptă, ascuțită, se îngustează spre vârf, care este puțin rupt. Pe lamă are o nervură mediană lată de 2 cm și care este mărginită de două șențuiri ce se unesc spre vârf rezultând o secțiune romboidală a lamei. Lungimea lamei este de 49,5 cm. Mânerul foarte puțin păstrat, nu i se poate preciza forma în secțiune dar se mai observă una din găurile de nit. Umerii mânerului sunt lungi de 2,5 cm, au patru găuri de nit cu diametrul de 0,50 cm și sunt ușor înclinați. Spada prezintă o patină de culoare galben-închis, datorată unui procent relativ mare de cositor în compoziție. Piesa de la Zăvideni se poate încadra în Bz D-Ha A. *Bibliografie*: IOSIFARU ET AL. 2008; LAZĂR 2005, 107; LAZĂR 2011, 292.

116. Zgubea, com. Roșiile, jud. Vâlcea

Izlazul Zgubii. La 3 km S-V de sat, s-au strâns din arătură fragmente ceramice de la începutul primei epoci a fierului și s-au mai observat bucăți de cărbuni și urme de arsură. Se remarcă un fragment de strachină cu marginea invazată, un fragment decorat cu proeminențe conice și o toartă în formă de bandă. *Bibliografie*: BLĂJAN 1974, 566; CALOTOIU 2002, 51-52.

Ipoteze de lucru și elemente de noutate

Apariția, în 2011, a lucrării Simonei Lazăr, *Sfârșitul epocii bronzului și începutul epocii fierului în sud-vestul României*, venea după aproape două decenii de la o altă încercare de prezentare sintetică a civilizației primei epoci a fierului din același areal, și anume lucrarea lui Marian Gumă [GUMĂ 1993]. Ambii cercetători încercaseră să actualizeze informațiile privind civilizațiile primei epoci a fierului, valorificaseră propriile cercetări, din dorința de a oferi un instrument de lucru necesar celor interesați de această perioadă, încercând, în același timp, să ofere răspunsuri la anumite probleme asupra cărora nu existau opinii unanim acceptate. Era vorba de contribuția culturilor perioadei finale a epocii bronzului la geneza grupurilor hallstattiene timpurii din sud-vestul României, de aportul grupurilor hallstattiene timpurii la formarea fenomenului cultural Basarabi, de reconsiderarea anumitor descoperiri funerare cum ar fi necropola de la Râureni I precum și de interpretarea unor materiale arheologice mai noi sau provenind din vechile săpături.

Acest demers lăudabil nu s-a putut finaliza pe de-a întregul din cauze datorate sărăciei surselor arheologice (cum ar fi cercetarea insuficientă a așezărilor Basarabi), a nevalorificării unor materiale sau a pierderii documentațiilor de săpătură (cazul necropolelor de la Râureni).

Lucrarea mea vine în continuarea acestui demers al celor doi cercetători și, în pofida acelorași obstacole menționate anterior dar și beneficiind de accesarea rezultatelor provenite din recente campanii arheologice din situri ca Desa (România), Baley (Bulgaria), din diverse situri din zona subcarpatică a Olteniei, se poate afirma că am reușit să completez și să actualizez în mare măsură acest tablou.

Noile materiale introduse în circuitul științific prin această lucrare provin din necropola de la Râureni I (atâtea câte am mai reușit să regăsesc în depozitele muzeului din Râmnicu Vâlcea). Alte materiale inedite aparțin grupului Vârtop și au fost găsite în zona subcarpatică a Olteniei. De asemenea, materiale inedite dar aparținând fenomenului cultural Basarabi mi-au fost cedate prin amabilitatea profesorului N. Boroffka și au fost descoperite în timpul săpăturilor din zona lacului Bistreț.

Din cercetările personale, chiar dacă unele valorificate anterior de către subsemnatul prin publicare, se remarcă identificarea unei practici funerare speciale în cadrul grupului Vârtop, alta decât cele cunoscute până acum, și anume înmormântările în așezări.

Noi interpretări aduc și prin revizuirea cronologiei grupul Bistreț-Ișalnița, interpretări ce au la bază recente datări radiocarbon din necropola de la Baley și discuțiile cu cercetătorul S. Alexandrov. În acest moment, sunt de părere că nu se mai poate susține evoluția sa până în jur de 1100 î.Chr. și nu mai poate fi considerat singurul grup pe baza căruia se formează grupurile hallstattiene timpurii sau că evoluția culturilor de la sfârșitul epocii bronzului s-ar întrerupe odată cu apariția acestui grup.

În necropolele de la Baley și de la Hinova vedem cum unele morminte conțin atât vase Žuto-Brdo-Gârla Mare cât și Hinova sau Vârtop iar la Baley observăm prezența unor morminte "mixte" (mormântul 22 Žuto-Brdo-Gârla Mare și Vârtop; mormântul 28 Žuto-Brdo-Gârla Mare și Bistreț-Ișalnița). Ar fi fost binevenite și datări C14 pentru mormântul 28 dar restul datărilor radiocarbon realizate pentru mormintele 27, 10, 21 și 24 vin oricum să infirme prelungirea grupului Bistreț-Ișalnița până în jur de 1100 î.Chr., deci în Ha A₁.

Astfel, la geneza grupurilor hallstattiene timpurii din lunca Dunării se poate lua în calcul, pe lângă aportul principal al grupului Bistreț-Ișalnița, și un aport al culturii Žuto-Brdo-Gârla Mare dar o astfel de presupunere este riscantă și nu este suficient faptul că în mormântul 22 de la Baley avem ceramică Vârtop și Žuto-Brdo-Gârla Mare. De fapt, situația este similară cu necropola de la Hinova. Prezența unor materiale Žuto-Brdo-Gârla Mare în morminte de la Hinova precum și analogiile unor vase de la Baley cu unele de la Hinova pot sugera o

contemporaneitate între nivelul IV (cel din care provin mormintele 10, 21, 24 și 27) al necropolei de la Baley cu necropola de la Hinova. Un caz elocvent este analogia dintre mormântul 22 de la Baley și M.1 de la Hinova chiar dacă urna de la Baley se aseamănă mai degrabă cu urna din M.4 de la Hinova. Elementul comun este strachina evazată, cu 2 lobi trași din margine și tortiță pe pântec, cu decor încrustat similar, ce apare în mormântul 22 la Baley și în M.1 la Hinova. Un alt element Žuto-Brdo-Gârla Mare comun celor două necropole este fragmentul de figurină antropomorfă din interiorul urnei lui M.7 de la Hinova ce apare (chiar dacă cu un alt tip de decor, cu un "stil degenerat") în mormântul 27 de la Baley.

Lipsa unor elemente Bistreț-Ișalnița în necropola de la Hinova ar putea fi puse și pe seama faptului că necropola respectivă evoluează poate mai târziu decât cea de la Baley, la un moment în care grupul Bistreț-Ișalnița își încheiase evoluția. Datările C14 nu susțin, deocamdată, prelungirea acestuia mai târziu de 1258 î.Chr. Diagramele indică, cu o probabilitate de 95,4%, următoarele intervale cronologice: 1306–1124 calBC pentru mormântul 21 și 1211–1014 calBC pentru mormântul 24. De asemenea, cu o probabilitate de 68,2%, rezultatele sunt: 1287–1193 calBC (63.6%), 1143–1132 calBC (4.6%) pentru mormântul 21 și 1191–1177 calBC (7.0%), 1162–1144 calBC (9.1%), 1131–1048 calBC (52.1%) pentru mormântul 24.

Luând procentele cele mai mari de probabilitate avem următoarea succesiune cronologică:

- Mormântul 27 (Žuto-Brdo-Gârla Mare, Bistreț-Ișalnița): 1416-1258 calBC;
- Mormântul 21 (Vârtop): 1306-1124 calBC;
- Mormântul 24 (Vârtop): 1211-1014 calBC.

Nu numai că se observă că grupul Bistreț-Ișalnița nu se prelungește în Ha A iar grupul Vârtop evoluează în Ha A₁-A₂ și că cele două sunt successive dar se observă și faptul că necropola de la Baley furnizează elementele de datare absolută care până acum lipseau pentru grupul Vârtop. Datele C14 de la Baley se pot, așadar, lua ca referință și pentru siturile Vârtop din Oltenia: cel de la Ghidici se află la aprox. 70 km, cel de la Balta Verde la aprox. 45 km, cele din zona lacului Bistreț se află la circa. 100 km la fel ca cele de la Vârtop-Plopșor. Chiar și situl de la Hinova se află la circa 65 km.

Argumentele prezentate în această lucrare vin să completeze, așadar, tabloul cronologic de la sfârșitul epocii bronzului și începutul primei epoci a fierului. Bineînțeles, opiniile exprimate aici trebuie însoțite încă de prudență deoarece o situație exactă putem avea odată cu apariția mai multor datări C14, din alte situri.

Prezenta lucrare contribuie și la mai buna cunoaștere a practicilor funerare ale grupului Vârtop. Nu se mai poate afirma cu tărie că incinerarea este singurul rit funerar. În zona subcarpatică a Olteniei nu avem niciun mormânt Vârtop de incinerare ci doar morminte de înhumare chiar dacă puține la număr. Ținând cont de contextul "nesacru", nefunerar, în care apar (în așezări), ele mai pot fi considerate și o practică funerară specială (*înmormântări în așezări*) de genul celor analizate de cercetătorul S. C. Ailincăi în arealul culturilor Gáva, Babadag sau Saharna [AILINCĂI 2015]. De aceea, discuțiile legate de prezența exclusivă a înhumației în zona subcarpatică din arealul grupului Vârtop trebuie abordată cu prudență în stadiul actual al cercetării.

Cultura materială, atât pentru Ha A-B, cât și pentru Ha C, e mai bine cunoscută prin ceramică decât prin alte tipuri de artefacte dar există diferențe vizibile între ceramica din așezări și cea din spațiile funerare. În toate grupurile și grupele analizate din Ha A, cel mai comun tip de vas este vasul bitronconic dar această situație este legată și de faptul că au fost analizate mai multe necropole decât așezări. Acest tip de vas se întâlnește mult mai rar în așezări deoarece i-a fost atribuită o funcție de urnă funerară. În așezări, în schimb, mai numeroase sunt borcanele, pentru categoria grosieră, și străchinile invazate, pentru categoria fină și semifină care în necropole au mai mult rol de capac de urnă.

Cămile sunt destul de rare în toate categoriile de situri și se observă o prezență constantă a ceștilor cu toarta supraînălțată. Un caz aparte este necropola de la Râureni I care se deosebește net de restul siturilor analizate, prin folosirea aproape exclusivă a vaselor bitronconice. Un alt

lucru care deosebește ceramica grupei Râureni de grupurile Vârtop, Hinova, Insula Banului sau Gornea-Kalakača este nedecorarea vaselor ceramice (cu foarte puține excepții).

În privința tehnicilor de ornamentare a vaselor ceramice din etapele Ha A-B și Ha C, observăm schimbări graduale. Pentru grupurile din Ha A, tehnica de ornamentare principală o reprezintă canelura, oblică, mai ales. Ea tinde să se reducă considerabil în grupurile cu ceramică incizată și imprimată din Ha B, Insula Banului și Gornea-Kalakača. Dacă în Insula Banului mai este folosită și pe vasele bitronconice, acest lucru trebuie interpretat mai degrabă ca o tradiție Gáva, cultură pe care o înlocuiește în Banat. În grupul Gornea-Kalakača, canelura mai este folosită doar pe străchinile și castroanele invazate.

În final, ceea ce se poate concluziona și s-a observat încă de la definirea grupurilor culturale din Ha A este tocmai aspectul unitar al ceramicii, fie că vorbim de tipuri de vase ceramice, tehnici de ornamentare sau elemente decorative cu toate că nu foarte numeroase. Pentru etapa imediat următoare, Ha B, acest lucru nu mai este valabil cel puțin în privința elementelor decorative. Înmulțirea elementelor decorative duce la imprimarea vaselor ceramice cu ajutorul instrumentelor speciale din lut care, din punct de vedere tehnic, reprezintă o revoluție *”în sensul ușurării muncii olarului, instrumentele [...] dând precizie și uniformitate în decorarea ceramicii, micșorând substanțial și timpul de decorare al unui vas”* [AILINCĂI ET AL. 2004-2005, 117]. Cu atât mai mult, în etapa următoare, observăm o adevărată generalizare a decorului imprimat în ceramica fenomenului cultural Basarabi.

Referitor la fenomenul cultural Basarabi, putem spune că în ultimii ani el a devenit mai bine cunoscut în zona cuprinsă între Carpații Meridionali, Olt și Dunăre. Elemente importante de noutate apar în privința ritualului funerar și ele au fost evidențiate de Marius Bâsceanu prin valorificarea necropolei de la Desa [BÂSCEANU 2017]. Regăsim ceea ce se va generaliza în a doua epocă a fierului, și anume îndoirea ritualică a armelor după sau înaintea arderii pe rugul funerar (?). Acest caz a fost observat în necropola de la Desa, chiar dacă singular. Unul din vârfulurile de lance găsite în T3 este singura armă de la Desa care era îndoită de la mijloc. La fel s-a întâmplat și cu sabia cu mâner în formă de ”T” din T3/M5, al cărei mâner era îndoit la 90°.

O altă practică funerară singulară în necropolele Basarabi și observată tot la Desa este fragmentarea intenționată a armelor. În T10/M1, unul din vârfulurile de lance a fost rupt intenționat în două, o parte a tubului a fost depusă pe osul coxal stâng iar cealaltă parte în dreptul capului defunctului [BÂSCEANU 2017, 135-136].

Deși a fost bănuită și practica descompletării intenționate a scheletelor, a selectării și manipulării oaselor sau a reînhumărilor, această practică funerară specială nu poate fi documentată arheologic din cauza naturii solului din necropolele din acest areal. De regulă, solul este umed, acid și nisipos iar o astfel de practică trebuie să fie dovedită de analize antropologice. Astfel de analize avem doar pentru T1 de la Desa și sunt insuficiente din acest punct de vedere.

Tot la Desa, au mai fost observate și depuneri de ofrande animale. În T1/M1 apare un fragment de humerus drept de porc, în M5 un fragment de vertebră de cerb iar în M9 o falangă de porc domestic.

În ceea ce mă privește, am încercat să valorific materialul Basarabi descoperit în așezările din zona lacului Bistreț, obținut prin bunăvoința domnului N. Boroffka. Cunoaștem, așadar, mult mai multe despre ceramica Basarabi din așezări dar și din necropole.

Analiza asocierilor dintre tehnicile de ornamentare, pe de o parte, și elementele decorative, pe de altă parte, mi-a permis să observ anumite reguli privind formele și decorul vaselor Basarabi:

1. canelura este asociată foarte des cu fațete, pe străchinile și castroanele invazate;
2. tehnica excizării este întotdeauna asociată cu încrustarea cu alb;
3. tehnica imprimării cu instrumentele de decorare dințate este, cel mai probabil, asociată cu încrustarea cu alb;

4. decorul Basarabi este majoritar geometric (linii, triunghiuri, romburi) și, mai rar, spiralo-meandric;

5. în general, la fiecare tip de vas se respectă o anumită zonă pentru aplicarea decorului.

Dar, ceramica Basarabi din necropole poate fi privită și dintr-un alt punct de vedere, nu doar tipologic. Ea poate oferi informații legate de organizarea socială a comunităților Basarabi, bineînțeles în strânsă legătură cu inventarul funerar metalic.

Atunci când vine vorba de ceramica din spațiile funerare, trebuie văzut dacă nu cumva tumulul este privit drept "casa celor morți". Statutul social poate oferi explicații pentru bogăția inventarului funerar (atât ceramic cât și metalic) care reflectă un statut social superior. De exemplu, mormintele 1 și 2 din T1 de la Ostrovu Mare conțin ambele ceramică decorată (străchini invazate cu asocieri de ornamentare) dar ceea ce completează opinia de mai sus este numărul surprinzător de mare de podoabe (21 de brățări și un inel în M2) și de arme (nu mai puțin de trei cuțite de luptă în M1). Devine de înțeles atunci de ce vasele ceramice din necropolele Basarabi se remarcă prin bogăția decorului și nu neapărat a formelor.

Individualizarea unei elite militare a comunităților Basarabi reiese și din inventarul metalic al mormintelor și al depunerilor. Prezența protomelor aviforme, considerarea lor drept piese de harnașament (prin "înhămarea păsărilor" la care miniaturale încă din epoca bronzului dar și cazul reprezentat de carul de la Bujoru) au dus la opinia că aceste piese erau agățate la harnașamentul cailor pentru a produce zgomot în mers. Pieseile respective, alături de fragmentele de car de luptă din necropola de la Balta Verde, vin să accentueze ideea că la vârful elitei militare din Ha C (luptătorii înmormântați cu un bogat inventar funerar specific) puteau fi războinici ce foloseau carul de luptă, înarmați cu lance ca armă principală (sunt cele mai numeroase arme depuse în morminte).

Astfel stând lucrurile nu surprinde că la Desa, în premieră, au fost găsite nu mai puțin de trei vârfuluri de lance într-un mormânt de luptător. Faptul că la Desa au apărut podoabe inclusiv în mormintele de luptători ar trebui să schimbe regula prin care depozitele cu podoabe sunt asociate fie cu o persoană de sex feminin, fie sunt legate de o zeităte feminină, opinie exprimată în legătură cu tezaurul de la Hinova [DAVIDESCU, VULPE 2010, 151].

Standardizarea conținutului depozitelor și a inventarului metalic al mormintelor sugerează o semnificație destul de bine definită pentru aceste tipuri de piese, cel mai probabil piese de prestigiu, ele nefiind regăsite în toate mormintele (există morminte care au drept inventar funerar doar vase ceramice).

La final, mai adaug că nu m-am limitat doar la prezentarea și actualizarea descoperirilor aparținând civilizației perioadelor timpurie și mijlocie din prima epocă a fierului, în arealul stabilit. Demersul meu a dorit să arunce o lumină nouă (deși redusă) și asupra organizării sociale a comunităților respective.

Ca minusuri ale acestei lucrări, consider că a mai rămas suficient material arheologic nevalorificat dar nu am avut acces la toate instituțiile de depozitare, din motive obiective cum ar fi reorganizarea Muzeului Regiunii Porților de Fier, de exemplu. Un alt minus al lucrării este acela că procentul materialului arheologic inedit nu este atât de ridicat pe cât aș fi dorit iar cercetările personale de teren nu au fost atât de numeroase pentru perioada vizată. Aceste minusuri se doresc corectate ulterior, prin mai multe cercetări de teren și prin publicații.

Bibliografie

- AO, (S.N.)** – Arhivele Olteniei. (Serie Nouă) (Craiova)
- Adriatica** – Adriatica prehistorica et Antiqua (Zagreb)
- Apulum** – Apulum. Acta Musei Apulensis (Alba Iulia)
- Balcanica** – Balcanica - Annual of the Institute for Balkan Studies (Beograd)
- BAM** – Brukenthal Acta Musei (Sibiu)
- Banatica** – Banatica (Reșița)
- Be-JA** – Bulgarian e-Journal of Archaeology (Bulgaria)
- BerRGK** – Bericht Der Römisch-Germanischen Kommission (Frankfurt am Main)
- Buridava** – Buridava. Studii și materiale (Rm. Vâlcea)
- BCMI** – Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice (București)
- BCȘS** – Buletinul Cercurilor Științifice Studențești (Alba Iulia)
- CA** – Cercetări Arheologice (București)
- CCA** – Cronica Cercetărilor Arheologice din România (București)
- CAANT** – Cercetări Arheologice în Aria Nord-Tracă (București)
- CCDJ** – Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos (Călărași)
- Dacia, (N.S.)** – Dacia. Revue d'archéologie et d'histoire ancienne. (Nouvelle Série) (București)
- Danubius** – Danubius (Galați)
- Drobeta** – Drobeta. Seria Arheologie-Istorie (Drobeta-Turnu Severin)
- ESA** – Eurasia septentrionalis antiqua (Helsinki)
- Historica** – Historica (Craiova)
- IR** – Istoria Românilor (București)
- Litua** – Litua. Studii și Cercetări (Târgu Jiu)
- MCA** – Materiale și Cercetări Arheologice
- MemAnt** – Memoria Antiquitatis. Acta Musei Petrodavensis (Piatra-Neamț)
- Oltenia** – Oltenia. Studii și comunicări (Craiova)
- PBF** – Prähistorische Bronzefunde (Germania)
- Pontica** – Pontica (Constanța)
- RA, S.N.** – Revista Arheologică, Serie Nouă (Chișinău)
- SCGGG** – Studii și Cercetări de Geologie, Geografică și Geografie (București)
- SCIV(A)** – Studii și Cercetări de Istorie Veche (și Arheologie) (București)
- SMMIM** – Studii și materiale de muzeografie și istorie militară (București)
- SympThr** – Symposia Thracologica (București)
- Terra Sebus** – Terra Sebus. Acta Mvsei Sabasiensis (Sebeș)
- ThD** – Thraco-Dacica (București)
- Ailincăi 2015** - S.C. Ailincăi, Trăind cu morții. Însmormântări în așezările de la începutul epocii fierului între Balcani, Tisa și Nistru, Cluj-Napoca.
- Ailincăi et al. 2004-2005** – S. Ailincăi, A.V. Nicic, G. Jugănar, C. Dobrinescu, *Considerații privind realizarea decorului imprimat pe ceramica din prima epocă a fierului în spațiul nord-vest pontic*, Pontica, XXXVII-XXXVIII (2004-2005), p. 111-130.
- Alexandrescu et al. 1992** – E. Alexandrescu, C. Beldiman, C. Cîrciumaru, S.B. Mertens, *Cercetări arheologice în endocarstul din sudul Munților Vâlcan*, CA, IX, p. 29-34.
- Alexandrov et al. 2013** – S. Alexandrov, G. Ivanov, Tania Hristova, N. Kazashki, *The necropolis of the prehistoric Baley settlement (preliminary note on the results from the 2013 investigations)*, Be-JA, 3, p. 315-324.
- Alexandrov et al. 2016** – S. Alexandrov, G. Ivanov, Tanya Hristova, *The necropolis of Baley in Northwest Bulgaria and its significance for the end of the Bronze Age and the beginning of the Iron Age in the Lower Danube region*, în: Southeast Europe and Anatolia in prehistory Essays in honor of Vassil Nikolov on his 65th anniversary (ed. Krum Bacvarov, Ralf Gleser), Bonn, p. 439-456.
- Badea 1970** – L. Badea, *Terasele fluviatile din Oltenia*, SCGGG, XVII, nr. 1, p. 29-35.
- Badea et al. 1983** – L. Badea, P. Gâștescu, Valeria Velcea, Octavia Bogdan, I. Donișă, Ș. Dragomirescu, N. Florea, Gh. Niculescu, Ana Popova-Cucu, Al. Roșu, V. Sencu, *Geografia României, I. Geografia fizică*, București.
- Bader 1983** – T. Bader, *Evoluția fibulelor pe teritoriul României de la sfârșitul epocii bronzului până în perioada Hallstattului târziu*, ThD, IV, 1-2, p. 12-22.
- Bader 1991** – T. Bader, *Die Schweter in Rumänien*, PBF, IV, 8, Stuttgart.
- Bardașu 2002** – P. Bardașu, Studii de istorie, Râmnicu Vâlcea.

- Bratu 2010** – Olimpia Bratu, Depuneri de bronzuri între Dunărea mijlocie și Nistru între secolele XIII-VII a.Chr., București.
- Bălan 2012** – Liviu Gabriel Bălan, Așezări fortificate de la sfârșitul epocii bronzului și începutul primei epoci a fierului din regiunile carpato-dunărene, vol. I, Teză de doctorat (ms).
- Băracilă 1924** – A. Băracilă, *Antiquités pré- et protohistoriques des environs de Turnu-Severin*, Dacia, I, p. 280-296.
- Bâsceanu 2015-2016** – Marius Bâsceanu, *Considerations regarding The Early Iron Age fibulae discovered in Desa (2002-2016)*, Oltenia, XXII-XXIII, p. 22-38.
- Bâsceanu 2017** – Marius Cristian Bâsceanu, Necropola tumulară de tip Basarabi de la Desa (jud. Dolj) în contextul descoperirilor similare din regiunile învecinate, Teză de doctorat (ms), 2017.
- Bâsceanu 2018** – Marius Bâsceanu, *Early Iron Age fibulae from Desa – „Castravița” discovered in 2017 and 2018*. Oltenia, XXV, p. 89-96.
- Benga 2005** – Mihaela Benga, *Tipologia inventarului funerar din mormintele culturii Basarabi de pe teritoriul României*, BCȘS, 11, p. 55-91.
- Berciu 1934a** – D. Berciu, *O colecție de antichități din județul Romanați – Gh. Georgescu-Corabia*, BCMI, XXVII, p. 74-84.
- Berciu 1934b** – D. Berciu, *Ein hallstädtisches Brandgrab aus Balta-Verde*, ESA, IX, p. 165-174.
- Berciu 1937** – D. Berciu, Colecția de antichități Georgescu-Corabia, Caracal.
- Berciu 1942** – D. Berciu, *Noi descoperiri preistorice în județul Romanați*, A.O., 119-122, p. 1-11.
- Berciu 1952** – D. Berciu, *Șantierul Verbicioara*, SCIV, III, p. 141-190.
- Berciu 1953** – D. Berciu, *Catalogul Muzeului arheologic din Turnu Severin*, MCA, I, p. 589-691.
- Berciu 1959a** – D. Berciu, *Săpăturile de la Verbița*, MCA, V, p. 75-82.
- Berciu 1959b** – D. Berciu, *Săpăturile de la Verbița*, MCA, VI, p. 85-94.
- Berciu 1960** – D. Berciu, *Prima epocă a fierului*, în IR, I, București.
- Berciu 1961** – D. Berciu, *Die Verbicioara-kultur. Die Vorbericht über eine neue in Rumanien entdeckte bronzezeitliche Kultur*, Dacia, N.S., 5, p. 123-161.
- Berciu 1966** – D. Berciu, *Zorile istoriei în Carpați și la Dunăre*, București.
- Berciu 1981** – D. Berciu, *Buridava dacică*, București.
- Berciu et al. 1951** – D. Berciu, E. Comșa, S. Popescu-Ialomîța, *Șantierul arheologic Verbicioara-Dolj*, SCIV, II, 1, p. 229-248.
- Berciu et al. 1988** – D. Berciu, Mariana Iosifaru, S. Purice, P. Gherghe, *Descoperiri și însemnări de la Buridava Dacică*. VI, ThD, IX, 1-2, p. 171-180.
- Berciu, Comșa 1956** – D. Berciu, E. Comșa, *Săpăturile de la Balta Verde și Gogoșu (1949 și 1950)*, MCA, II, p. 251-490.
- Berciu, Petrescu-Dîmbovița 1960** – D. Berciu, M. Petrescu-Dîmbovița, Etapa mijlocie a destrămării orînduirii comunei primitive. Prima epocă a fierului, IR, I, p. 137-161.
- Bichir 1959** – Gh. Bichir, *Cercetări arheologice pe grindurile din apropierea comunei Cîrna (r. Gura Jiului, reg. Craiova)*, MCA, V, p. 275-282.
- Blăjan 1974** – M. Blăjan, *Descoperiri în epoca fierului în nord-estul Olteniei*, Apulum, XII, p. 559-568.
- Bondoc 2003-2005** – D. Bondoc, *Un disc de tip Vălcitrăn descoperit la Călărași (jud. Dolj)*, SCIVA, 54-56, p. 279-289.
- Bondoc 2007** – D. Bondoc, *Tezaurul Muzeului Olteniei Craiova*. Antichitatea, Craiova.
- Boroffka, Ridiche 2005** – N. Boroffka, Fl. Ridiche, *Der Gußformenfund von Plenița, Kreis Dolj*, în: T. Soroceanu (ed.), *Bronzefunde aus Rumänien*, II, Cluj-Napoca, p. 133-208.
- Calotoiu 2002** – Gh. Calotoiu, *Prima epocă a fierului în nordul Olteniei*.
- Calotoiu et al. 1987** – Gh. Calotoiu, I. Mocioiu, V. Marinoiu, *Mărturii arheologice în Gorj, Tg. Jiu*.
- Chicideanu 1981** – I. Chicideanu, *Săpăturile arheologice de la Călugăreni (jud. Gorj)*, MCA, XV, p. 103-107.
- Chicideanu 1986** – I. Chicideanu, *Zur Bronzezeit in Südwest Rumänien*. Dacia, N.S., 30.1-2, p. 7-47.
- Chicideanu 1992** – I. Chicideanu, *O descoperire de la începutul primei epoci a fierului la Cârna*, SCIVA, 43, 1, p. 49-54.
- Chicideanu, Gherghe 1983** – I. Chicideanu, P. Gherghe, *Săpăturile arheologice de la Călugăreni (jud. Gorj)*, MCA, XV, p. 103-107.
- Ciocea Safta 1996** – Elvira Ciocea Safta, *Necropola tumulară de pe Ostrovu Mare*, SCIVA, 47, 2, p. 159-190.
- Cîrciumaru 1996** – M. Cîrciumaru, *Paleoetnobotanica*. Studii în preistoria și protoistoria României, Iași.

- Coteț 1957** – P. Coteț, *Câmpia Olteniei*, București.
- Crăciunescu 1995** – G. Crăciunescu, *La culture Basarabi dans le département de Mehedinți*, ThD, XVI, 1-2, p. 139-150.
- Crăciunescu 1996a** – G. Crăciunescu, *Cultura Verbicioara în județul Mehedinți*, Drobeta, VII, p. 35-48.
- Crăciunescu 1996b** – G. Crăciunescu, *O sabie de bronz de la Ostrovul Mare*, Drobeta, VII, p. 55-58.
- Crăciunescu 1996c** – G. Crăciunescu, *La culture Basarabi dans le sud-ouest de l'Oltenie*, în: *Der Basarabi-Komplex in Mittel- und Südosteuropa. Kolloquium in Drobeta-Turnu Severin (7.-9. November 1996)*, Bukarest, p. 75-83.
- Crăciunescu 1997** – G. Crăciunescu, *Depozitul de bronzuri de la Mileni*, Drobeta, VIII, p. 25-29.
- Crăciunescu 1999** – G. Crăciunescu, *Decouvertes de l'age du Fer dans le sud-ouest de l'Oltenie*, în: *Le Djerdap - les Portes de Fer à la deuxième moitié du premier millenaire av. J. Ch. jusqu'aux guerres daciques: Kolloquium in Kladovo - Drobeta - Turnu Severin (September-October 1998)* (ed. M. Vasić), Beograd, p. 41-46.
- Crăciunescu 2003a** – G. Crăciunescu, *Descoperiri Basarabi în localitatea Rogova, jud. Mehedinți*, Banatica, 16, p. 273-286.
- Crăciunescu 2003b** – G. Crăciunescu, *Descoperiri arheologice în zona localității Orevița Mare, jud. Mehedinți*, Drobeta, XIII, p. 55-102.
- Crăciunescu 2004** – G. Crăciunescu, *Cultura Verbicioara în jumătatea vestică a Olteniei*, Craiova.
- Crăciunescu 2005a** – G. Crăciunescu, *Mărturii ale practicării metalurgiei și obiecte de metal în cadrul culturii Verbicioara*, Drobeta, XV, p. 57-101.
- Crăciunescu 2005b** – G. Crăciunescu, *Der Bronzefunde von Mileni, Kr. Mehedinți*, în: T. Soroceanu (ed.), *Bronzefunde aus Rumänien*, II, Cluj-Napoca, p. 209-217.
- Crăciunescu 2019** – G. Crăciunescu, *Metalurgia epocii bronzului în Oltenia*, Tg. Jiu.
- Davidescu 1981** – M. Davidescu, *Un tezaur de podoabe tracice descoperit la Hinova-Mehedinți*, ThD, II, p. 7-22.
- Davidescu 1984** – M. Davidescu, *Necropola tracică de la Hinova-Mehedinți*, SymphThr, I, p. 11.
- Davidescu, Vulpe 2010** – M. Davidescu, Al. Vulpe, *Necropola de incinerare de la Hinova, jud. Mehedinți*, Drobeta, XX, p. 117-179.
- Dumitrescu 1944** – Vl. Dumitrescu, *Dare de seamă asupra cercetărilor și săpăturilor din 1943*, în *Raport asupra activității științifice a Muzeului Național de Antichități în anii 1942 și 1943*, București, p. 85-86.
- Dumitrescu 1968** – Vl. Dumitrescu, *La nécropole tumulaire du premier âge du fer de Basarabi (Dép. de Dolj, Olténie)*, Dacia, N.S., XII, p. 177-260.
- Dumitrescu 1970** – Vl. Dumitrescu, *A propos de l'origine de l'ornementation excisée de la culture hallstattienne de Basarabi (Roumanie)*, Adriatica, 16, p. 235-241.
- Dumitrescu 1985** – Vl. Dumitrescu, *L'Art Préhistorique en Roumanie*, București.
- Filipović 2015a** – Dragana Filipović, *"Granaries" of Early Iron Age Kalakača, northern Serbia and the issue of archaeobotanical taphonomy*, în *Be-JA*, 5, p. 99-115.
- Filipović 2015b** – Dragana Filipović, *Crops and Wild Plants from Early Iron Age Kalakača, Northern Serbia: Comparing Old and New Archaeobotanical Data*, în *Balkanica*, XLVI, p. 7-31.
- Galbenu 1974** – Doina Galbenu, *Descoperiri arheologice întâmplătoare în jud. Mehedinți*, Drobeta, I, p. 257-264.
- Gherghe 1987** – P. Gherghe, *Câteva date despre cetatea geto-dacică de la Stoina, jud. Gorj*, ThD, VIII, 1-2, p. 139-143.
- Gherghe 1989** – P. Gherghe, *Așezarea geto-dacică de la Cernele-Craiova*, AO, S.N., 6, p. 42-53.
- Gherghe, Ridiche 2002-2003** – P. Gherghe, Fl. Ridiche, *Raport preliminar privind cercetările arheologice sistematice din punctul Castravița, localitatea Desa, jud. Dolj (campania 2003)*, Oltenia, 14, p. 16-33.
- Gherghe, Ridiche 2004a** – P. Gherghe, Fl. Ridiche, *Cercetările arheologice sistematice din punctele „Castravița” și „La Ruptură”, localitatea Desa, jud. Desa (campania 2001)*, Oltenia, 15, p. 13-22.
- Gherghe, Ridiche 2004b** – P. Gherghe, Fl. Ridiche, *Desa, com. Desa, jud. Dolj. Punct: Castravița*, CCA, campania 2003, București, p. 112-115.
- Gherghe, Ridiche 2005** – P. Gherghe, Fl. Ridiche, *Desa, com. Desa, jud. Dolj. Punct: Castravița, La Ruptură*, CCA, campania 2004, București, p. 137-141.
- Gherghe, Ridiche 2008** – P. Gherghe, Fl. Ridiche, *Desa, com. Desa, jud. Dolj. Punct: Castravița, La ruptură*, CCA, campania 2007, București, p. 130-132.

- Gherghe et al. 2002** – P. Gherghe, M. Nica, Fl. Ridiche, *Desa, com. Desa, jud. Dolj. Punct: La Ruptură, Castravița*, în CCA, campania 2001, București, p. 121-125.
- Ghinea 1998** – Doina Ghinea, Enciclopedia geografică a României. R-Z, vol. III, București.
- Ghinea 2002** – Doina Ghinea, Enciclopedia geografică a României, București.
- Gumă 1979** – M. Gumă, *Date noi privind descoperirile hallstattiene de la Gornea*, Banatica, V, p. 115-180.
- Gumă 1983** – M. Gumă, *Contribuții la cunoașterea culturii Basarabi în Banat*, Banatica, VII, p. 65-138.
- Gumă 1993** – M. Gumă, Civilizația primei epoci a fierului în sud-vestul României, București.
- Hänsel 1976** – B. Hänsel, Beiträge zur regionalen und chronologischen Gliederung der älteren Hallstattzeit an der unteren Donau, Bonn.
- Iancu et al. 1976** – M. Iancu, C. Herbst, I. Popovici, I. Ilie, Geografia (serie monografică) – culoarul transversal al Porților de Fier dunărene, București.
- Ielenicz 2007** – M. Ielenicz, România. Geografie fizică. vol. II, București.
- Ielenicz, Pătru 2005** – M. Ielenicz, Ileana Pătru, Geografia fizică a României, București.
- Ielenicz et al. 2011** – M. Ielenicz, Mioara Clius, Ileana Pătru-Stupariu, România. Subcarpații. vol. 4, București.
- Iosifaru 2011** – Mariana Iosifaru, *Situri arheologice din orașul Ocnele Mari, județul Vâlcea*, Buridava, IX, p. 82-94.
- Iosifaru et al. 2008** – Mariana Iosifaru, I. Tuțulescu, C.A. Tulugea, *Câteva considerații asupra celor două spade din bronz aflate în colecția Muzeului Județean Vâlcea*, BAM, III.1, p. 75-80.
- Lascu, Marinescu-Bîlcu 2003-2004** – C. Lascu, Silvia Marinescu-Bîlcu, *Noi date privind "depuneri" rituale în peșteri din Mehedinți*, Studii de Preistorie, 2, p. 207-213.
- László 1997** – A. László, *Despre originea, evoluția și cronologia primei epoci a fierului la Dunărea de Jos*, în: Prima epocă a fierului la Gurile Dunării și în zonele circumpontice (1993), Tulcea, p. 77-84.
- László 2010** – A. László, *Prima epocă a fierului. Perioada timpurie*, IR, I, p. 289-325.
- Lazăr 1999** – Simona Lazăr, *Ceramică hallstattiană timpurie din colecția Muzeului Olteniei*, Oltenia, 11, p. 26-32.
- Lazăr 2005** – Simona Lazăr, Cultura Vârtop în Oltenia, Craiova.
- Lazăr 2006** – Simona Lazăr, *Descoperiri funerare din Hallstattul târziu în Oltenia*, Drobeta, XVI, p. 179-191.
- Lazăr 2009** – Simona Lazăr, *Așezări de la sfârșitul epocii bronzului și începutul epocii fierului din sudul Olteniei*, AO, S.N., 23, p. 17-34.
- Lazăr 2010** – Simona Lazăr, *Începutul epocii fierului în zona Râmnicu Vâlcea*, SCIVA, 61, 1-2, p. 49-71.
- Lazăr 2011** – Simona Lazăr, *Sfârșitul epocii bronzului și începutul epocii fierului în sud-vestul României*, Craiova.
- Lazăr 2013** – Simona Lazăr, *Repere cronologice cu privire la Hallstattul mijlociu în Oltenia*, A.O., S.N., 27, p. 9-18.
- Luca 2006** – Sabin A. Luca, *Descoperiri arheologice din Banatul românesc: repertoriu*, Alba Iulia.
- Manea 2003** – C. Manea, *Locuirile sitului arheologic de la Rogova, județul Mehedinți*, Drobeta, XIII, 2003, p. 48-54.
- Marinescu, Munteanu 1984-1985** – Fl. Marinescu, D. Munteanu, *Cercetări în cetatea hallstattiană timpurie de la Grădiștea (jud. Vâlcea). Campania 1983*, SMMIM, 17-18, p. 125-136.
- Marinoiu et al. 1997** – V. Marinoiu, Gh. Calotoiu, Olimpia Bratu, *Spada de bronz de la Grui, județul Gorj*, Litua, VII, p. 50-54.
- Marinova et al 2012** – Elena Marinova, S. Tonkov, Elissaveta Bozikova, I. Vajsov, *Holocene anthropogenic landscapes in the Balkans: the paleobotanical evidence from southwestern Bulgaria*, Vegetation History and Archaeobotany, 21, p. 413-427.
- Măruia et al. 2011** – L. Măruia, D. Micle, A. Cîntar, A. Stăvilă, Lavinia Bolcu, Oana Borlea, M. Ardelean, ArheoGIS. Baza de date a siturilor arheologice cuprinse în Lista Monumentelor Istorice a județului Timiș. Rezultatele cercetărilor de teren, Cluj-Napoca.
- Medović 1978** – P. Medović, *Naselja starijeg gvozdenog doba u jugoslovenskom Podunavlju*, Beograd.
- Medović 1988** – Medović, P., *Kalakača. Naselje ranog gvozdenog doba*. Novi Sad: Muzej Vojvodine.
- Miu et al. 2012** – Georgeta Miu, D. Botezatu, Alexandra Comșa, Georgeta El Susi, *Ostrovul Corbului între km. fluviali 911-912. Analiză antropologică și arheozoologică*, București.
- Mödlinger 2013** – Marianne Mödlinger, *Star decoration on Late Bronze Age helmets, cups and decorated discs in central and south-eastern Europe*, în Arheološki vestnik 64, p. 65-101.
- Moisil 1911** – C. Moisil, *Privire asupra antichităților preistorice din România*, BCMI, IV, p. 83-94.

- Moisil 1926** – C. Moisil, *Repertoriu de localități istorice, preistorice ș.a. din județul Gorj*, AO, 24, V, p. 125-131.
- Morintz 1978** – S. Morintz, Contribuții arheologice la istoria tracilor timpurii, I, București.
- Morintz, Roman 1969** – S. Morintz, P. Roman, *Un nou grup hallstattian timpuriu în sud-vestul României – Insula Banului*, SCIV, 3, 20, p. 393-424.
- Moscalu 1981** – E. Moscalu, *Probleme ale culturii traco-geto-dacice din Oltenia*, Oltenia, 3, p. 17-25.
- Moscalu 1990** – E. Moscalu, *Noi materiale aparținând culturii tracice Basarabi de la Ostrovul Corbului (jud. Mehedinți)*, ThD, XI/1-2, p. 117-124.
- Moscalu, Beda 1988** – E. Moscalu, C. Beda, *Bujoru. Un tumul cu car-cazan votiv aparținând culturii Basarabi*, ThD, IX, 1-2, p. 23-47.
- Motzoi-Chicideanu 1999-2001** – I. Motzoi-Chicideanu, *Ein neuer Fund vom Beginn der Hallstattzeit aus der Kleinen Walachei*, Dacia, N.S., 43-45, p. 197-229.
- Motzoi-Chicideanu 2011** – I. Motzoi-Chicideanu, Obiceiuri funerare în epoca bronzului la Dunărea Mijlocie și Inferioară, București.
- Motzoi-Chicideanu et al.** – I. Motzoi-Chicideanu, Monica Șandor-Chicideanu, S. Oanță, *Cercetările arheologice din zona lacului Bistreț. Campaniile 1983–1996*, European Archaeology – online. Web: http://archaeology.ro/pagini/revista_EA_18.html
- Mozolics 1965-1966** – Amalia Mozolics, *Goldfunde des Depotfundhorizont von Hajdusamson*, BerRKG, 46-47, p. 1-67.
- Müller-Karpe 1959** – H. Müller-Karpe, Beiträge zur Chronologie der Urnenfelderzeit Nördlich und Südlich der Alpen, Römisch-Germanische Forschungen 22, Berlin.
- Nania, Holtei 1972** – I. Nania, Sever Holtei, *Depozitul de bronzuri de la Sacoți-Slătioara, județul Vâlcea*, Buridava, I, p. 173-192.
- Nălbitoru 2019** – Iulius-Alexandru Nălbitoru, Epoca bronzului mijlociu și târziu în bazinul Oltului Inferior, 2019.
- Necrasov, Cantemir 1983** – Olga Necrasov, P. Cantemir, *Studiul antropologic al scheletului hallstattian descoperit la Căzănești, jud. Vâlcea*, ThD, IV, 1-2, p. 96-99.
- Nestor 1933** – I. Nestor, *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien*, BerRGK, 22, p. 11-181.
- Nestor 1970** – I. Nestor (ed.), Istoria poporului român, București.
- Nica 1974** – M. Nica, *Complexul de tumuli hallstattieni de la Ieșelnița (jud. Mehedinți)*, Historica, 3, p. 7-42.
- Nica 1985** – M. Nica, *Descoperiri ale complexului cultural Boian V-Gumelnița în Oltenia*, AO, S.N., 4, p. 35-47.
- Nica 1987** – M. Nica, *Locuințe de tip Gîrla Mare și hallstattian descoperite în așezarea de la Ghidici*, ThD, 1-2, p. 16-38.
- Nica 1990** – M. Nica, *Câteva date despre cetatea hallstattiană timpurie de la Valea Rea (com. Brădești, jud. Dolj)*, SympThr, 8, p. 129-130.
- Nica 1995** – M. Nica, *Câteva date despre necropola și locuințele din așezările hallstattiene timpurii de la Ghidici, punctul "Balta Țarova" – județul Dolj*, CAANT, 1, p. 236-246.
- Nica, Rogozea 1995** – M. Nica, P. Rogozea, *Șantierul arheologic Ghidici, punctul "Balta Țarovei", campania 1994 (Le chantier archéologique Ghidici, le point "Balta Țarovei")*, CAANT, 1, p. 199-217.
- Nica, Lazăr 1997** – Marin Nica, Simona Lazăr, *Locuințe hallstattiene descoperite în așezările de la Ghidici, punctele Balta Țarovei I și II (jud. Dolj)*, CAANT, II, p. 87-112.
- Nica et al. 2001** – M. Nica, Fl. Ridiche, D. Bălțeanu, Simona Lazăr, *Cârcea, com. Coșoveni, jud. Dolj. Punct: Hanuri*, în CCA, campania 2000, București, p. 65-66.
- Nicolăescu-Plopșor 1923** – C.S. Nicolăescu-Plopșor, *Oltenia preistorică*, A.O., II, p. 373-378.
- Nicolăescu-Plopșor 1931** – C.S. Nicolăescu-Plopșor, *Institutul de Arheologie Olteană la al XV-lea congres de Anthropologie și Arheologie Preistorică*, A.O., 56-58, p. 403-410.
- Nicolăescu-Plopșor, Mateescu 1955** – C.S. Nicolăescu-Plopșor, C.N. Mateescu, *Șantierul arheologic Cerna-Olt*, SCIV, II, 6, p. 391-409.
- Oancea 1972** – Al. Oancea, *Depozitul de bronzuri de la Ghidici*, SCIV, 23, 4, p. 537-552.
- Oancea, Tătulea 1974** – Al. Oancea, C.M. Tătulea, *Depozitul de bronzuri de la Ghidici-addenda*, SCIV, 25, 2, p. 255-264.

- Palincaș 1996** – Nona Palincaș, *Valorificarea arheologică a probelor 14C din fortificația aparținând Bronzului târziu de la Popești, județul Giurgiu*, SCIVA, 47, 3, p. 239-288.
- Pătroi et al. 2021a** – C.N. Pătroi, Iharka Szücs-Csillik, Al. C. Beșliu, *The aligned prehistoric fortification system from Portărești*, Arheovest, IX2, Cluj Napoca, p. 631-655.
- Pătroi et al. 2021b** – C.N. Pătroi, Iharka Szücs-Csillik, Al. C. Beșliu, *Marea incintă circulară de la Portărești, U.A.T. Giurgița, județul Dolj, Oltenia*, XXVIII, Craiova, p. 19-66.
- Petre-Govora 1970** – Gh. Petre-Govora, *Descoperiri arheologice din epoca fierului în jud. Vâlcea*, MCA, IX, p. 466-489.
- Petre-Govora 1983** – Gh. Petre-Govora, *Un orizont hallstattian timpuriu în nord-estul Olteniei*, ThD, IV, 1-2, p. 85-95.
- Petre-Govora 1995** – Gh. Petre-Govora, *O preistorie a nord-estului Olteniei*, Rm. Vâlcea.
- Petrescu-Dîmbovița 1977** – M. Petrescu-Dîmbovița, *Depozitele de bronzuri din România*, București.
- Popa 2015** – C.I. Popa, *În căutarea identității unei lumi. Cultura Coțofeni - între hățișul terminologic și practica „expunerii arheologice”*, Terra Sebus, 7, p. 11-58.
- Popilian et al. 1979** – Gh. Popilian, M. Nica, C. Tătulea, *Raport asupra cercetărilor arheologice de la Locusteni, (județul Dolj)*, MCA, XIII, p. 207-213.
- Popilian, Nica 1998** – Gh. Popilian, Marin Nica, Gropșani – Monografie arheologică, București.
- Posea 2005** – Gr. Posea, *Geomorfologia României: reliefuri, tipuri, geneză, evoluție, regionale*, București.
- Rădoescu, Hortopan 2019** – C.L. Rădoescu, D. Hortopan, *Repertoriul arheologic al județului Gorj, Brăila*.
- Ridiche 2001** – Fl. Ridiche, *Noi date privind cunoașterea culturii Verbicioara (partea a II-a)*, Oltenia, XIII, p. 33-63.
- Ridiche 2008** – Fl. Ridiche, *Raport arheologic. Localizare geografică sit arheologic. Locație: comuna Giurgița, sat Portărești – extravilan. Punct: “La Cetățuia”, “La Dârvari”. UAT – comuna Giurgița – județul Dolj. Craiova*.
- Roeder 1997** – M. Roeder, *Zur Bedeutung der im Basarabi-Stil verzierten Keramik. Heiligtümer in der Hallstattzeit*, în: Chronos. Beiträge zur prähistorischen Archäologie zwischen Nord- und Südosteuropa. Festschrift für Bernhard Hänsel, Leidorf, p. 601-618.
- Roman, Dodd-Oprițescu 2008** – P. Roman, Ann Dodd-Oprițescu, *Ostrovul Corbului între km. Fluviali 911-912. Morminte și unele așezări preistorice*, București.
- Rusu 1963** – M. Rusu, *Die Verbreitung der Bronzehorte in Transsilvanien vom Ende der Bronzezeit in die mittlere Hallstattzeit*, Dacia, N.S., VII, p. 177-210.
- Rusu 1990** – M. Rusu, *Coifuri de bronz transilvănene din Hallstatt A-B*, ThD, 11, p. 69–78.
- Sana et al. 2016a** – D. V. Sana, V. Marinoiu, Ș. V. Georgescu, P. Colțeanu, *Date preliminare privind cercetările arheologice preventive din anul 2015 în siturile de pe “Varianta de ocolire a municipiului Târgu Jiu”, județul Gorj*, Litua, XVIII, p. 157-210.
- Sana et al. 2016b** – D. V. Sana, V. Marinoiu, Ș. V. Georgescu, *Locuri. Oameni. Lucruri: arheologie preventivă pe varianta ocolitoare a municipiului Târgu Jiu*, Editura Mega, Cluj-Napoca.
- Schuster 2014** – C. Schuster, *Cu privire la uneltele din lut ars folosite la decorarea ceramicii complexului Basarabi*, Litua, XVI, p. 47-58.
- Schuster, Tuțulescu 2011** – C. Schuster, I. Tuțulescu, *Some remarks about the tools used for obtaining salt in prehistory in Northern Oltenia*, CCDJ, XXVIII, p. 139-152.
- Schuster et al. 2012a** – C. Schuster, I. Tuțulescu, I. Dumitrescu, *Câteva gânduri cu privire la exploatarea sării în nord-estul Olteniei. Din preistorie și până în epoca modernă*, Angvstia, 14, p. 261-270.
- Schuster et al. 2012b** – C. Schuster, I. Tuțulescu, I. Dumitrescu, *Zum Salz im Nordosten Olteniens (Rumänien) in der Vorgeschichte bis ins Mittelalter. Eine Einführung*, în Salt and Gold: The Role of Salt in Prehistoric Europe, Provadia – Veliko Tarnovo, p. 201-212.
- Shalganova 1994** – T. Shalganova, *Die Auftreten der kannelierten Keramik und der Übergang von Spätbronzezeit zur frühen Eisenzeit im Nordwestbulgarien*, în: The Early Hallstatt Period (1200–700 BC) in South-Eastern Europe (eds. H. Ciugudean, N. Boroffka), Alba Iulia, p. 185–196.
- Shalganova 1995** – T. Shalganova, *The Lower Danube incrustated pottery culture.*, în: Prehistoric Bulgaria. Monographs in World Archaeology 22 (eds. D. Bailey, I. Panayotov), Medison, Wisconsin, p. 291–309.
- Stoica, Cioană 1975** – O. Stoica, V. Cioană, *Un depozit de bronzuri descoperit la Maglavit*, SCIVA, 26, 4, p. 561-565.

- Stîngă 1980** – I. Stîngă, *Cercetări arheologice în insula Ostrovul Mare – Porțile de fier II – comuna Gogoșu, Mehedinți, Drobeta, IV*, p. 117-124.
- Stîngă 1986** – I. Stîngă, *Repertoriul arheologic al zonei hidrocentralei Porțile de Fier II, jud. Mehedinți*, MCA, XVI, p. 9-15.
- Stratan, Vulpe 1977** – I. Stratan, Al. Vulpe, *Der Hügel von Susani*, PZ, 52/1, p. 28-60.
- Șandor-Chicideanu 2003** – Monica Șandor-Chicideanu, *Cultura Țuto Brdo - Gârla Mare. Contribuții la cunoașterea epocii bronzului la Dunărea Mijlocie și Inferioară, Cluj-Napoca*.
- Șandor-Chicideanu 2017** – Monica Șandor-Chicideanu, *Figurine zoomorfe din bronz și lut din zona lacului Bistreț, jud. Dolj, Apulum, LIV*, p. 263-280.
- Șandor-Chicideanu, Constantinescu 2019** – Monica Șandor-Chicideanu, Mihai Constantinescu, *Necropola din epoca bronzului de la Plosca, Cluj-Napoca*.
- Tanțău et al. 2009** – I. Tanțău, M. Reille, J-L de Beaulieu, Sorina Farcaș, S. Brewer, *Holocene vegetation history in Romanian Subcarpathians*, Quaternary Research, 72, Washington, p. 164-173.
- Tasić 1971** – N. Tasić, *The Bosut Group of the Basarabi Complex and Thraco-Cimmerian Finds in Yugoslav Region along the Danube in Central Balkans*, Balcanica, II, p. 26-67.
- Tătulea 1982** – C.M. Tătulea, *Cercetări în așezarea hallstattiană timpurie de la Portărești, jud. Dolj*, ThD, 3, p. 121-133.
- Tătulea 1983** – C.M. Tătulea, *Săpăturile din așezarea hallstattiană timpurie de la Portărești (jud. Dolj)*, MCA XV, p. 149-154.
- Terteci 2017a** – Carol Terteci, *Posibile înmormântări în așezări din prima epocă a fierului în zona orașului Râmnicu Vâlcea*, în: O viață dedicată arheologiei și patrimoniului. In honorem Done Șerbănescu (ed. Cristian Schuster, Theodor Zavalaș, Alexandru Morintz), p. 169-179.
- Terteci 2017b** – Carol Terteci, *Notă cu privire la vasele ceramice ale fenomenului Basarabi din Oltenia*, Litua, XIX, p. 184-196.
- Terteci 2018a** – Carol Terteci, *Overview on the habitat of Early Iron Age communities between the Southern Carpathians, the Olt river and the Danube*, Litua, XX, p. 131-143.
- Terteci 2018b** – Carol Terteci, *Un aspect cultural aparte al etapei timpurii a primei epoci a fierului din Oltenia subcarpatică – grupa Râureni. Date privind vasele ceramice*, Buridava, XIII, p. 27-37.
- Tomescu 1998-2000** – M. Tomescu, *Holocenul - date cronologice și climatice*, CA, XI, 1, p. 235-270.
- Tudor 1974** – D. Tudor, *Sucidava, Craiova*.
- Tulugea 2013** – C.A. Tulugea, *Preistoria Nordului Olteniei, Râmnicu Vâlcea*.
- Tuțulescu 2016** – I. Tuțulescu, *Perioada de tranziție spre epoca bronzului în zona deluroasă și montană a Olteniei, Tg. Jiu*.
- Tuțulescu 2021** – I. Tuțulescu, *Manifestări timpurii ale bronzului în zona deluroasă și montană a Olteniei, Râmnicu Vâlcea*.
- Valamoti et al. 2017** – Soultana Maria Valamoti, Evgenia Gkatzogia, Ivanka Hristova, Elena Marinova Wolff, *Iron Age Cultural Interactions, Plant Subsistence and Land Use in Southeastern Europe Inferred from Archaeobotanical Evidence of Greece and Bulgaria*, în: S. Gimatzidis, M. Pieniazek, S. Mangaloglu-Votrubă (eds), *Archaeology across Frontiers and Borderlands. Fragmentation and Connectivity in the North Aegean and the central Balkans from Bronze to Iron Age*, Viena, p. 1-23.
- Vasić 1996** – R. Vasić, *Quelques considérations sur le terme „Basarabi”*, în: *Der Basarabi-Komplex in Mittel- und Südosteuropa. Kolloquium in Drobeta-Turnu Severin (7.-9. November 1996)*, Bukarest, p. 15-22.
- Vulpe 1962** – Al. Vulpe, *Traci și iliri la sfârșitul primei epoci a fierului în Oltenia*, SCIV, XIII, 2, p. 307-324.
- Vulpe 1965** – Al. Vulpe, *Zur Mittleren Hallstattzeit in Rumänien (Die Basarabi-Kultur)*, Dacia N.S., IX, p. 105-132.
- Vulpe 1970** – Al. Vulpe, *Archäologische Forschungen und Historische Betrachtungen über das 7 bis 5 jh. im Donau-Karpatenraum (Cercetări arheologice și interpretări istorice privind secolul VII-V î. Hr. în spațiul carpato-dunarean)*, MemAnt, II, p. 115-213.
- Vulpe 1979** – Al. Vulpe, *Cu privire la cronologia grupului cultural Ferigile*, Danubius, 8-9, p. 93-121.
- Vulpe 1986** – Al. Vulpe, *Zur Entstehung der Geto-Dakischen Zivilisation. Die Basarabi-Kultur. I*, Dacia, N.S., XXX, p. 49-90.
- Vulpe 1990** – Al. Vulpe, *Die Kurzschwerter, Dolche und Streitmesser der Hallstattzeit in Rumänien*, PBF, VI, 9, München, p. 106-120.
- Vulpe 1997** – Al. Vulpe, *Tezaurul de la Perșinari. O nouă prezentare*, CCDJ, 15, p. 265-301.

Vulpe 2013 – Al. Vulpe, *Istorie și arheologie sau arheologie și istorie: Prima epocă a fierului în România* (discurs de recepție susținut în 15 mai 2013 în Aula Academiei Române, <http://www.academiaromana.ro/com2013/doc/d0515-AcadAlVulpeDiscursReceptie.doc>).

Vulpe 2014 – Al. Vulpe, *Transformări culturale la sfârșitul epocii bronzului în sud-vestul spațiului carpato-dunărean*, A.O., S.N., 28, p. 7-16.

Vulpe et al. 2000 – Al. Vulpe, Al. Bădescu, R. Băjenaru, C. Fântâneau, *Obislavu, com. Grădiștea, jud. Vâlcea, Punct: Dealul Muierii*, CCA, 68, nr. 95.

Zanoci 2015 – A. Zanoci, *Tipologia și evoluția zidurilor din piatră ale fortificațiilor hallstattiene târzii din spațiul tiso-nistrean*, RA, S.N., XI, 1-2, p. 68-81.

BAZE DE DATE

1. Sistemul de inventariere a siturilor arheologice din județul Vâlcea – bază de date offline realizată de Vanderlay și Muzeul Județean Vâlcea.
2. <http://cimec.ro/Baze-date-online.html> - conține RAN - Repertoriul arheologic național; ACERA - Sistemul de Administrare a Cercetărilor Arheologice din România; CRONICA - Baza de date a cercetărilor arheologice din România (1983 - la zi). Rapoarte preliminare de cercetare arheologică; diverse publicații de arheologie digitizate.

Anexe

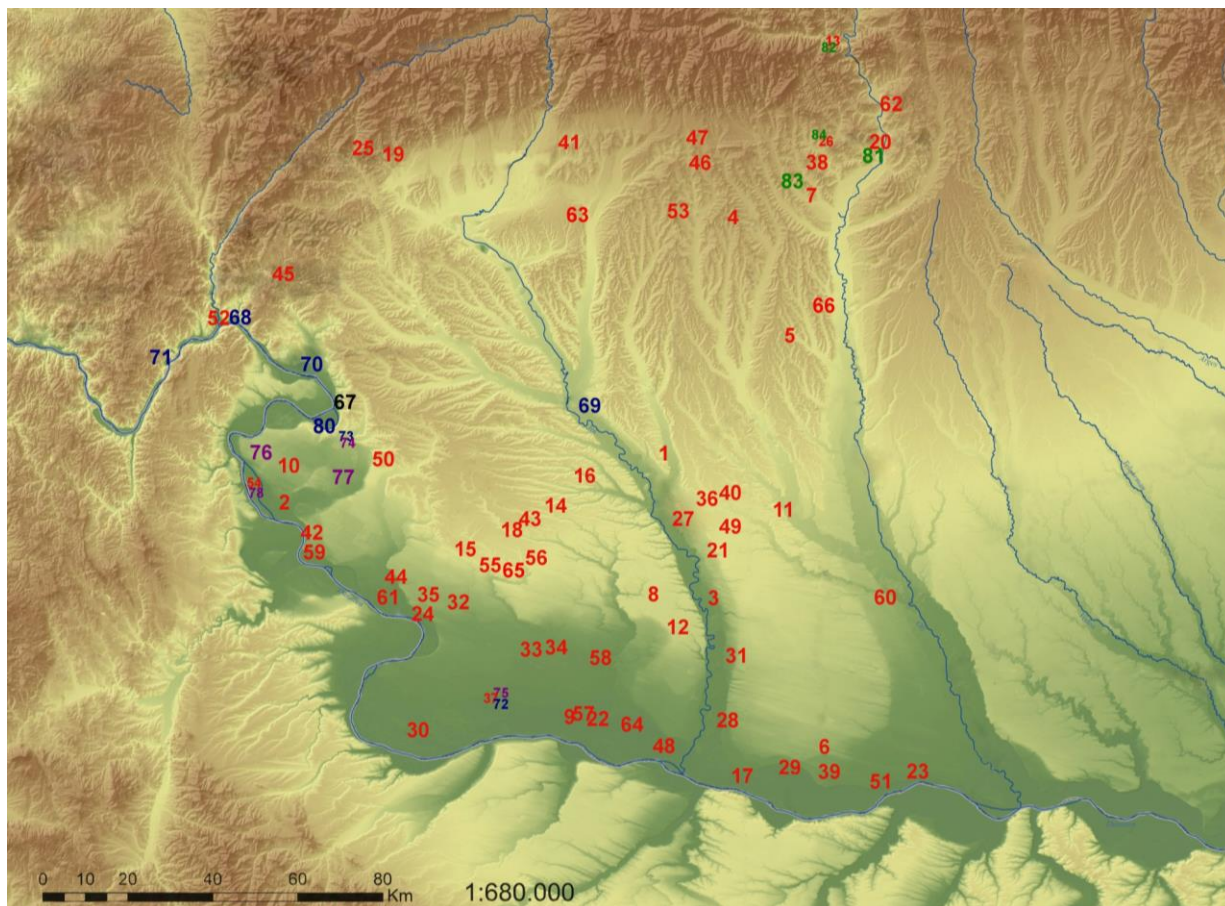
Lista hărților

Harta 1	Hallstatt timpuriu. Harta descoperirilor de tip Vârtop, Hinova, Râureni I, Insula Banului, Gornea-Kalakača
Harta 2	Hallstatt mijlociu. Harta descoperirilor de tip Basarabi

Lista planșelor

Pl. I-V	Grupul Vârtop. Bistreț- <i>La Nea Vasile Feraru</i> , jud. Dolj
Pl. VI-XIII	Grupul Vârtop. Ghidici- <i>Balta Țarova I</i> , jud. Dolj
Pl. XIV	Grupul Vârtop. Ghidici- <i>Balta Țarova II</i> , jud. Dolj
Pl. XV	Grupul Vârtop. Căzănești- <i>Săveasca</i> , jud. Vâlcea, Copăcelu- <i>Str. Ghiocilor</i> , jud. Vâlcea
Pl. XVI-XXIV	Necropola de la Baley, Bulgaria
Pl. XXV	Necropola de la Baley, Bulgaria. Datări C14
Pl. XXVI-XXXII	Depozitul de la Sacoți, jud. Vâlcea
Pl. XXXIII	Depozitul de la Sacoți, jud. Vâlcea. Spadele de la Zăvideni și Bătășani, jud. Vâlcea. Ceramică asociată cu spada de la Bătășani.
Pl. XXXIV-XXXVII	Grupa Râureni. Necropola de la Râureni, jud. Vâlcea
Pl. XXXVIII	Grupa Râureni. Necropola de la Râureni. Descoperiri izolate: Țeica; Teiușu, jud. Vâlcea
Pl. XXXIX	Grupa Râureni. Descoperiri izolate, Brezoi- <i>Podul lui Lazăr</i> , jud. Vâlcea
Pl. XL-LI	Necropola de la Hinova, jud. Mehedinți
Pl. LII-LXIII	Grupul Insula Banului. Insula Banului, jud. Mehedinți
Pl. LXIV	Grupul Gornea - Kalakača. Rogova, jud. Mehedinți
Pl. LXV-LXVI	Grupul Gornea - Kalakača. Ghidici- <i>Balta Țarova I</i> , jud. Dolj
Pl. LXVII-LXIX	Fenomenul cultural Basarabi. Catalog tipuri de vase ceramice. Principalele tipuri de vase decorate și zona cea mai utilizată pentru decor
Pl. LXX-LXXII	Fenomenul cultural Basarabi. Tehnici de ornamentare
Pl. LXXIII-LXXIV	Fenomenul cultural Basarabi. Elemente și compoziții decorative
Pl. LXXV	Fenomenul cultural Basarabi. Vase bitronconice
Pl. LXXVI	Fenomenul cultural Basarabi. Căni
Pl. LXXVII-LXXX	Fenomenul cultural Basarabi. Cești
Pl. LXXXI-LXXXIX	Fenomenul cultural Basarabi Străchini și castroane cu marginea invazată
Pl. XC-XCI	Fenomenul cultural Basarabi. Străchini și castroane cu marginea evazată și dreaptă
Pl. XCII	Fenomenul cultural Basarabi. Vase ceramice cu picior
Pl. XCIII	Fenomenul cultural Basarabi. Borcane
Pl. XCIV	Fenomenul cultural Basarabi. Drăgoieni- <i>Stația de asphalt</i> , jud. Gorj
Pl. XCV	Fenomenul cultural Basarabi. Toarte
Pl. XCVI	Fenomenul cultural Basarabi. Localizarea tumulilor de la Desa- <i>Castravița</i> , jud. Dolj
Pl. XCVII	Fenomenul cultural Basarabi. Desa- <i>Castravița</i> , jud. Dolj, T1/M1
Pl. XCVIII	Fenomenul cultural Basarabi. Desa- <i>Castravița</i> , jud. Dolj, T1/M2; T1/M3
Pl. XCIX	Fenomenul cultural Basarabi. Desa- <i>Castravița</i> , jud. Dolj, T1/M5-M6
Pl. C	Fenomenul cultural Basarabi. Desa- <i>Castravița</i> , jud. Dolj, T1/M7; T1/M8; T1/M9
Pl. CI	Fenomenul cultural Basarabi. Desa- <i>Castravița</i> , jud. Dolj, T1/M10
Pl. CII	Fenomenul cultural Basarabi. Desa- <i>Castravița</i> , jud. Dolj, T2/M1-M2; T2/M1; T2/M2
Pl. CIII	Fenomenul cultural Basarabi. Desa- <i>Castravița</i> , jud. Dolj, T2/M3
Pl. CIV	Fenomenul cultural Basarabi. Desa- <i>Castravița</i> , jud. Dolj, T2/M4; T2/M5; T2 – descoperiri izolate
Pl. CV-CVII	Fenomenul cultural Basarabi. Desa- <i>Castravița</i> , jud. Dolj, T2 – descoperiri izolate
Pl. CVIII	Fenomenul cultural Basarabi. Desa- <i>Castravița</i> , jud. Dolj, T3/M1; T3/M3; T3/M5; T3/M6; T3/M7; T3/M8
Pl. CIX-CX	Fenomenul cultural Basarabi. Desa- <i>Castravița</i> , jud. Dolj, T3 – descoperiri izolate
Pl. CXI	Fenomenul cultural Basarabi. Desa- <i>Castravița</i> , jud. Dolj, T3 – descoperiri izolate; Complexul funerar 3 (CF3)
Pl. CXII	Fenomenul cultural Basarabi. Desa- <i>Castravița</i> , jud. Dolj, T4/M1; T4/M2

Pl. CXIII	Fenomenul cultural Basarabi. Desa- <i>Castravița</i> , jud. Dolj, T4/M2
Pl. CXIV	Fenomenul cultural Basarabi. Desa- <i>Castravița</i> , jud. Dolj, T4/M3; T4/M6
Pl. CXV	Fenomenul cultural Basarabi. Desa- <i>Castravița</i> , jud. Dolj, T4/M7; T4/M8; T4/M9
Pl. CXVI	Fenomenul cultural Basarabi. Desa- <i>Castravița</i> , jud. Dolj, T4 – descoperiri izolate
Pl. CXVII	Fenomenul cultural Basarabi. Desa- <i>Castravița</i> , jud. Dolj, T6/M1; T6/M2; T7; T7/M2; T7/M6; T7/M4; T7/M5; T8/M1
Pl. CXVIII	Fenomenul cultural Basarabi. Desa- <i>Castravița</i> , jud. Dolj, T8/M2
Pl. CXIX	Fenomenul cultural Basarabi. Desa- <i>Castravița</i> , jud. Dolj, T8/M3; T8/M4; T8
Pl. CXX	Fenomenul cultural Basarabi. Desa- <i>Castravița</i> , jud. Dolj, T8 – descoperiri izolate; T9
Pl. CXXI	Fenomenul cultural Basarabi. Desa- <i>Castravița</i> , jud. Dolj, T9/M1
Pl. CXXII	Fenomenul cultural Basarabi. Desa- <i>Castravița</i> , jud. Dolj, T10/M1
Pl. CXXIII	Fenomenul cultural Basarabi. Desa- <i>Castravița</i> , jud. Dolj, T10/M1; CPF1
Pl. CXXIV	Fenomenul cultural Basarabi. Desa- <i>Castravița</i> , jud. Dolj, T11; Descoperiri izolate din zona tumulilor
Pl. CXXV	Fenomenul cultural Basarabi. Depozitul de la Ghidici. Diadema de la Izvoru Bârzii.
Pl. CXXVI	Fenomenul cultural Basarabi. Rogova- <i>La Cazărmi</i> .

Grupul Vârtop: 1 - Almăjel (Dolj), 2 - Balta Verde (Mehedinți), 3 - Bădoși (Dolj), 4 - Bălaci (Vâlcea), 5 - Bătășani (Vâlcea), 6 - Bârca? (Dolj), 7 - Bârsești (Vâlcea), 8 - Belcinu (Dolj), 9 - Bistreț (Dolj), 10 - Bistrețu (Mehedinți), 11 - Bojoiu (Dolj), 12 - Booveni (Dolj), 13 - Brezoi (Vâlcea), 14 - Carpen? (Dolj), 15 - Castrele Traiane? (Dolj), 16 - Căciulatu? (Dolj), 17 - Călărași (Dolj), 18 - Călugărei (Dolj), 19 - Călugăreni (Dolj), 20 - Căzănești (Vâlcea), Copăcelu (Vâlcea), 21 - Cârcea (Dolj), 22 - Cârna (Dolj), 23 - Celei (Olt), 24 - Cetate (Dolj), 25 - Cloșani (Mehedinți), 26 - Cosota (Vâlcea), Gura Suhașului (Vâlcea), 27 - Craiova (Dolj), 28 - Damian (Dolj), 29 - Dăbuleni (Dolj), 30 - Desa (Dolj), 31 - Dobrești? (Dolj), 32 - Dobridor? (Dolj), 33 - Galicea Mare? (Dolj), 34 - Galiciuica? (Dolj), 35 - Gemeni? (Mehedinți), 36 - Ghercești? (Dolj), 37 - Ghidici (Dolj), 38 - Govora Sat (Vâlcea), 39 - Grojdibodu (Olt), 40 - Gropșani (Olt), 41 - Grui (Gorj), 42 - Gruia (Mehedinți), 43 - Gubaucea? (Dolj), 44 - Izâmșa (Mehedinți), 45 - Jupânești (Mehedinți), 46 - Mateești (Vâlcea), 47 - Milostea (Vâlcea), 48 - Nedeia (Dolj), 49 - Nichitoaia (Dolj), 50 - Orevița Mare (Mehedinți), 51 - Orlea (Olt), 52 - Orșova (Mehedinți), 53 - Obislavu (Vâlcea), 54 - Ostrovu Mare (Mehedinți), 55 - Plenița (Dolj), 56 - Plopșor (Dolj), 57 - Plosca (Dolj), 58 - Portărești (Dolj), 59 - Pristol (Mehedinți), 60 - Reșca (Olt), 61 - Salcia (Mehedinți), 62 - Sânbotin? (Vâlcea), 63 - Socu (Gorj), 64 - Săpata (Dolj), 65 - Vârtop (Dolj), 66 - Zăvideni (Vâlcea), 86 - Drăgoieni (Gorj).

Grupa Hinova: 67 - Hinova (Mehedinți)

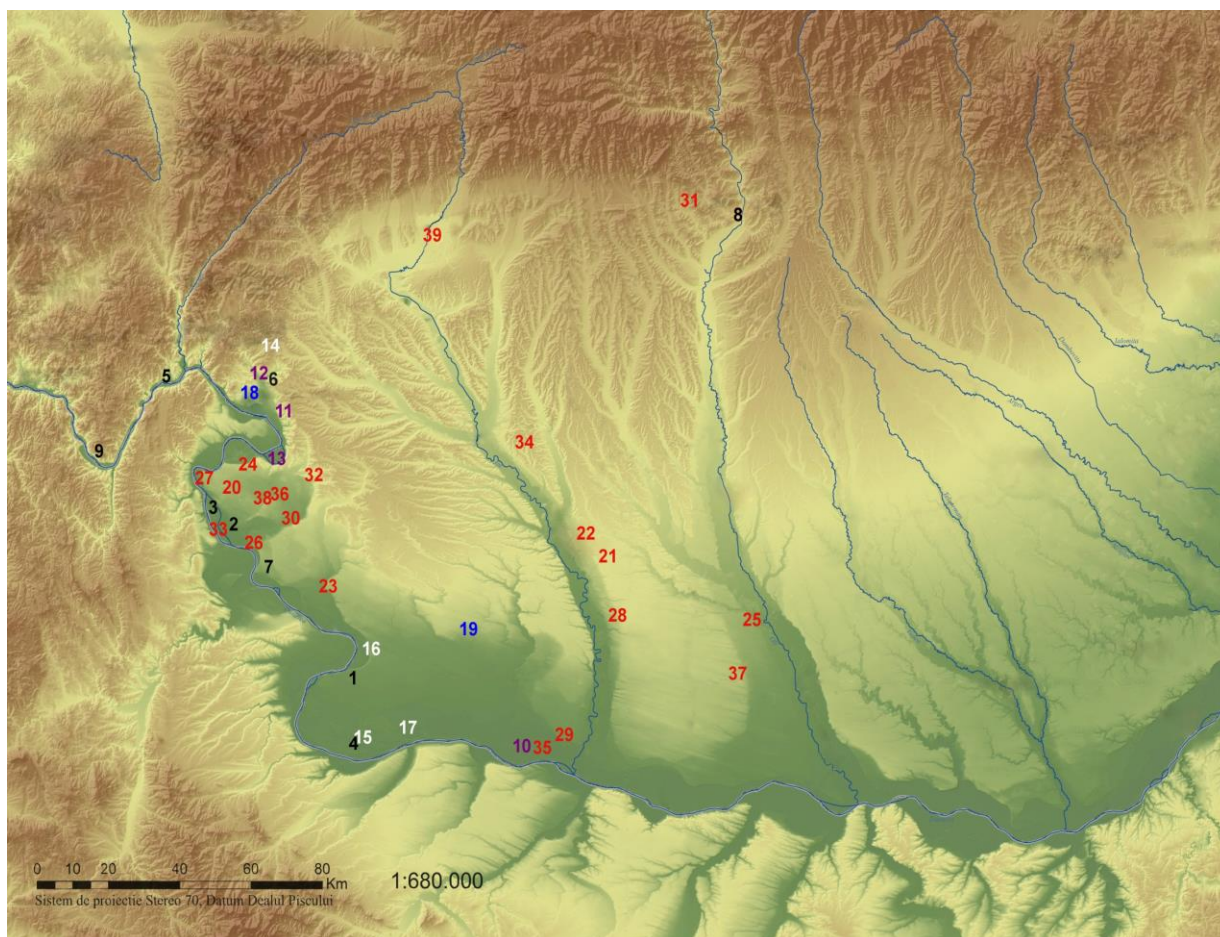
Grupul Insula Banului: 68 - Insula Banului (Mehedinți), 69 - Brădești (Dolj), 70 - Drobeta Turnu Severin (Mehedinți), 71 - Dubova (Mehedinți), 72 - Ghidici (Dolj), 73 - Rogova (Mehedinți), 80 - Ostrovu Corbului (Mehedinți), 85 - Drăgoieni (Gorj).

Grupul Gornea-Kalakača: 74 - Rogova (Mehedinți), 75 - Ghidici (Dolj), 76 - Izvoru Frumos (Mehedinți), 77 - Nicolae Bălcescu (Mehedinți), 78 - Ostrovu Mare (Mehedinți), 79 - Puținei (Mehedinți).

Grupa Răureni I:

81 - Răureni (Vâlcea), 82 - Brezoi (Vâlcea), 83 - Teiușu (Vâlcea), 84 - Țeica (Vâlcea).

Harta 1. Hallstatt timpuriu. Harta descoperirilor de tip Vârtop, Hinova, Răureni I, Insula Banului, Gornea-Kalakača

Necropole:

1 - Basarabi (Dolj), **2** - Balta Verde (Mehedinți), **3** - Ostrovu Mare (Mehedinți), **4** - Desa (Dolj), **5** - Eșelnița (Mehedinți), **6** - Puținei (Mehedinți), **7** - Gruia? (Mehedinți), **8** - Râmnicu Vâlcea (Vâlcea), **9** - Svinița (Mehedinți).

Morminte:

10 - Cârna (Dolj), **11** - Cerneți (Mehedinți), **12** - Izvoru Bârzii (Mehedinți), **13** - Ostrovul Corbului (Mehedinți).

Depozite:

14 - Bâlvănești (Mehedinți), **15** - Desa (Dolj), **16** - Hunia (Mehedinți), **17** - Ghidici (Dolj).

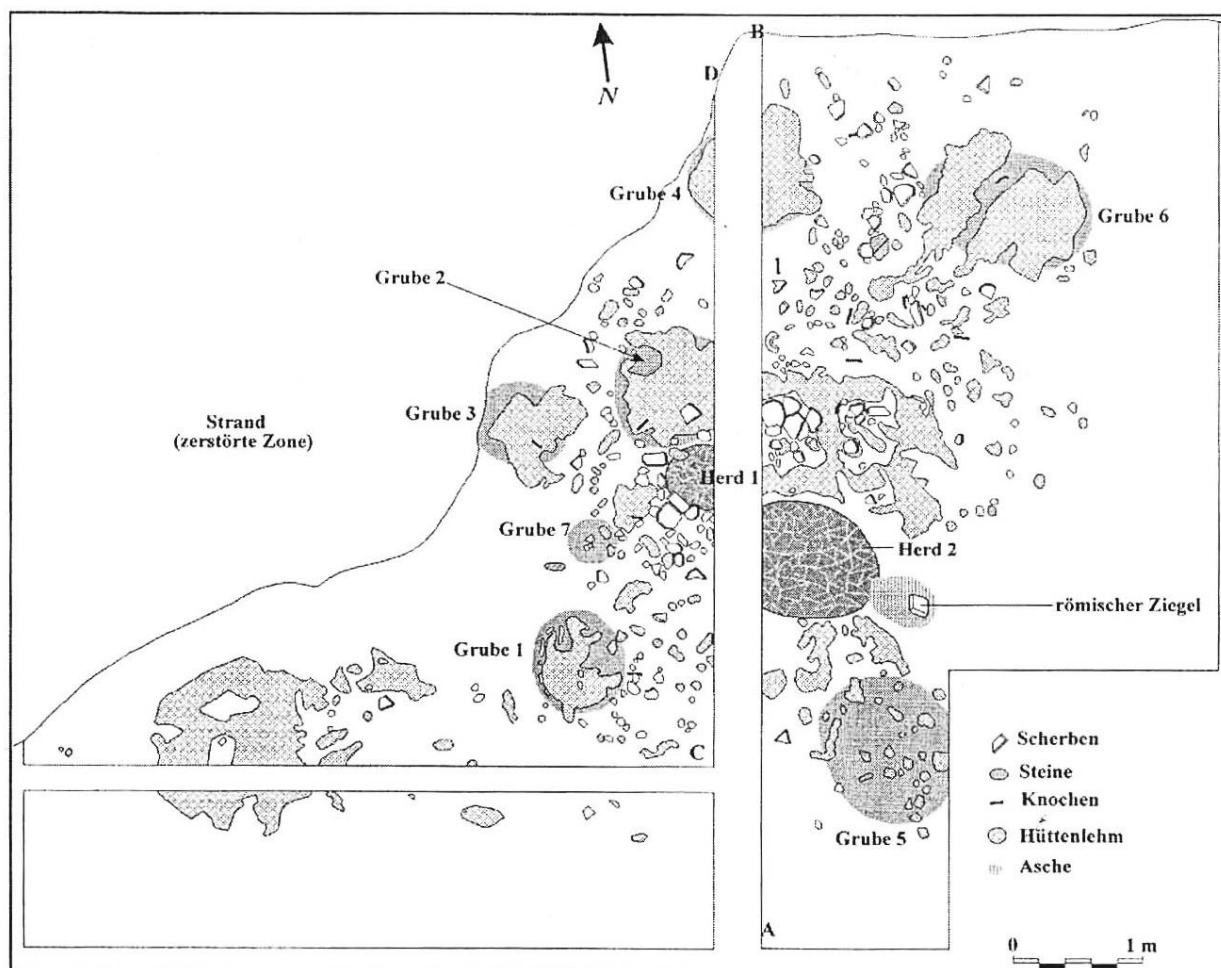
Gropi cultice:

18 - Breznița de Ocol (Mehedinți), **19** - Verbița (Dolj).

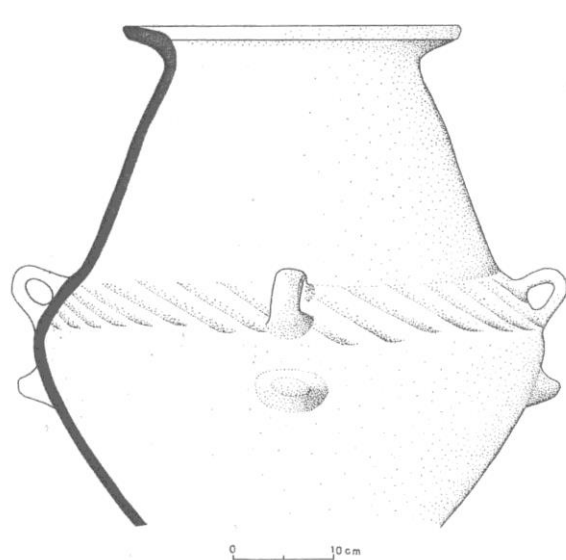
Așezări:

20 - Bistrețu (Mehedinți), **21** - Cârcea (Dolj), **22** - Cernele (Dolj), **23** - Cujmir (Mehedinți), **24** - Devesel (Mehedinți), **25** - Fărcașele (Olt), **26** - Izvoarele (Mehedinți), **27** - Izvoru Frumos (Mehedinți), **28** - Locusteni (Dolj), **29** - Nedeia (Dolj), **30** - Nicolae Bălcescu (Mehedinți), **31** - Cosota (Vâlcea), **32** - Orevița Mare (Mehedinți), **33** - Ostrovu Mare (Mehedinți), **34** - Păișani (Dolj), **35** - Plosca (Dolj), **36** - Rogova (Mehedinți), **37** - Vlădila (Olt), **38** - Vânjuleț (Mehedinți), **39** - Drăgoieni (Gorj).

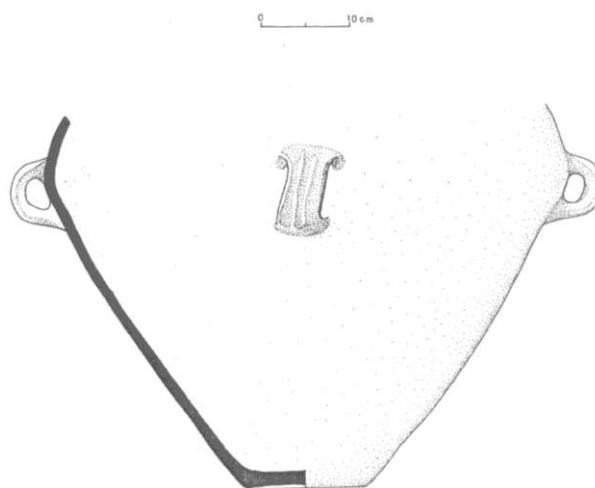
Harta 2. Hallstatt mijlociu. Harta descoperirilor de tip Basarabi

1

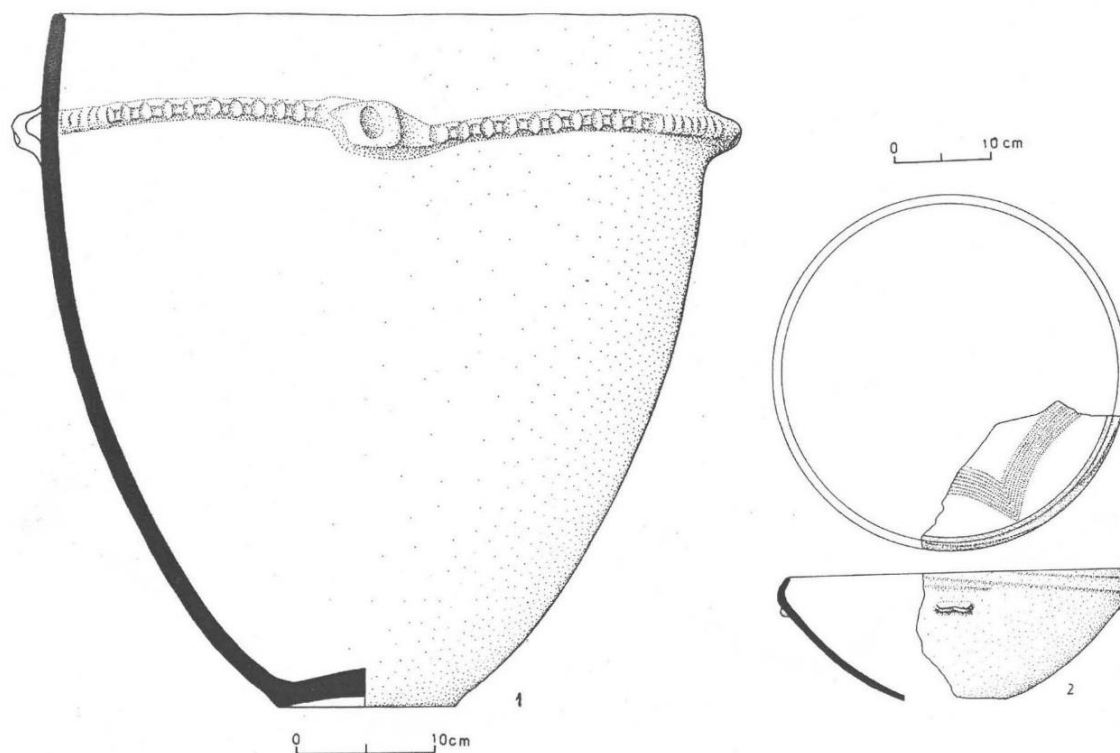

2

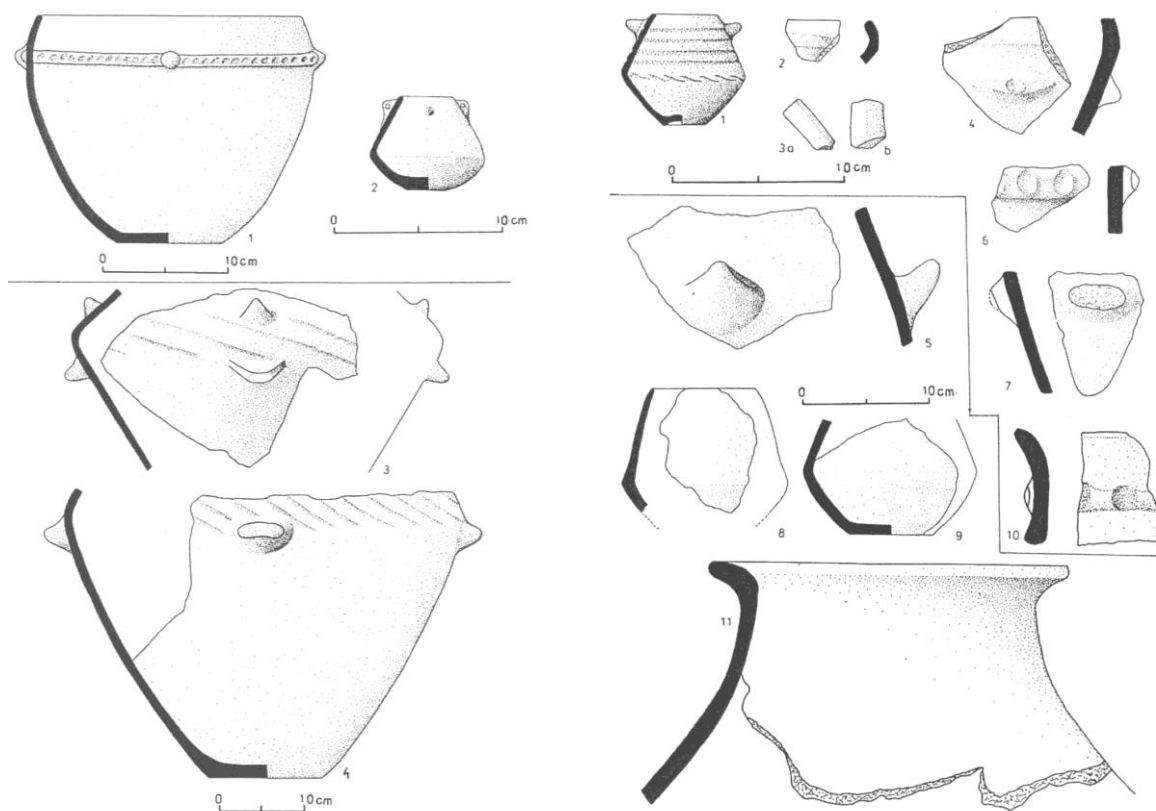

3

Pl. I – Grupul Vârtop. Bistreț-La Nea Vasile Feraru. 1 – planul complexului de gropi; 2-3 – ceramică din Gr. 1 (după Motzoi-Chicideanu 1999-2001)

1

2

3

Pl. II – Grupul Vârtop. Bistreț-La Nea Vasile Feraru. 1 – ceramică din Gr. 1; 2 – ceramică din Gr. 2; 3 – ceramică din Gr. 5,6,7 (după Motzoi-Chicideanu 1999-2001)

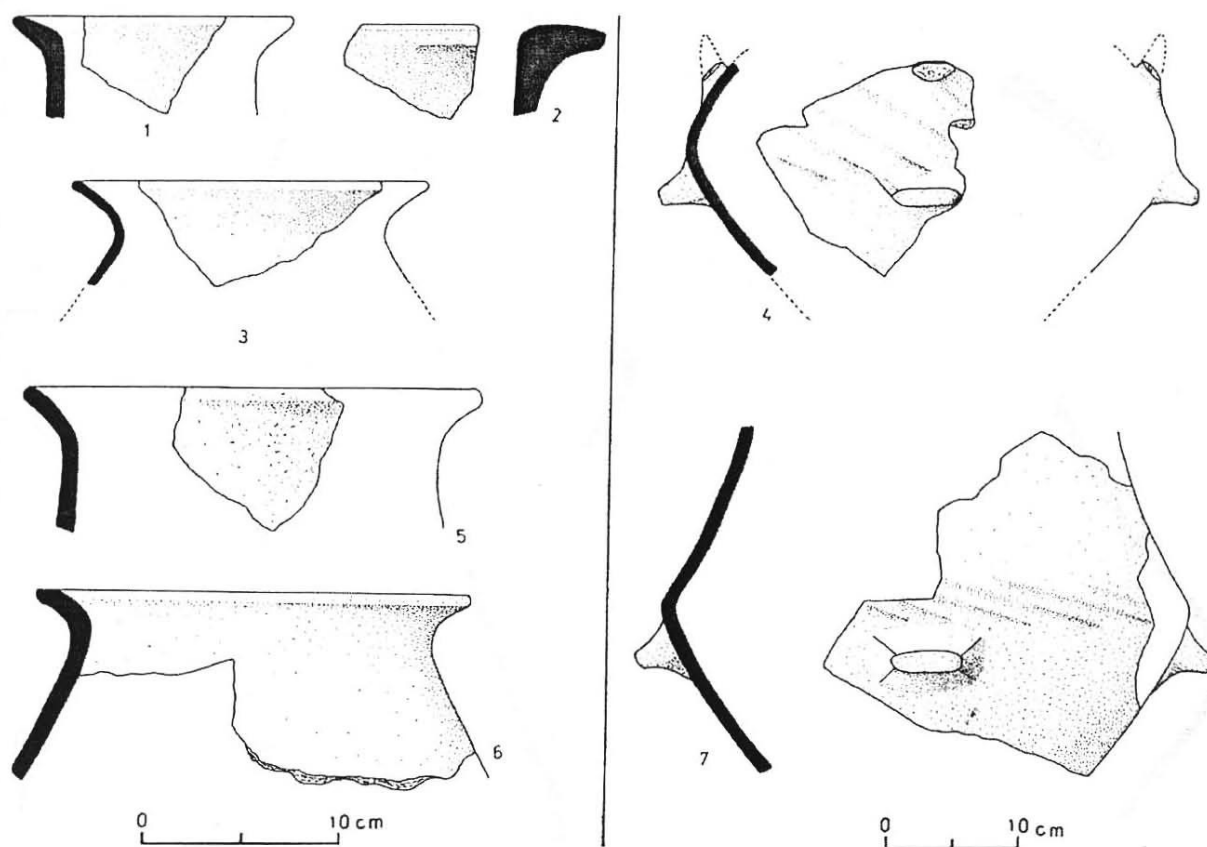
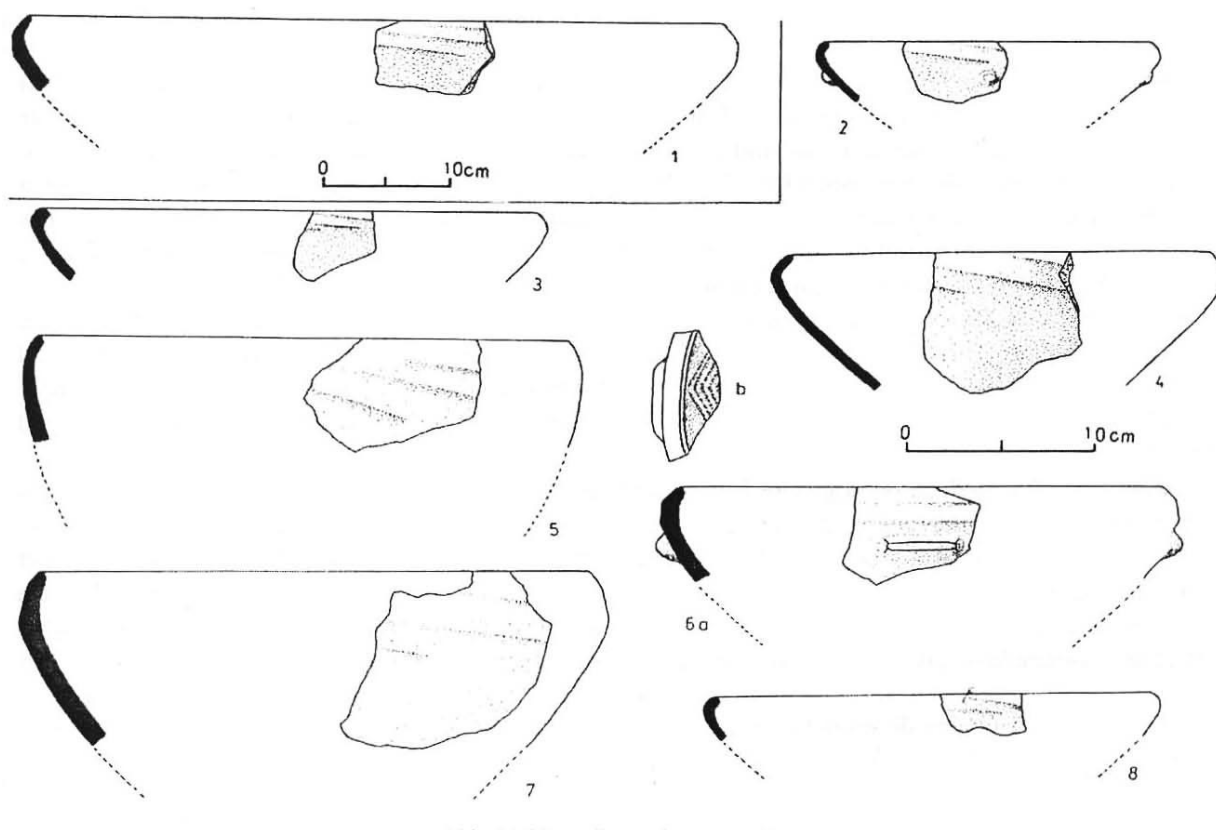
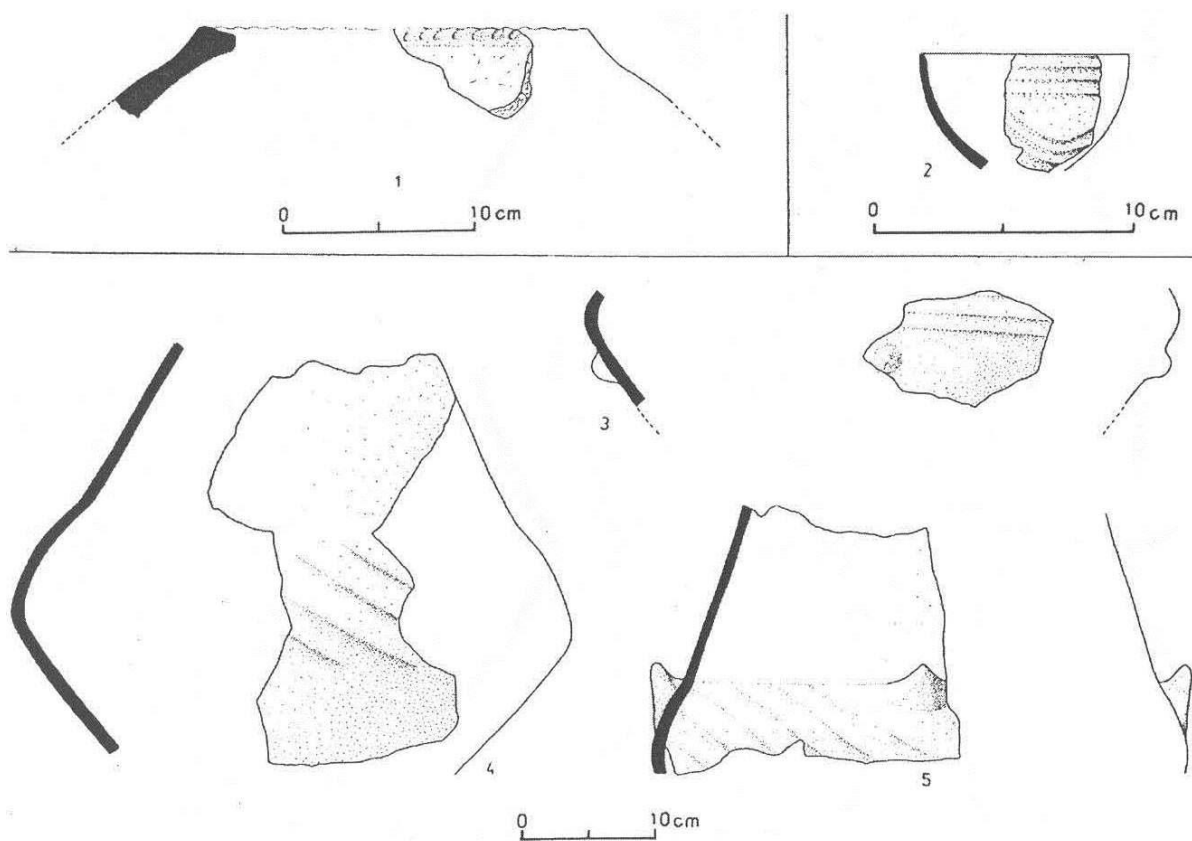

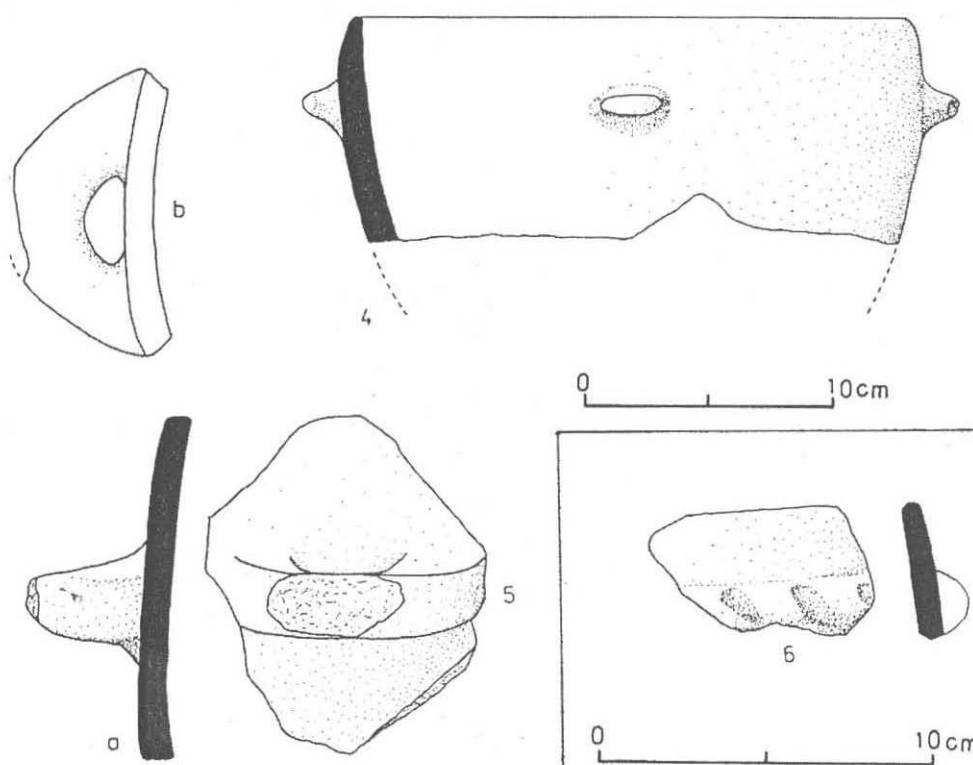
Abb. 10. Keramik aus dem Komplex.

Pl. III – Grupul Vârtop. Bistreț-La Nea Vasile Feraru. Ceramică din complexul de gropi (după Motzoi-Chicideanu 1999-2001)

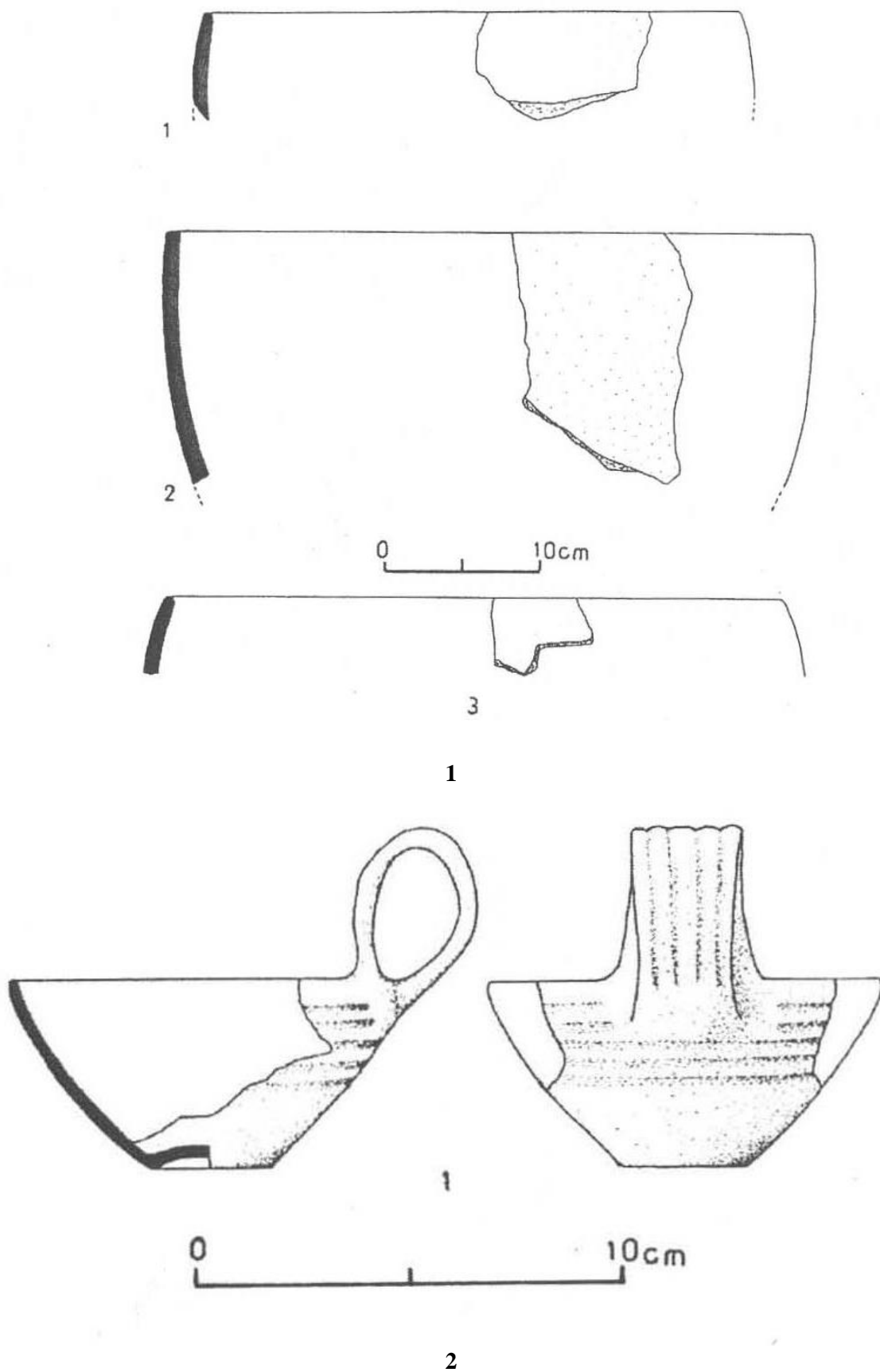

1

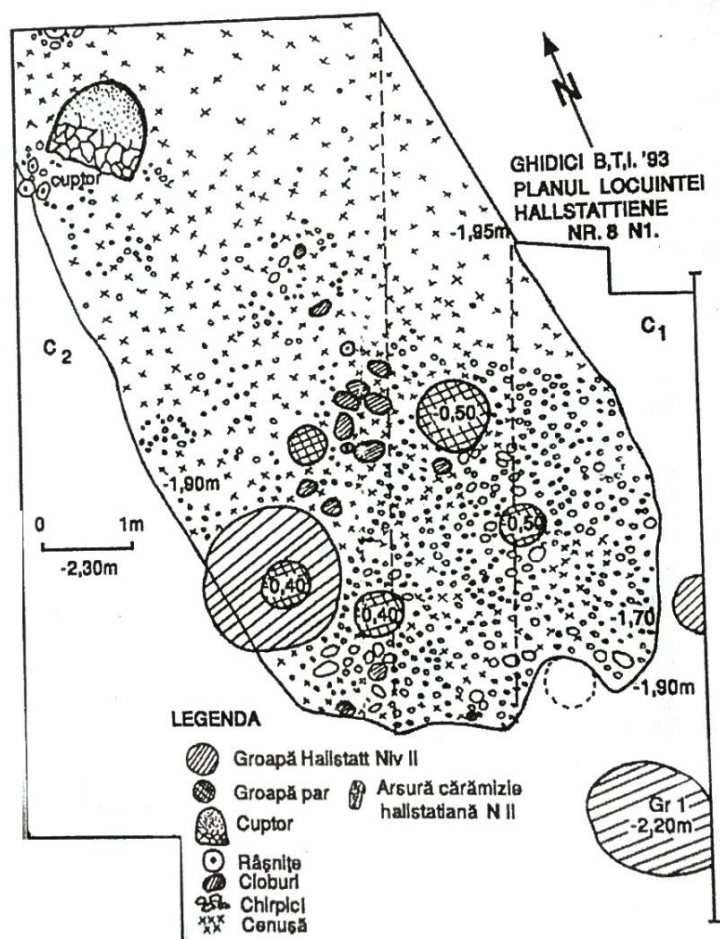

2

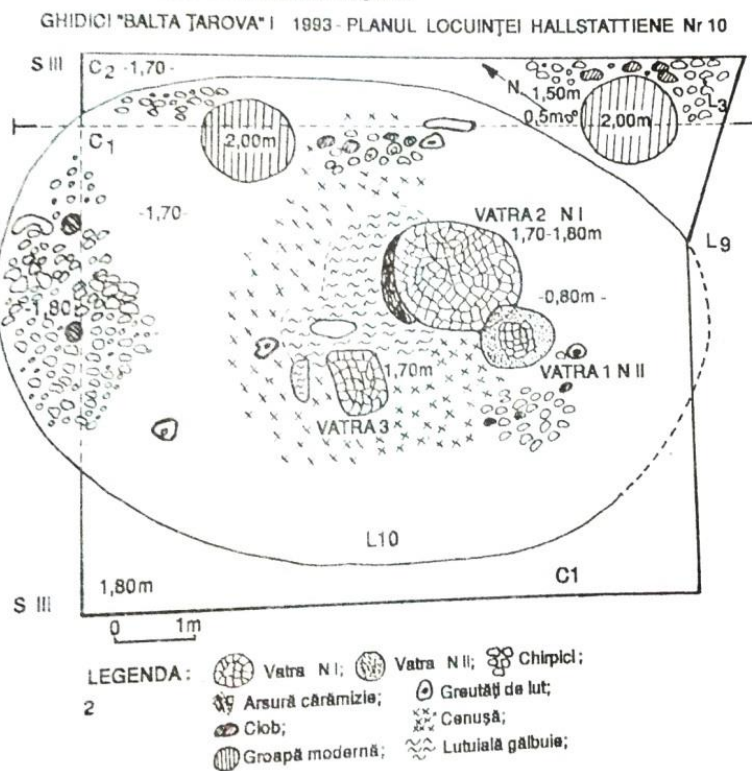
PI. IV – Grupul Vârtop. Bistreț-La Nea Vasile Feraru. 1-2 – Ceramică din complexul de gropi (după Motzoi-Chicideanu 1999-2001)

Pl. V – Grupul Vârtop. Bistreț-*La Nea Vasile Feraru*. **1-2** – Ceramică din complexul de gropi (după *Motzoi-Chicideanu 1999-2001*)

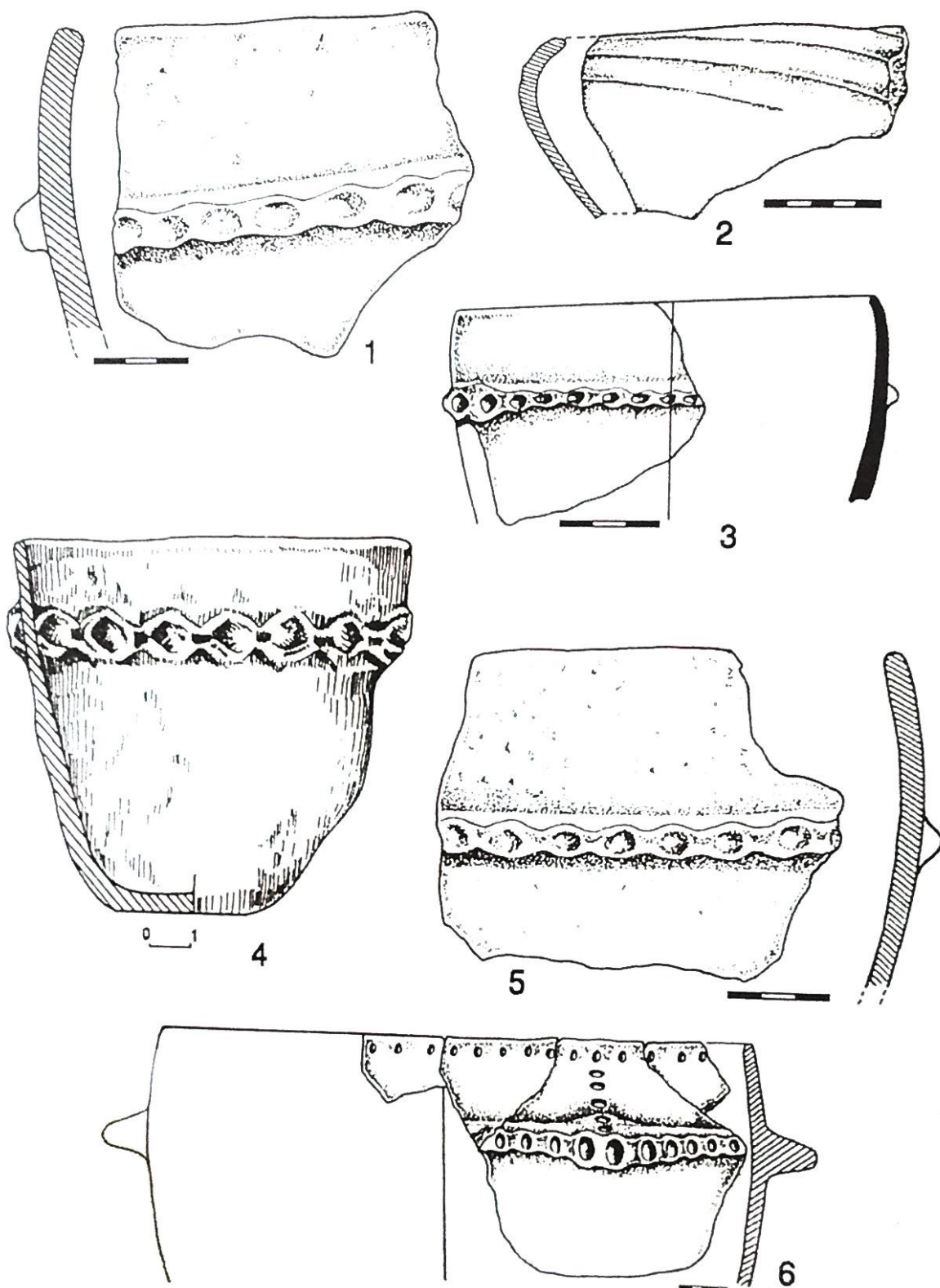

1

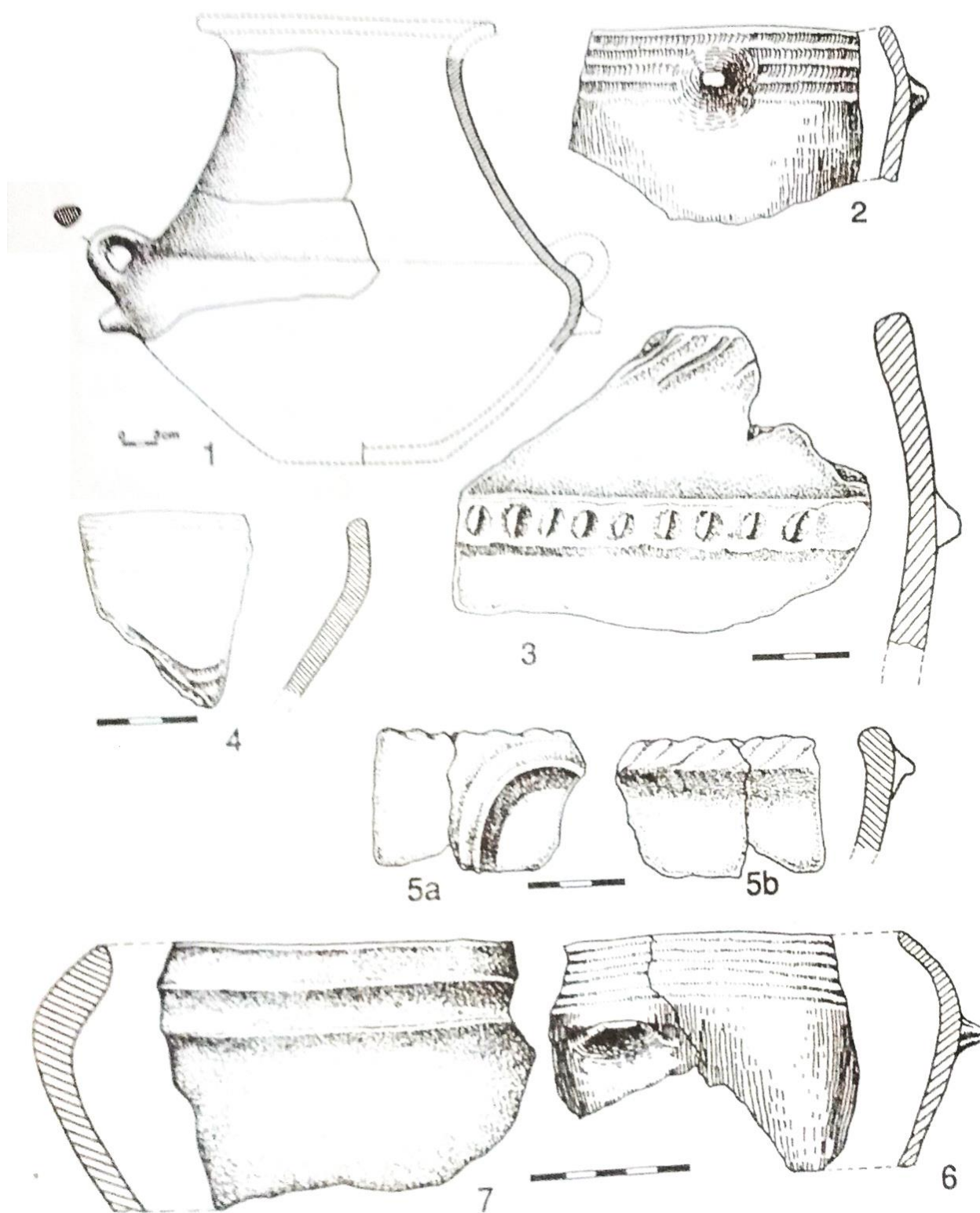

2

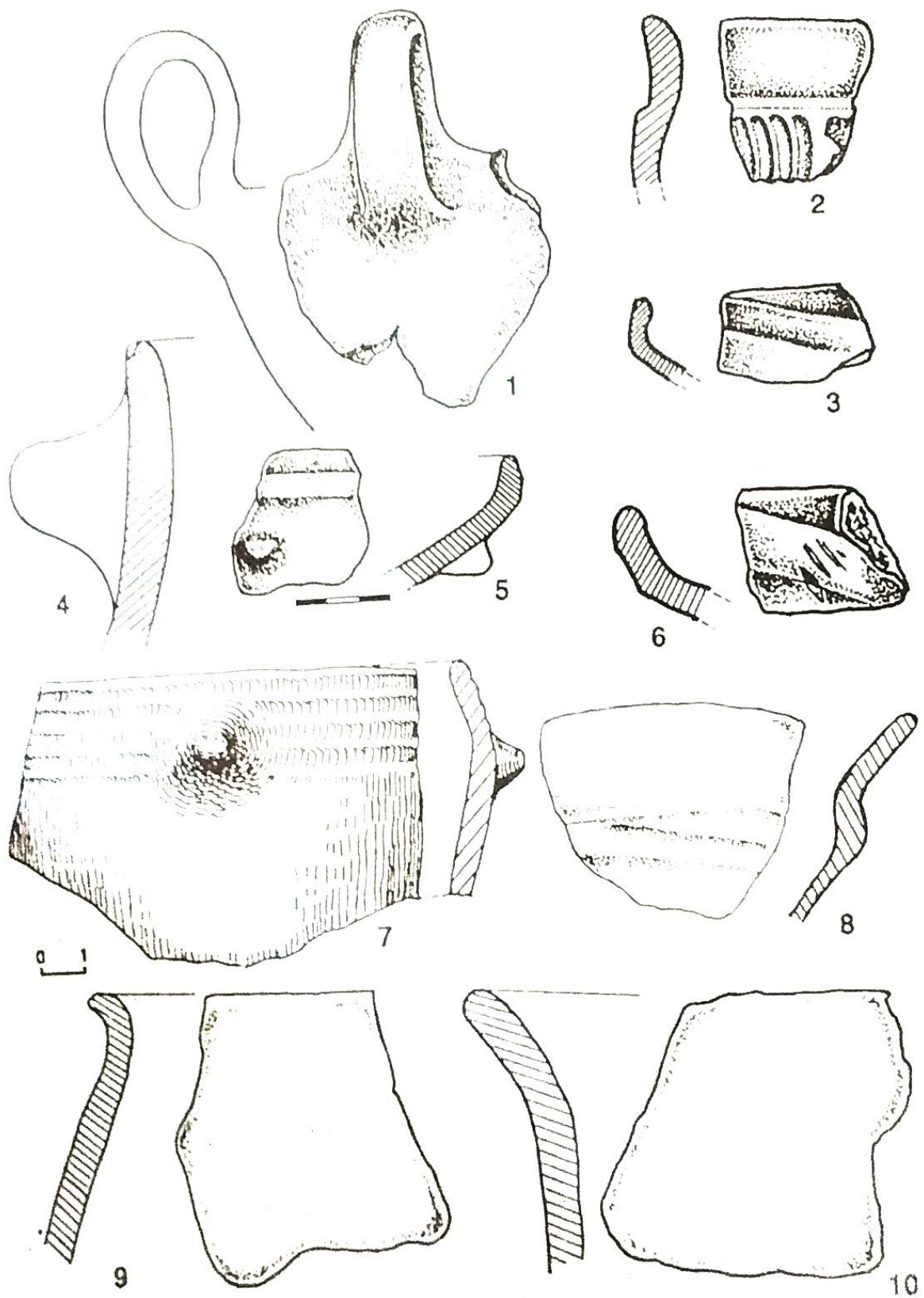
PI. VI – Grupul Vârtop. Ghidici-Balta Țarova I. 1 – Planul locuinței nr. 8; 2 – Planul locuinței nr. 10
(după Nica, Lazăr 1997)

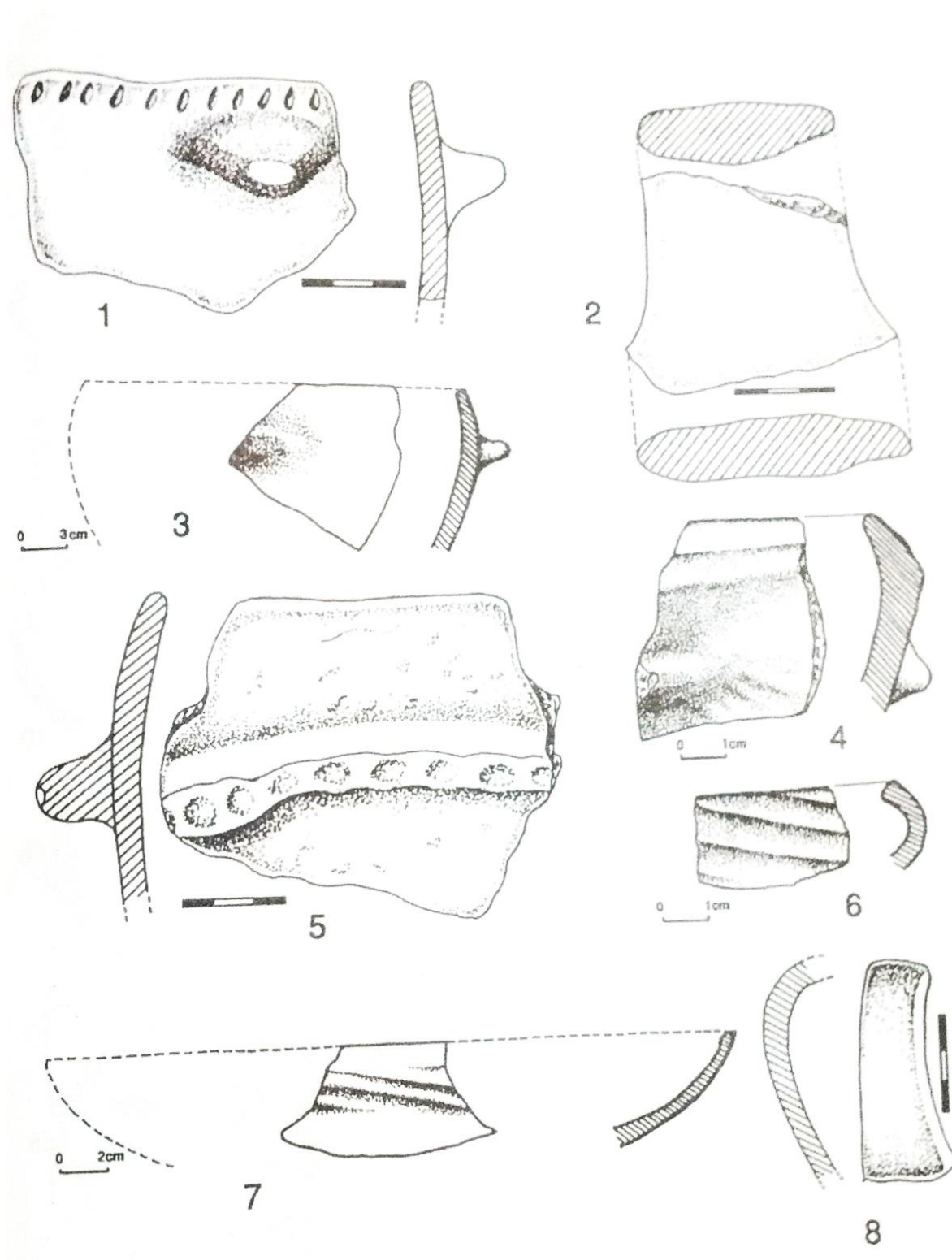
Pl. VII – Grupul Vârtop. Ghidici-Balta Țarova I. Ceramică din locuința nr. 7 (după Nica, Lazăr 1997)

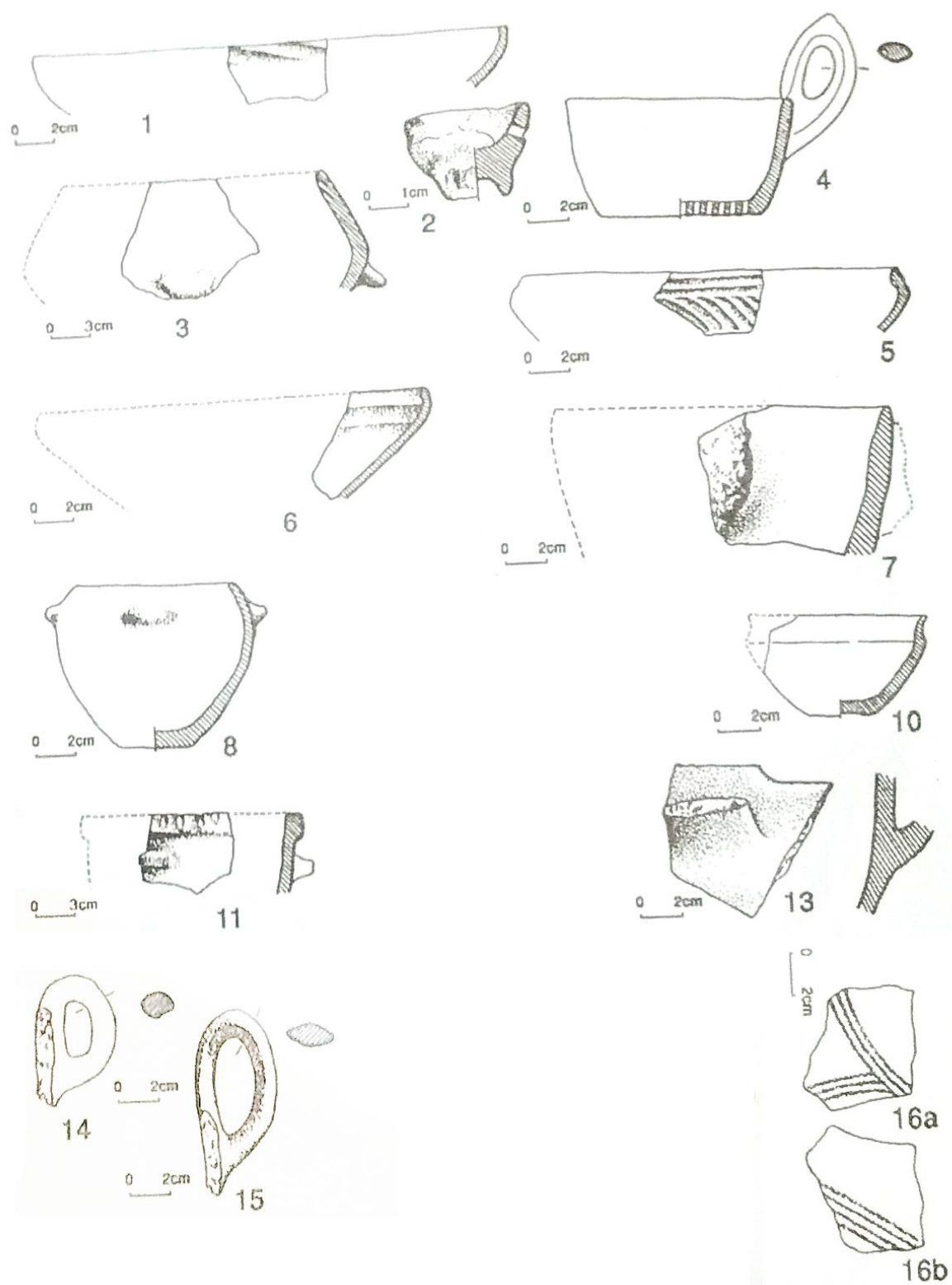
Pl. VIII – Grupul Vârtoș. Ghidici-Balta Țarova I. Ceramică din locuința nr. 7 (după Nica, Lazăr 1997)

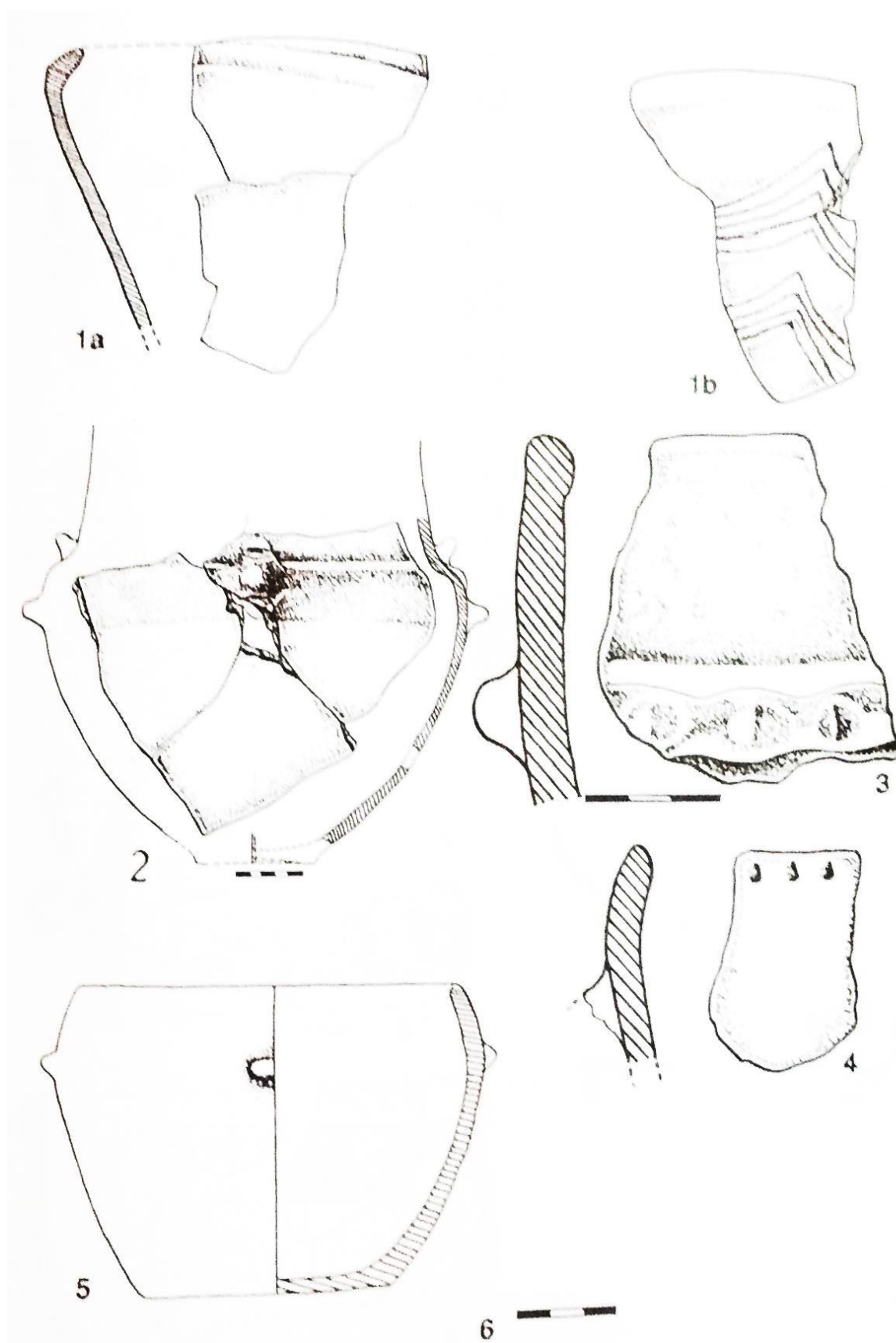
Pl. IX – Grupul Vârtoș. Ghidici-Balta Țarova I. Ceramică din locuința nr. 8 (după Nica, Lazăr 1997)

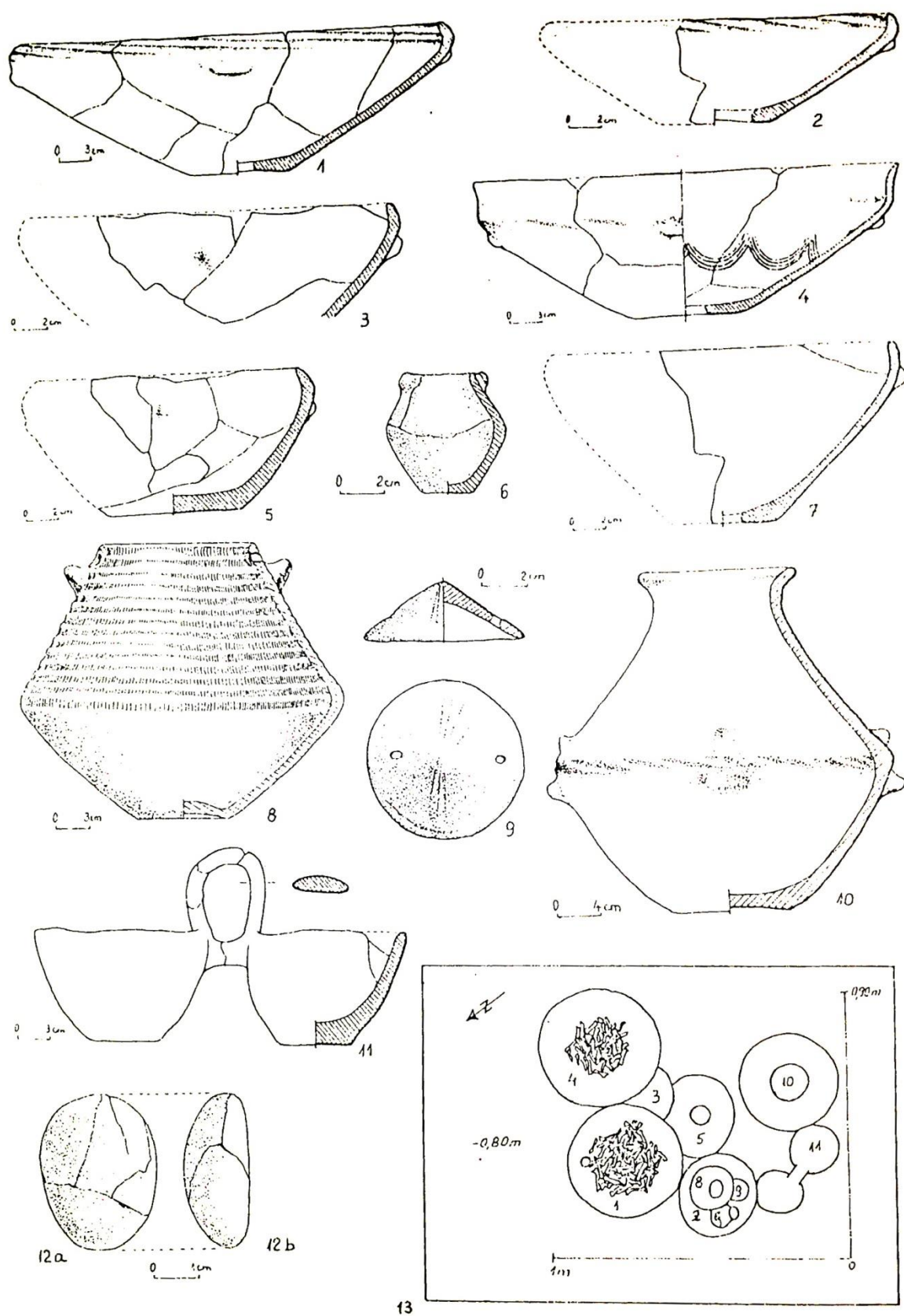
Pl. X – Grupul Vârtoș. Ghidici-Balta Țarova I. Ceramică din locuința nr. 8 (după Nica, Lazăr 1997)

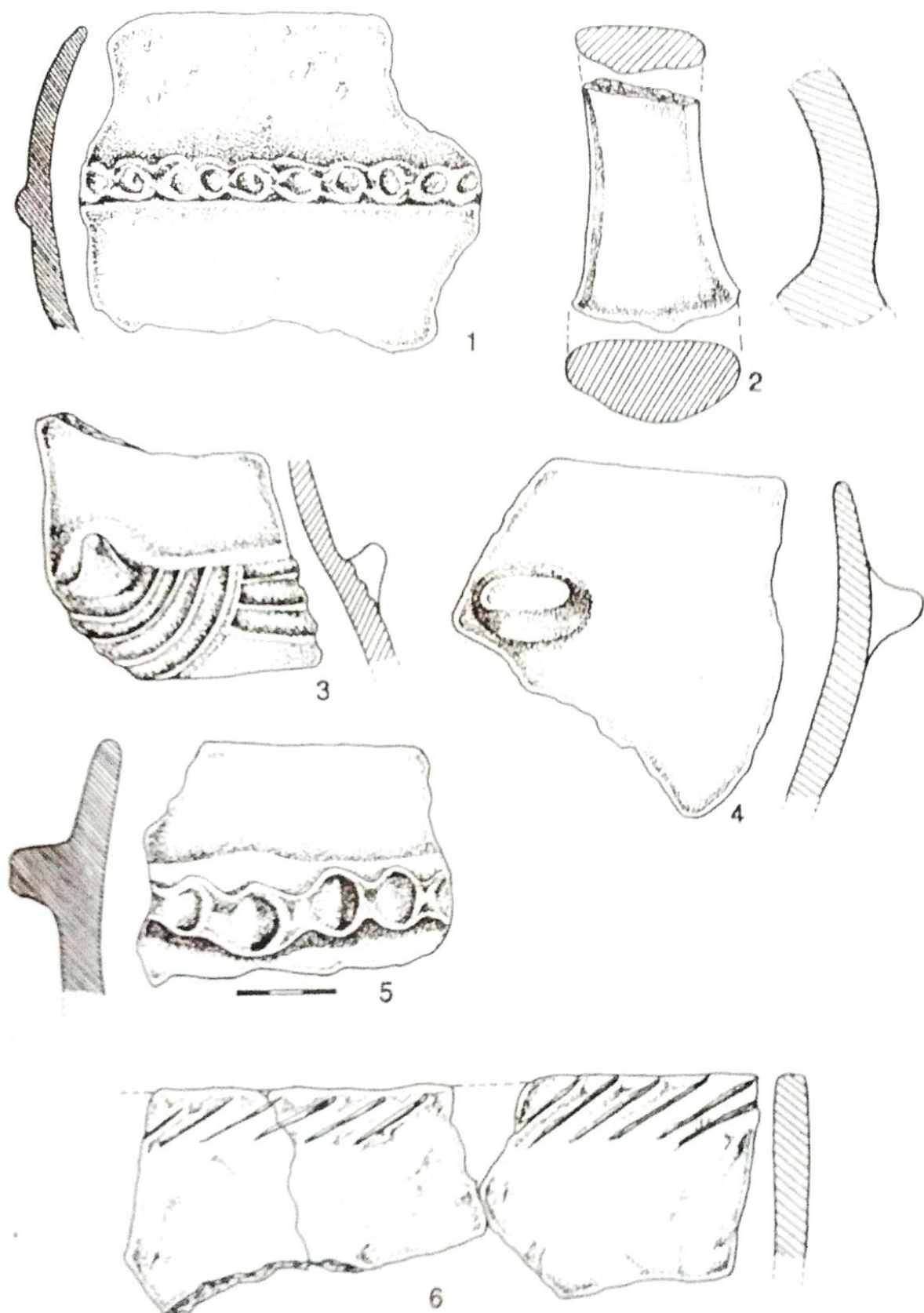
Pl. XI – Grupul Vârtoș. Ghidici-Balta Țarova I. Ceramică din locuința nr. 10 (după Nica, Lazăr 1997)

Pl. XII – Grupul Vârtop. Ghidici-Balta Țarova I. Ceramică din locuința nr. 10 (după Nica, Lazăr 1997)

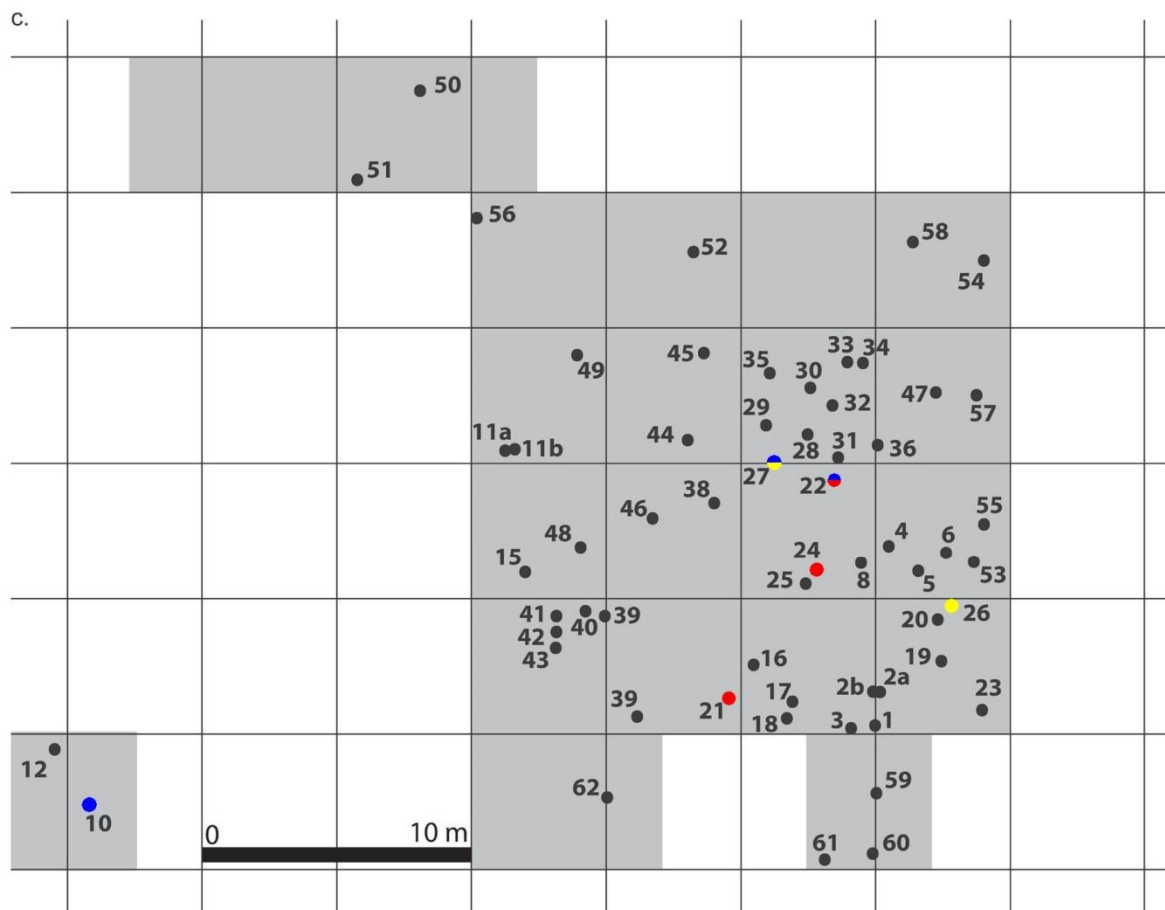
Pl. XIII – Grupul Vârtop. Ghidici-Balta Țarova I. Mormântul de incinerare (după Nica 1995)

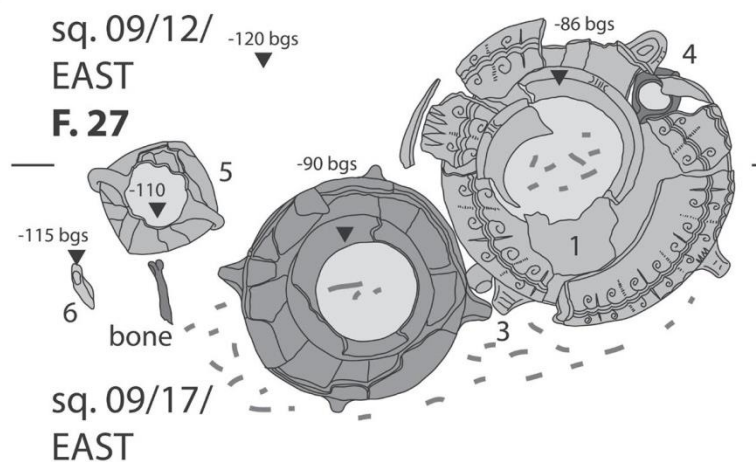
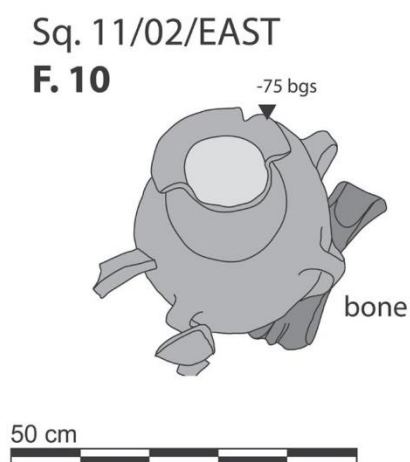
PI. XIV – Grupul Vârtop. Ghidici-Balta Țarova II. Ceramică din locuința nr. 12 (după Nica, Lazăr 1997)

Pl. XV – Grupul Vârtop. Căzănești-Săveasca 1-3 – Ceramică din așezare. Govora-Sat; 4 – Ceramică; Copăcelu-Str. Ghiocilor 5 – locuința, 6 – mormânt; 7-8 - ceramică

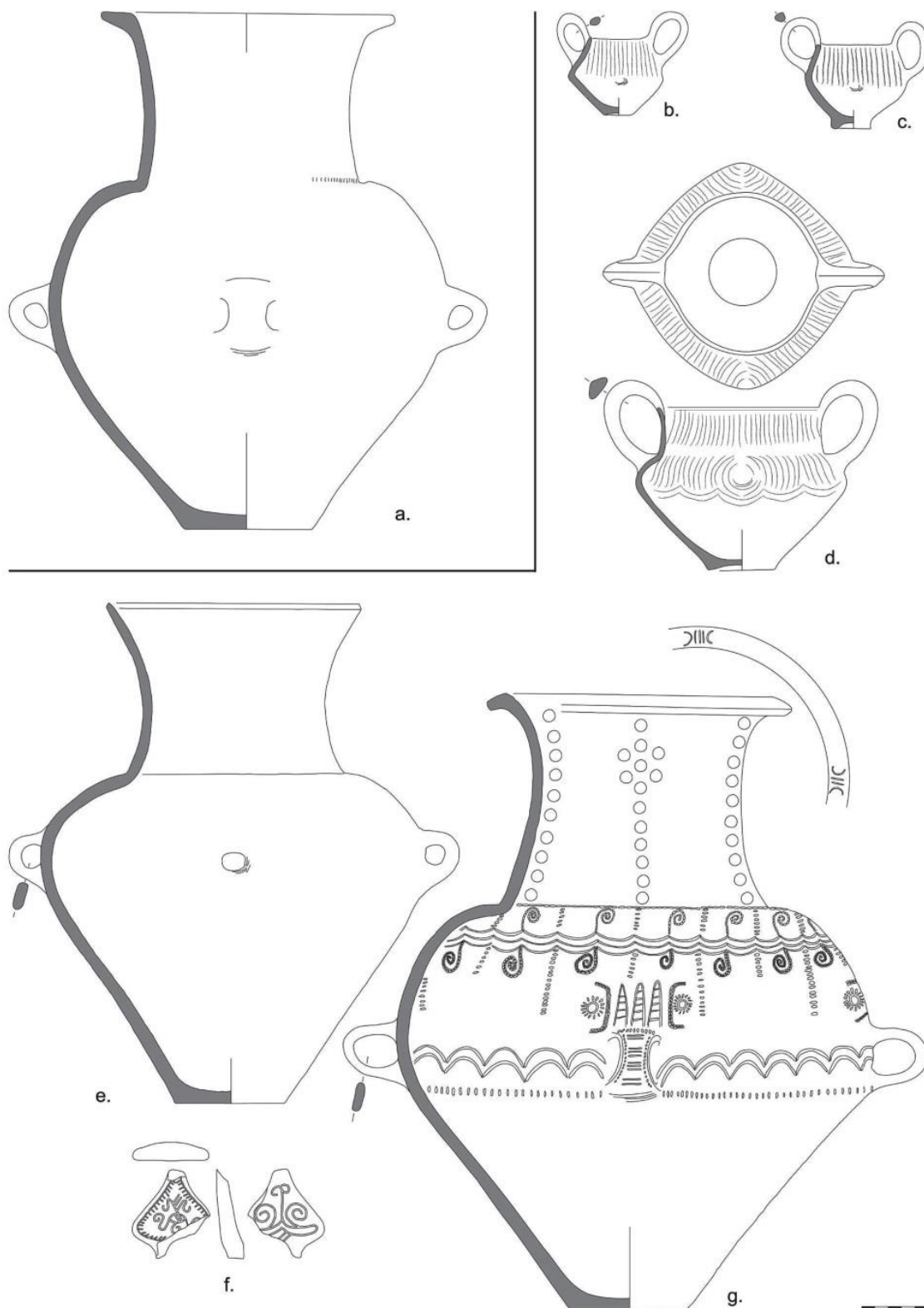

1

2

PI. XVI – Necropola de la *Baley*, Bulgaria. **1** – Planul necropolei. ● - mormânt Žuto-Brdo-Gârla Mare; ● - mormânt Žuto-Brdo-Gârla Mare și Bistreț-Ișalnița; ● - mormânt Bistreț-Ișalnița; ● - mormânt Žuto-Brdo-Gârla Mare și Vârtop; ● - mormânt Vârtop; **2** – mormintele 10 și 27 (după *Alexandrov et al. 2016*)

Pl. XVII – Necropola de la *Baley*, Bulgaria. **a** – mormântul 10 **b-g** – mormântul 27 (după *Alexandrov et al. 2016*)

Pl. XVIII – Necropola de la *Baley*, Bulgaria. 1-7 – mormântul 27 (după *Alexandrov et al.* 2013)

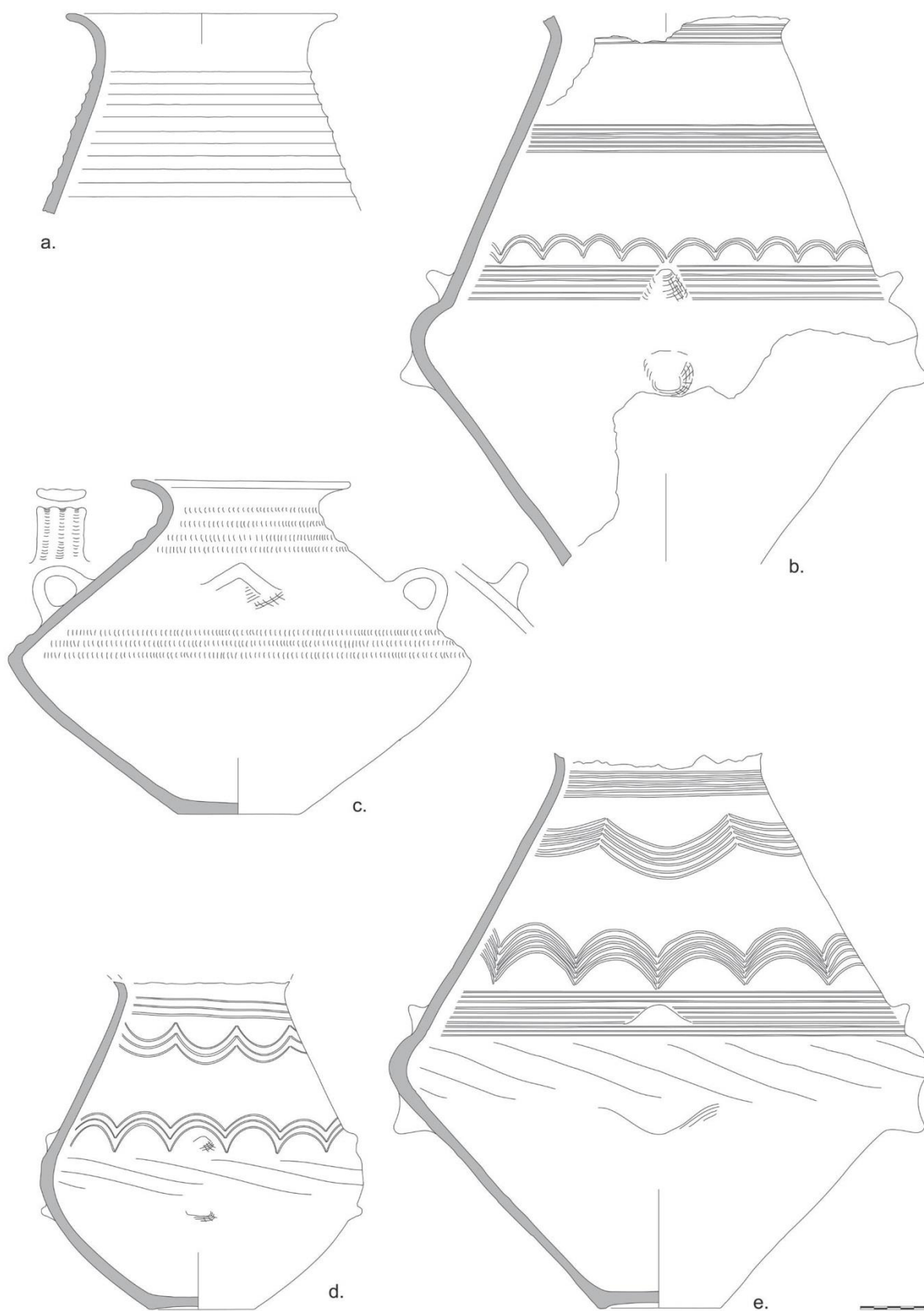
1

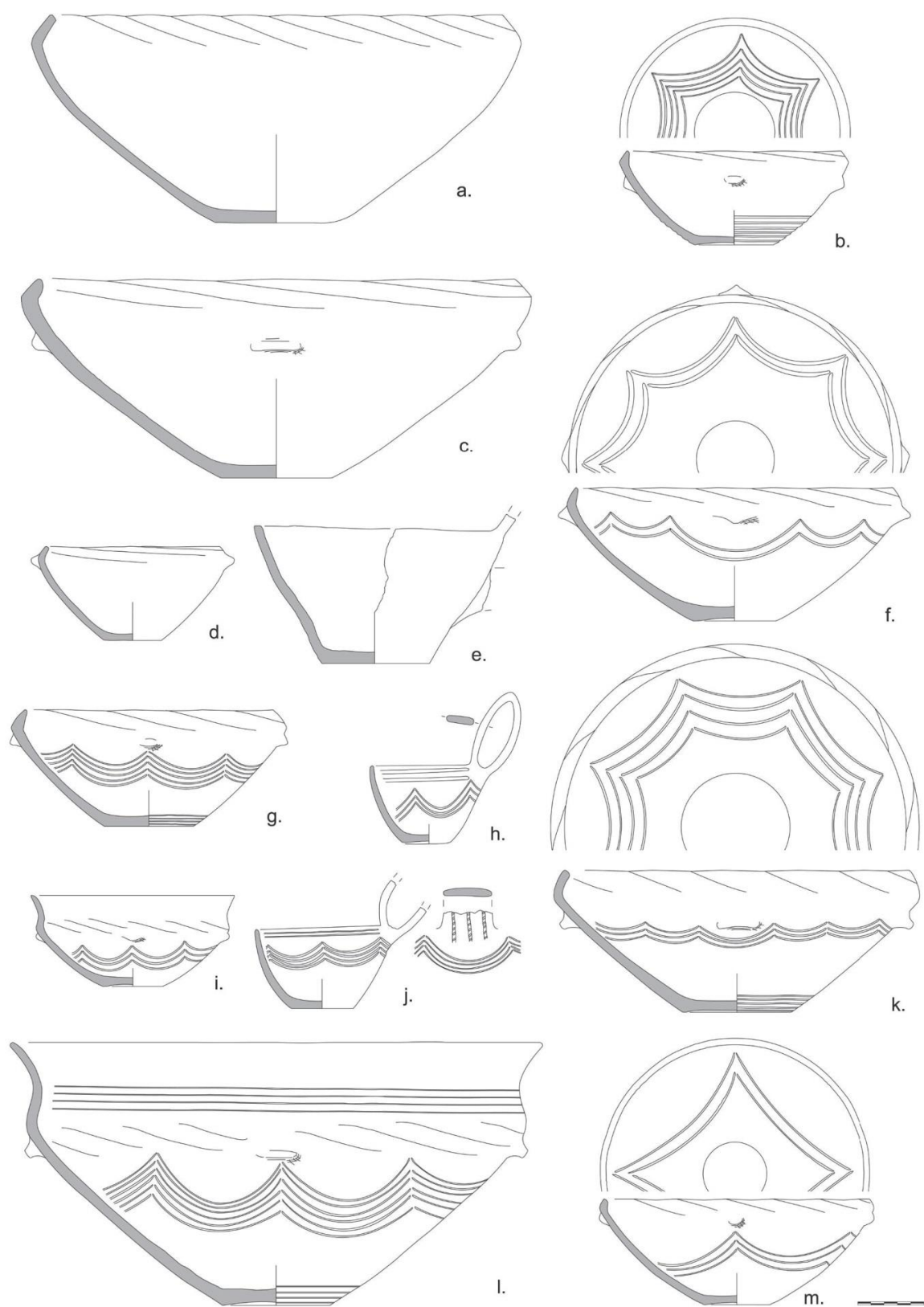
2.

2

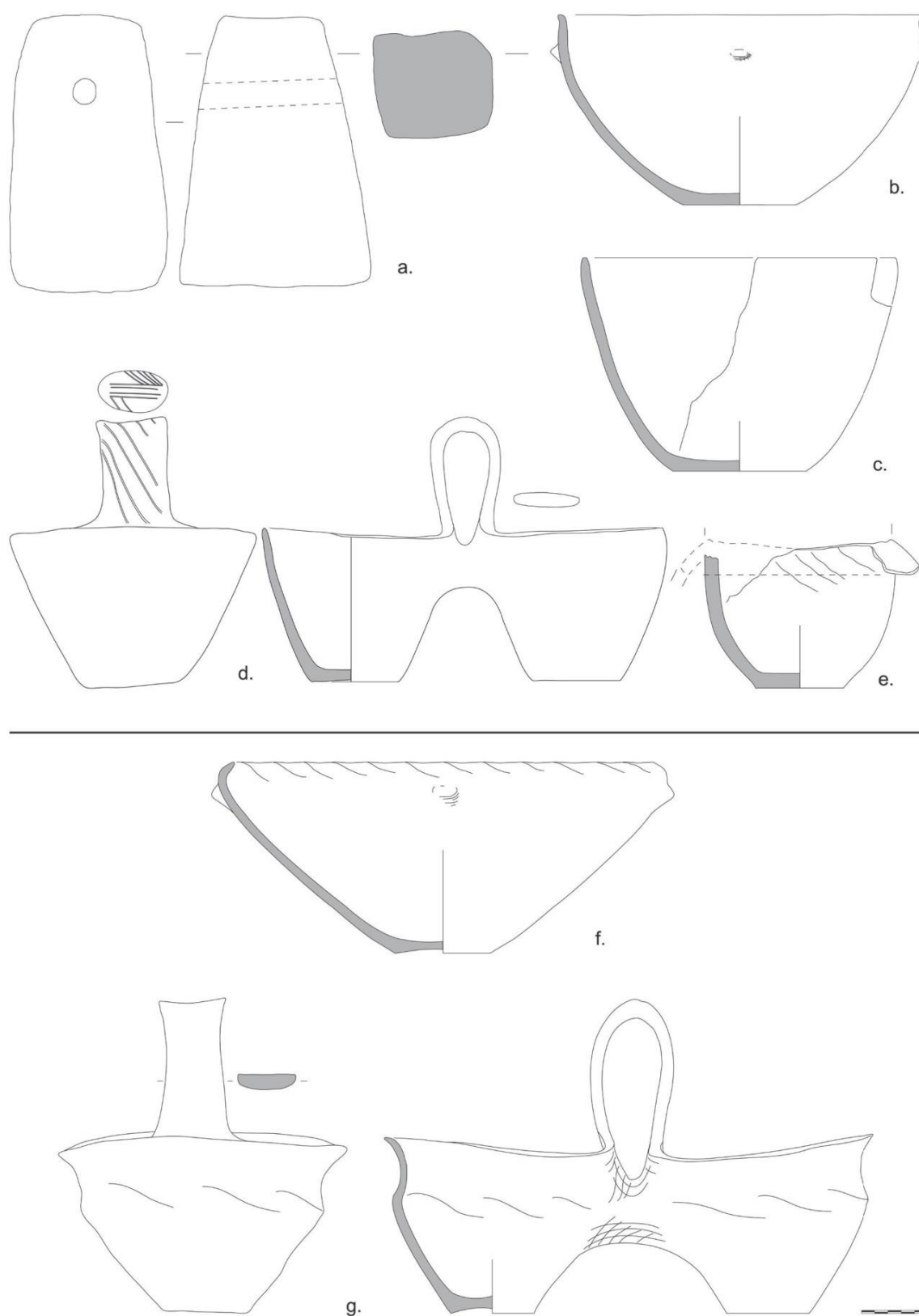
Pl. XIX – Necropola de la *Baley*, Bulgaria. **1** – mormântul 26; **2** – mormântul 22 (după *Alexandrov et al. 2013*)

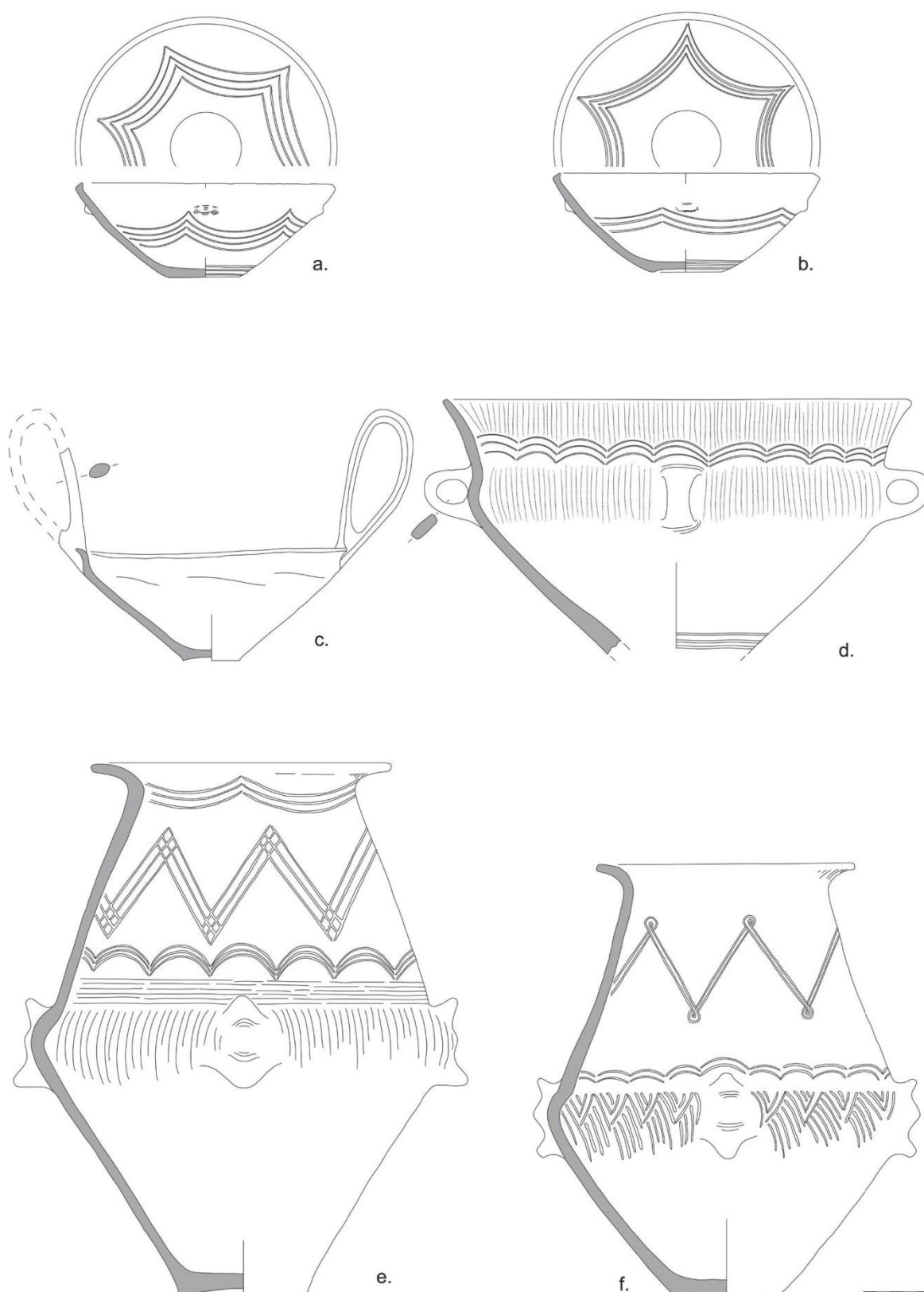
PI. XX – Necropola de la *Balei*, Bulgaria. a-e – mormântul 21 (după *Alexandrov et al. 2016*)

Pl. XXI – Necropola de la *Baley*, Bulgaria. a-m – mormântul 21 (după *Alexandrov et al.* 2016)

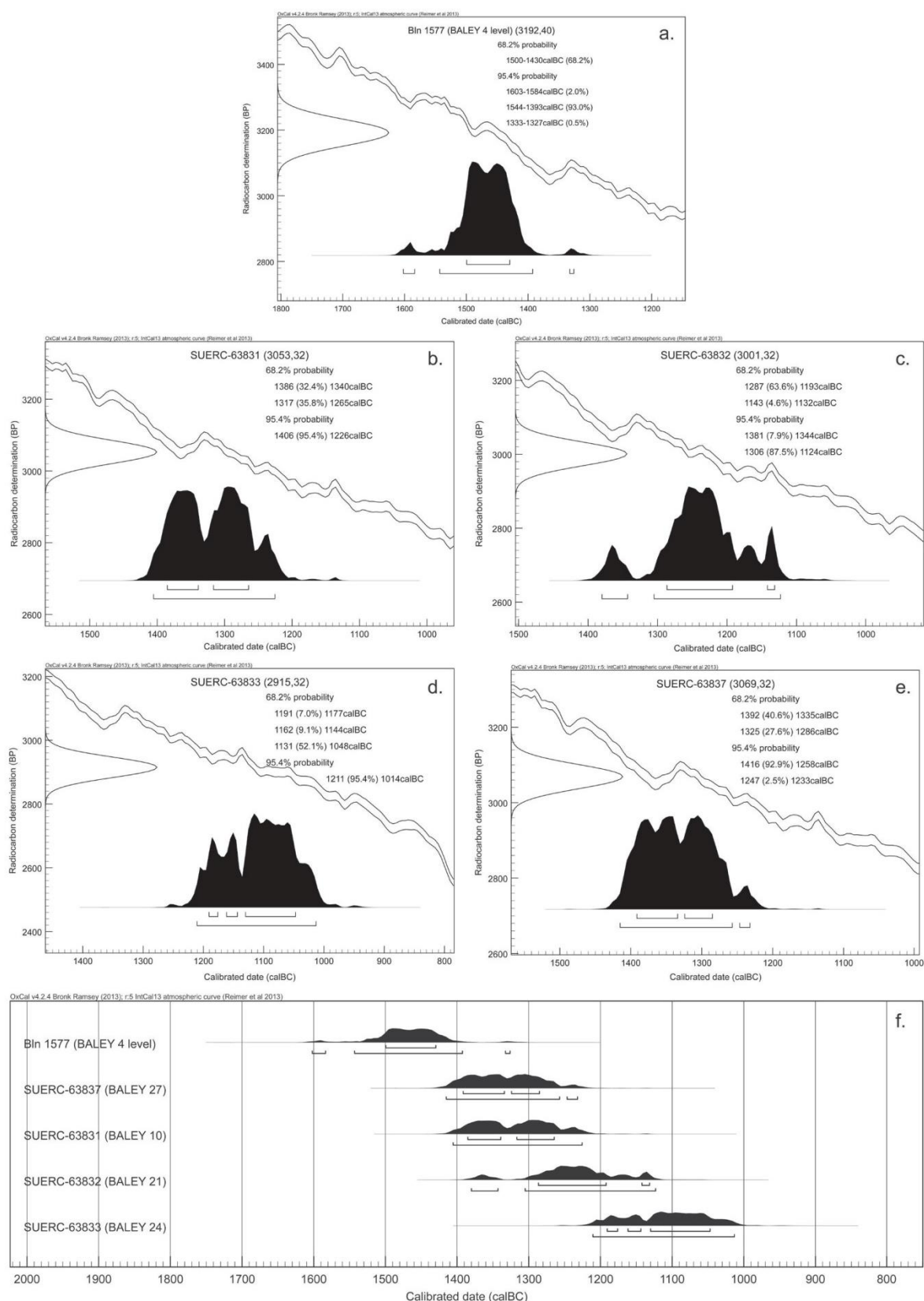
Pl. XXII – Necropola de la *Baley*, Bulgaria. **a-e** – mormântul 21; **f-g** – mormântul 24 (după *Alexandrov et al. 2016*)

Pl. XXIII – Necropola de la *Baley*, Bulgaria. a-f – mormântul 24 (după *Alexandrov et al.* 2016)

Pl. XXIV – Necropola de la *Baley*, Bulgaria. 1-9 – mormântul 24 (după *Alexandrov et al. 2013*)

PI. XXV – Necropola de la *Baley*, Bulgaria. Datări C14. **a** – nivelul IV; **b** – mormântul 10; **c** – mormântul 21; **d** – mormântul 24; **e** – mormântul 27; **f** – axă cronologică cu mormintele 27, 10, 21, 24 (după *Alexandrov et al. 2016*)

1

2

3

4

5

6

7

8

PI. XXVI – Depozitul de la Sacoți, jud. Vâlcea

1

2

3

4

5

6

Pl. XXVII – Depozitul de la Sacoți, jud. Vâlcea

1

2

3

4

5

6

Pl. XXVIII – Depozitul de la *Sacoți*, jud. Vâlcea

1

2

3

4

5

6

7

8

Pl. XXIX – Depozitul de la Sacoți, jud. Vâlcea

1

2

3

4

5

6

7

8

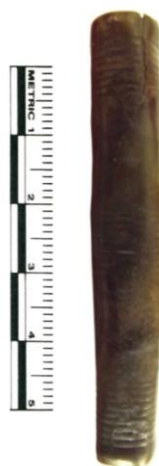
Pl. XXX – Depozitul de la Sacoți, jud. Vâlcea

Pl. XXXI – Depozitul de la Sacoți, jud. Vâlcea

1

2

3

4

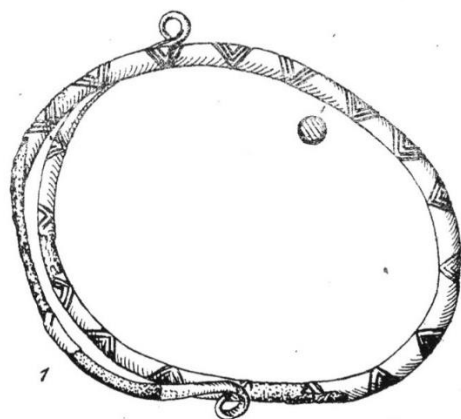

5

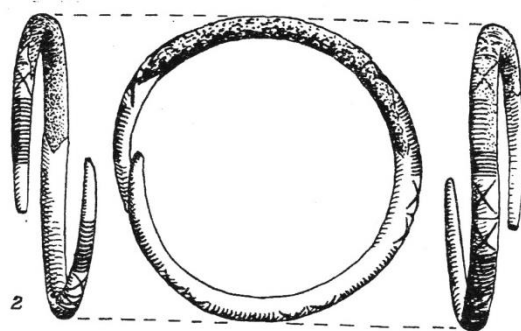

6

Pl. XXXII – Depozitul de la Sacoți, jud. Vâlcea

1a

2a

1b

2b

3

4

5

Pl. XXXIII – Depozitul de la *Sacoți*, jud. Vâlcea (1a, 2a, după Petre-Govora 1970). 3 – spada de la Zăvideni, 4 – spada de la Bătășani (după Iosifaru et al. 2008), 5 – ceramică asociată cu spada de la Bătășani (foto Carol Terteci)

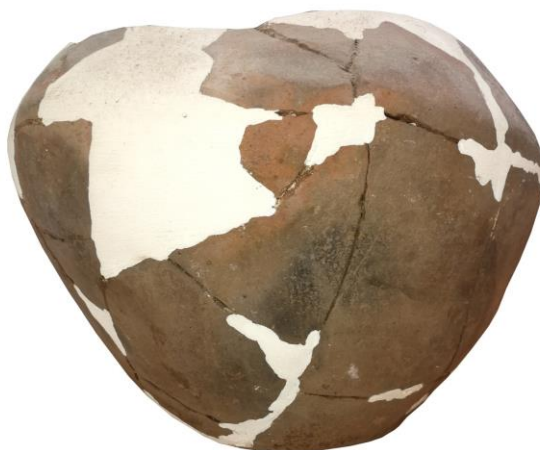
1

2

3

4

5

6

Pl. XXXIV – Grupa Râureni. Necropola de la *Râureni*, jud. Vâlcea. 1-2 - M8; 3 - M19; 4 - M22; 5 - M26; 6 - M27.

1

2

3

4

5

6

PI. XXXV – Grupa Râureni. Necropola de la Râureni, jud. Vâlcea. 1 - M30; 2-4 - M34; 5 - M36; 6 – M39.

1

2

3

4

5

6

PI. XXXVI – Grupa Răureni. Necropola de la *Răureni*, jud. Vâlcea. 1 - M42; 2 - M55; 3-4 - M53; 5 - M59; 6 – M62.

1

2

3

4

5

6

Pl. XXXVII – Grupa Râureni. Necropola de la *Râureni*, jud. Vâlcea. 1 - M64; 2 - M68; 3 - M71; 4-6 - fără marcaj de șantier.

1

2

3

4

Pl. XXXVIII – Grupa Râureni. Necropola de la Râureni, jud. Vâlcea. 1 - T5/M12; 2 - T6/M3. Descoperiri izolate 3 – Țeica; 4 – Teiușu.

1

2

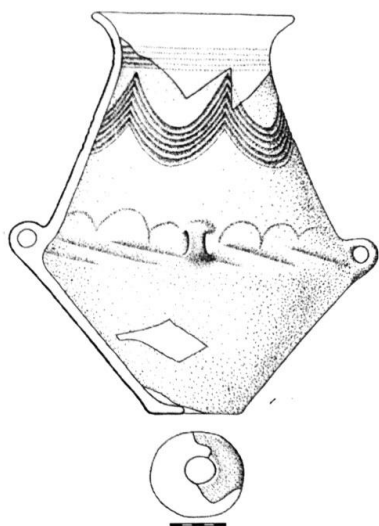

3

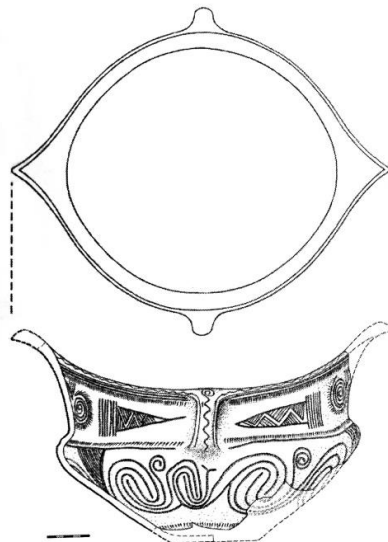

4

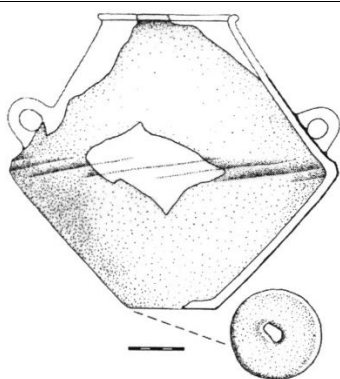
Pl. XXXIX – Grupa Râureni. *Descoperiri izolate, Brezoi-Podul lui Lazăr, jud. Vâlcea.*

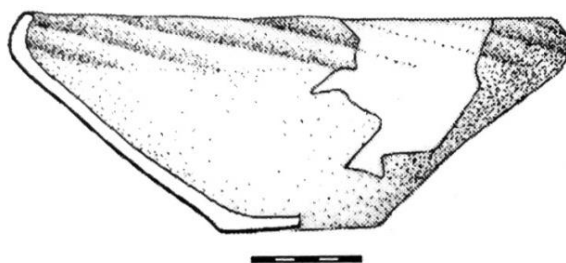
1

2

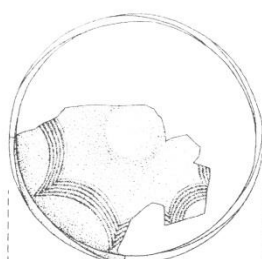
3

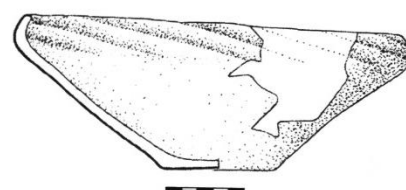
4

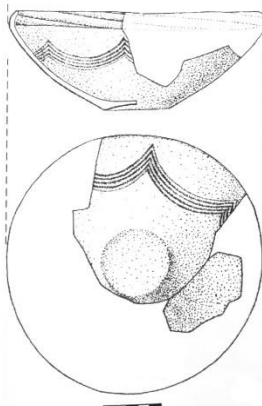
5

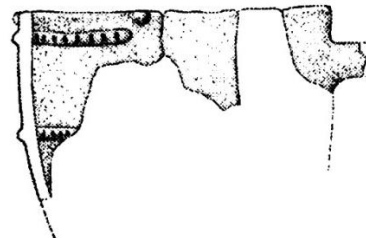
6

8

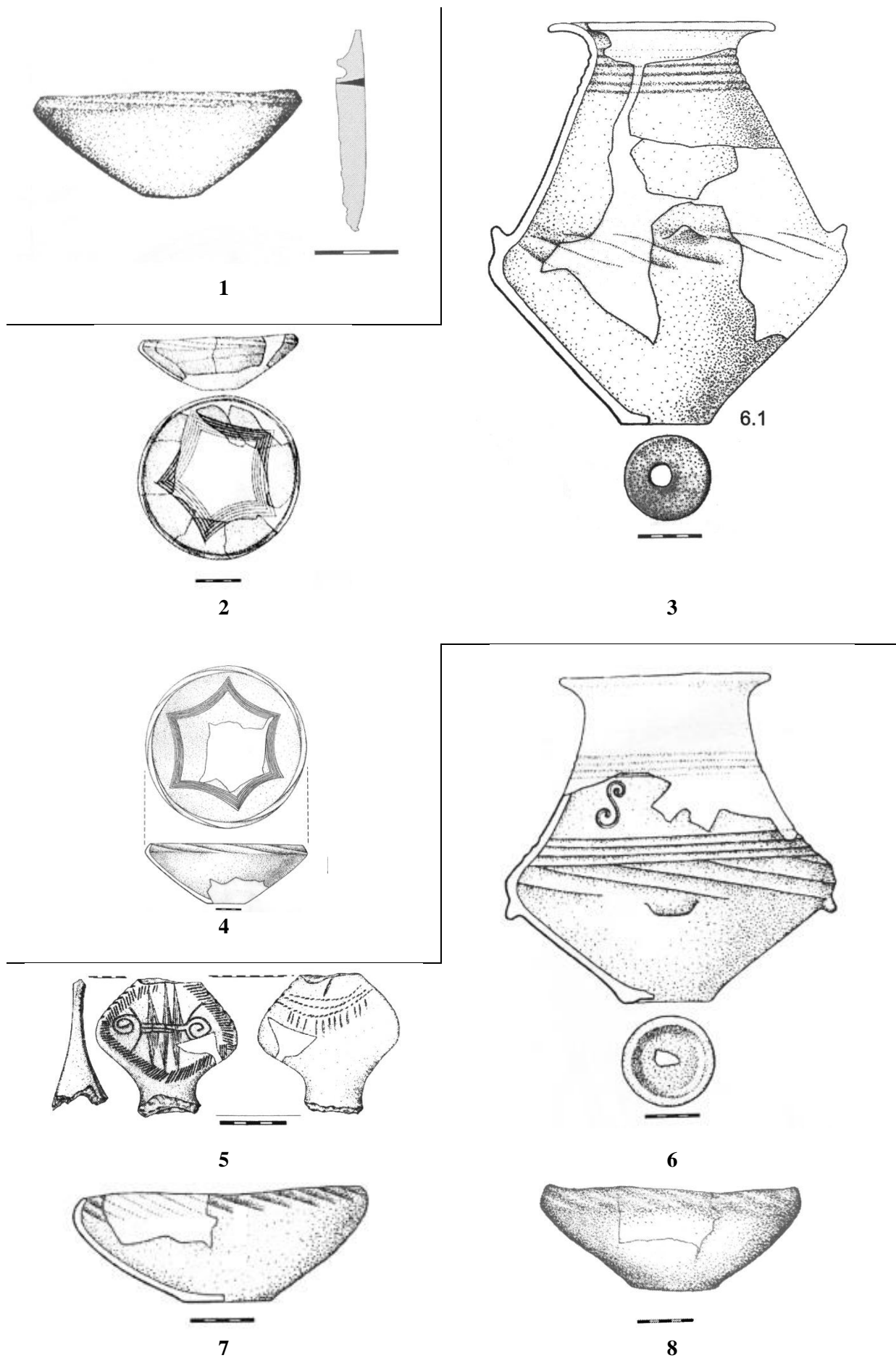

7

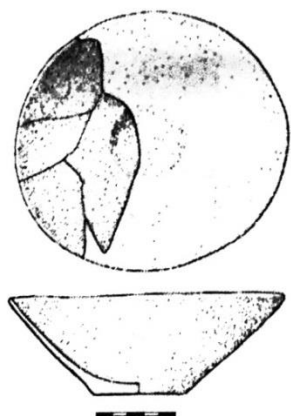

9

Pl. XL –Necropola de la Hinova, jud. Mehedinți. 1-2 – M1; 3-4 – M2; 5-9 – M4 (după Davidescu, Vulpe 2010)

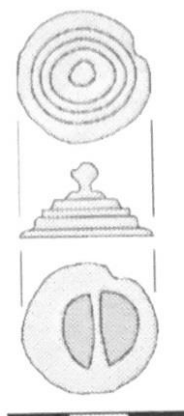
Pl. XLI – Necropola de la Hinova, jud. Mehedinți. 1 – M5; 2-4 – M6; 5-8 – M7 (după Davidescu, Vulpe 2010)

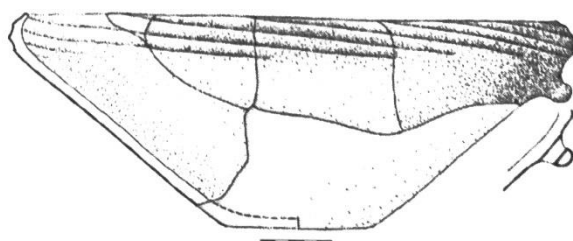
1

2

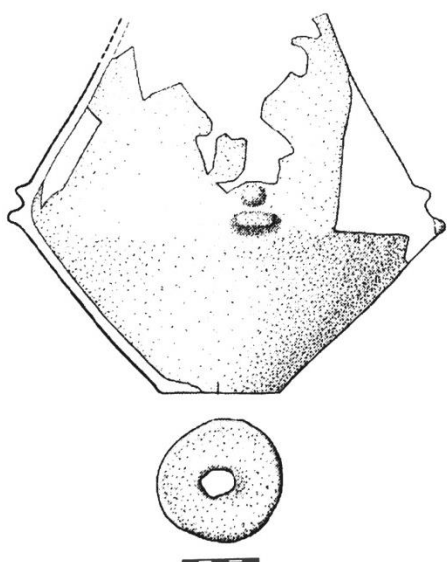
3

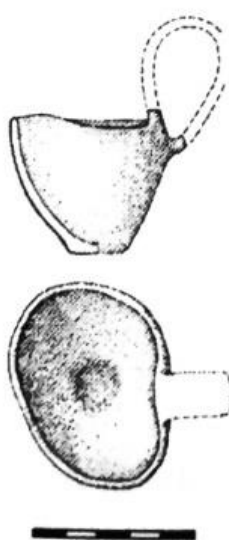
4

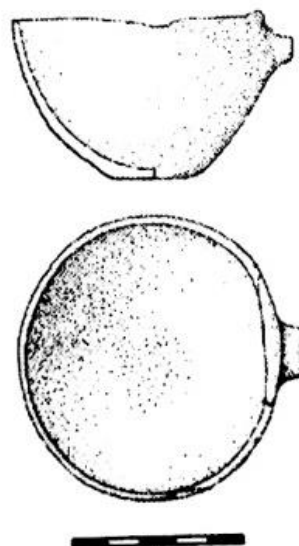
5

6

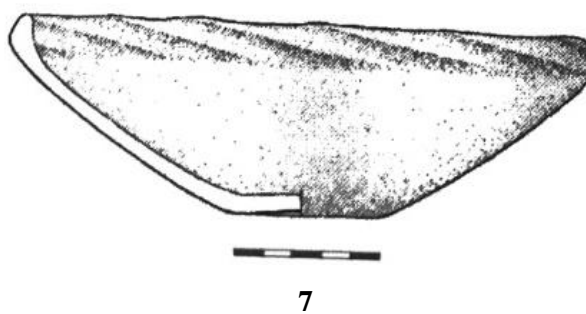
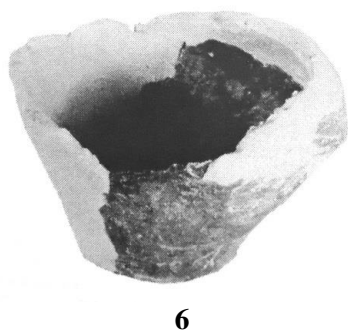
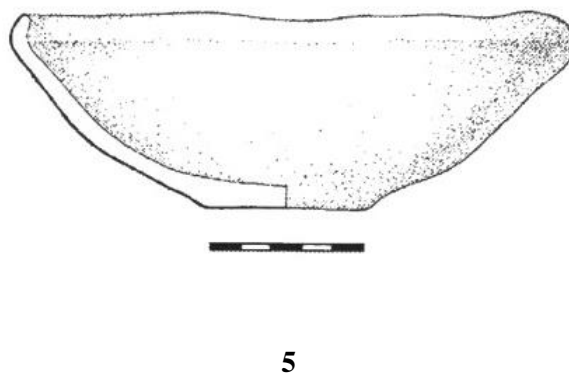
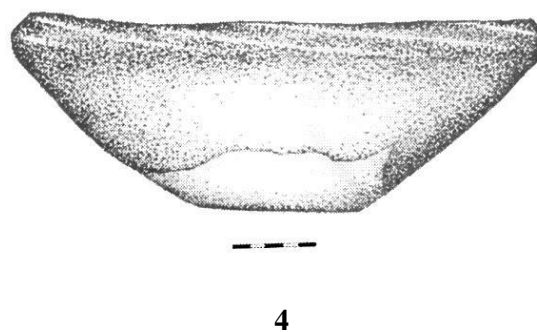
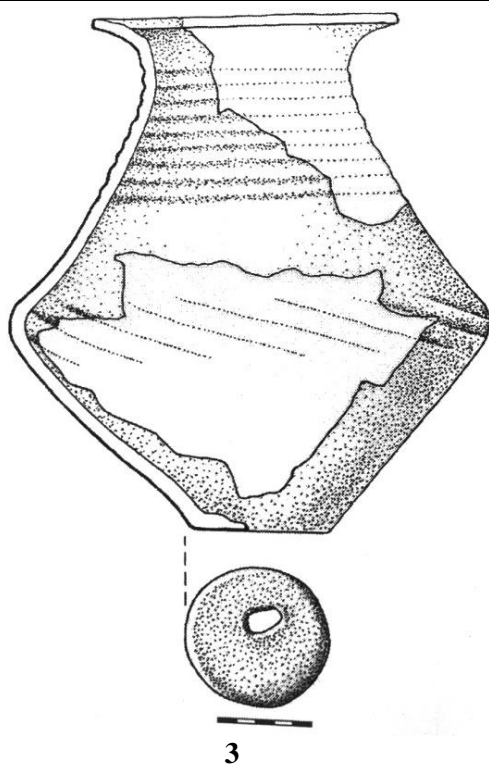
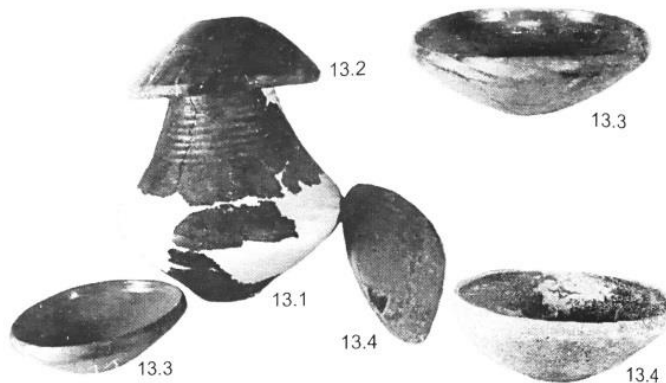
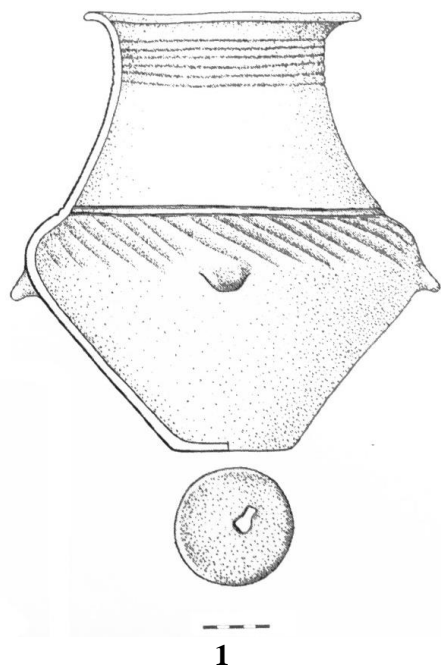

7

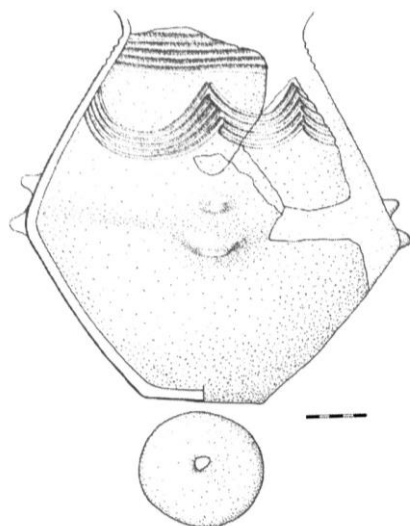

8

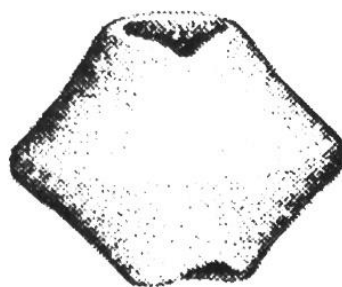
Pl. XLII –Necropola de la *Hinova*, jud. Mehedinți. 1-3 – M8; 4 – M9; 5 – M10; 6-8 – M11 (după *Davidescu, Vulpe 2010*)

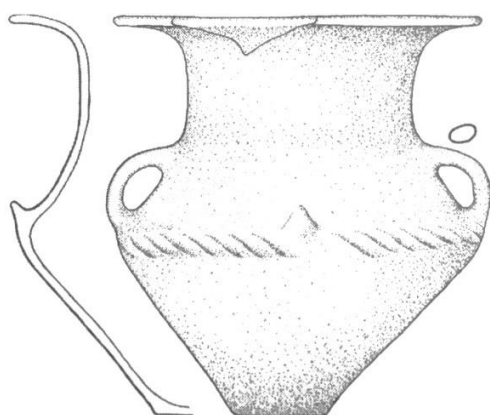
Pl. XLIII –Necropola de la Hinova, jud. Mehedinți. 1 – M12; 2 – M13; 3-7 – M14 (după Davidescu, Vulpe 2010)

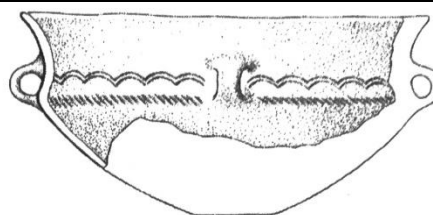
1

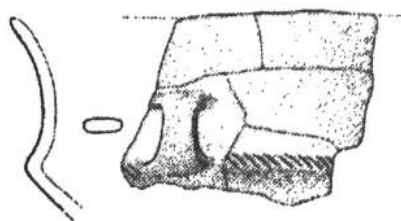
2

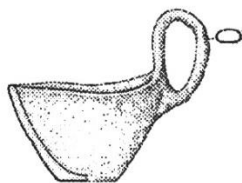
3

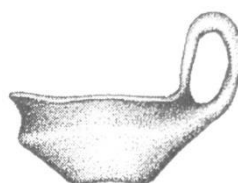
4a

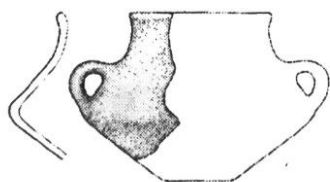
4b

5

6

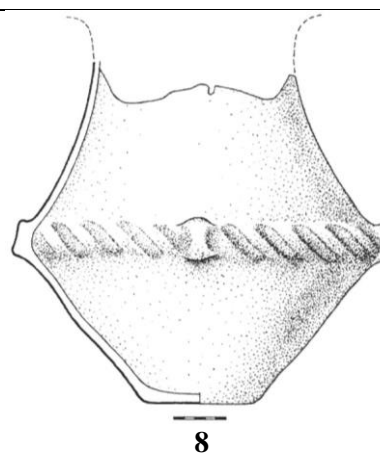
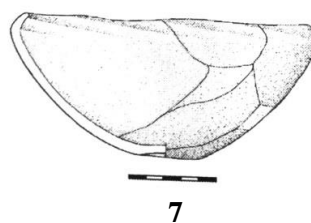
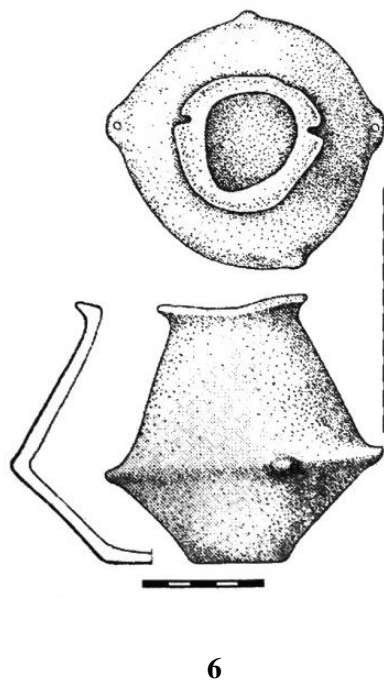
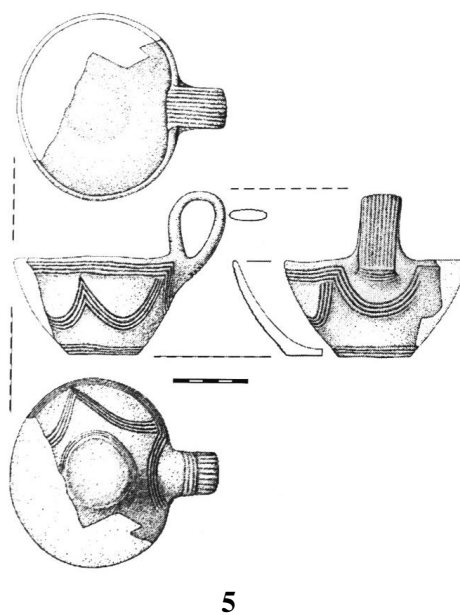
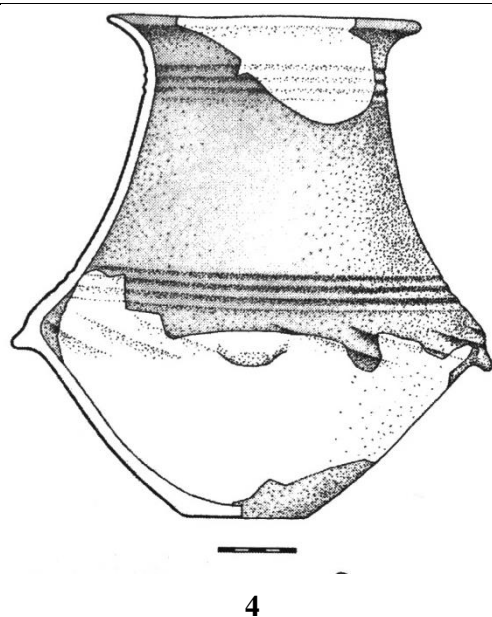
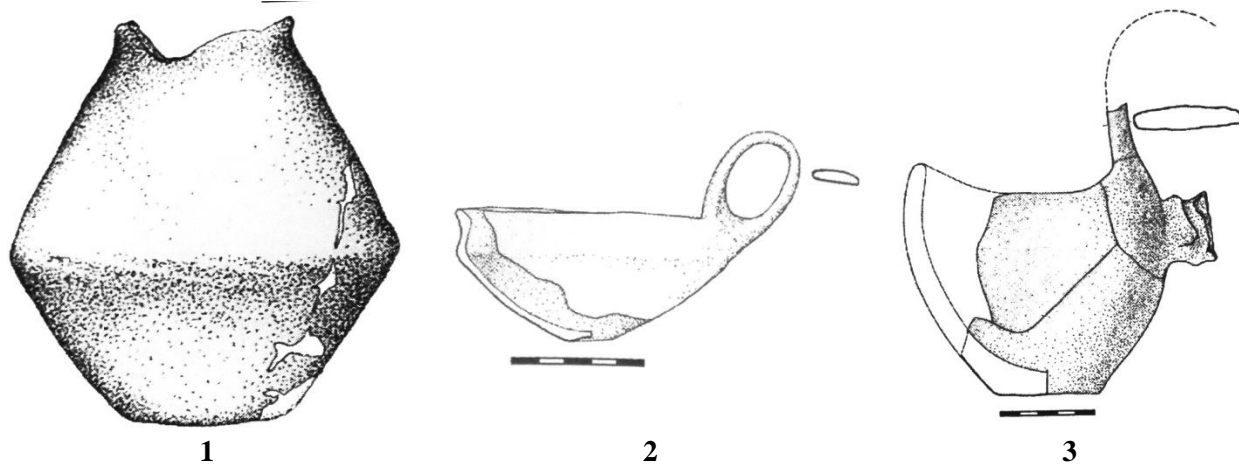

7

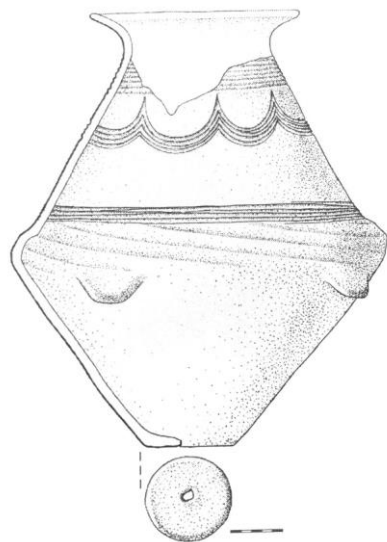

8

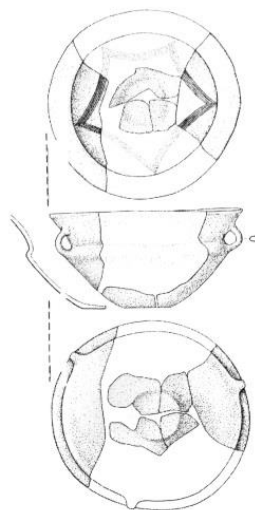
PI. XLIV –Necropola de la Hinova, jud. Mehedinți. 1-2 – M15; 3-8 – M16 (după Davidescu, Vulpe 2010)

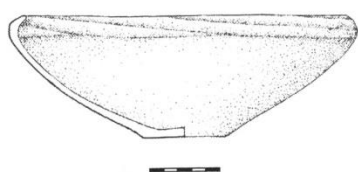
Pl. XLV –Necropola de la Hinova, jud. Mehedinți. 1-3 – M17; 4-7 – M18; 8 – M19 (după Davidescu, Vulpe 2010)

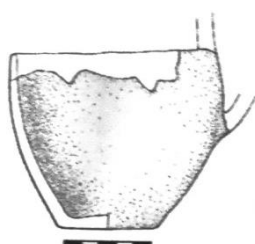
1

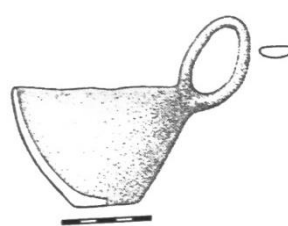
2

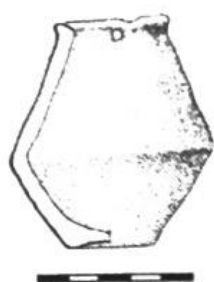
3

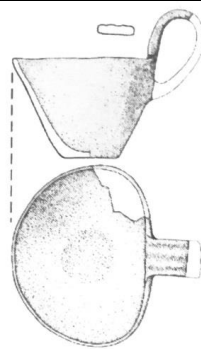
4

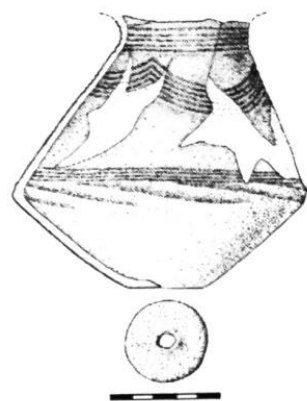
5

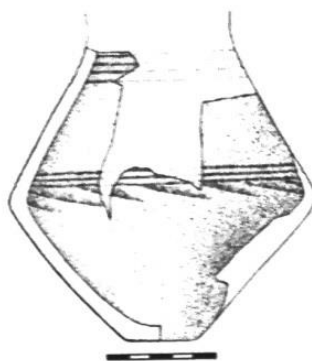
6

7

8

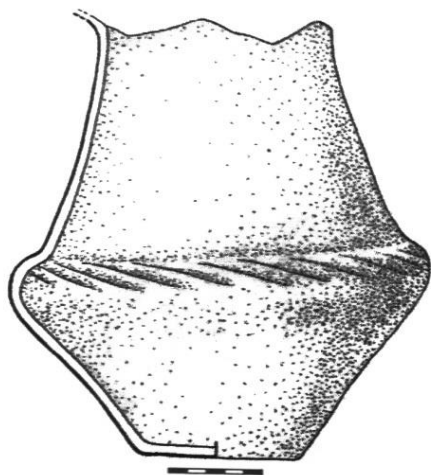

9

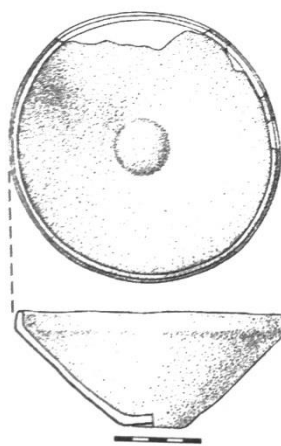

10

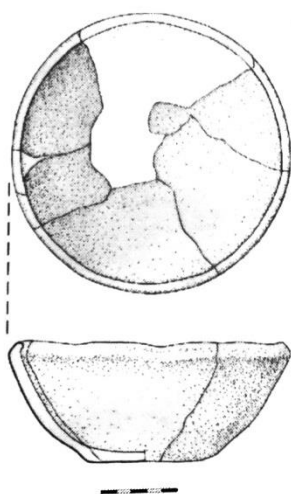
PI. XLVI –Necropola de la Hinova, jud. Mehedinți. **1-5** – M21; **6-7** – M23; **8** – M22; **9-10** – M25 (după Davidescu, Vulpe 2010)

1

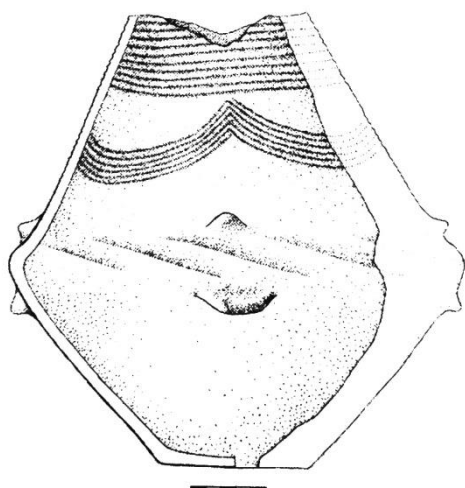
2

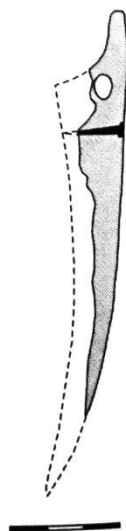
3

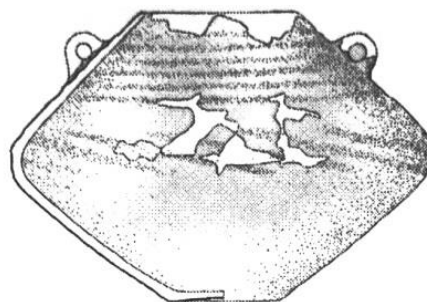
4

5

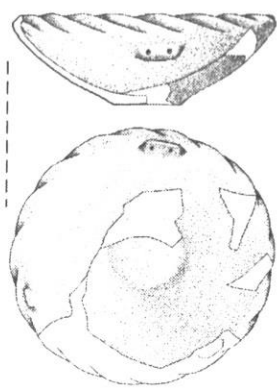

6

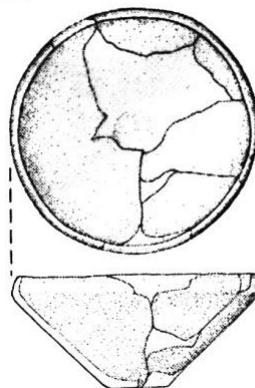

7

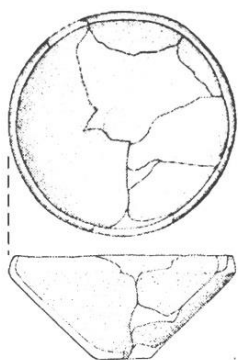
PI. XLVII –Necropola de la Hinova, jud. Mehedinți. 1-4 – M27; 5-6 – M28; 7 – M29 (după Davidescu, Vulpe 2010)

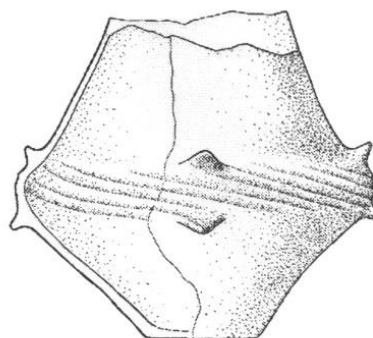
1

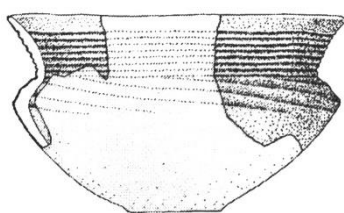
2

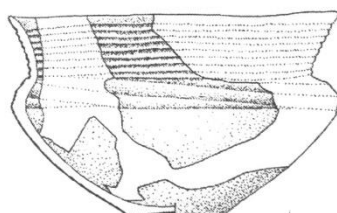
3

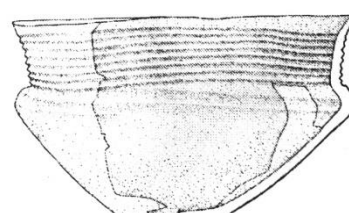
4

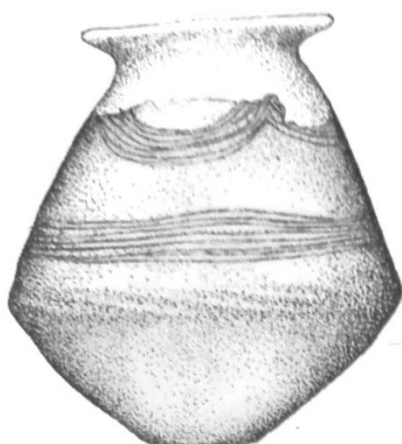
5

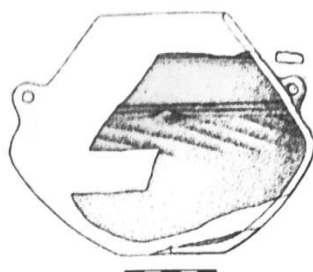
6

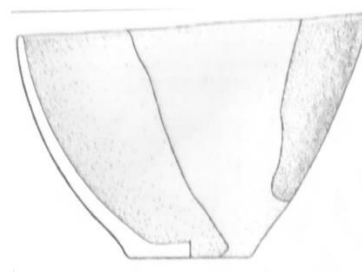
7

8

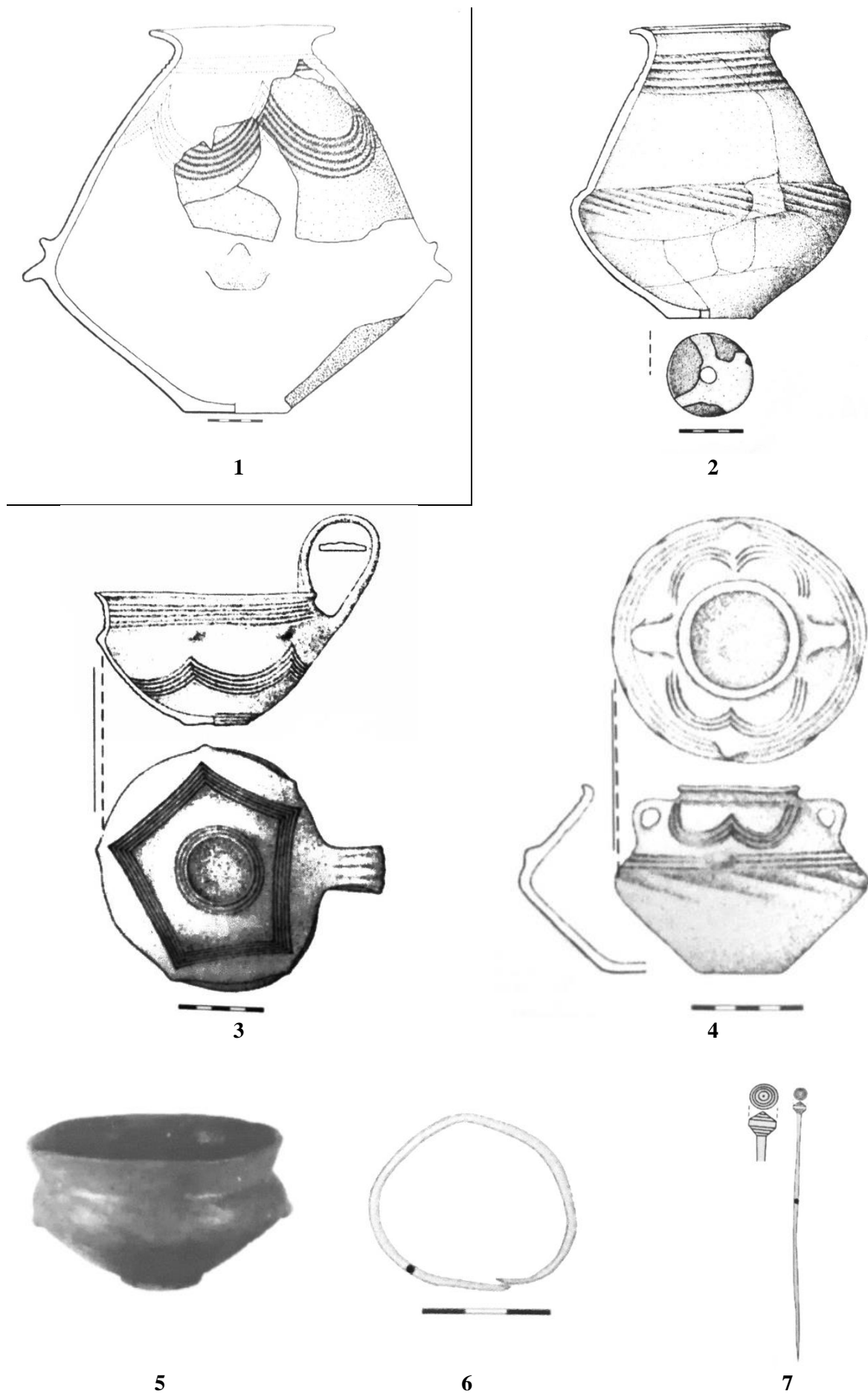

9

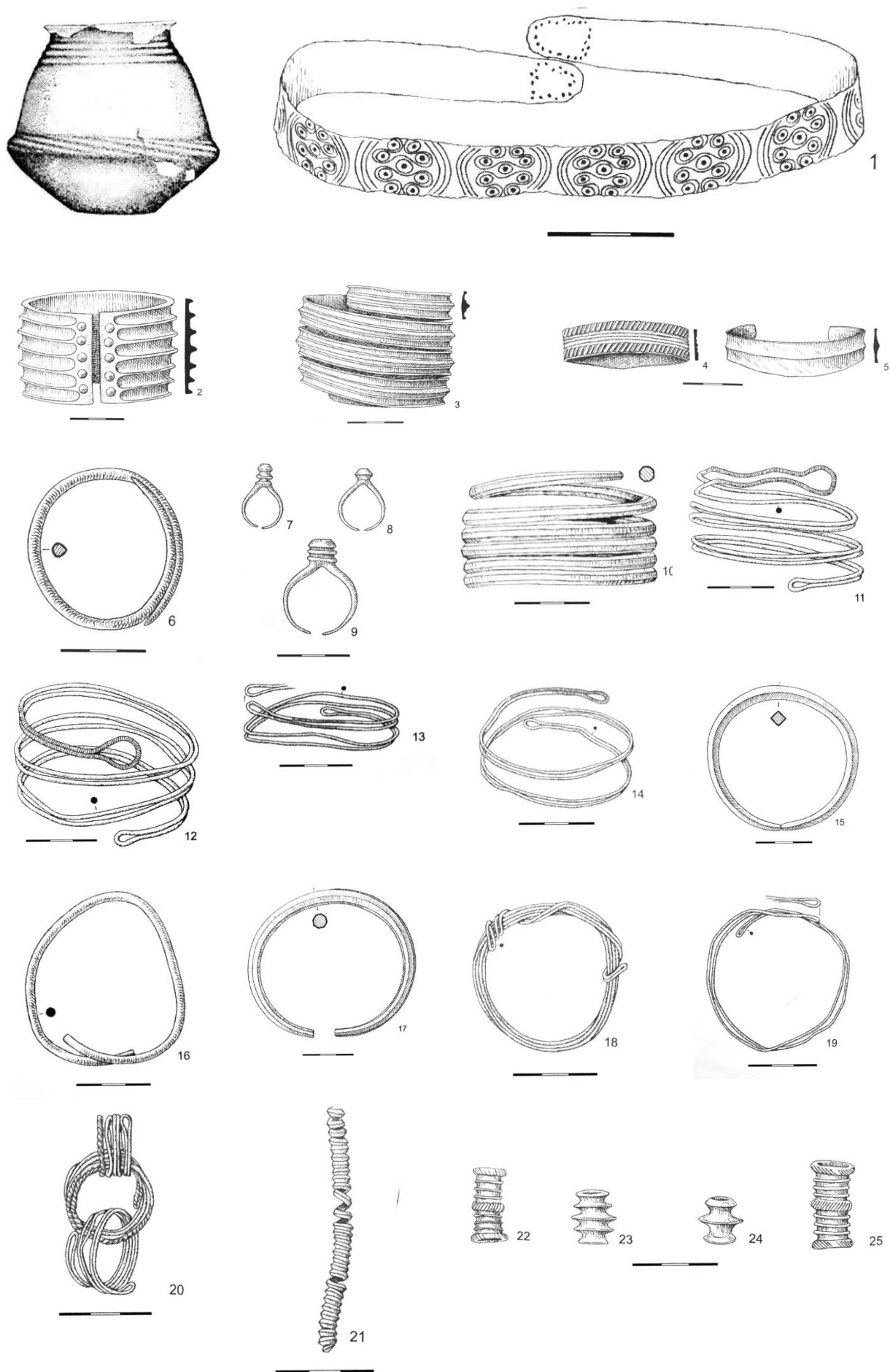

10

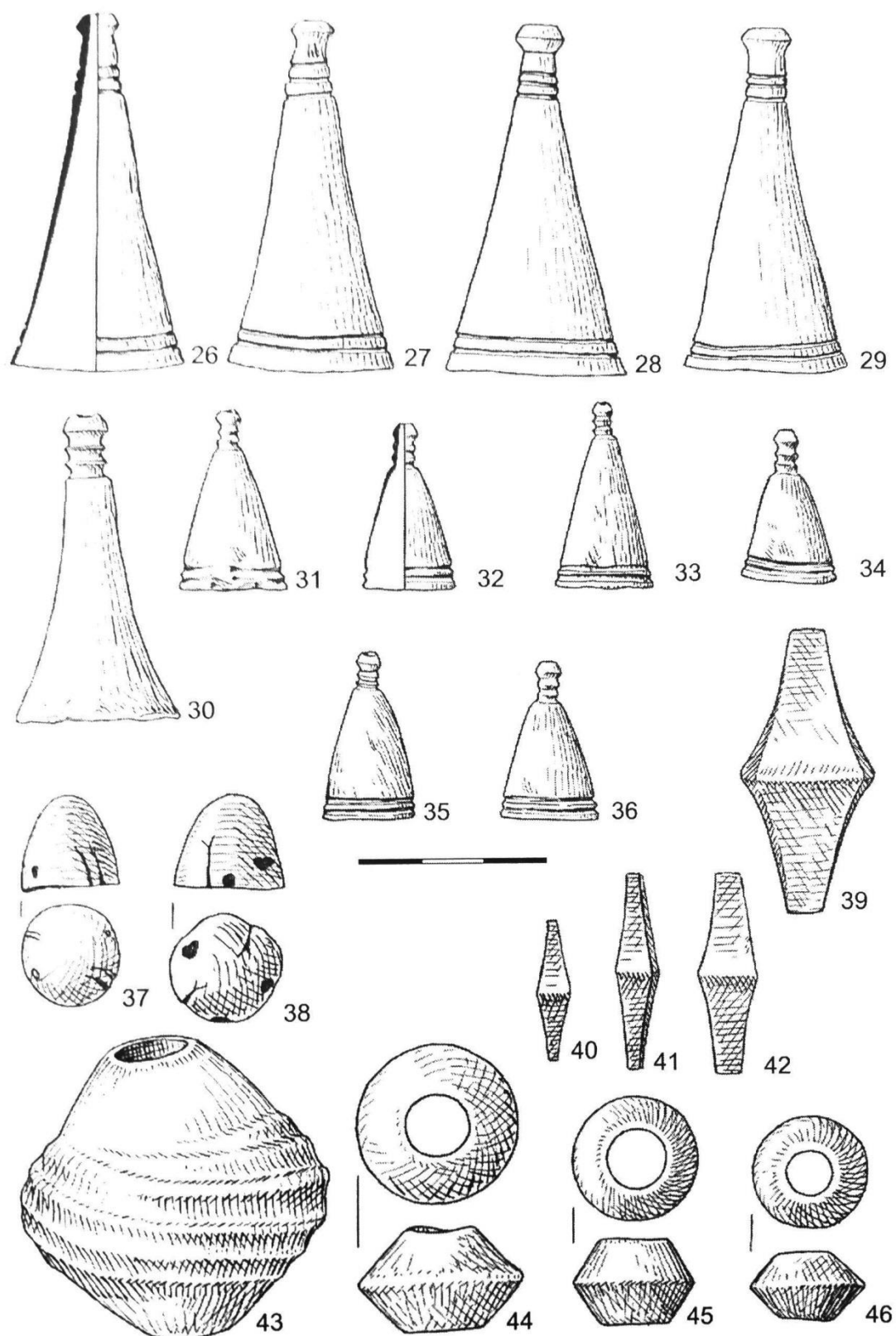
PI. XLVIII –Necropola de la Hinova, jud. Mehedinți. 1 – M33; 2 – M35; 3 – M36; 4 – M37; 5-7 – M40; 8-9 – M41; 10 – M42 (după Davidescu, Vulpe 2010)

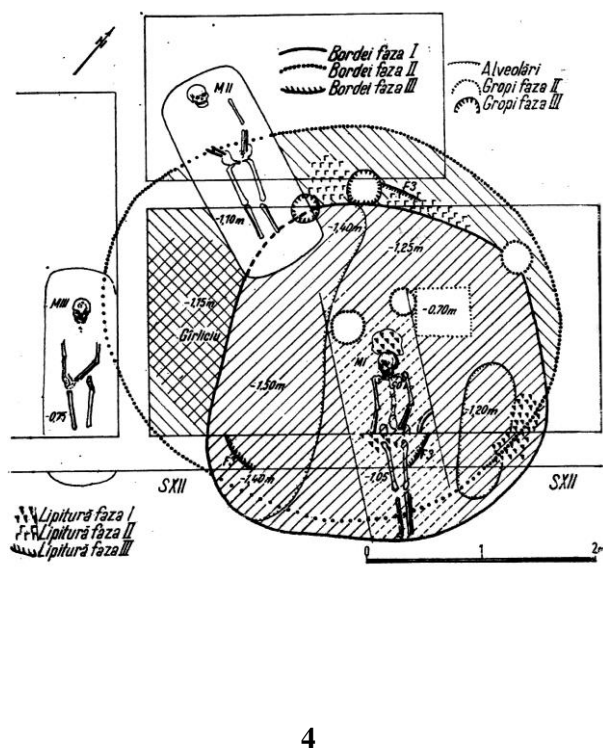
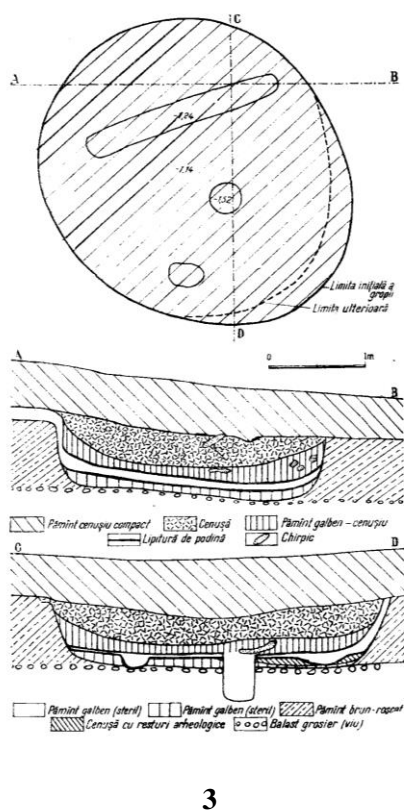
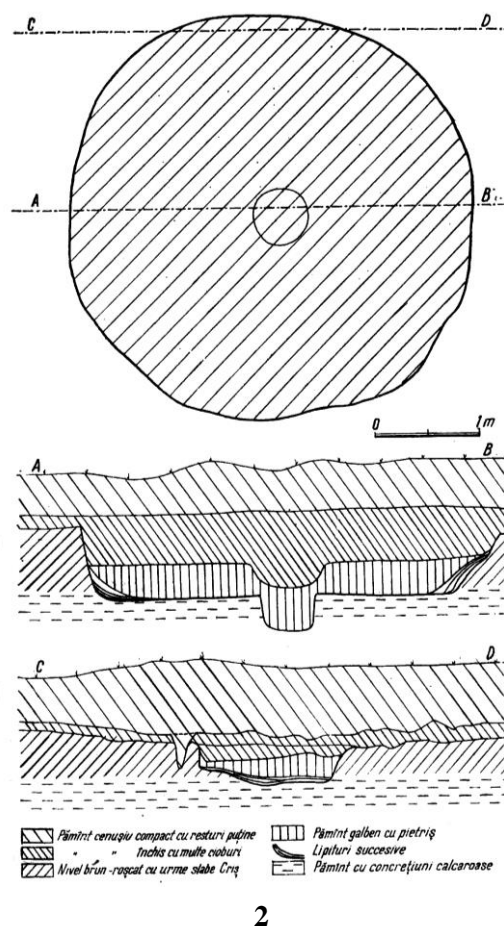
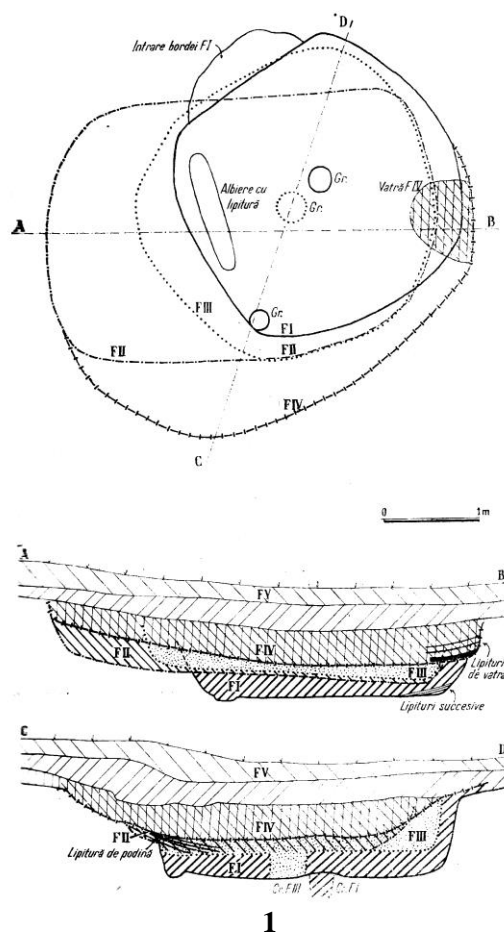
PI. XLIX –Necropola de la Hinova, jud. Mehedinți. 1 – M43; 2-7 – M40 (după Davidescu, Vulpe 2010)

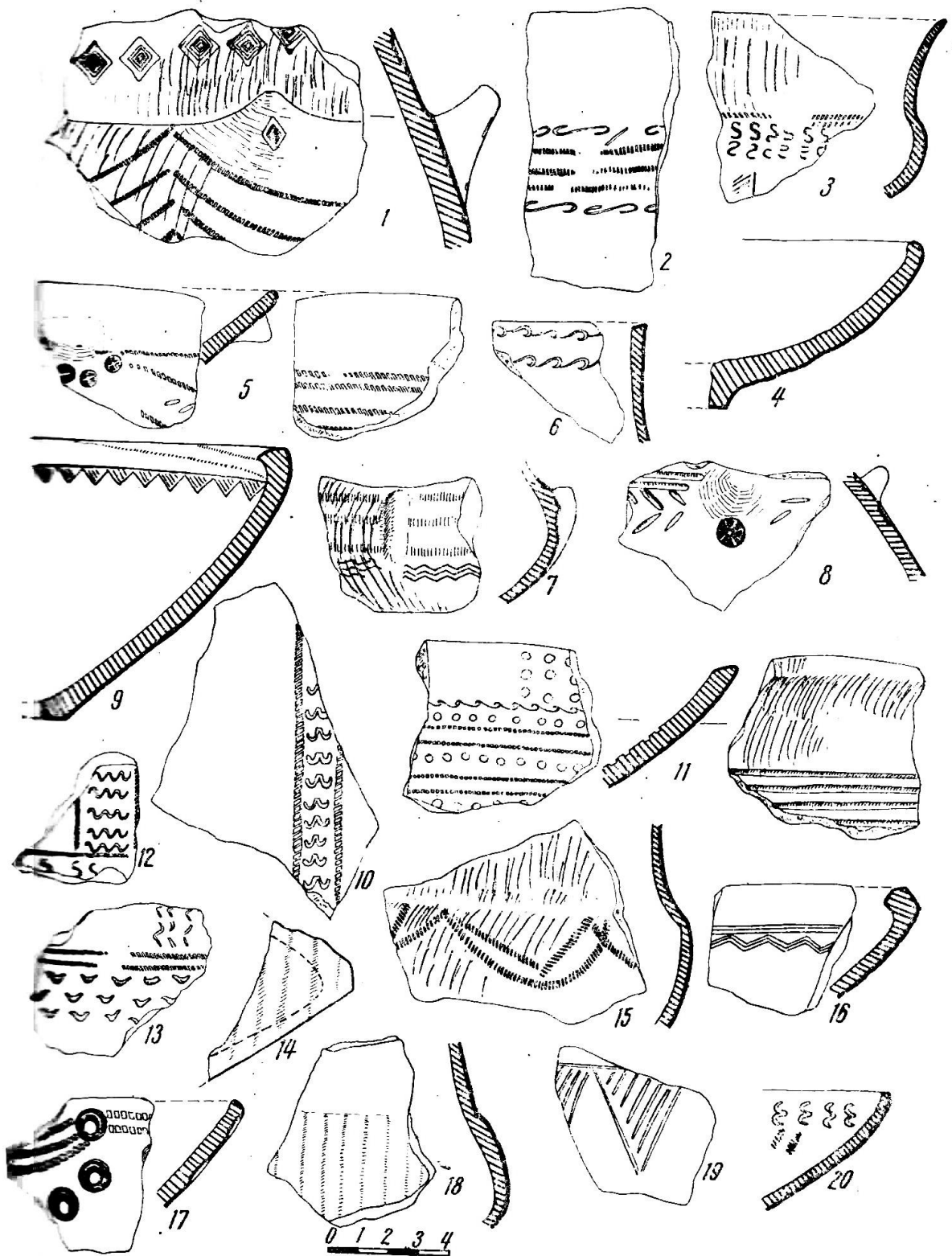
Pl. L –Necropola de la Hinova, jud. Mehedinți. Tezaurul (M44) (după Davidescu, Vulpe 2010)

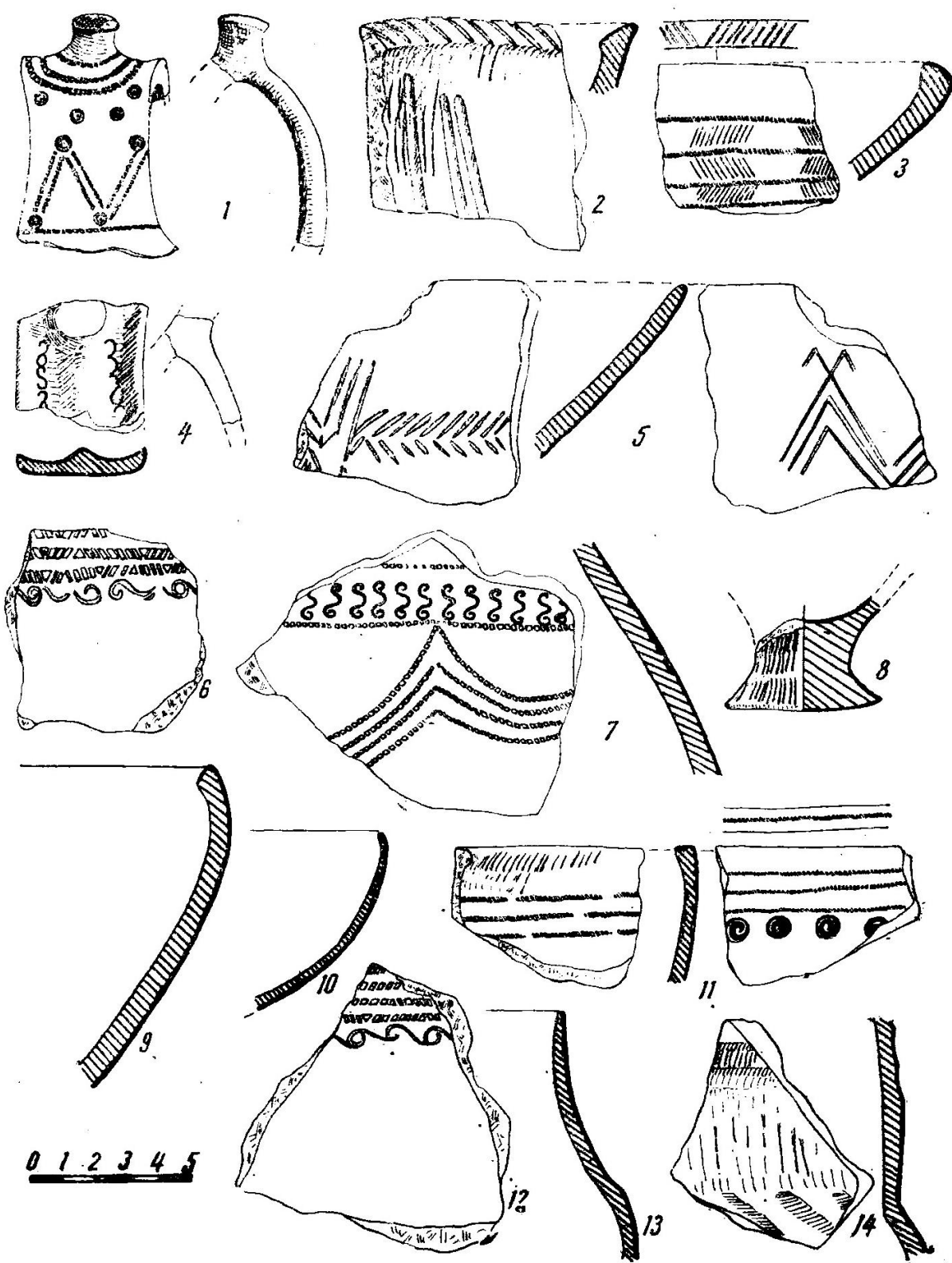
Pl. LI –Necropola de la Hinova, jud. Mehedinți. Tezaurul (M44) (după Davidescu, Vulpe 2010)

PI. LII – Grupul Insula Banului. Insula Banului 1-4 Structuri de locuire (după Morintz, Roman 1969)

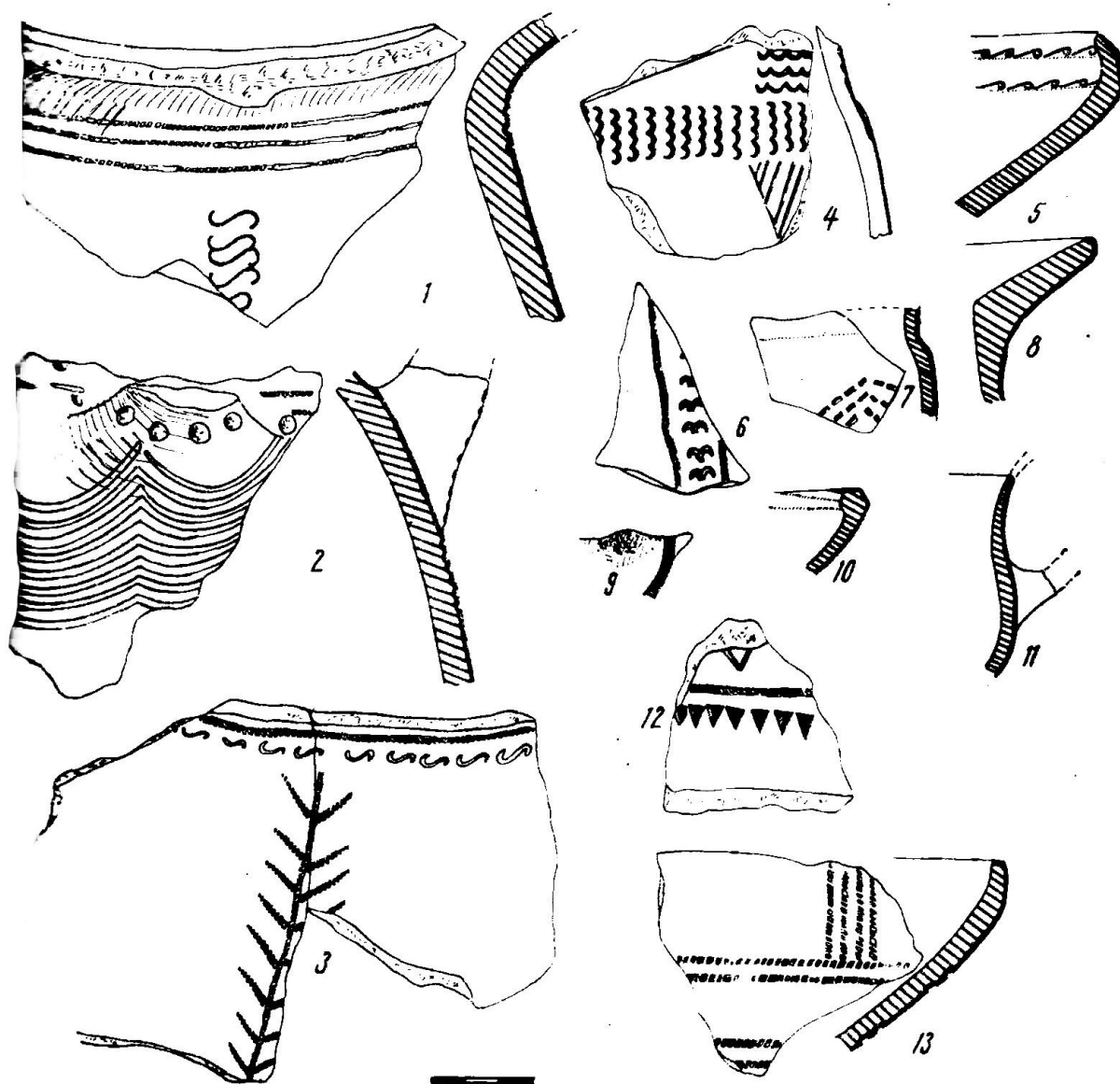
Pl. LIII – Grupul Insula Banului. Insula Banului 1-20 Ceramică (după Morintz, Roman 1969)

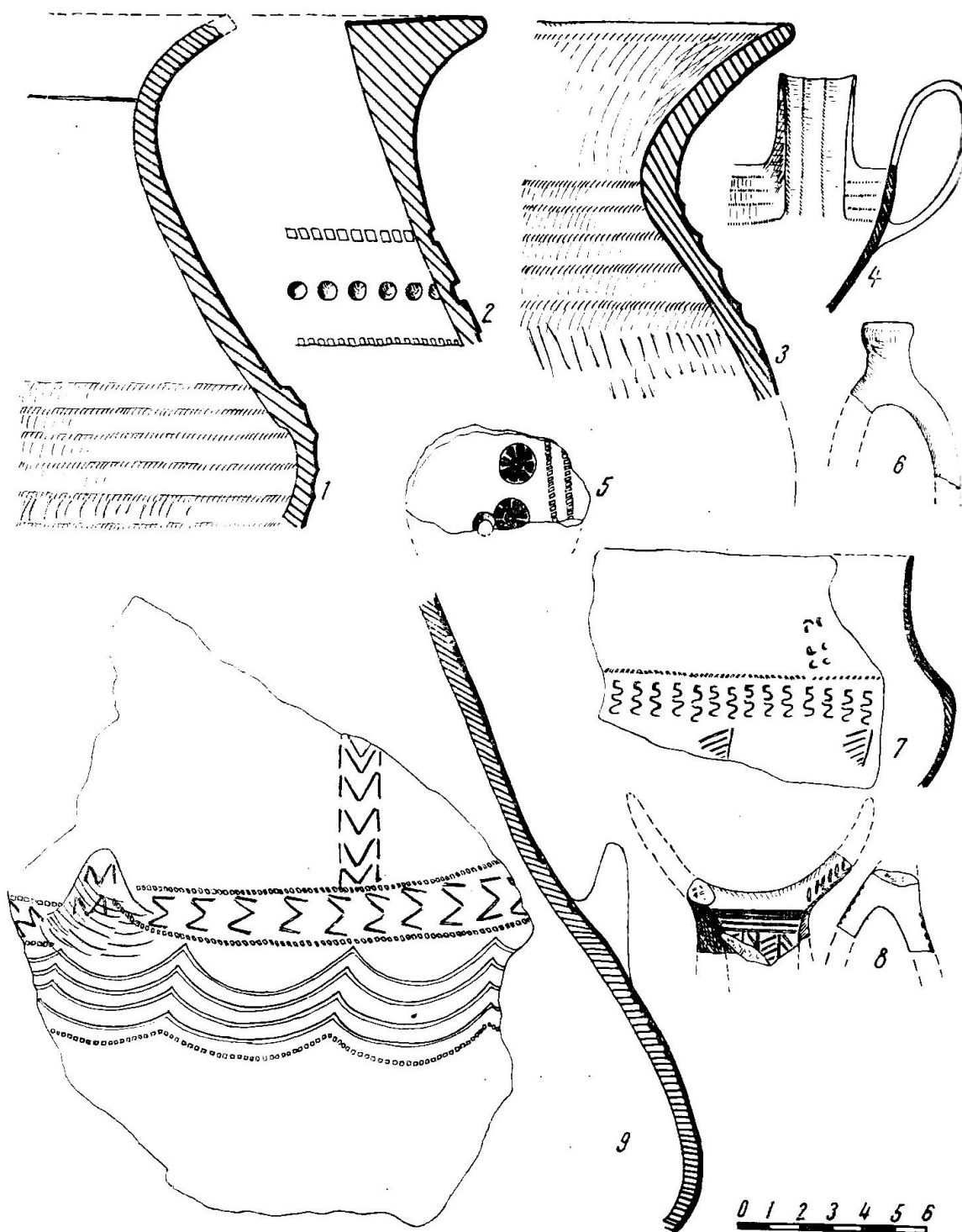
Pl. LIV – Grupul Insula Banului. Insula Banului 1-14 Ceramică (după Morintz, Roman 1969)

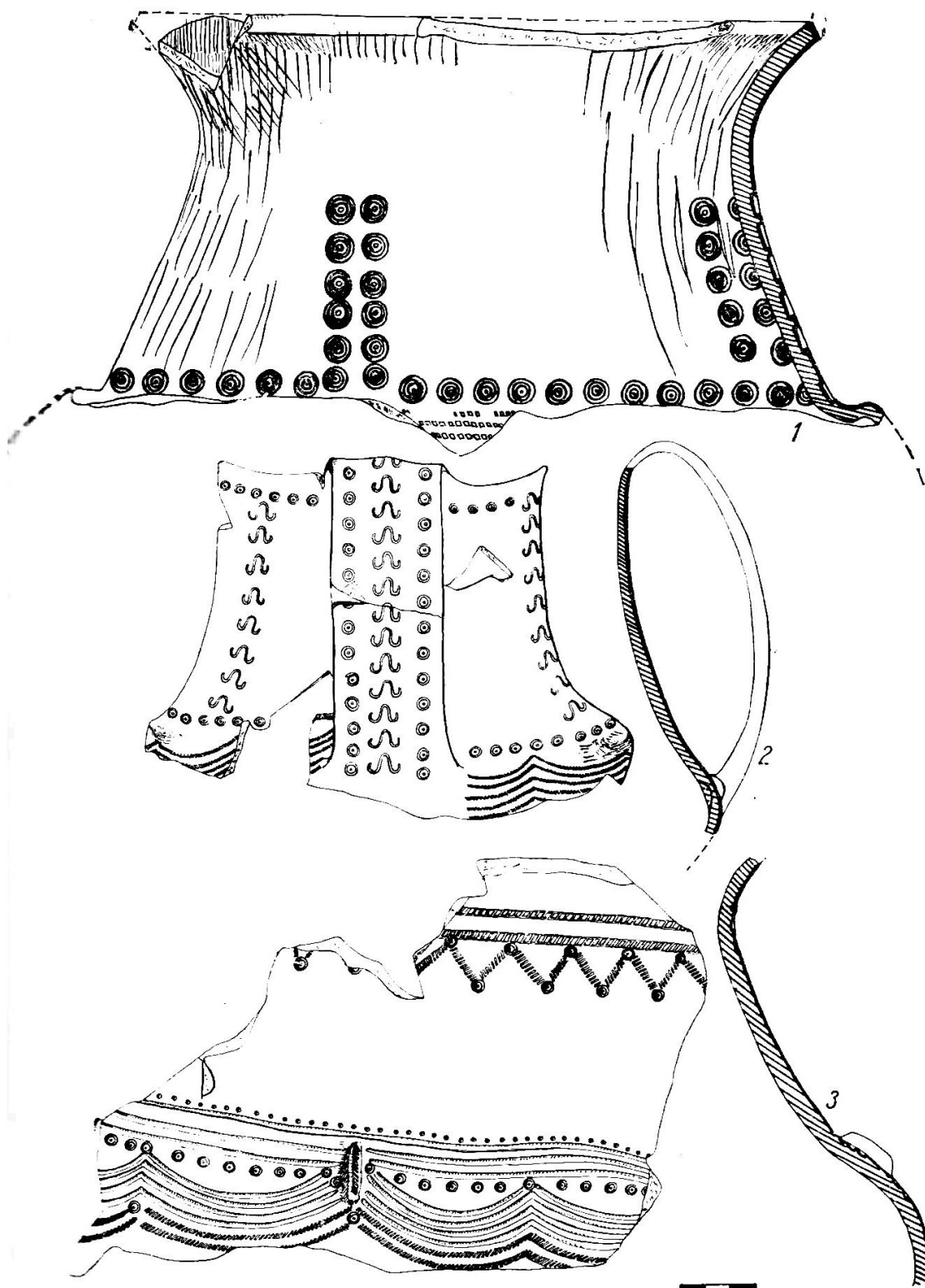
PI. LV – Grupul Insula Banului. Insula Banului 1-20 Ceramică (după Morintz, Roman 1969)

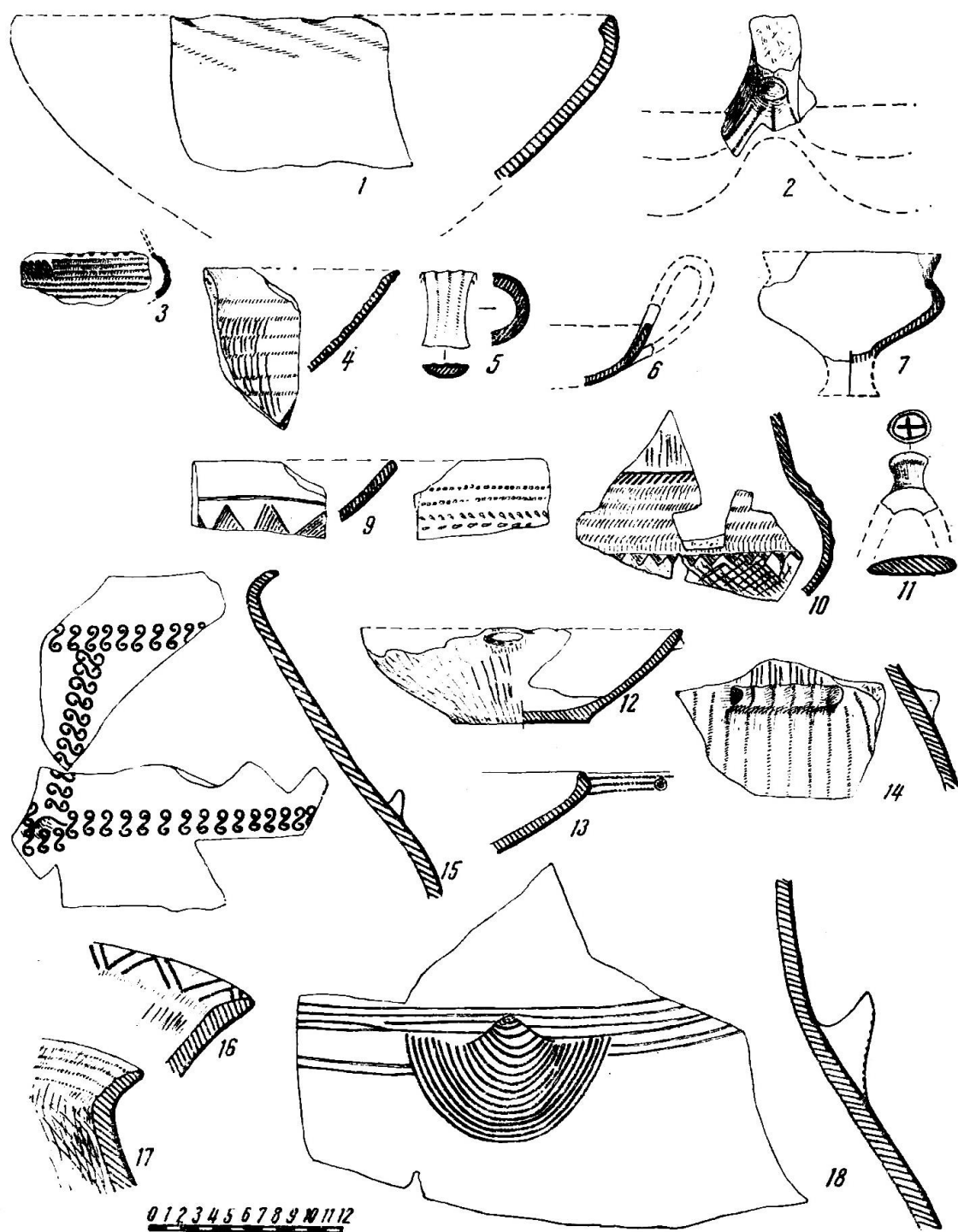
Pl. LVI – Grupul Insula Banului. *Insula Banului* 1-13 Ceramică (după Morintz, Roman 1969)

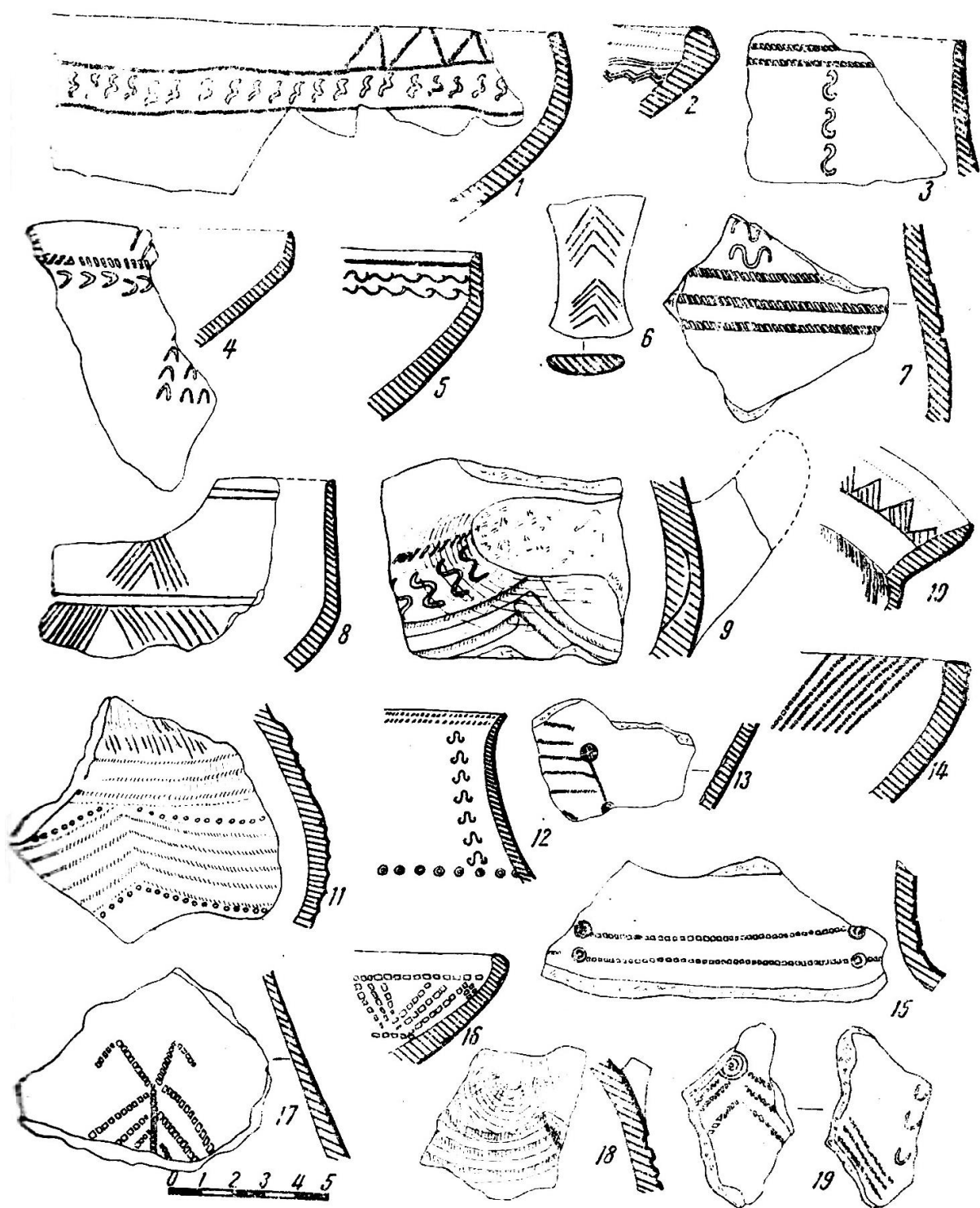
PI. LVII – Grupul Insula Banului. Insula Banului 1-9 Ceramică (după Morintz, Roman 1969)

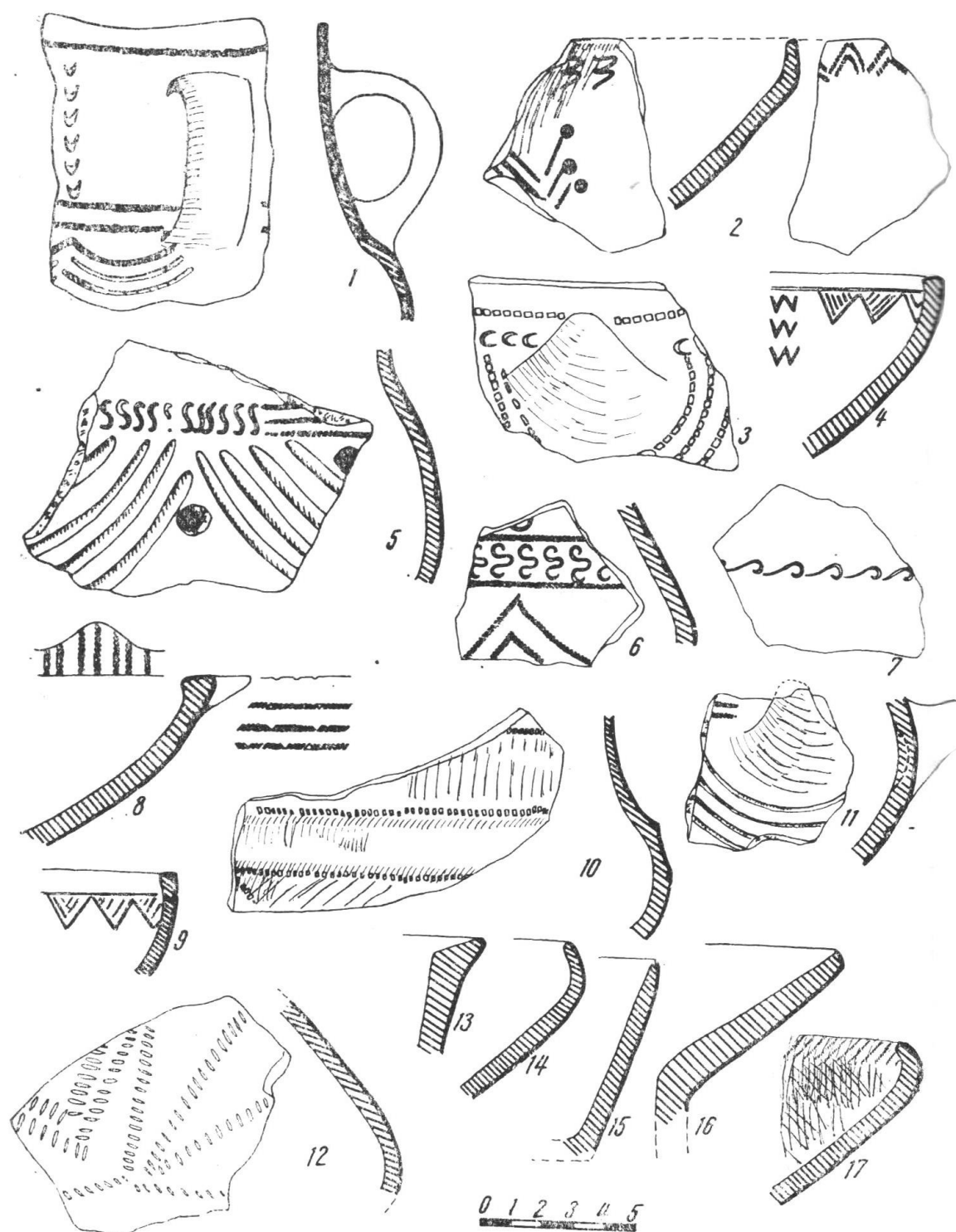
PI. LVIII – Grupul Insula Banului. Insula Banului 1-3 Ceramică (după Morintz, Roman 1969)

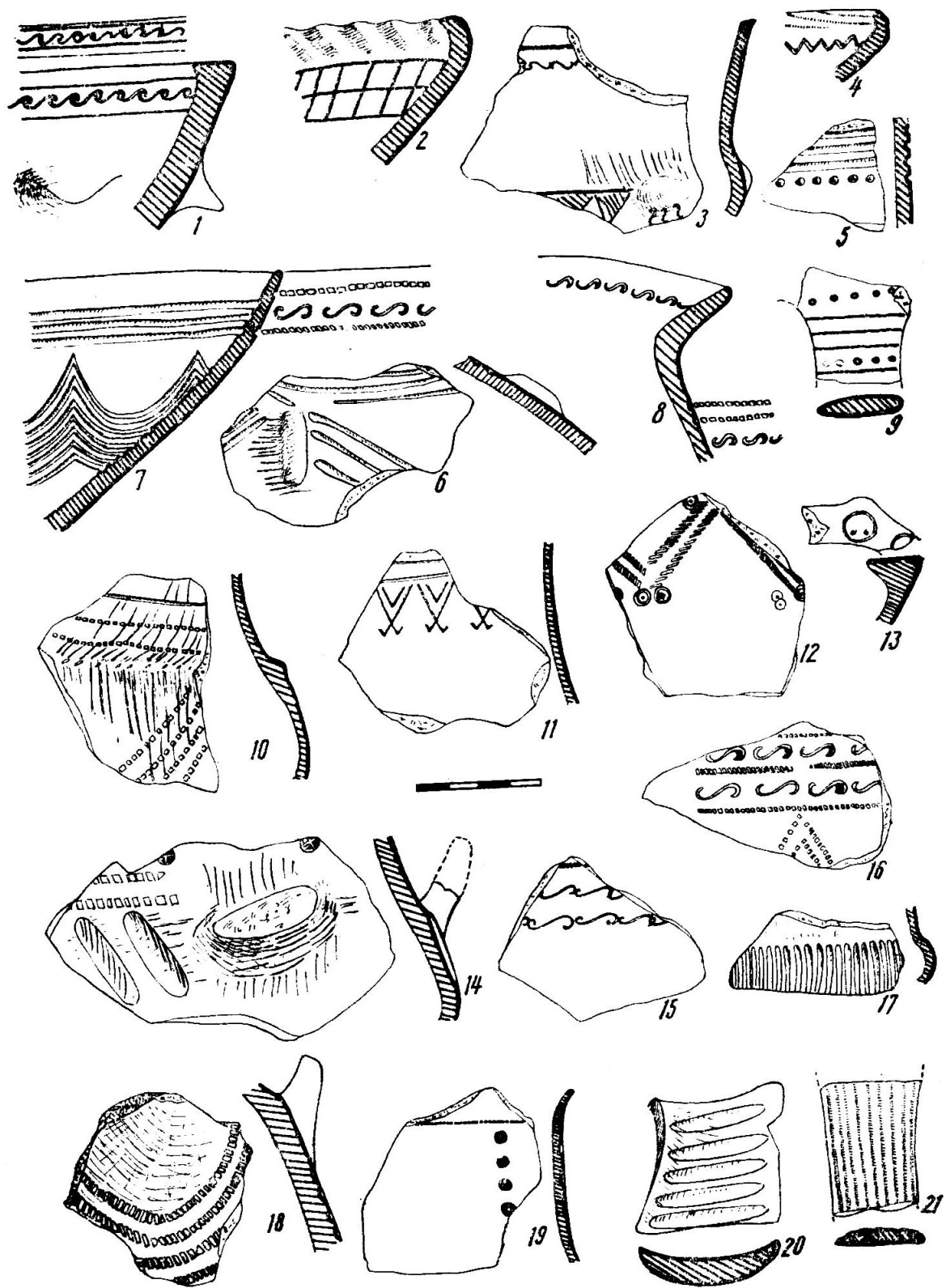
Pl. LIX – Grupul Insula Banului. Insula Banului 1-7, 9 - 18 Ceramică (după Morintz, Roman 1969)

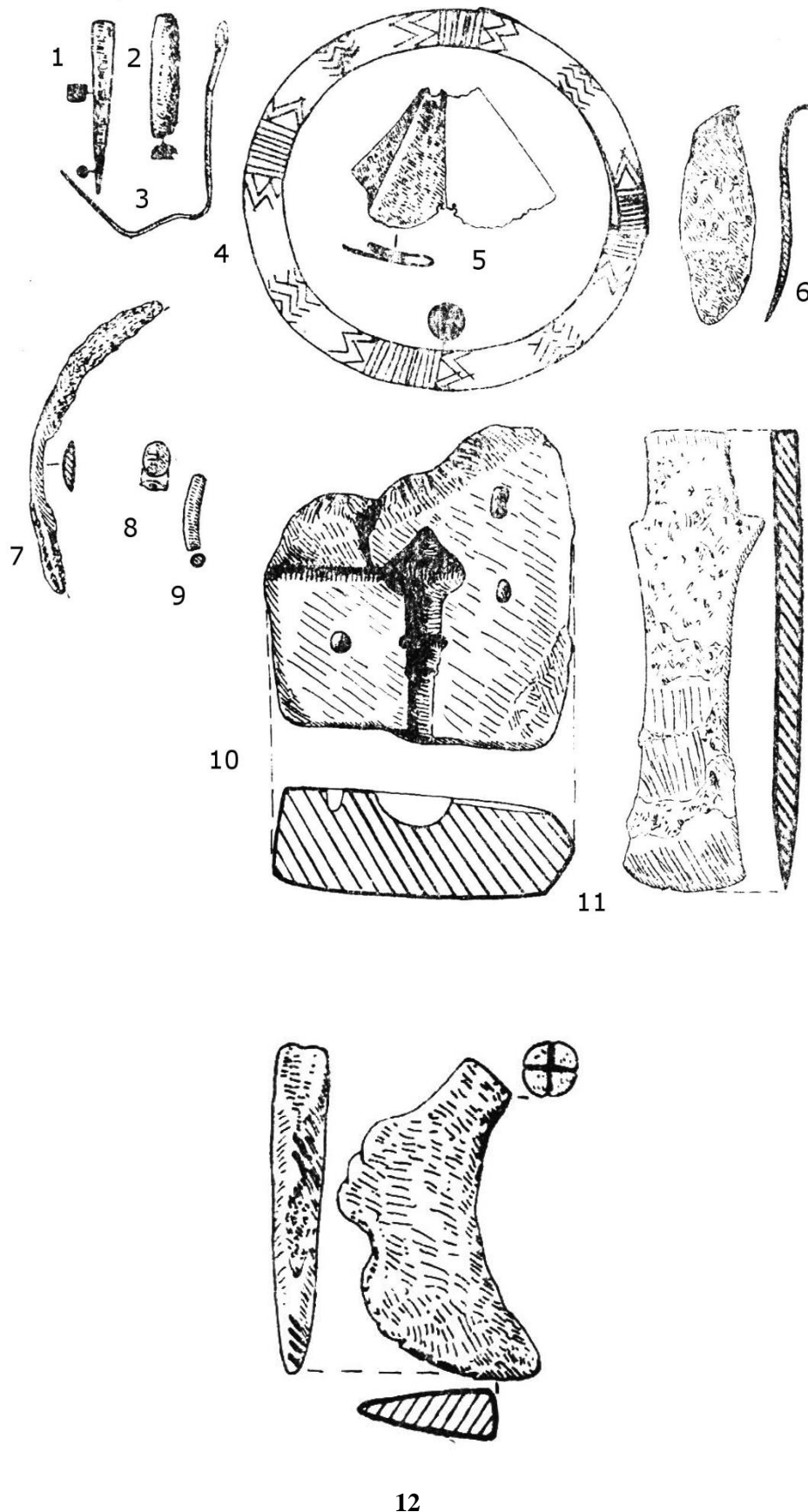
Pl. LX – Grupul Insula Banului. Insula Banului 1-19 Ceramică (după Morintz, Roman 1969)

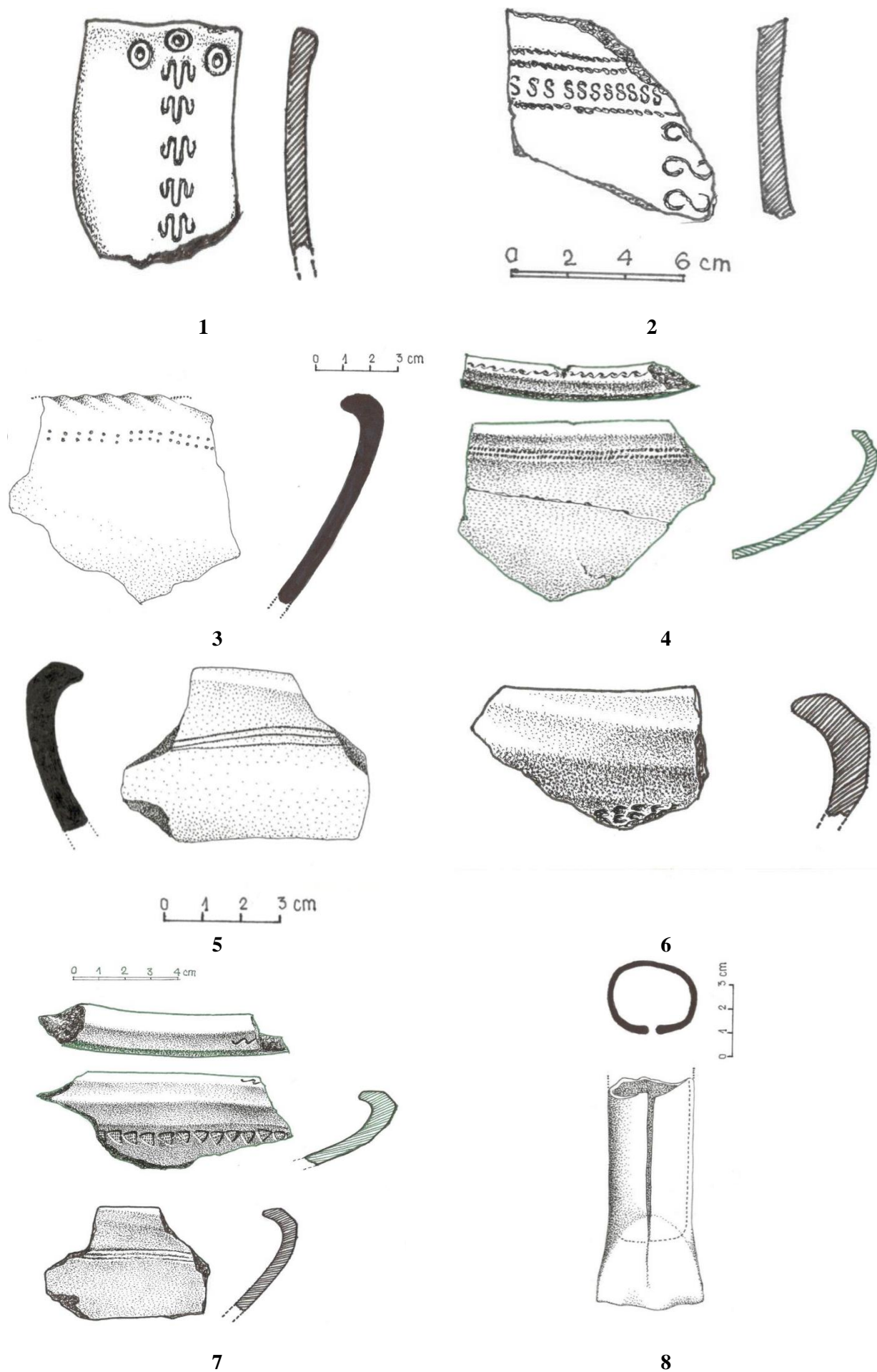
PI. LXI Grupul Insula Banului. Insula Banului 1-17 Ceramică (după Morintz, Roman 1969)

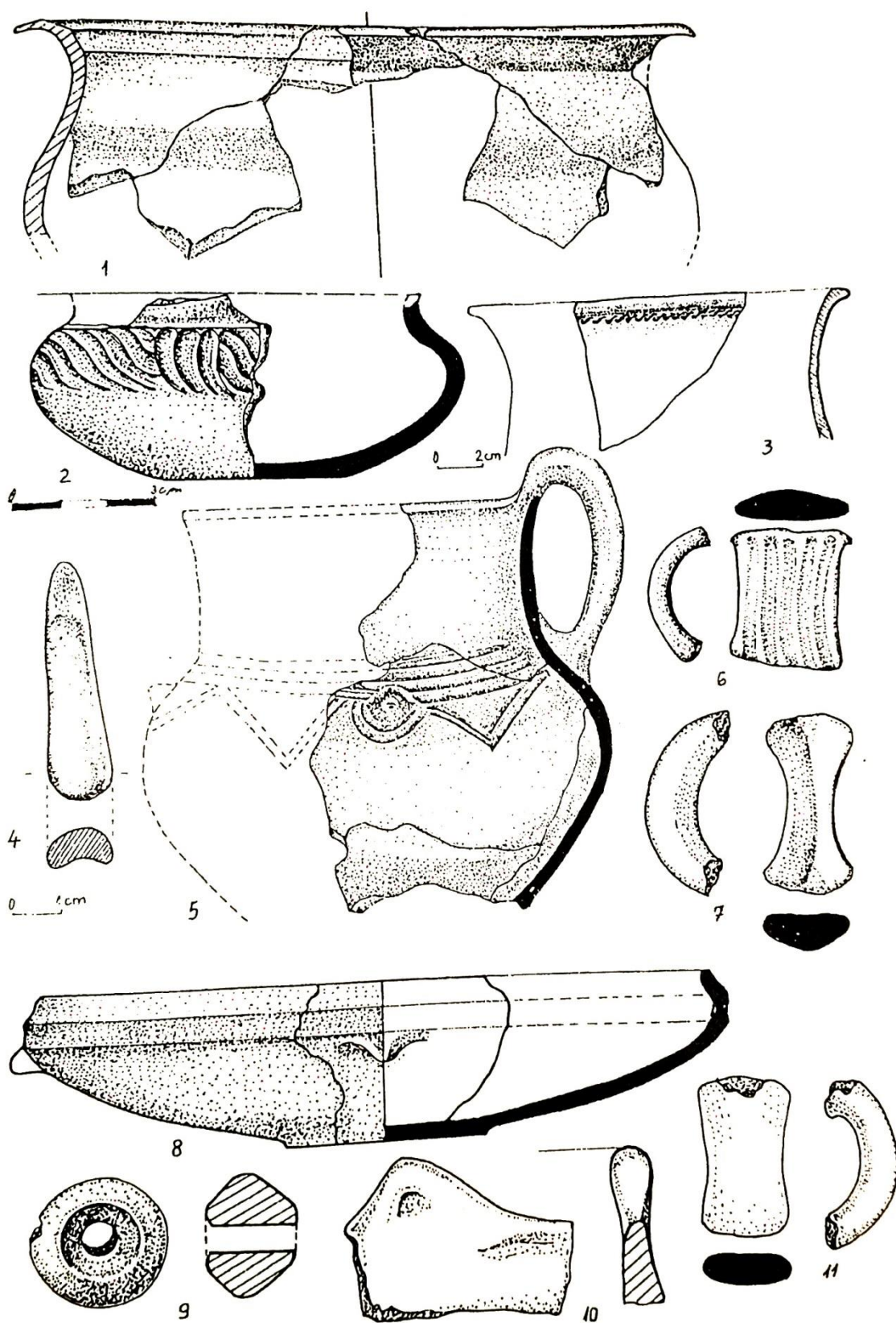
Pl. LXII – Grupul Insula Banului. Insula Banului 1-21 Ceramică (după Morintz, Roman 1969)

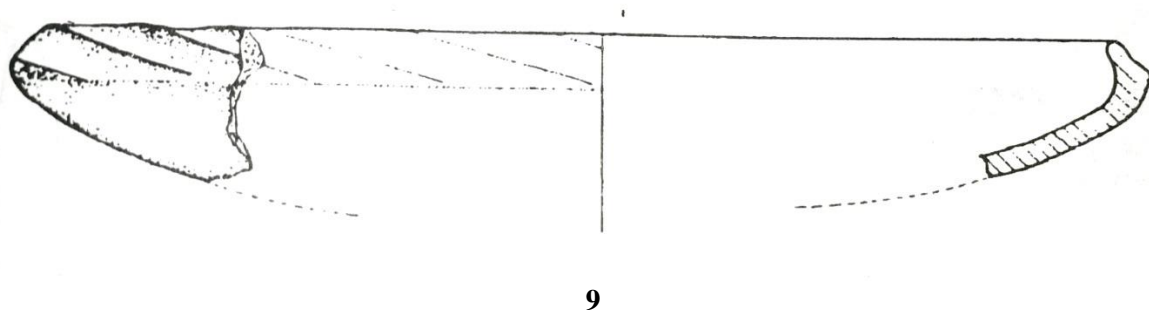
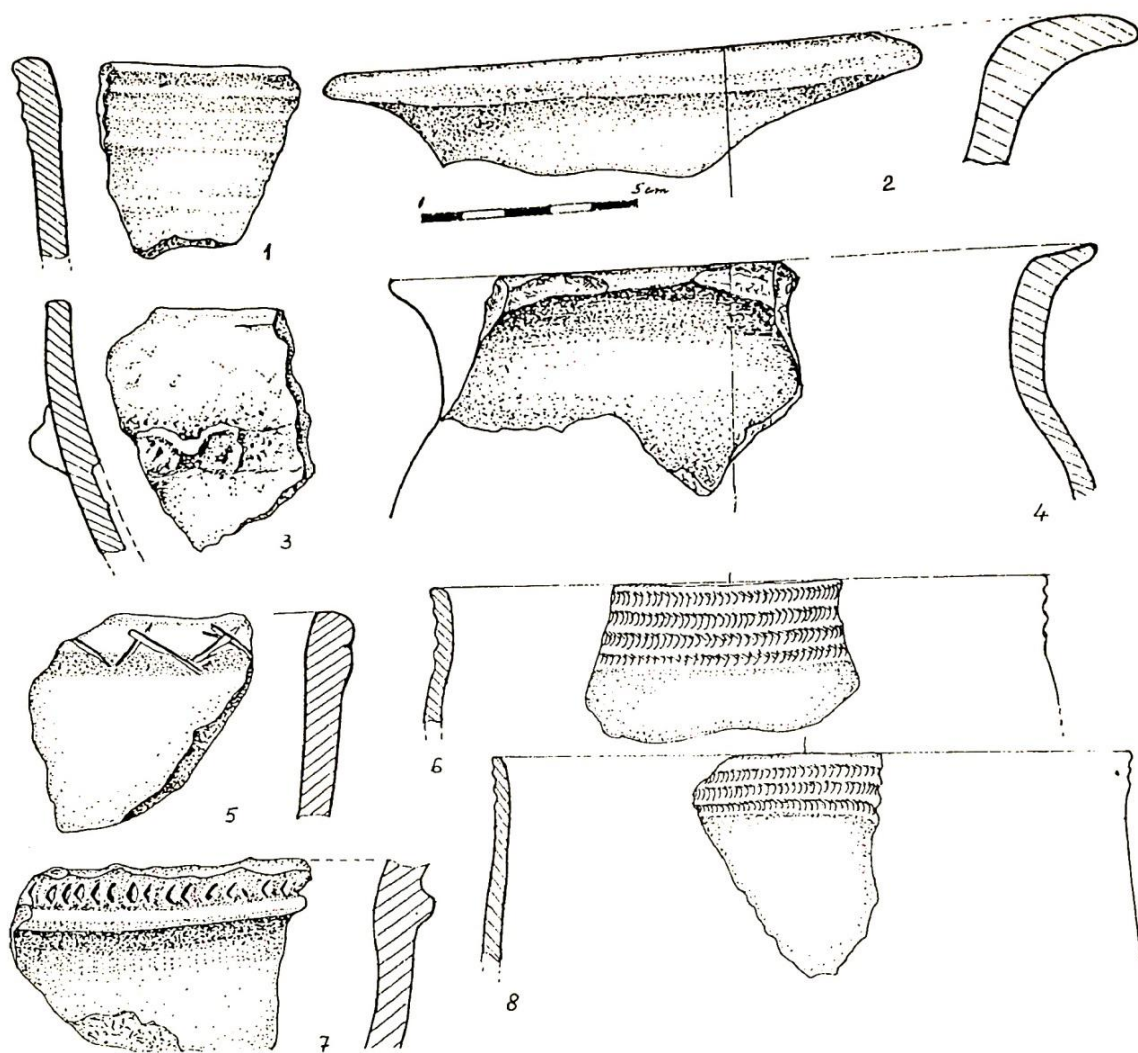
Pl. LXIII – Grupul Insula Banului. Insula Banului 1- 9 – Obiecte din bronz; 10 – Tipar de turnat; 11 – Topor din fier; 12 – Obiect din lut pentru decorat ceramica (după Morintz, Roman 1969)

PI. LXIV – Grupul Gornea - Kalakača. Rogova **1- 7** – Ceramică; **8** – Topor din fier (după Manea 2003; Crăciunescu 2003a)

PI. LXV – Grupul Gornea - Kalakača. Ghidici-Balta Țarova I. 1-3, 5-8, 10-11 – Ceramică; 4 – Instrument pentru decorarea ceramicii; 9 - fusaiolă (după Nica, Rogozea 1995)

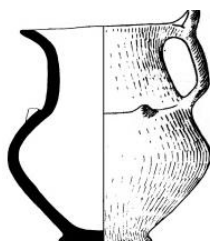
PI. LXVI – Grupul Gornea - Kalakača. Ghidici-Balta Țarova I (după Nica, Rogozea 1995)

A "AMFORE"

1

B CĂNI

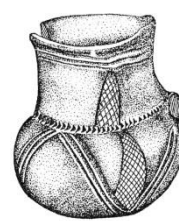
2

3

4

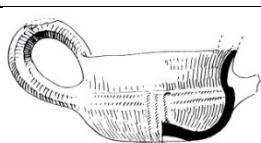

5

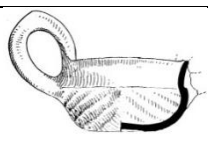
C CEȘTI

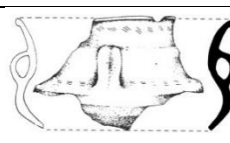
6

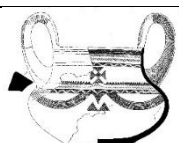
7

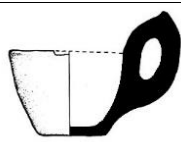
8

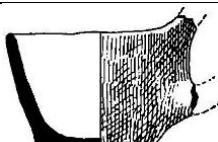
9

10

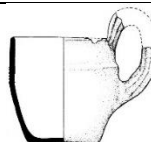
11

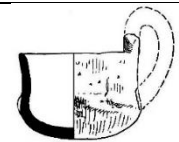
12

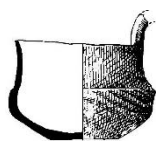
13

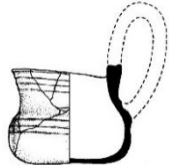
14

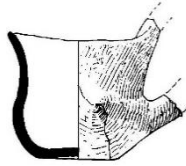
15

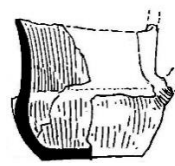
16

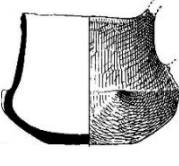
17

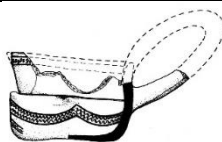
18

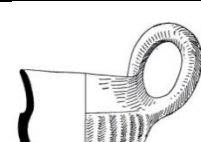
19

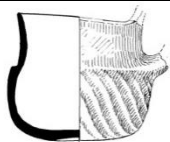
20

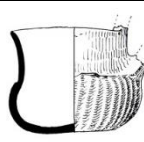
21

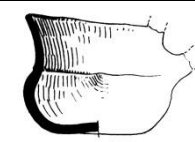
22

23

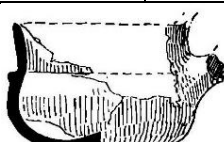
24

25

26

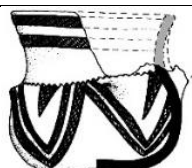
27

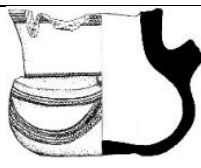
28

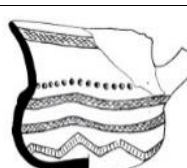
29

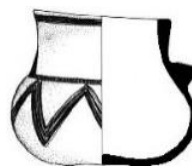
30

31

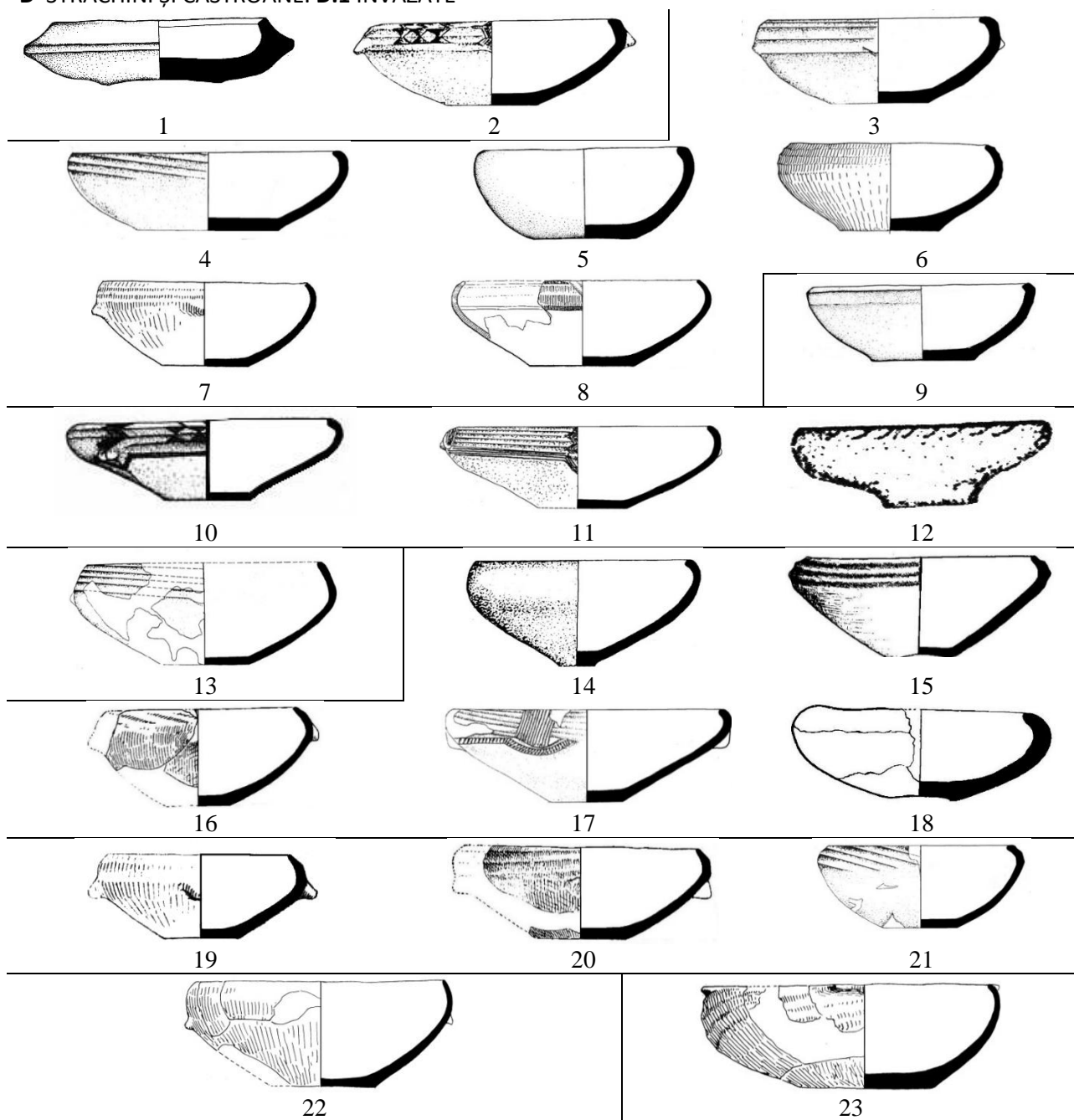
32

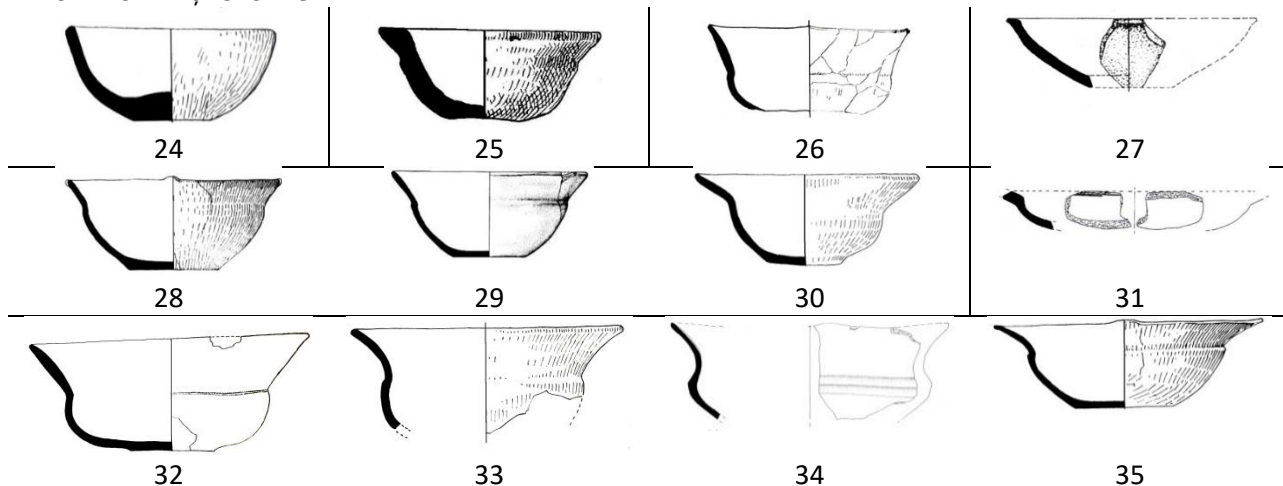
33

Pl. LXVII – Fenomenul cultural Basarabi. Catalog tipuri de vase ceramice. Scări diferite

D STRĂCHINI ȘI CASTROANE. D.1 INVAZATE

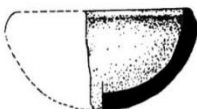
D STRĂCHINI ȘI CASTROANE. D.2 EVAZATE

E BOLURI CU BUZA DREAPTĂ

1

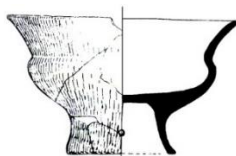

2

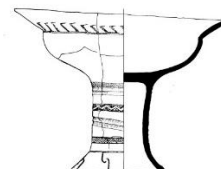

3

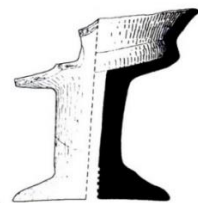
F VASE CU PICIOR

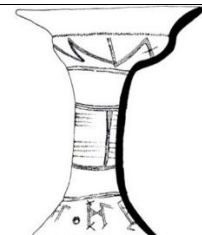
4

5

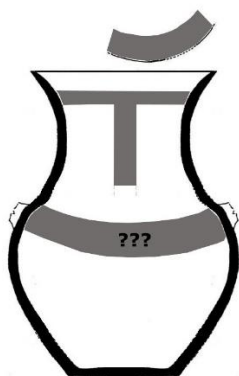
6

7

a

A "AMFORE"

8

B CĂNI

9

10

F VASE CU PICIOR

12

C CEȘTI

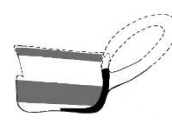
13

14

14

16

D CASTROANE ȘI STRĂCHINI

D.1 INVAZATE

18

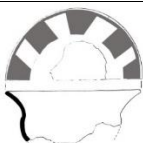
D.2 EVAZATE

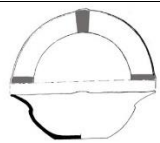
19

17

20

21

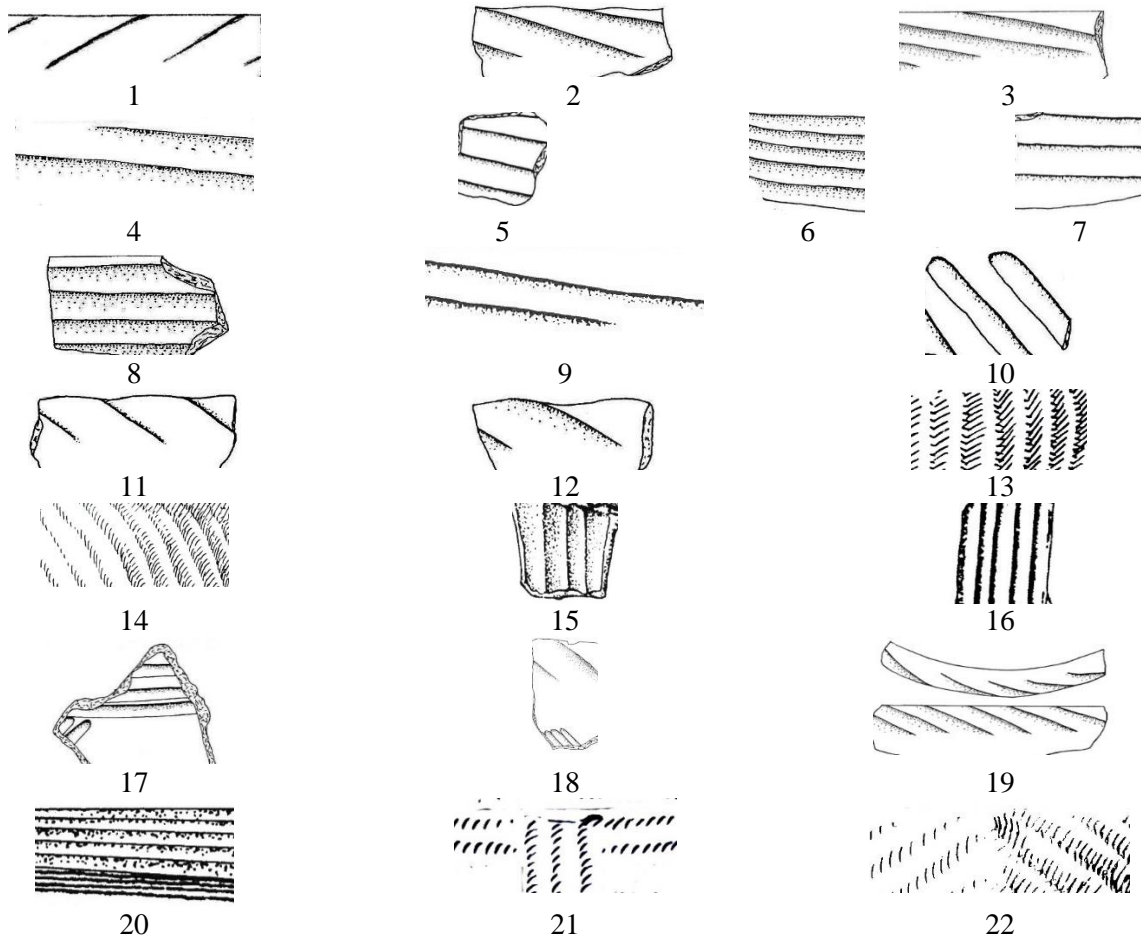

22

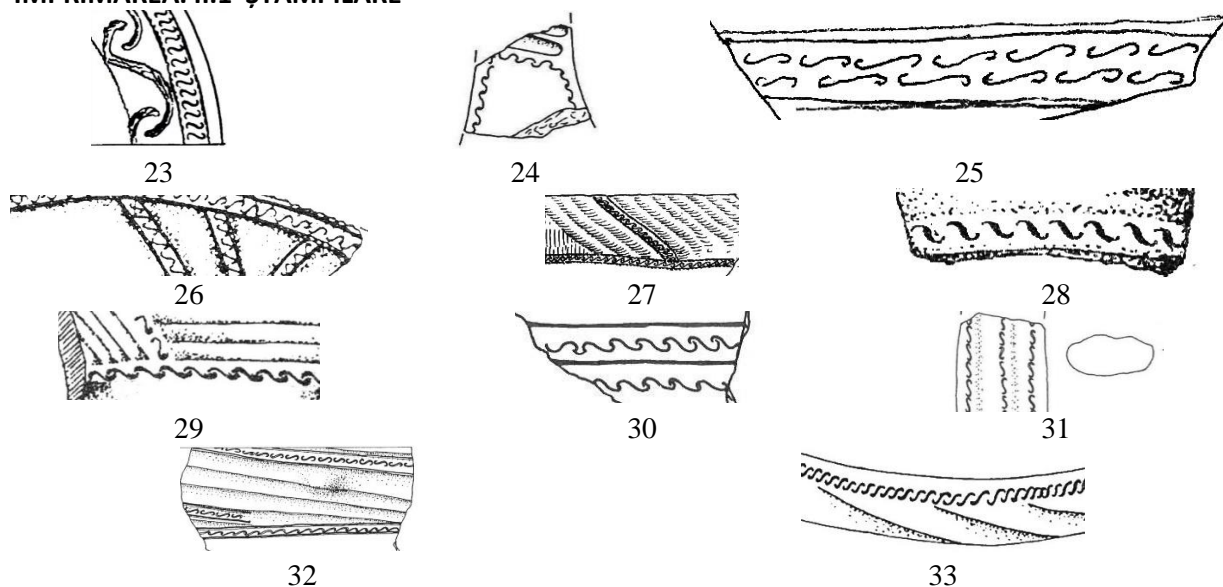
b

PI. LXIX – Fenomenul cultural Basarabi. a – Fenomenul cultural Basarabi. Catalog tipuri de vase ceramice
b - Principalele tipuri de vase decorate și zona cea mai utilizată pentru decor. Scări diferite

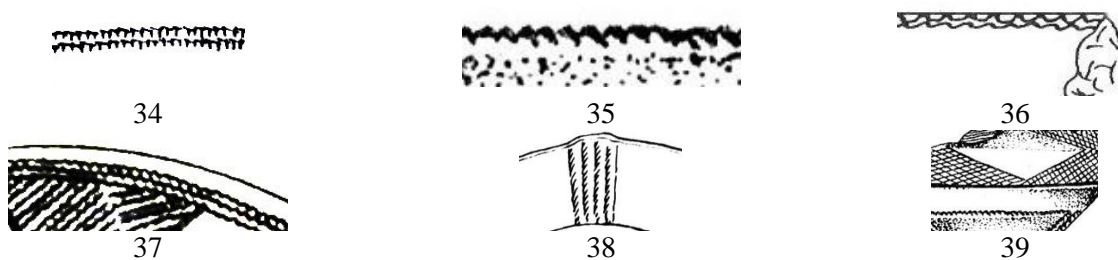
I. CANELURA

II. IMPRIMAREA. II.1 ȘTAMPILARE

II.2 IMPRIMARE CU UN INSTRUMENT DINȚAT

II. IMPRIMAREA. II.2 IMPRIMARE CU UN INSTRUMENT DINȚAT

1

2

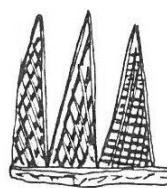
3

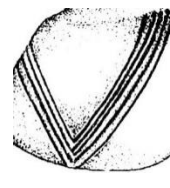
4

5

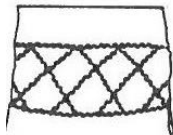
6

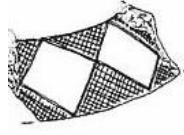
7

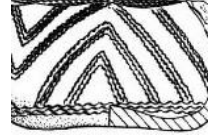
8

9

10

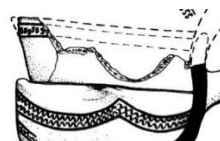
11

12

13

14

15

16

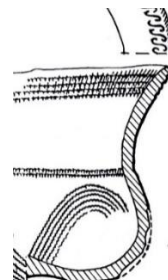

17

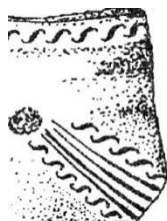
II. IMPRIMAREA. II.3 COMBINAȚII ÎNTRE ȘTAMPILARE ȘI IMPRIMARE CU UN INSTRUMENT DINȚAT

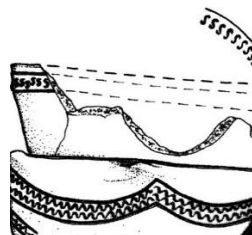
18

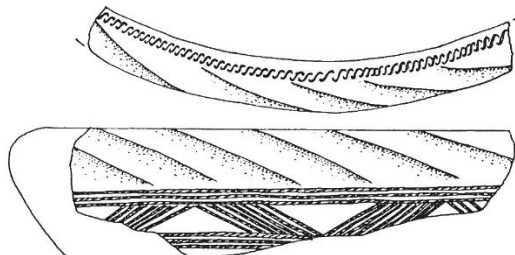
19

20

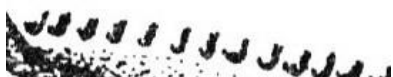

21

22

III. INCIZAREA. III.1 PRIN ÎMPUNSĂTURI SUCCESIVE

1

2

3

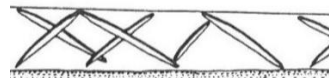
III.2 PRIN CRESTARE

4

5

6

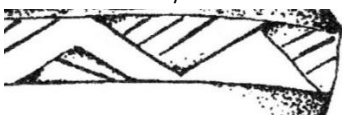
7

8

9

10

11

12

13

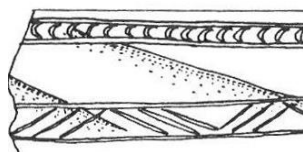

14

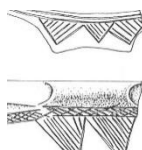

15

III.3 ASOCIERI

16

17

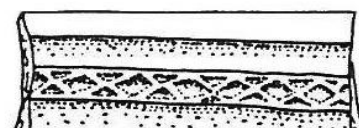

18

IV. EXCIZAREA

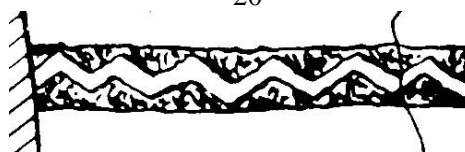
19

20

21

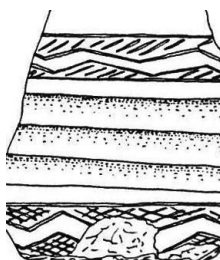
22

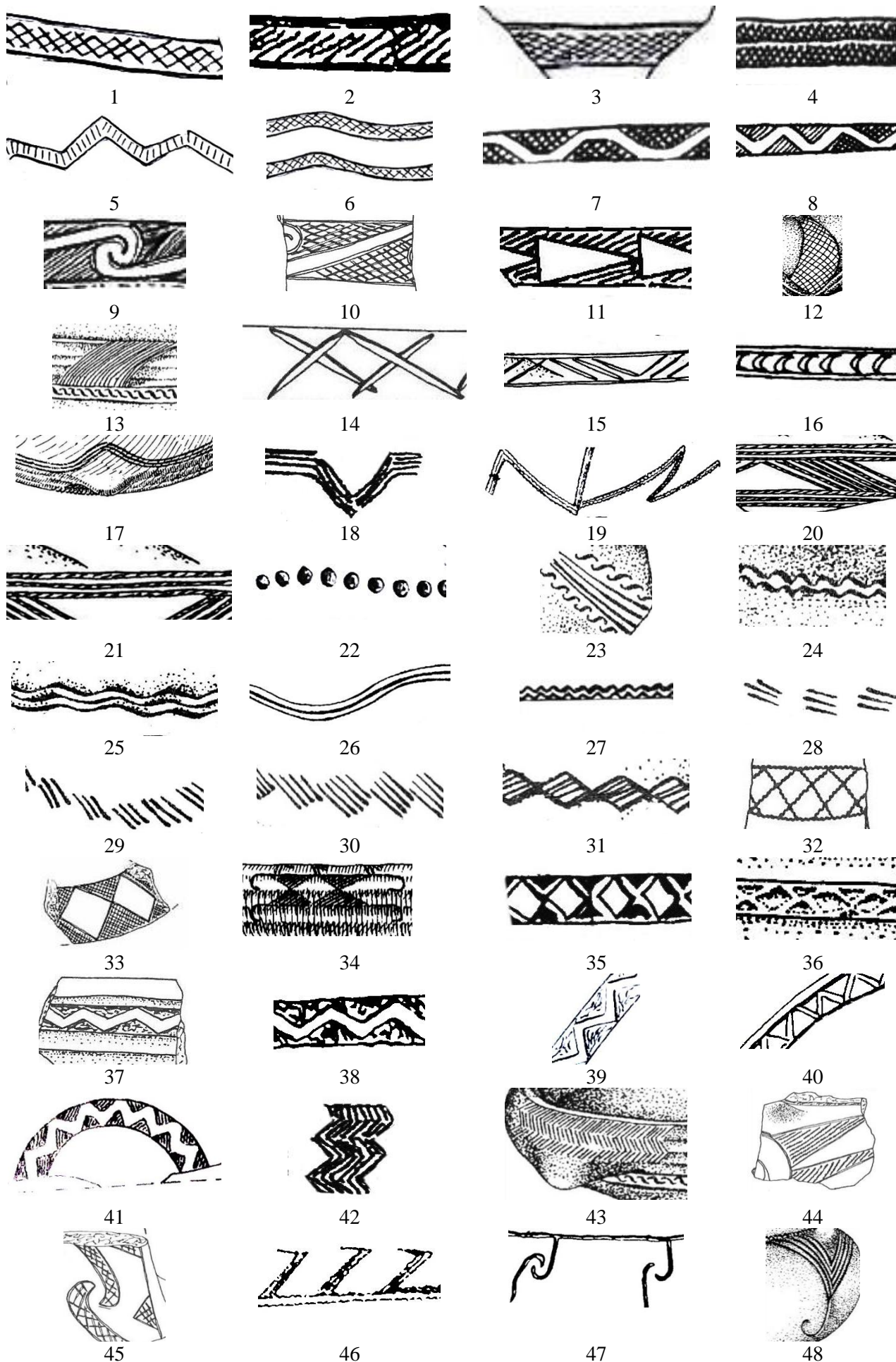
23

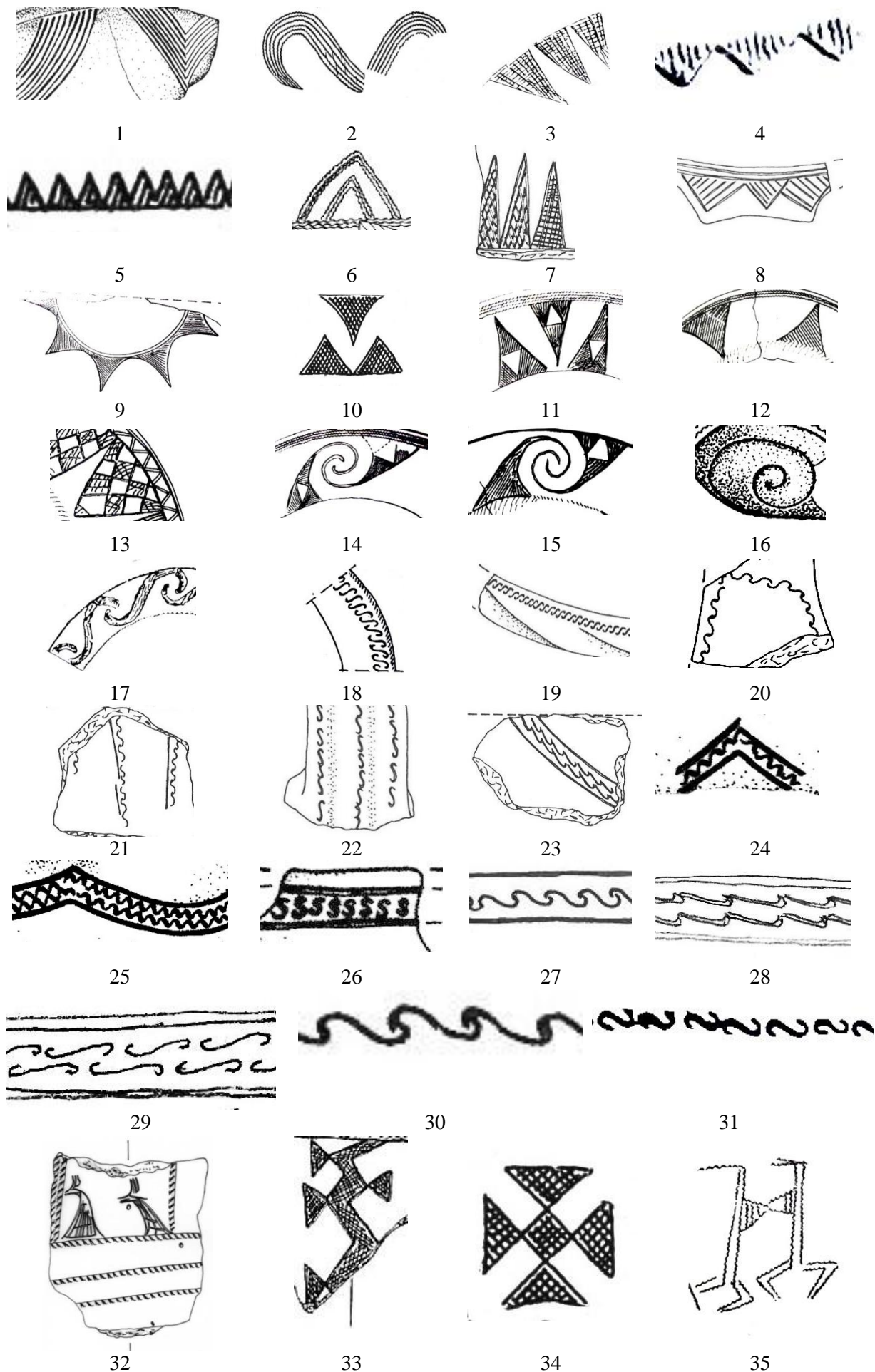
24

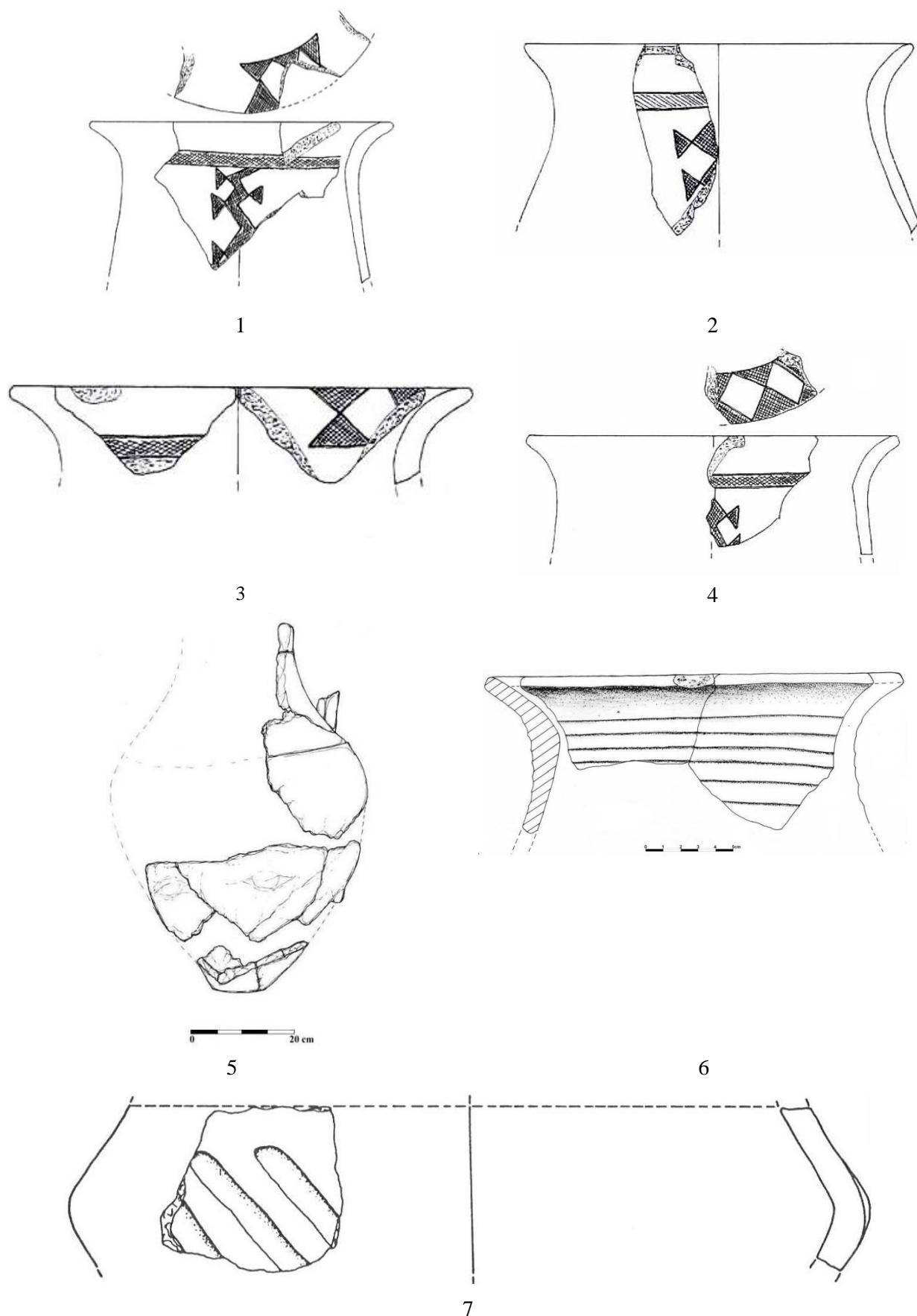
25

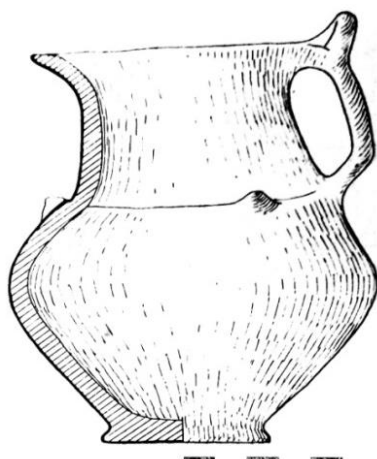
Pl. LXXIII – Fenomenul cultural Basarabi. Elemente și compoziții decorative

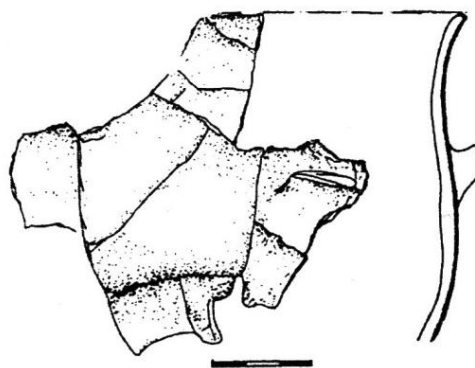
PI. LXXIV – Fenomenul cultural Basarabi. Elemente și compoziții decorative

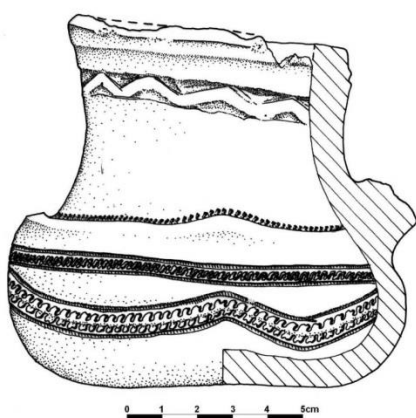
Pl. LXXV – Fenomenul cultural Basarabi. Vase bitronconice. Scări diferite. **1-4** Plosca-„Cabana de metal” (după Roeder 1997); **5** - Ostrovu Mare (după Ciocea Safta 1996); **6** – Desa-Castravița (după Bâsceanu 2017); **7** - Dunăreni-„La Rampă” (cercetări N. Boroffka, 1994, material inedit)

1

2

3

4

5

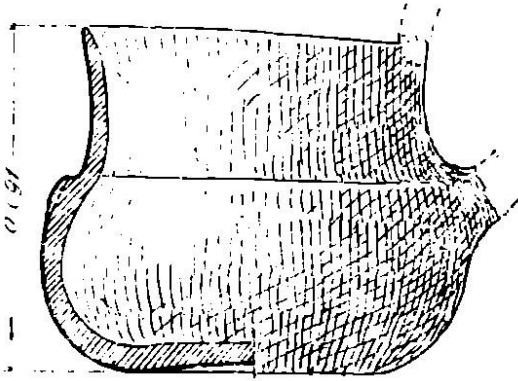

6

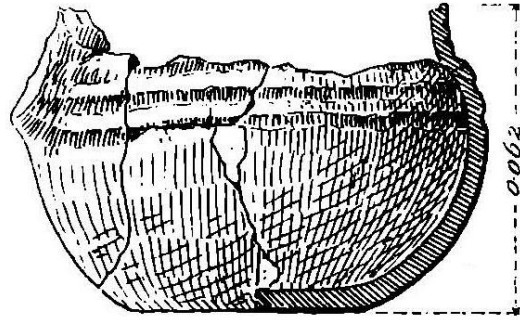
Pl. LXXVI – Fenomenul cultural Basarabi. Căni. Scări diferite. **1** – Basarabi (după Dumitrescu 1968); **2** - Ostrovu Mare (după Ciocea Safta 1996); **3** – Desa-Castravița (după Bâsceanu 2017); **4** – Izvorul Frumos; **5** – Cujmir (după Crăciunescu 1996c); **6** – Vânjuleț (după Bărăcilă 1924)

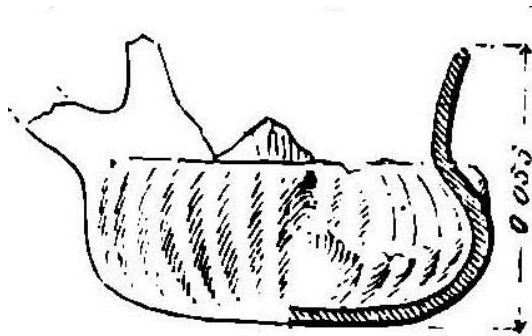
PI. LXXVII – Fenomenul cultural Basarabi. Cești. Scări diferite. 1-10 Basarabi (după Dumitrescu 1968)

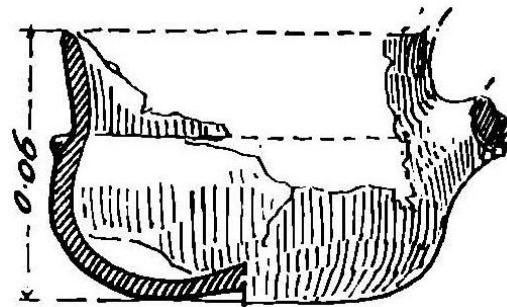
1

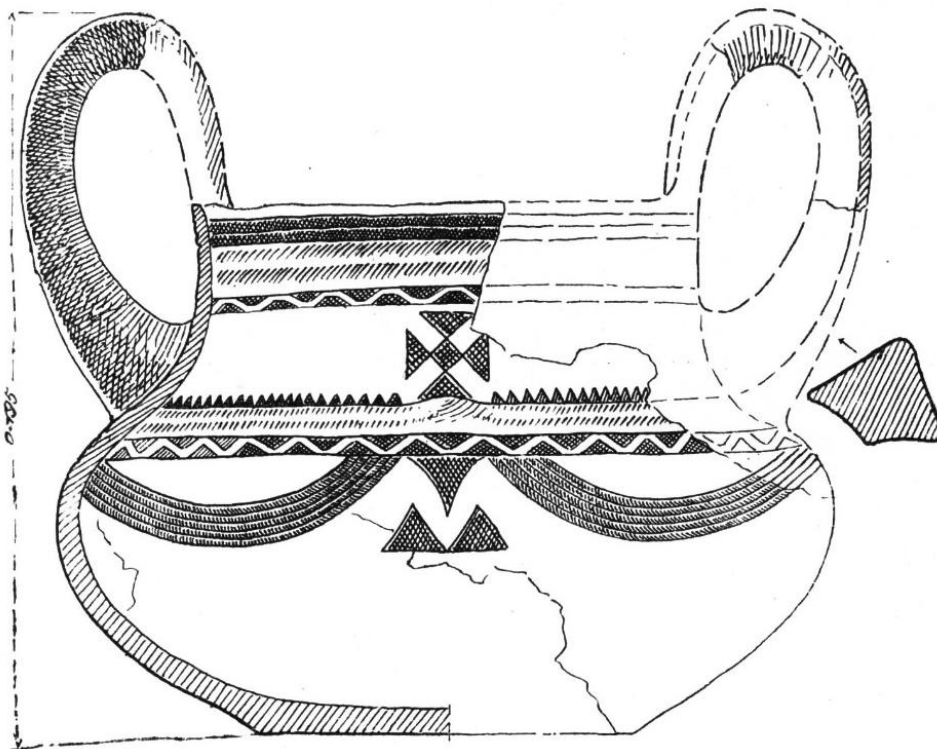
2

3

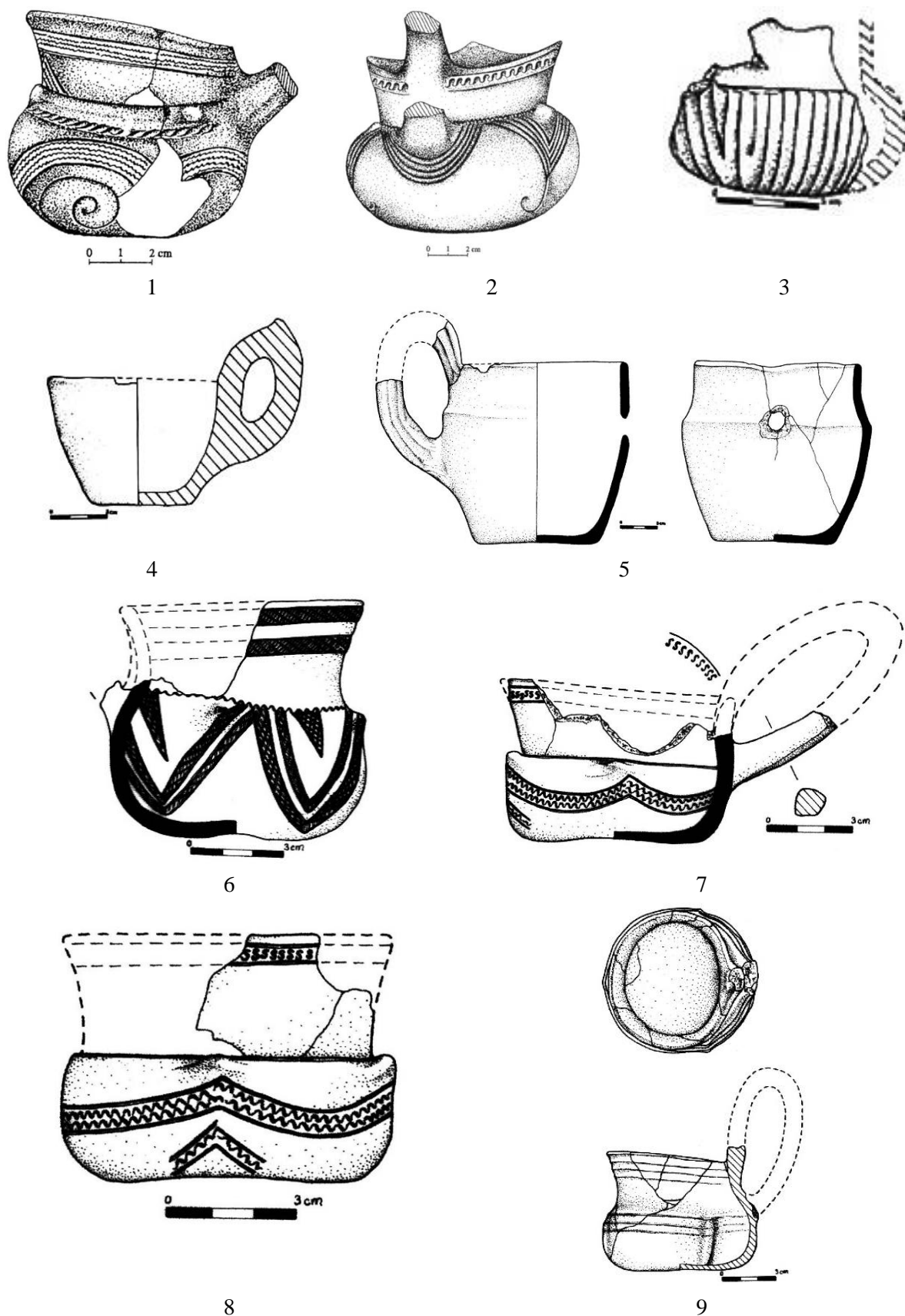

4

5

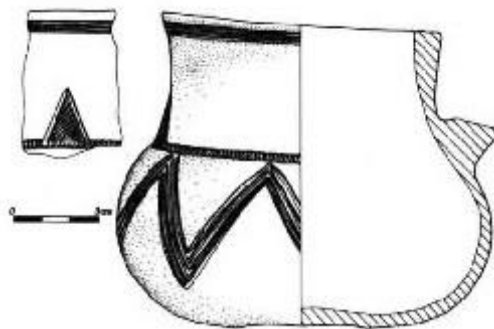
PI. LXXVIII – Fenomenul cultural Basarabi. Cești. Scări diferite. 1-5 Balta Verde (după *Berciu, Comșa 1956*)

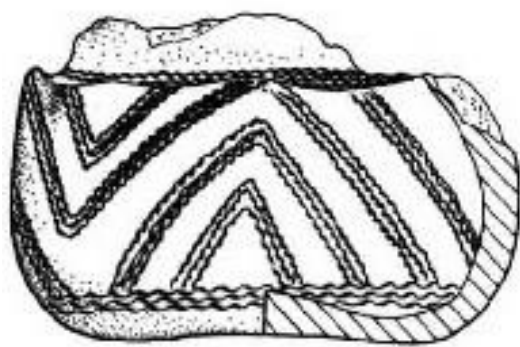
Pl. LXXIX – Fenomenul cultural Basarabi. Cești. Scări diferite. **1** – Gruia; **2** – Ostrovu Mare (după Crăciunescu 1996c); **3** - Desa-„La Ruptură” (după Bâsceanu 2017); **4 - 9** - Desa-„Castravița” (după Bâsceanu 2017)

1

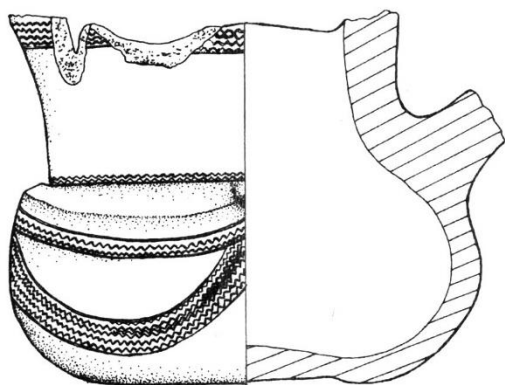
2

3

4a

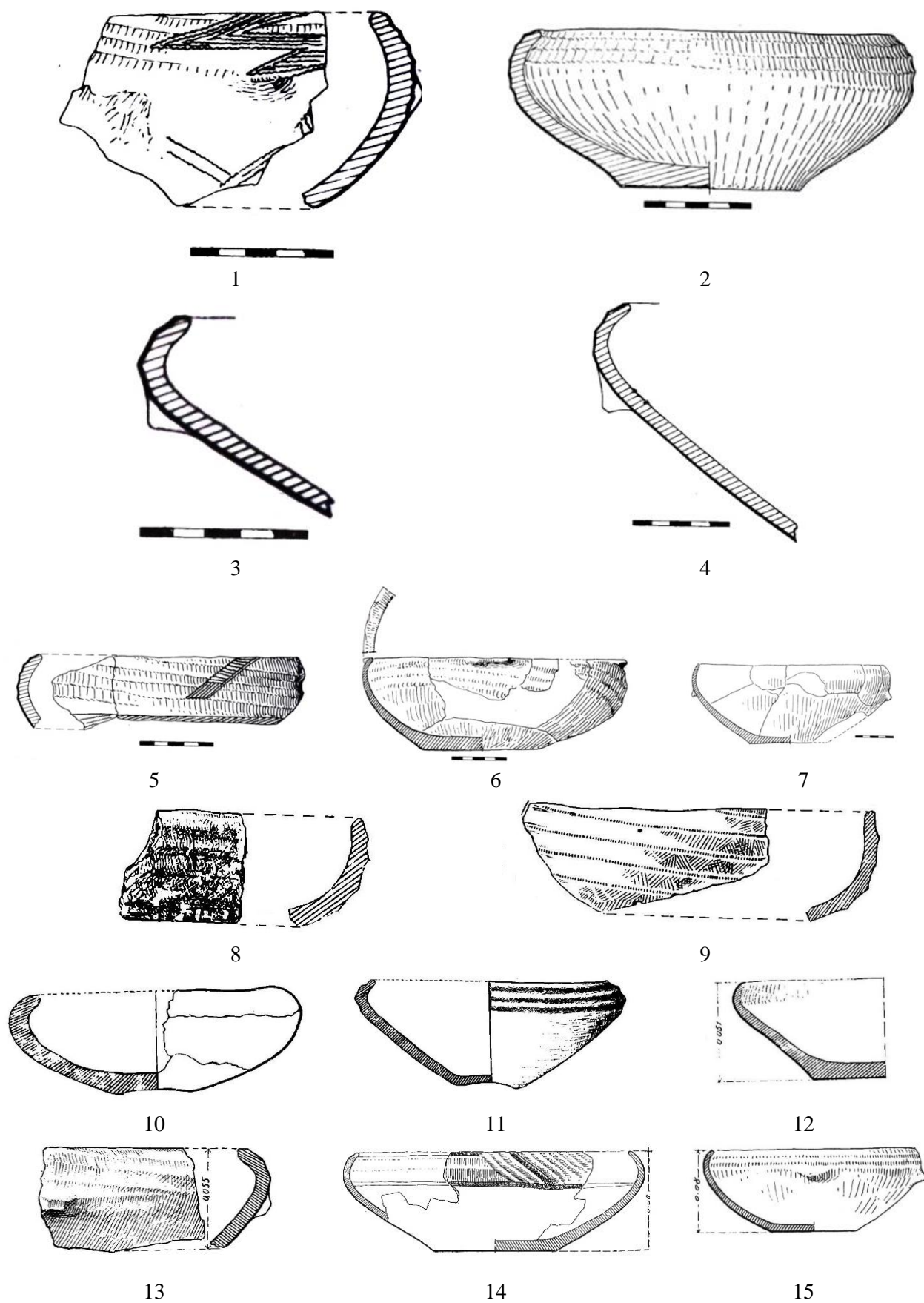

4b

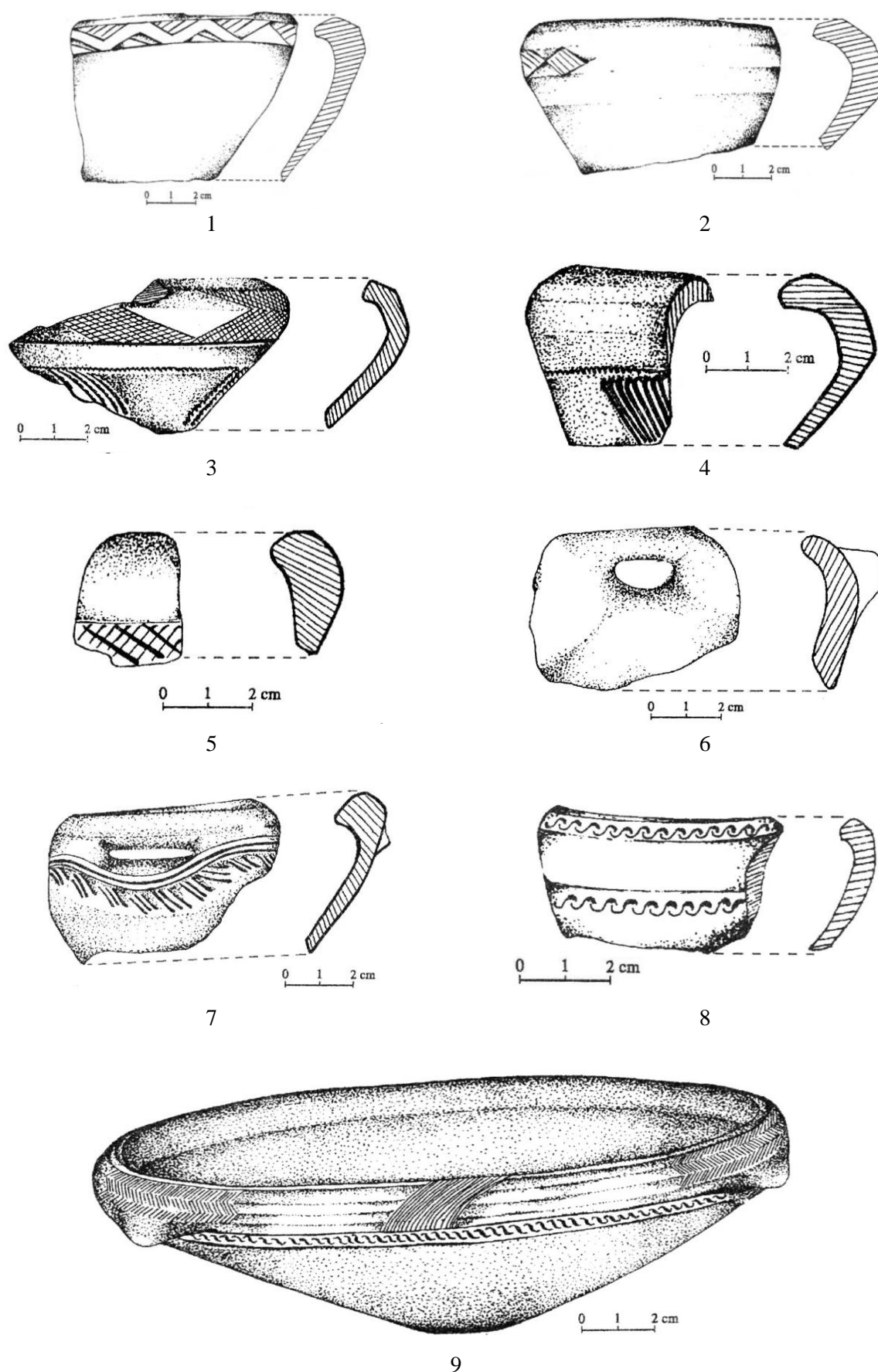

5

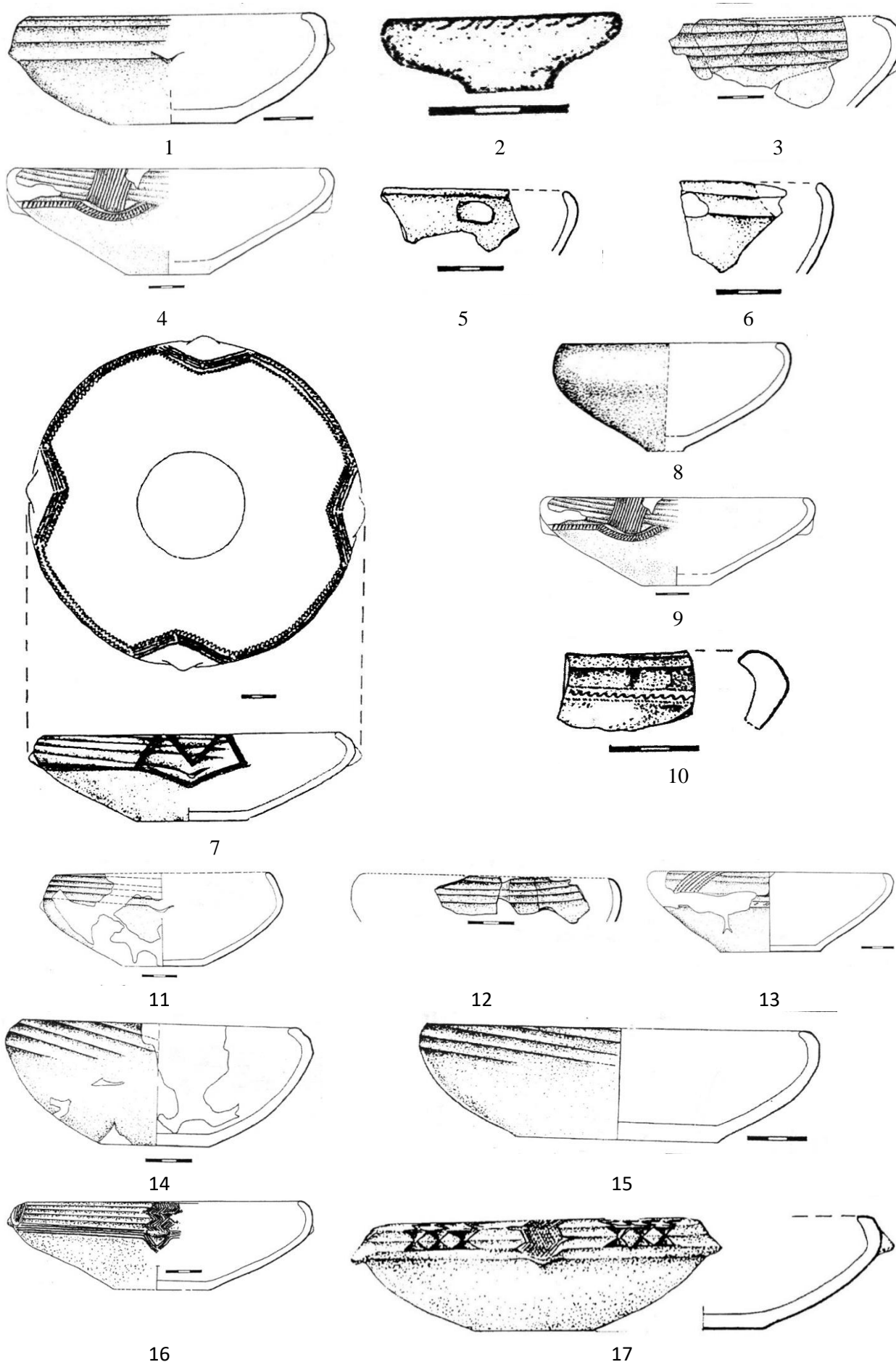
PI. LXXX – Fenomenul cultural Basarabi. Cești. Scări diferite. 1-3 – Desa-„Castravița” (după Gherghe, Ridiche 2004b); 4-5 – Desa-„Castravița” (după Bâsceanu 2017)

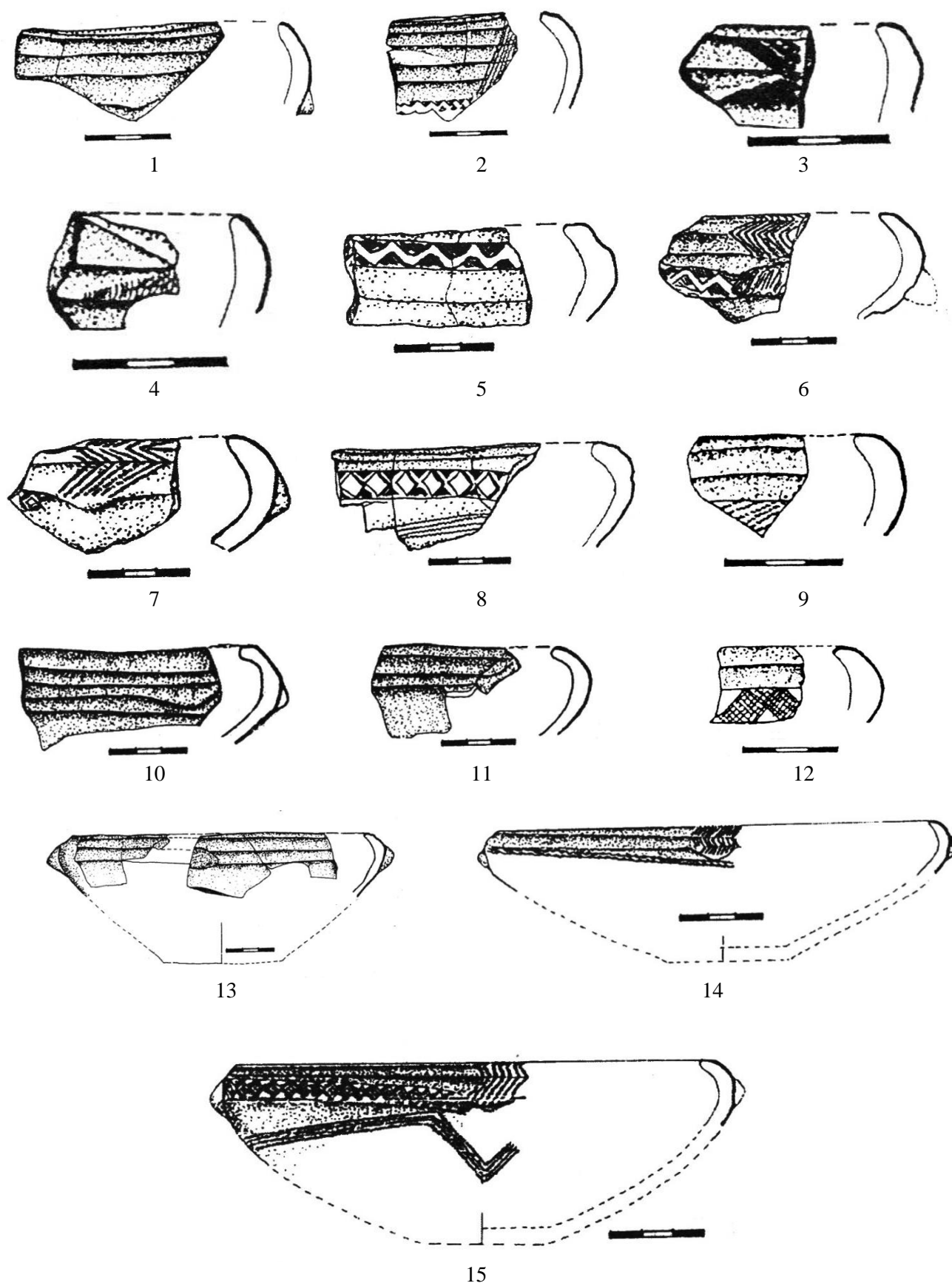
PI. LXXXI – Fenomenul cultural Basarabi. Străchini și castroane cu marginea invazată. Scări diferite. **1-7** Basarabi (după Dumitrescu 1968); **8-15** Balta Verde (după Berciu, Comșa 1956)

PI. LXXXII – Fenomenul cultural Basarabi. Străchini și castroane cu marginea invazată. Scări diferite. **1-2**, **8** – Izvorul Frumos; **3-4** – Orevița Mare; **5-6** – Izvoarele; **7, 9** – Ostrovu Mare (după Crăciunescu 1996c)

Pl. LXXXIII – Fenomenul cultural Basarabi. Străchini și castroane cu marginea invazată. Scări diferite. 1-17 Ostrovu Mare (după Ciocea Safta 1996)

PI. LXXXIV – Fenomenul cultural Basarabi. Străchini și castroane cu marginea invazată. Scări diferite. 1-15
Ostrovu Mare (după Ciocea Safta 1996)

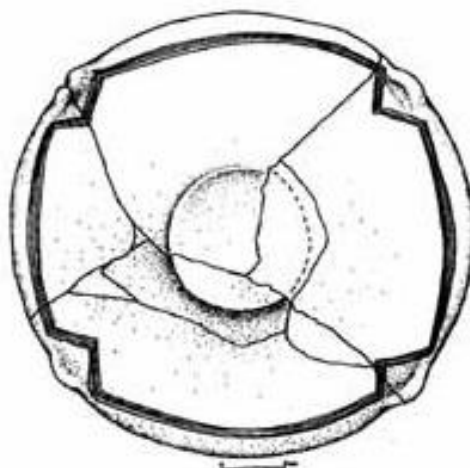
1

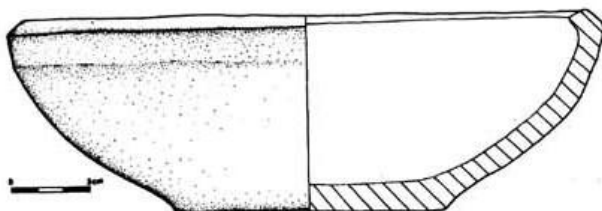
2

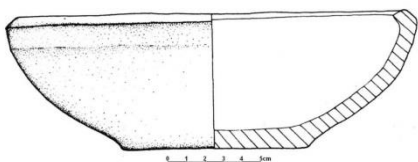
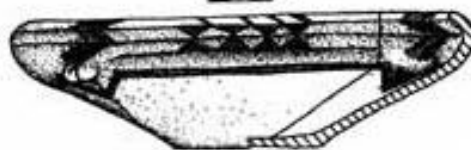
3

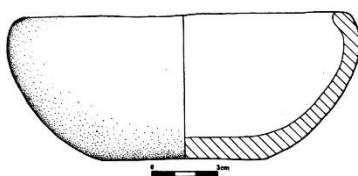
5

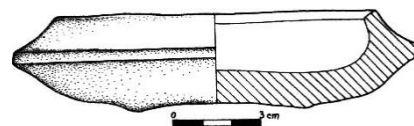
4

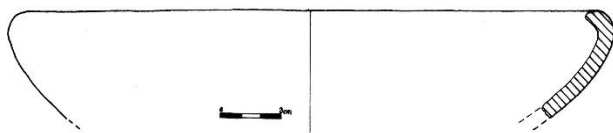
6

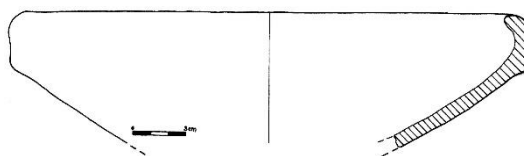
7

8

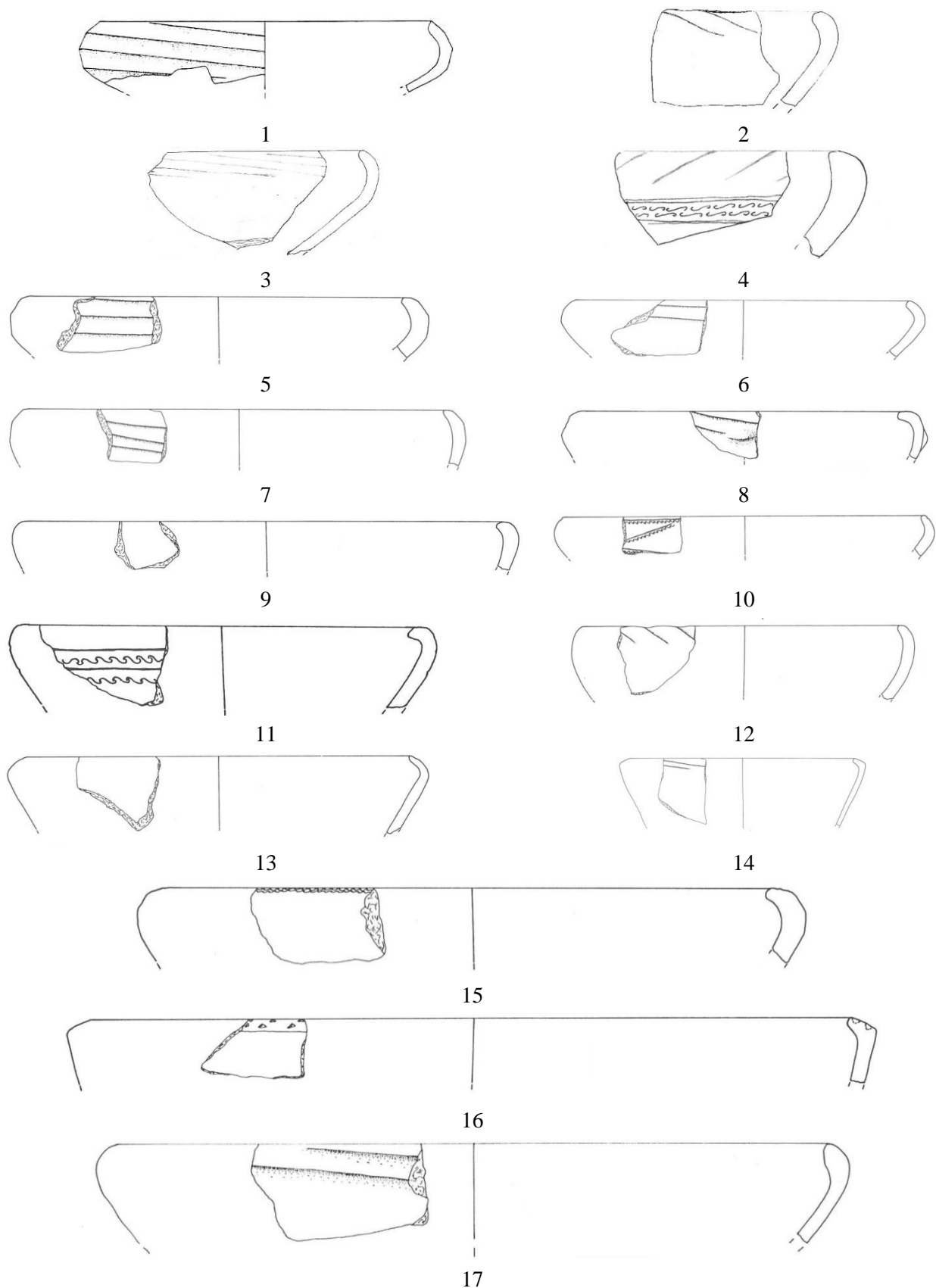

9

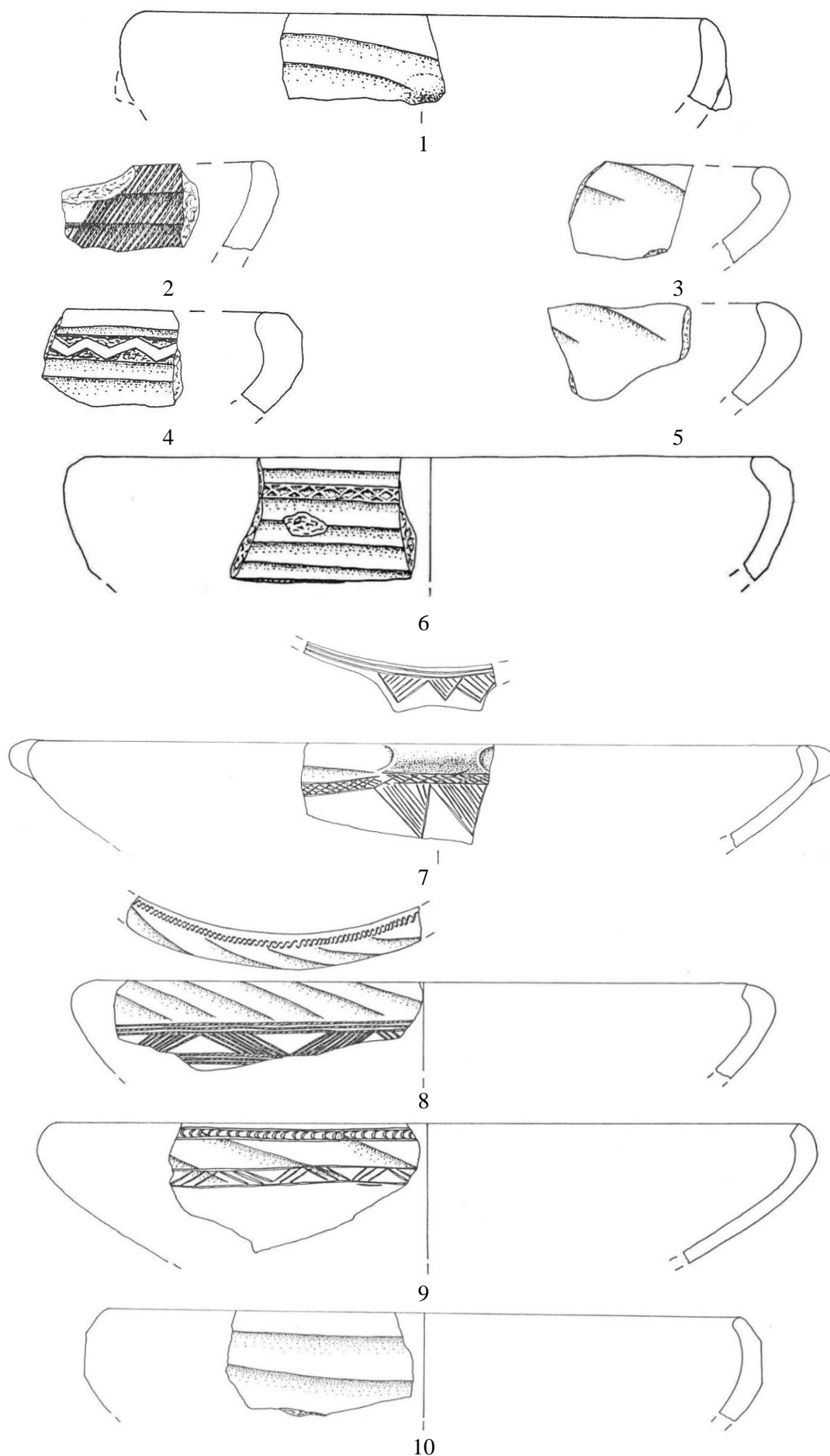

10

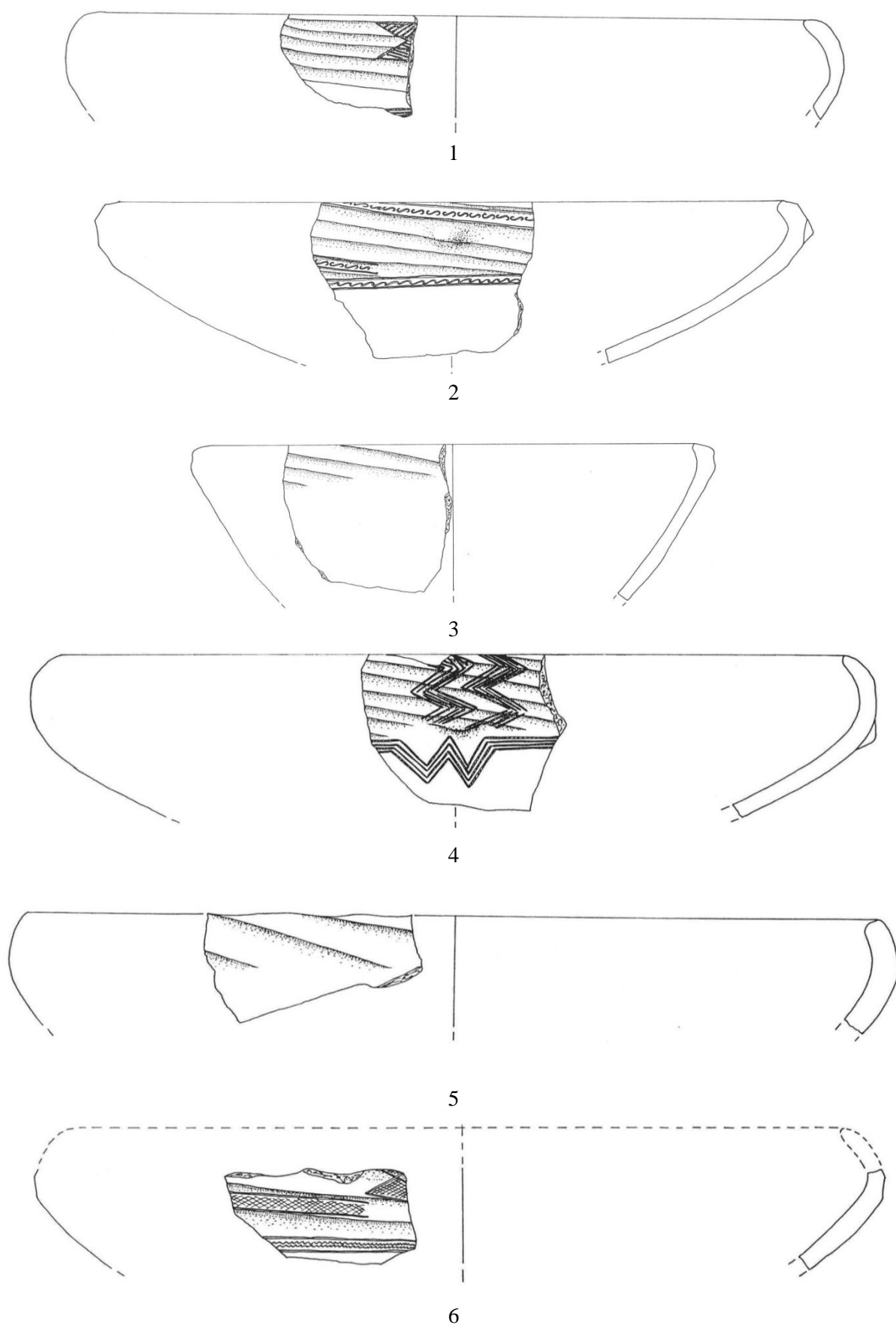
PI. LXXXV – Fenomenul cultural Basarabi. Străchini și castroane cu marginea invazată. Scări diferite. **1-10** Desa-„Castravița” (după Bâsceanu 2017)

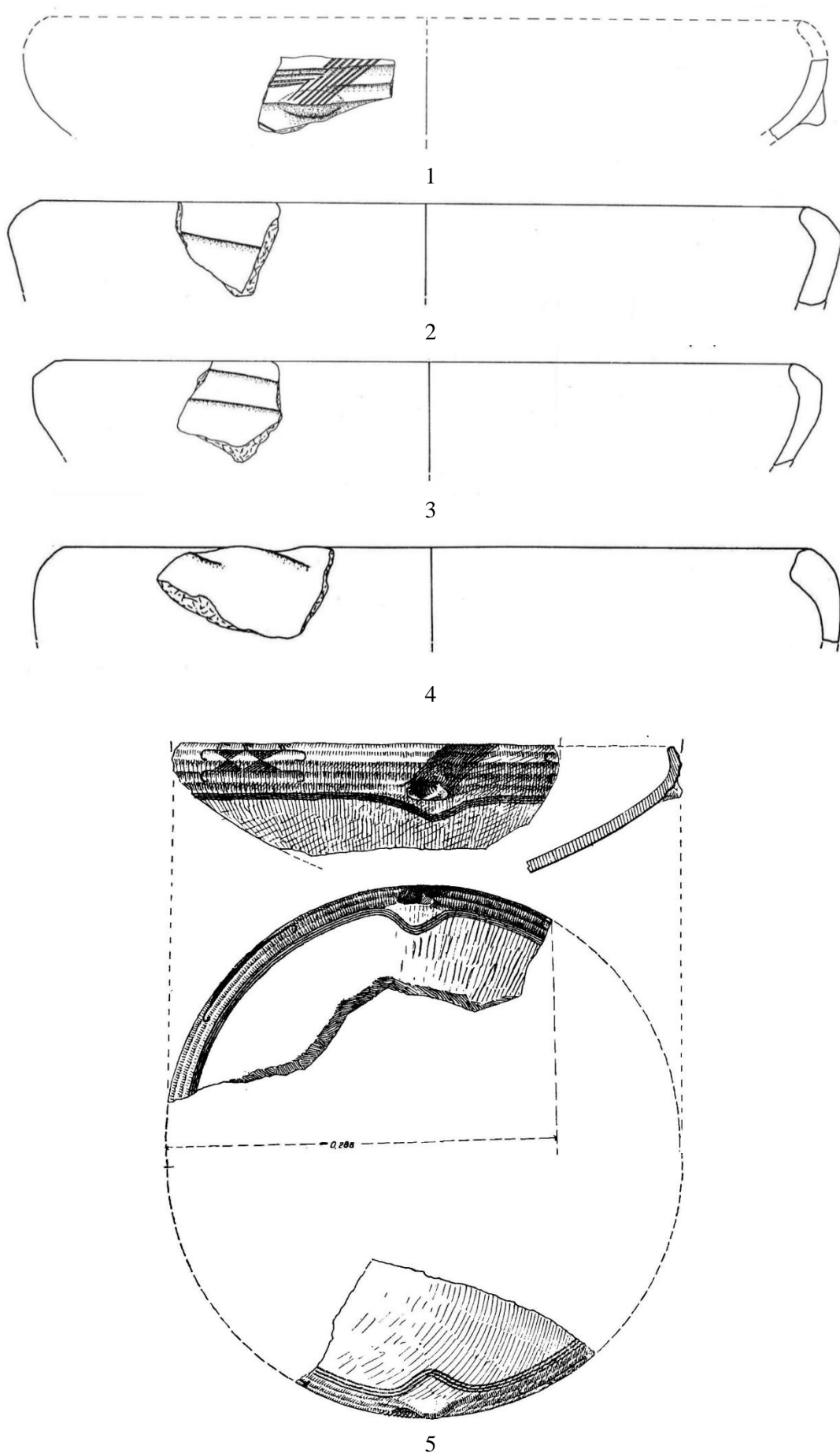
PI. LXXXVI – Fenomenul cultural Basarabi. Străchini și castroane cu marginea invazată. Scări diferite. **1** – Plosca-„*Cabana de metal*” (după Roeder 1997); **2-4** – Bistreț-„*Braniște*” (cercetări I. Motzoi-Chicideanu, 1990, inedit); **5-13** – Dunăreni-„*La Rampă*” (cercetări I. Motzoi-Chicideanu, 1994, inedit); **14** – Nasta-„*Grindul Tomii*” (cercetări I. Motzoi-Chicideanu, 1994, inedit); **15-16** – Plosca-„*Cabana de metal*” (cercetări I. Motzoi-Chicideanu., 1994, inedit); **17** – Bistreț (cercetări I. Motzoi-Chicideanu., inedit, diverse puncte din zona lacului Bistreț)

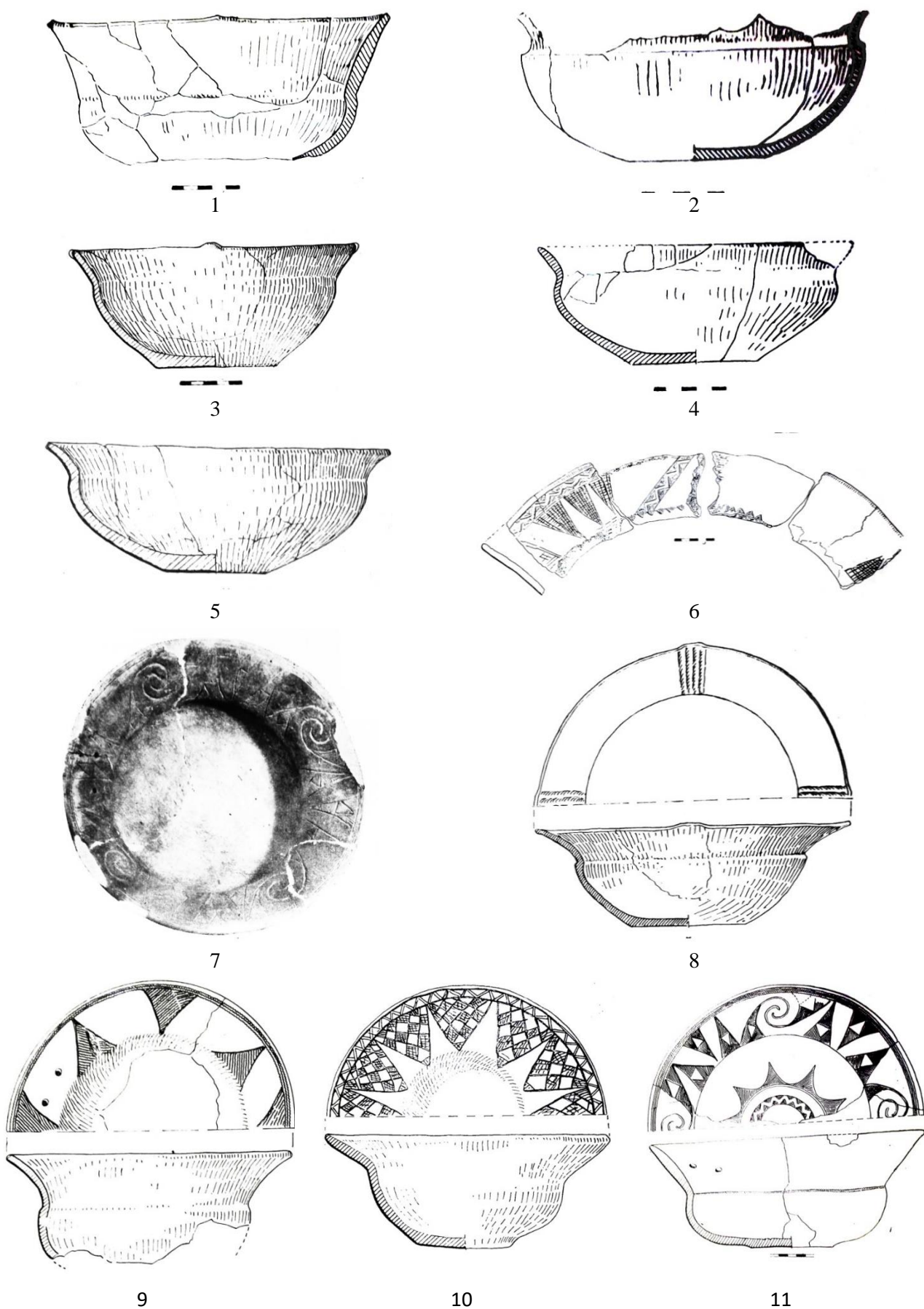
Pl. LXXXVII – Fenomenul cultural Basarabi. Străchini și castroane cu marginea invazată. Scări diferite. **1-9** Bistreț (cercetări I. Motzoi-Chicideanu., inedit, diverse puncte din zona lacului Bistreț)

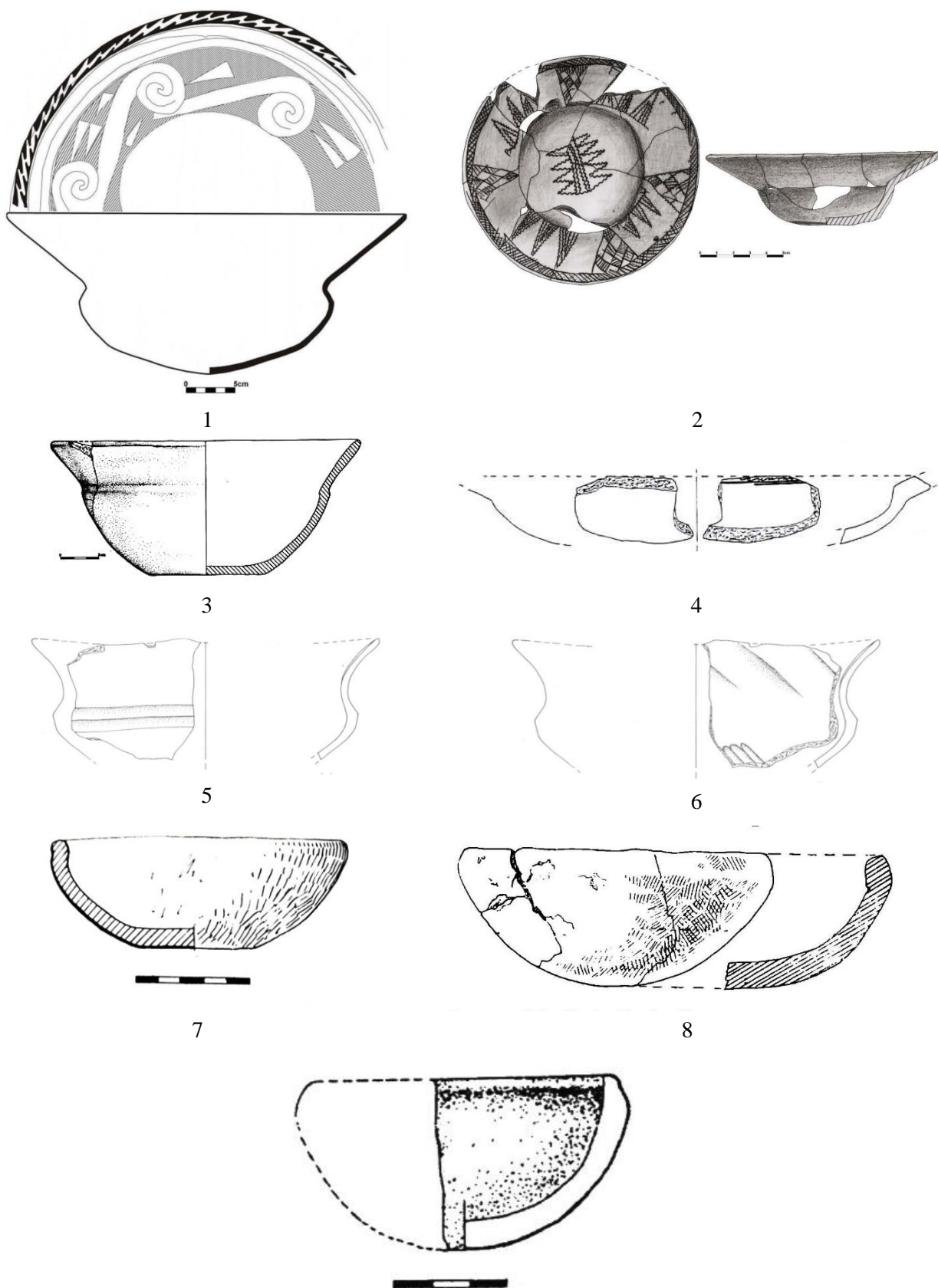
PI. LXXXVIII – Fenomenul cultural Basarabi. Străchini și castroane cu marginea invazată. Scări diferite. **1-6** Bistreț (cercetări I. Motzoi-Chicideanu., inedit, diverse puncte din zona lacului Bistreț)

Pl. LXXXIX – Fenomenul cultural Basarabi. Străchini și castroane cu marginea invazată. Scări diferite.
1-4 – Bistreț (cercetări I. Motzoi-Chicideanu, material inedit, diverse puncte din zona lacului Bistreț),
5 – Verbița (după *Berciu 1958*)

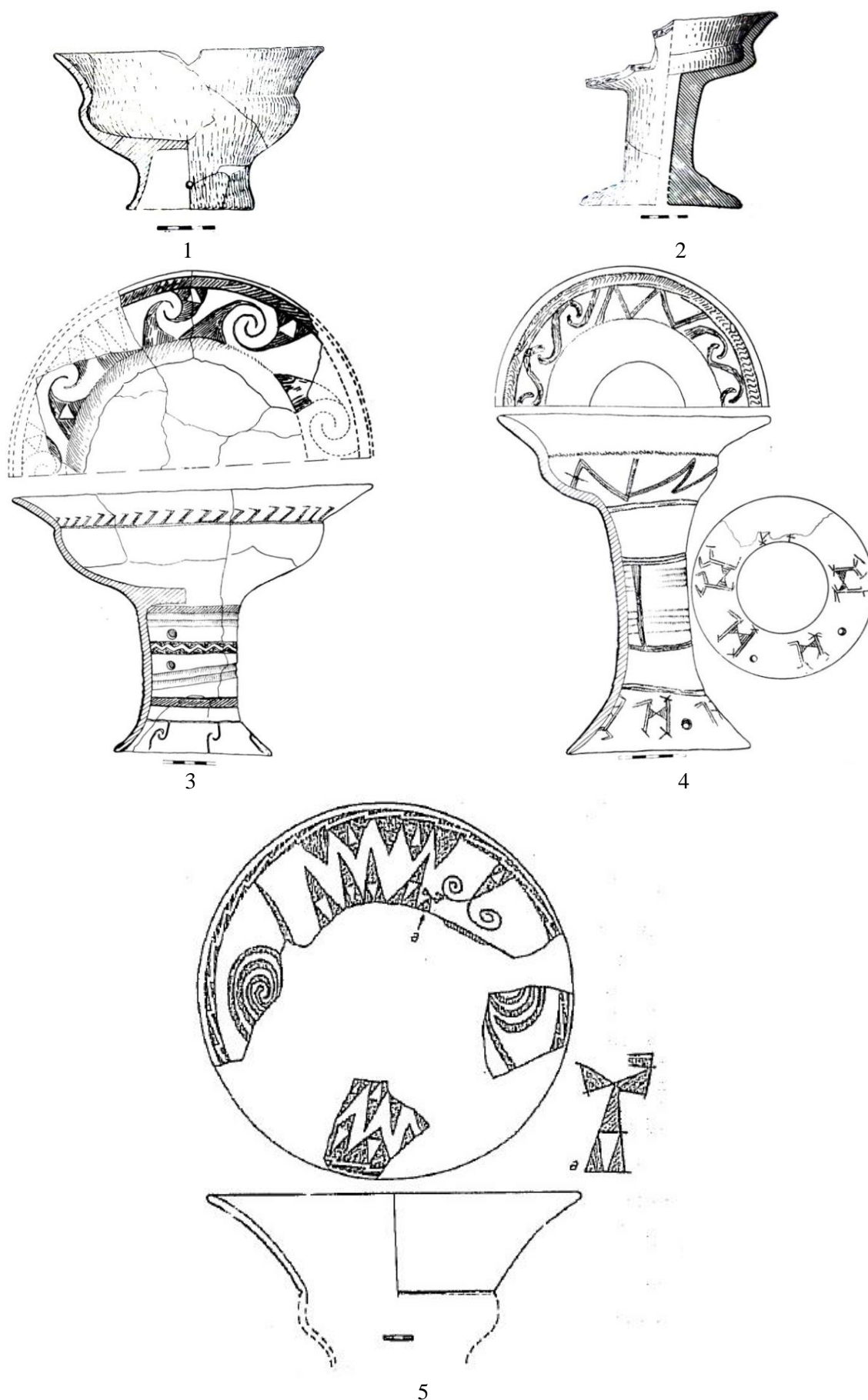

Pl. XC – Fenomenul cultural Basarabi. Străchini și castroane cu marginea evazată. Scări diferite. 1-11 Basarabi (după Dumitrescu 1968)

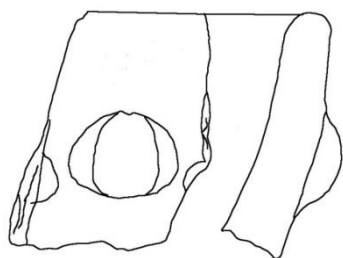

9

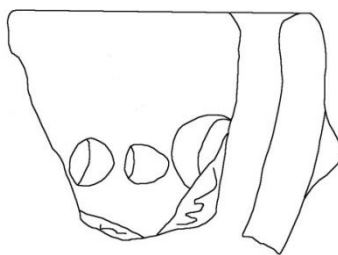
Pl. XCI – Fenomenul cultural Basarabi. Străchini și castroane cu marginea evazată. Scări diferite. **1-3** – Desa-„Castravița” (după Bâsceanu 2017); **4** – Plosca-„Cabana de metal” (după Roeder 1997); **5-6** – Bistreț (cercetări I. Motzoi-Chicideanu, inedit, diverse puncte din zona lacului Bistreț). Boluri și castroane cu marginea dreaptă. Scări diferite. **7** – Basarabi (după Dumitrescu 1968); **8** – Balta Verde (după Berciu, Comșa 1956); **9** – Ostrovu Mare (după Ciocea Safta 1996)

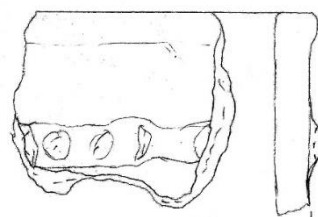
Pl. XCII – Fenomenul cultural Basarabi. Vase cu picior. Scări diferite. 1-4 – Basarabi (după Dumitrescu 1968); 5 – Bistreț (după Vulpe 2010)

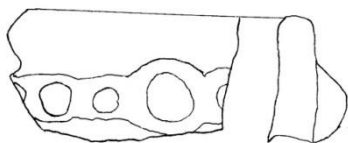
1

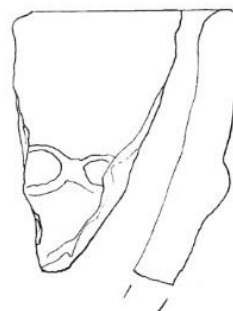
2

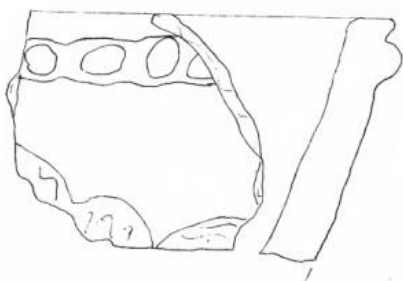
3

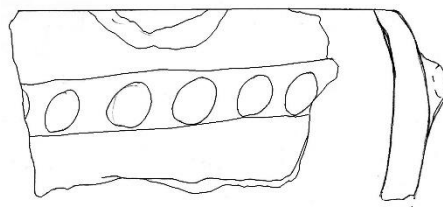
4

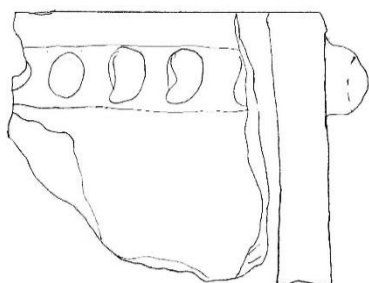
5

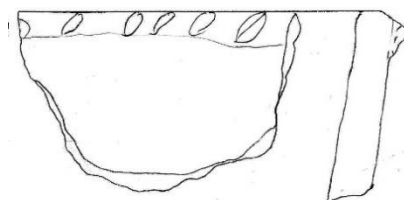
6

7

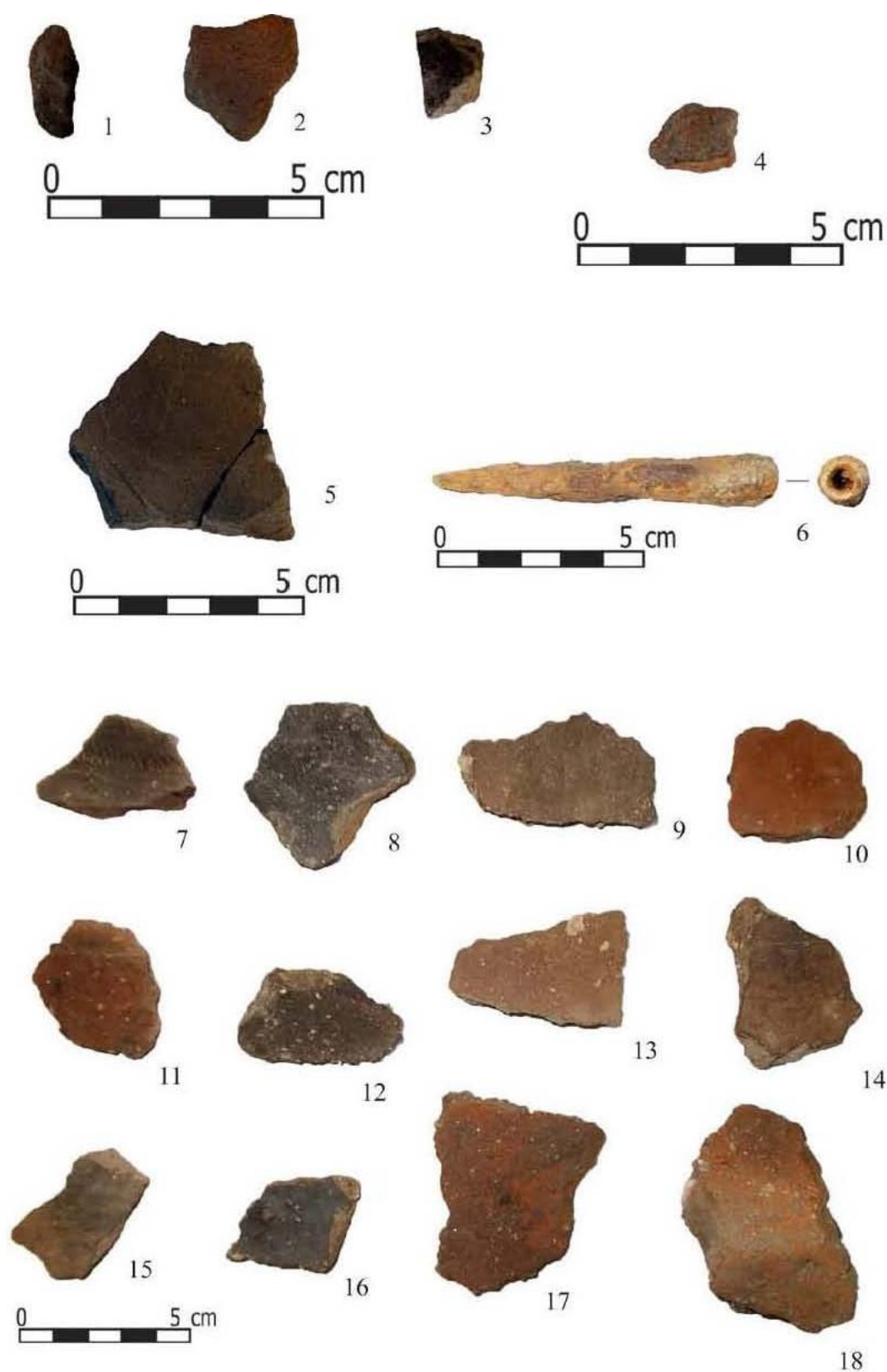

8

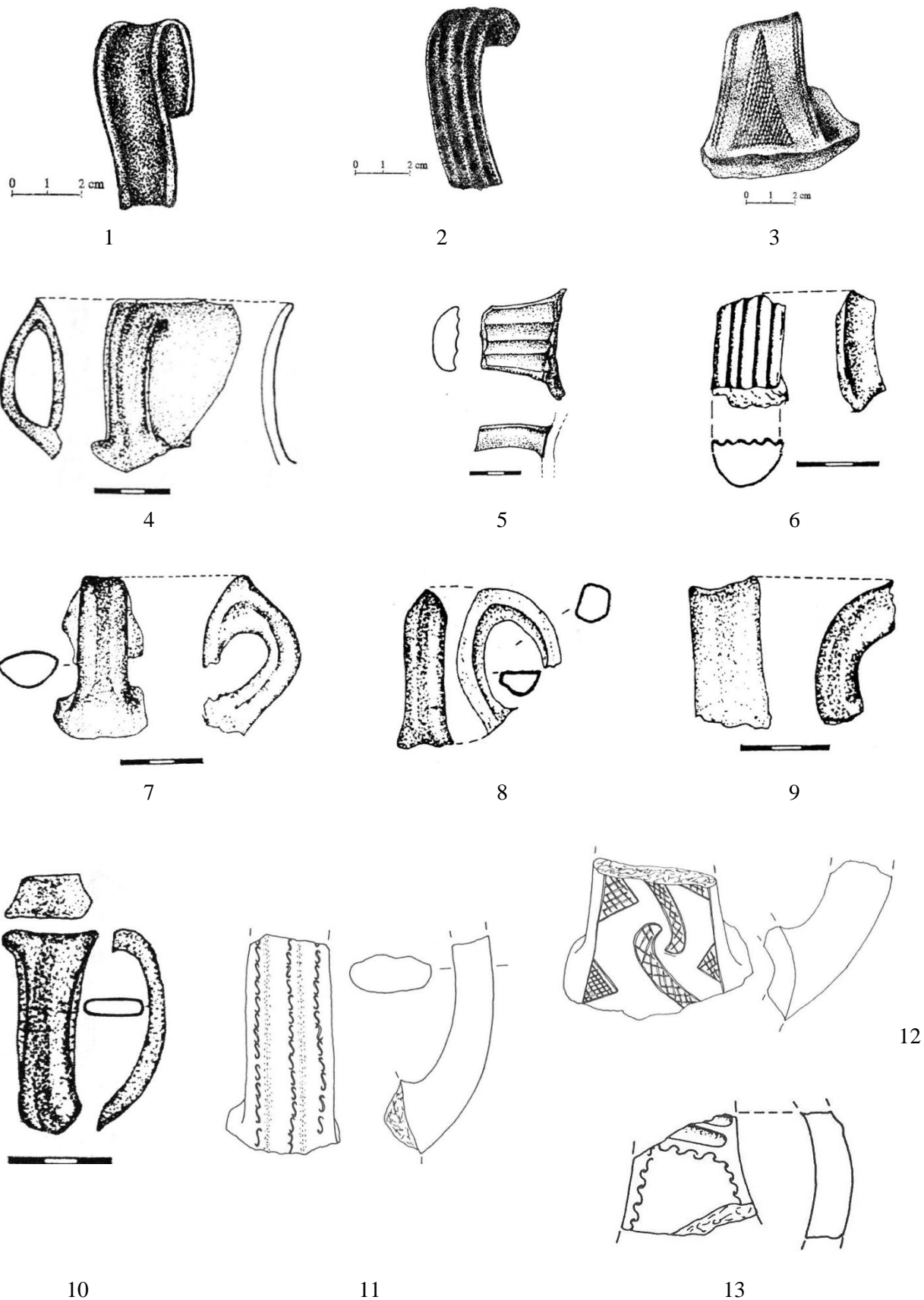

9

Pl. XCIII – Fenomenul cultural Basarabi. Borcane. Scări diferite. **1-6** – Bistreț-„*Gârla Boii*” (cercetări I. Motzoi-Chicideanu, 1994-1995, inedit); **7-9** – Bistreț-„*Ostrovogania*” (cercetări I. Motzoi-Chicideanu, 1995, inedit)

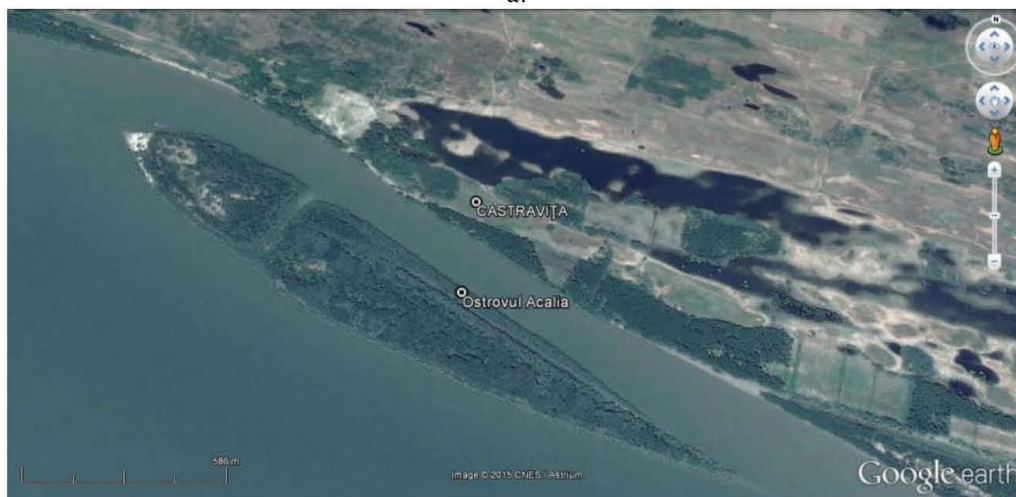

PI. XCIV – Fenomenul cultural Basarabi. Scări diferite. **1-18** Drăgoieni-„Stația de asphalt” (după Sana et al. 2016a)

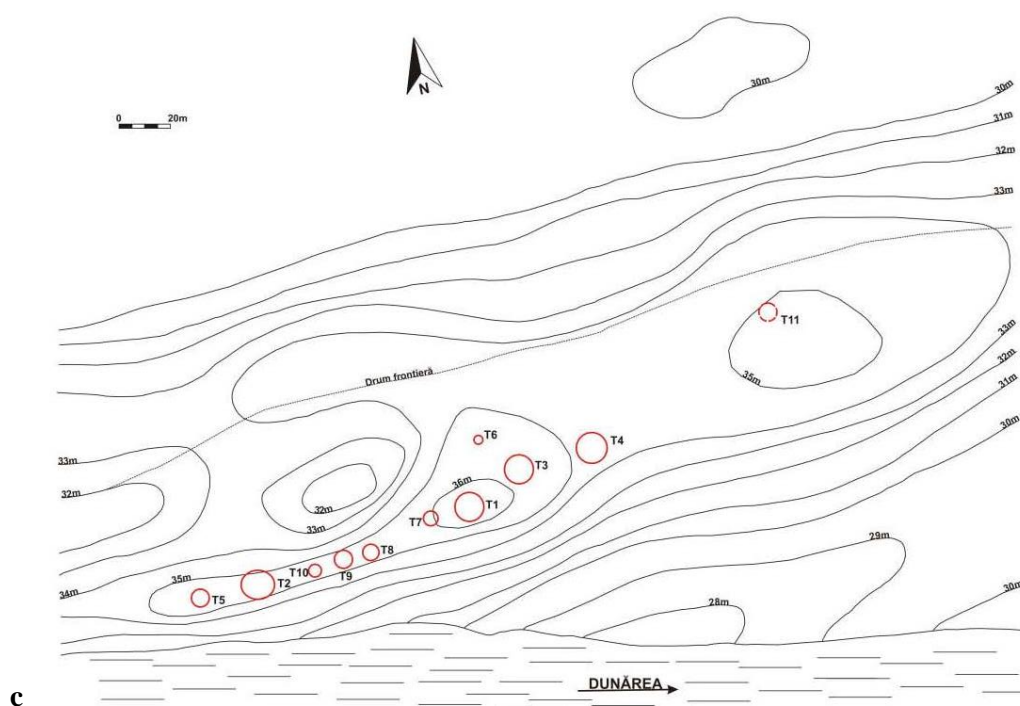

Pl. XCV – Fenomenul cultural Basarabi. Toarte. Scări diferite. **1-2** – Orevița Mare, **3** – Ostrovu Mare (după Crăciunescu 1996); **4-10** – Ostrovu Mare (după Ciocea Safta 1996); **11-12** – Bistreț (cercetări I. Motzoi-Chicideanu, inedit, diverse puncte din zona lacului Bistreț); **13** – Bistreț-Grindul „Gârla Boii” (cercetări I. Motzoi-Chicideanu, 1994, inedit)

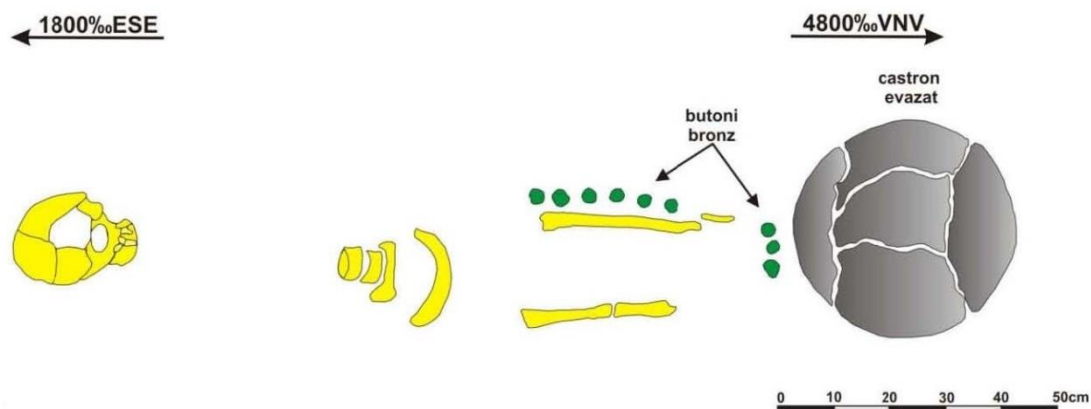
a.

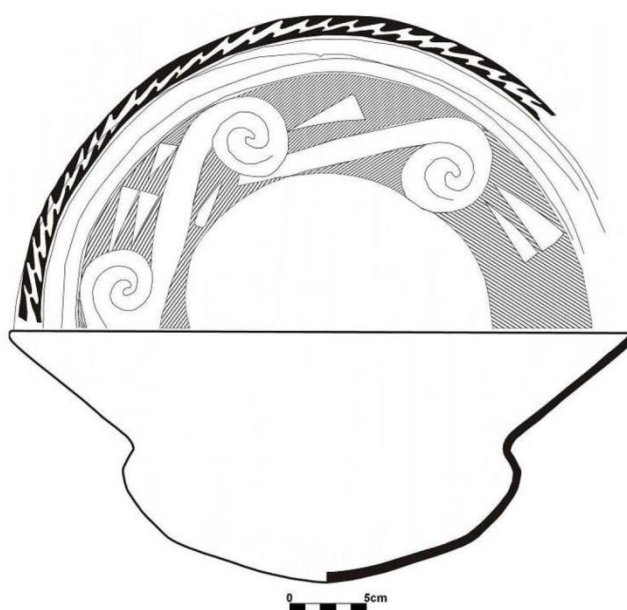
b.

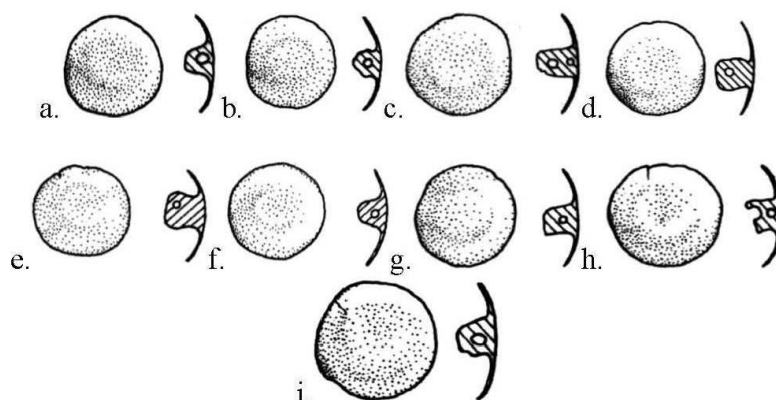
Pl. XCVI – Fenomenul cultural Basarabi. Localizarea tumulilor de la Desa-Castravița din imagini satelitare.
a.vedere generală; b.vedere de detaliu cu amplasarea tumulilor (după Bâsceanu 2017); c. plan

1

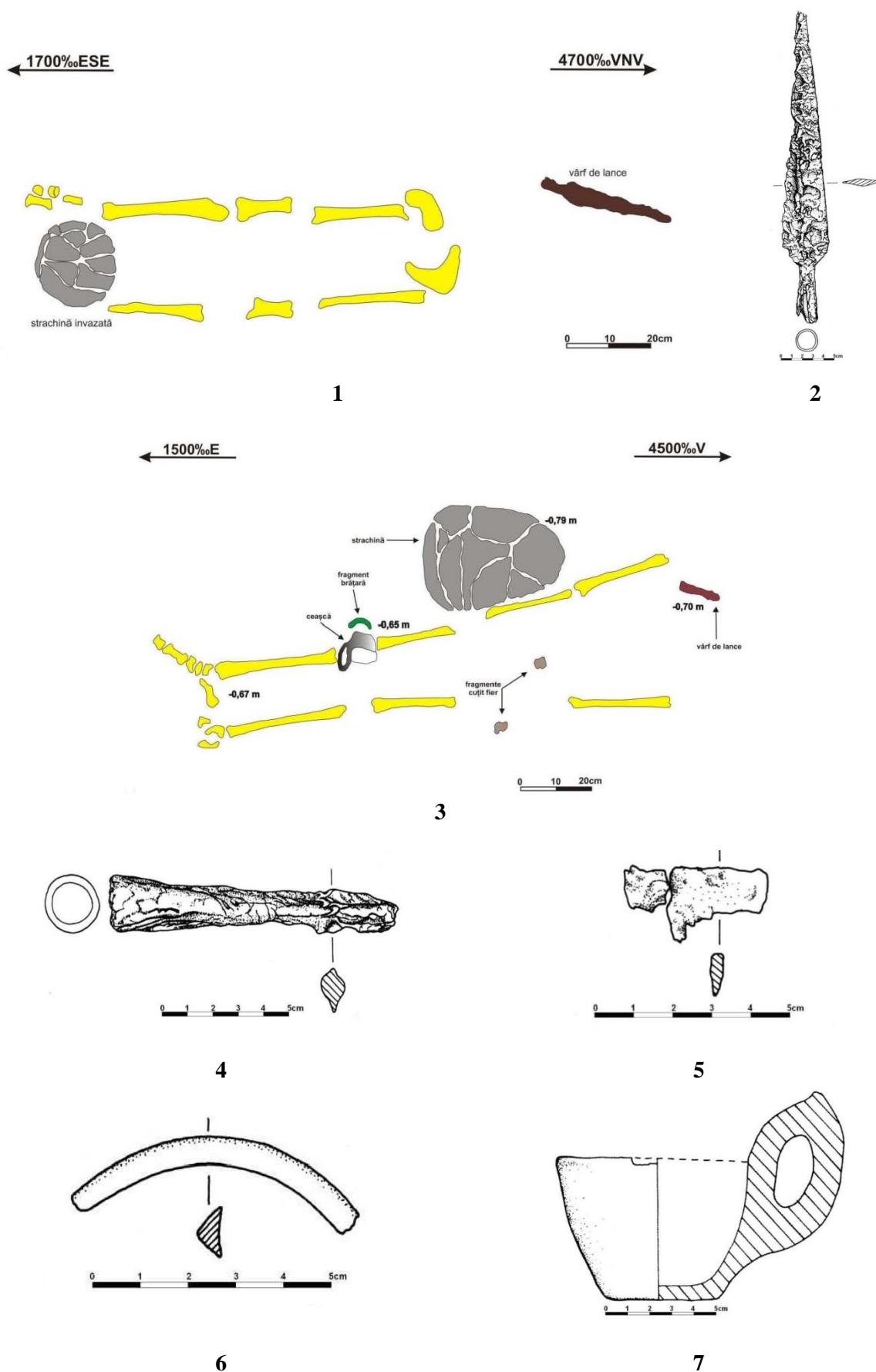

2

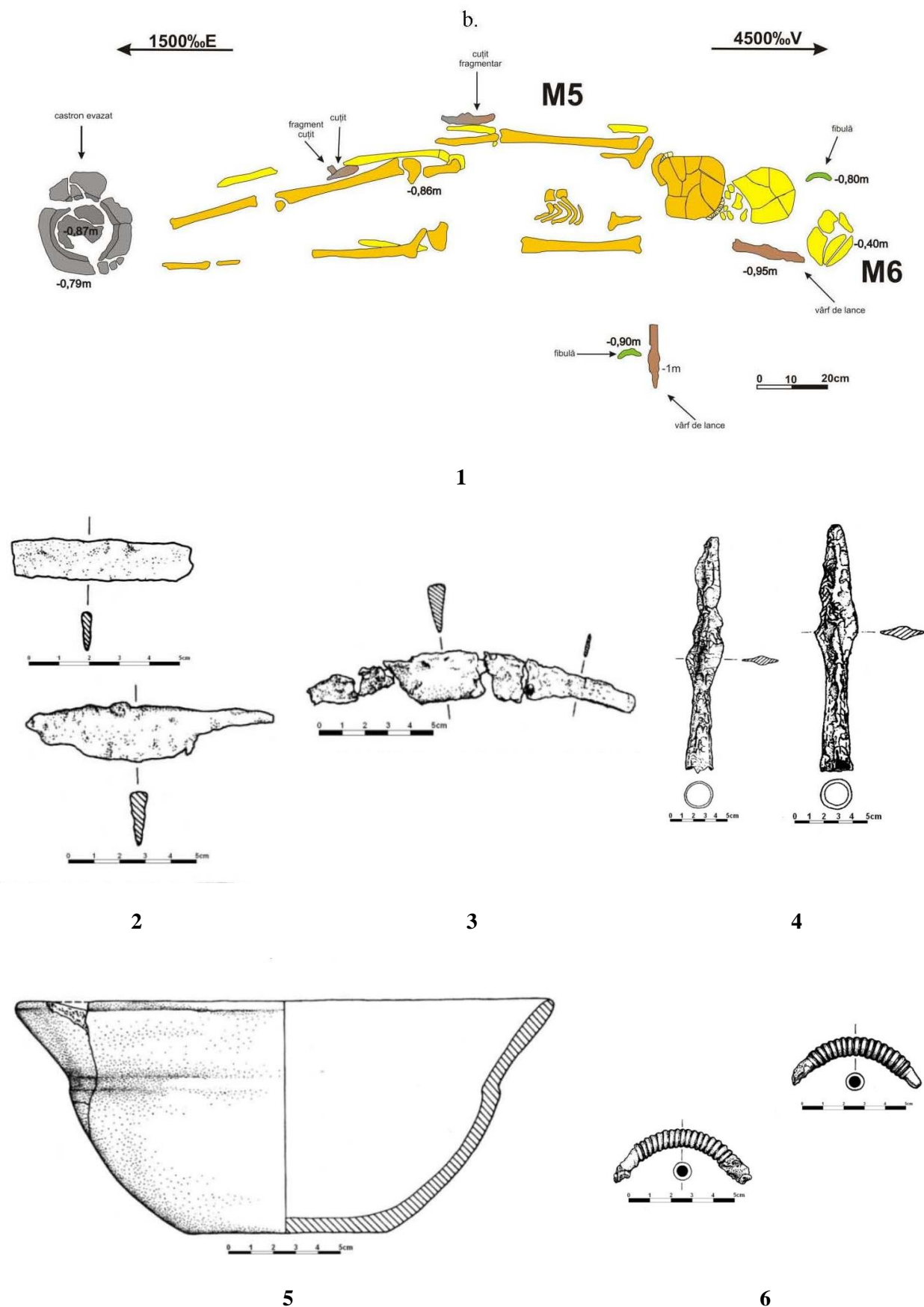

3

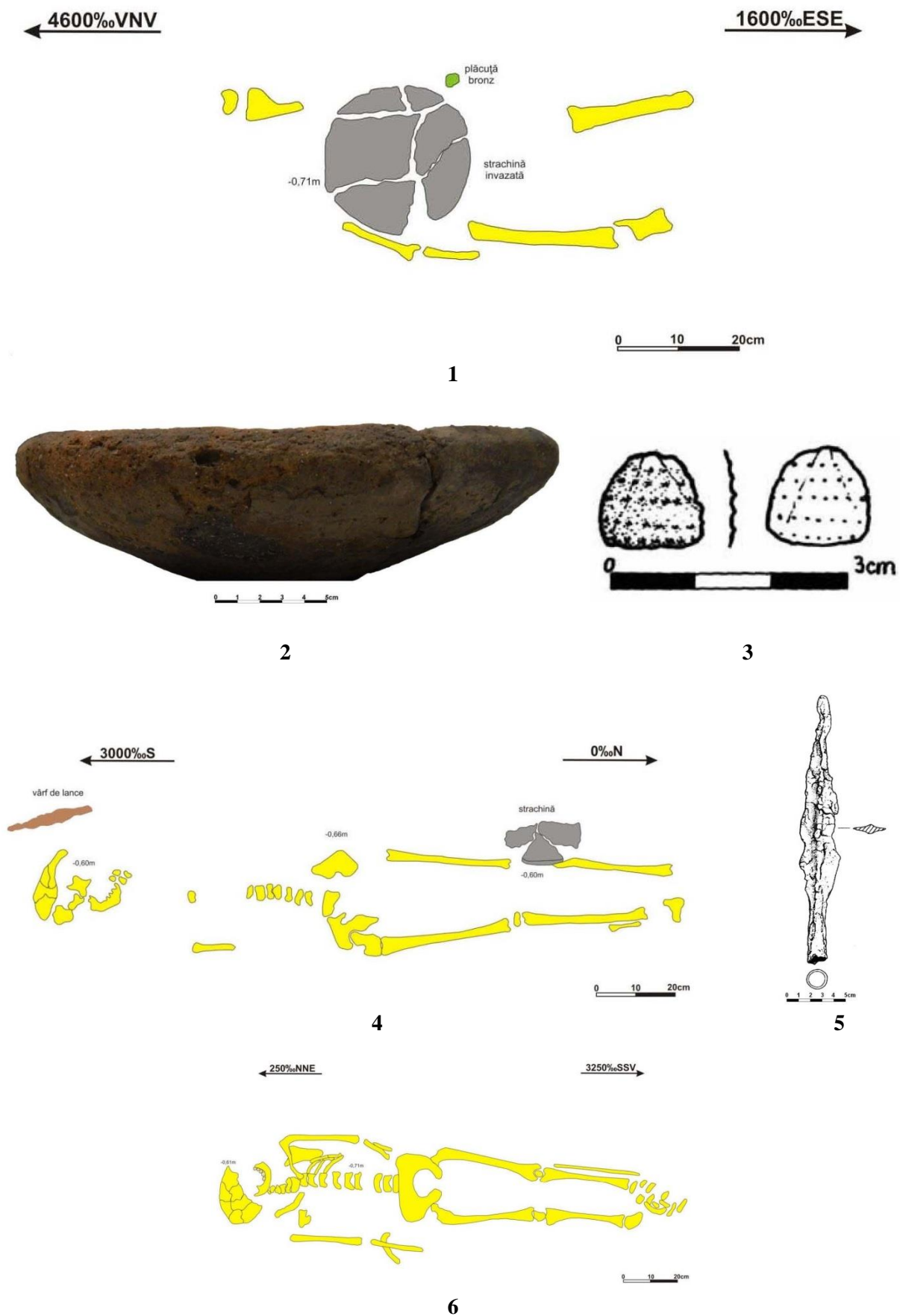
PI. XCVII – Fenomenul cultural Basarabi. Desa-Castravița T1/M1. 1 – plan mormânt; 2 – vas evazat; 3 – butoni din bronz (după Bâsceanu 2017)

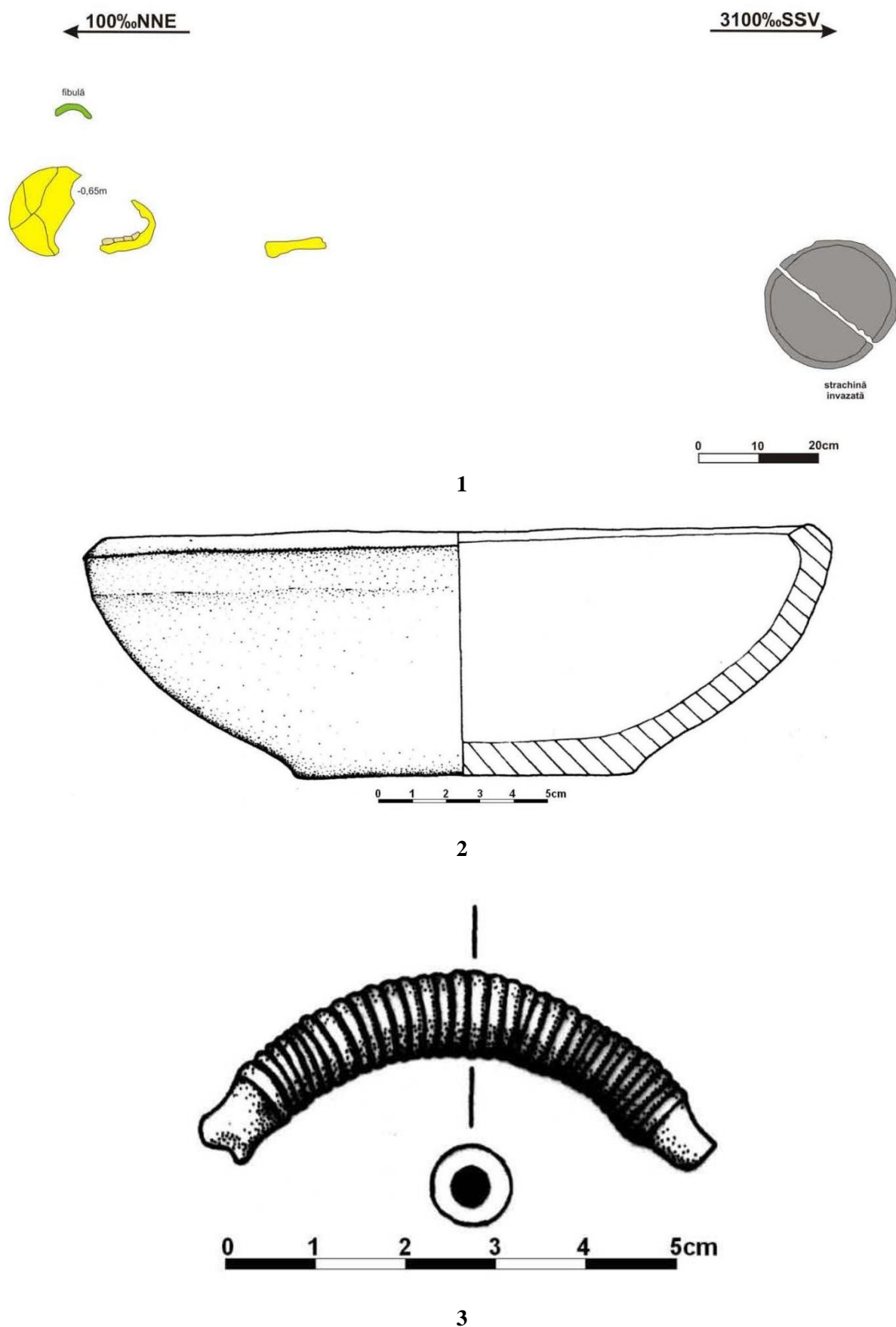
PI. XCVIII – Fenomenul cultural Basarabi. Desa-Castravița T1/M2. **1** – plan mormânt; **2** – vârf de lance; T1/M3. **3** – plan mormânt; **4** – vârf de lance; **5** – fragmente cuțit; **6** – fragment brățară; **7** – ceașcă (după Bâsceanu 2017)

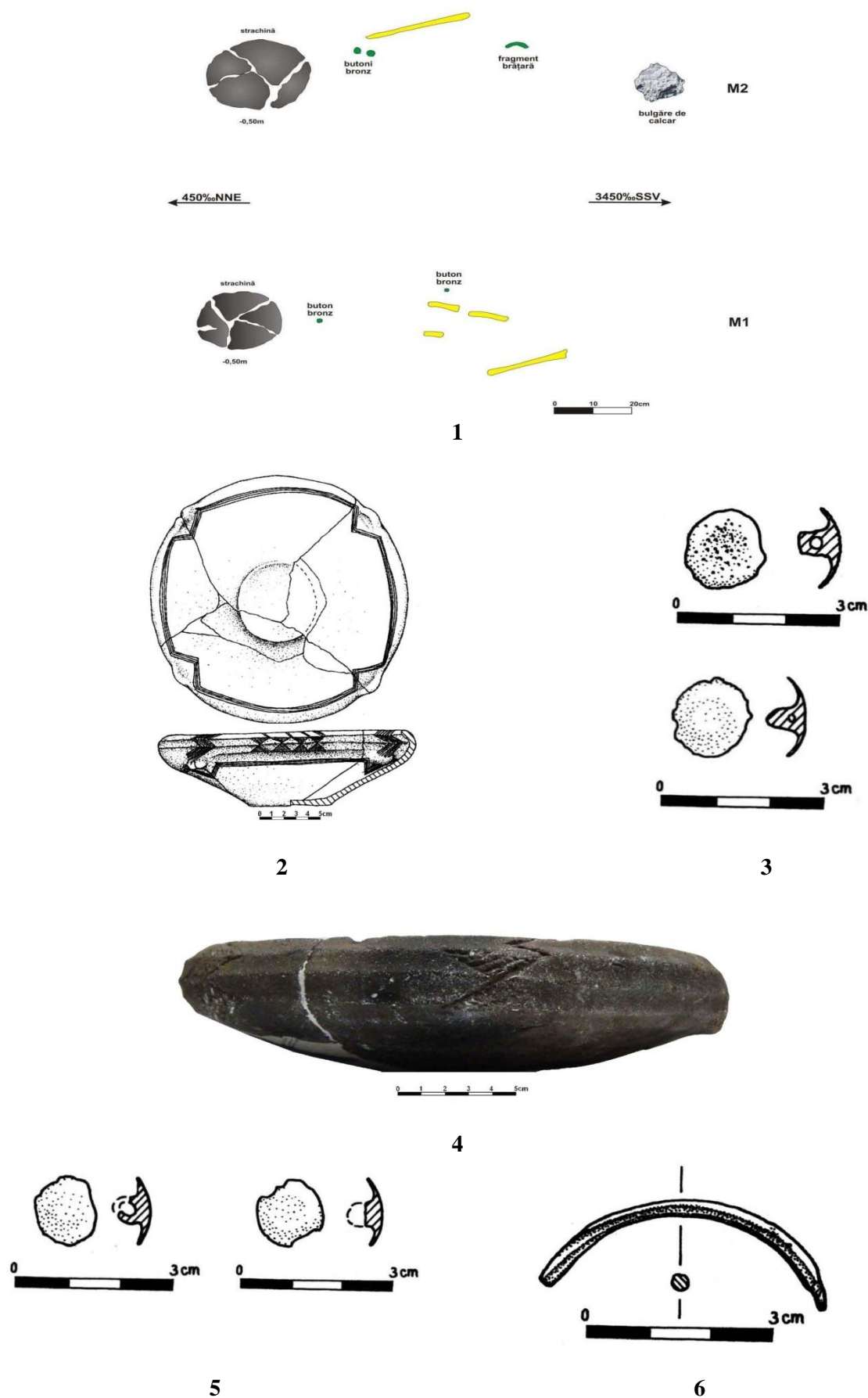
PI. XCIX – Fenomenul cultural Basarabi. Desa-Castravița T1/M5-M6. **1** – plan mormânt; **2** – fragmente cuțit; **3** – fragment cuțit; **4** – vârf de lance; **5** – castron evazat; **6** – fragmente de fibule (după Bâsceanu 2017)

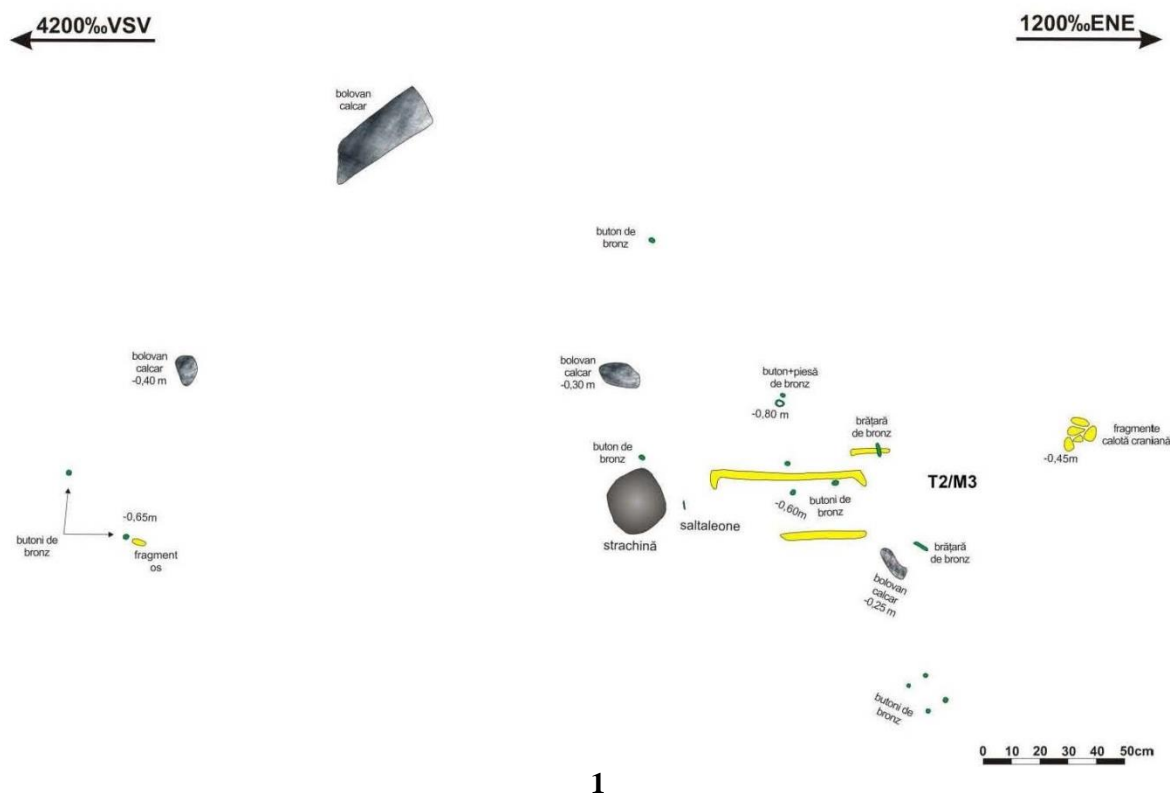
Pl. C – Fenomenul cultural Basarabi. Desa-Castravița T1/M7. **1** – plan mormânt; **2** – strachină invazată; **3** – plăcuță bronz; T1/M8 **4** – plan mormânt; **5** – vârf de lance; T1/M9. **6** – plan mormânt (după Bâsceanu 2017)

PI. CI – Fenomenul cultural Basarabi. Desa-Castravița T1/M10. **1** – plan mormânt; **2** – strachină invazată; **3** – fragment fibulă (după Bâsceanu 2017)

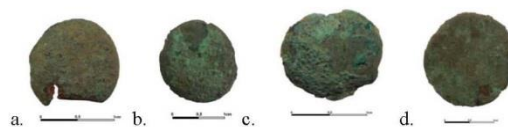
Pl. CII – Fenomenul cultural Basarabi. Desa-Castravița T2/M1-M2. 1 – plan morminte; T2/M1 2 – strachină invazată; 3 – butoni din bronz; T2/M2 4 – strachină invazată; 5 – butoni din bronz; 6 – fragment fibulă (după Bâsceanu 2017)

1

2

3

4

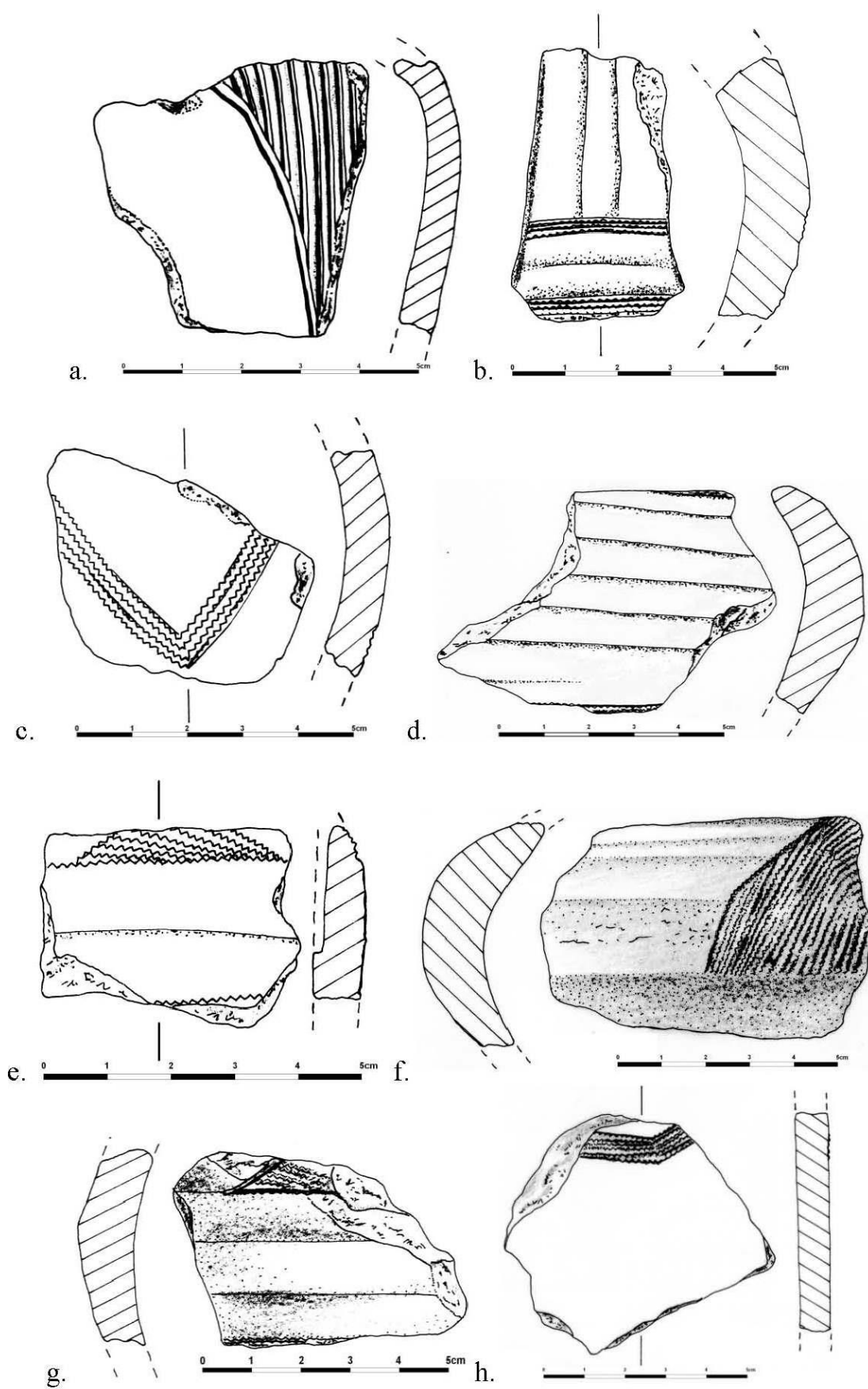
5

Pl. CIII – Fenomenul cultural Basarabi. Desa-Castravița T2/M3. 1 – plan mormânt; 2 – brățări din bronz; 3 – butoni din bronz; 4 – saltaleoni; 5 – strachină invazată (după Bâsceanu 2017)

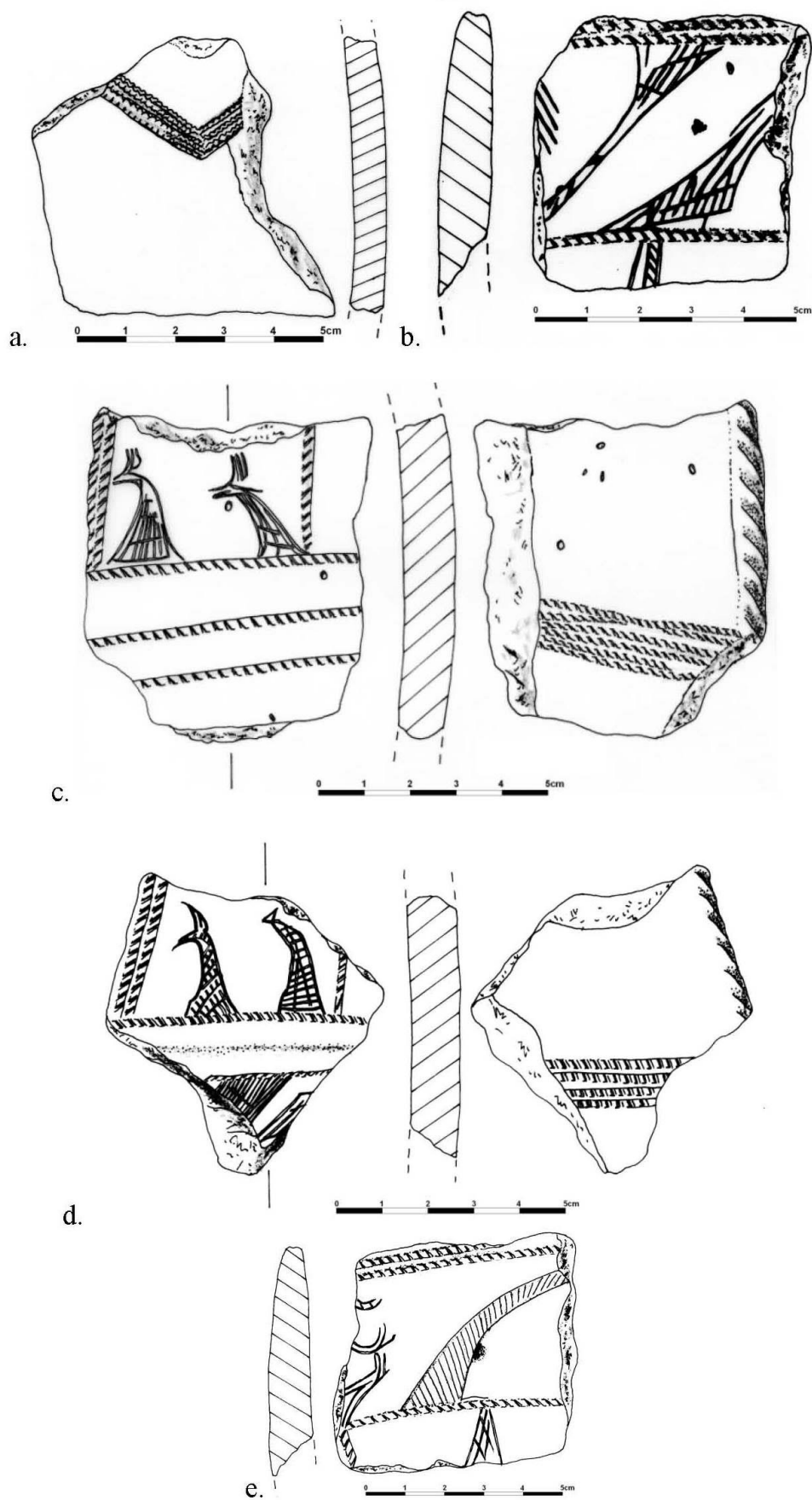

5

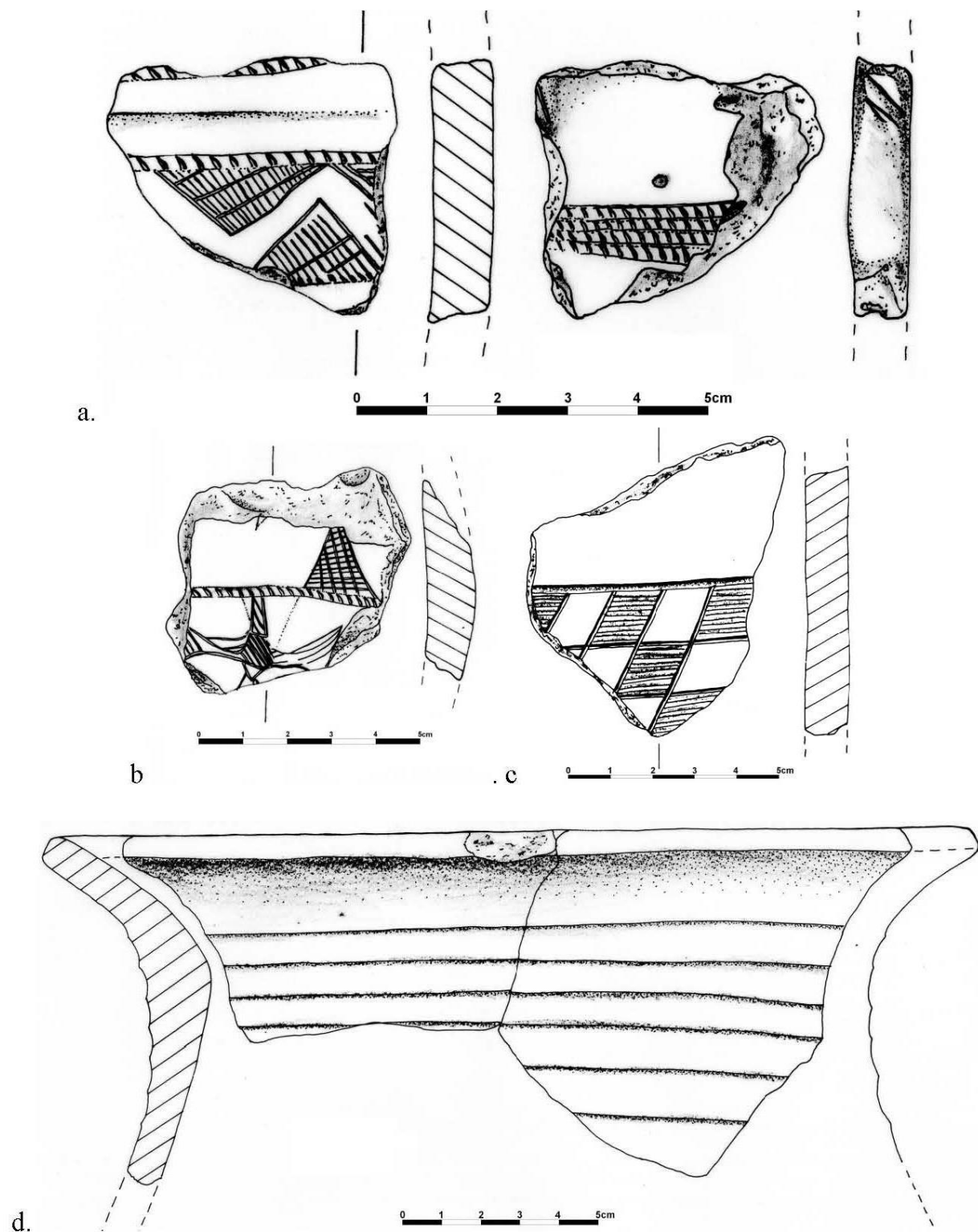
Pl. CIV – Fenomenul cultural Basarabi. Desa-Castravița T2/M4. **1 - 2** – brățări bronz; T2/M5; **3** – fragment de os; **4** – buton din bronz găsit lângă fragmentul de os; **5** – T2, descoperiri izolate (după Bâsceanu 2017)

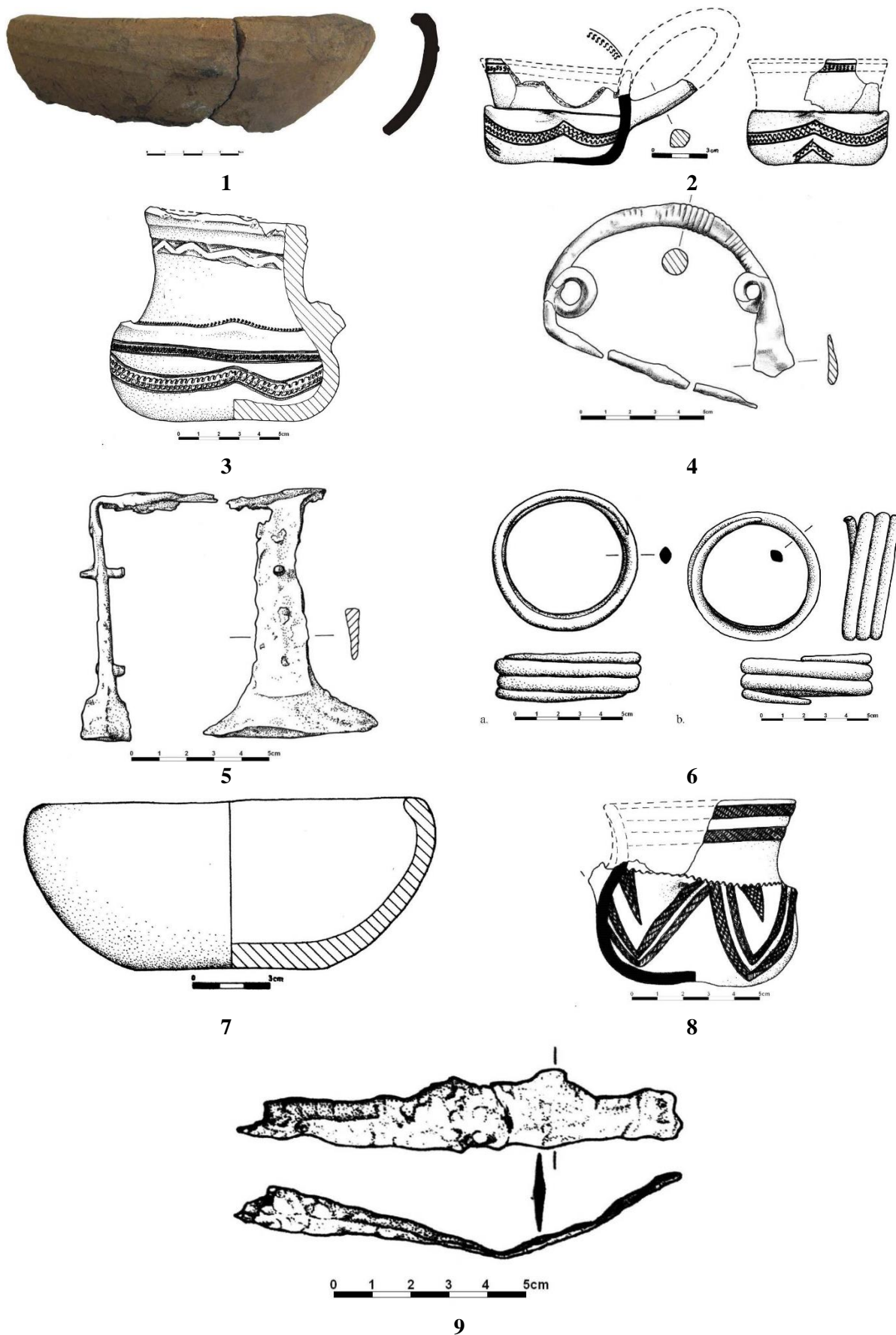
Pl. CV – Fenomenul cultural Basarabi. Desa-Castravița. T2, descoperiri izolate (după Bâsceanu 2017)

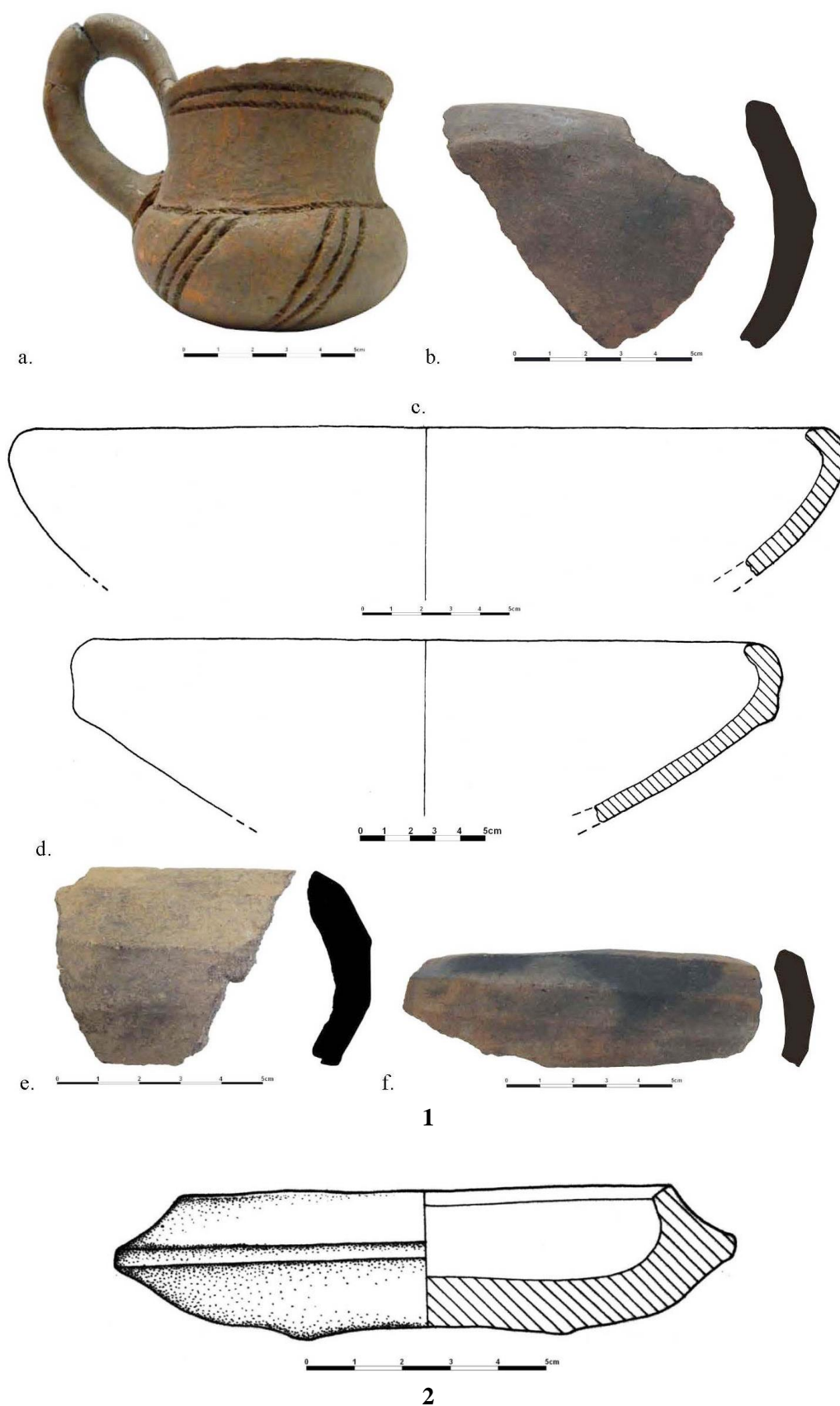
PI. CVI – Fenomenul cultural Basarabi. Desa-Castravița. T2, descoperiri izolate (după Bâsceanu 2017)

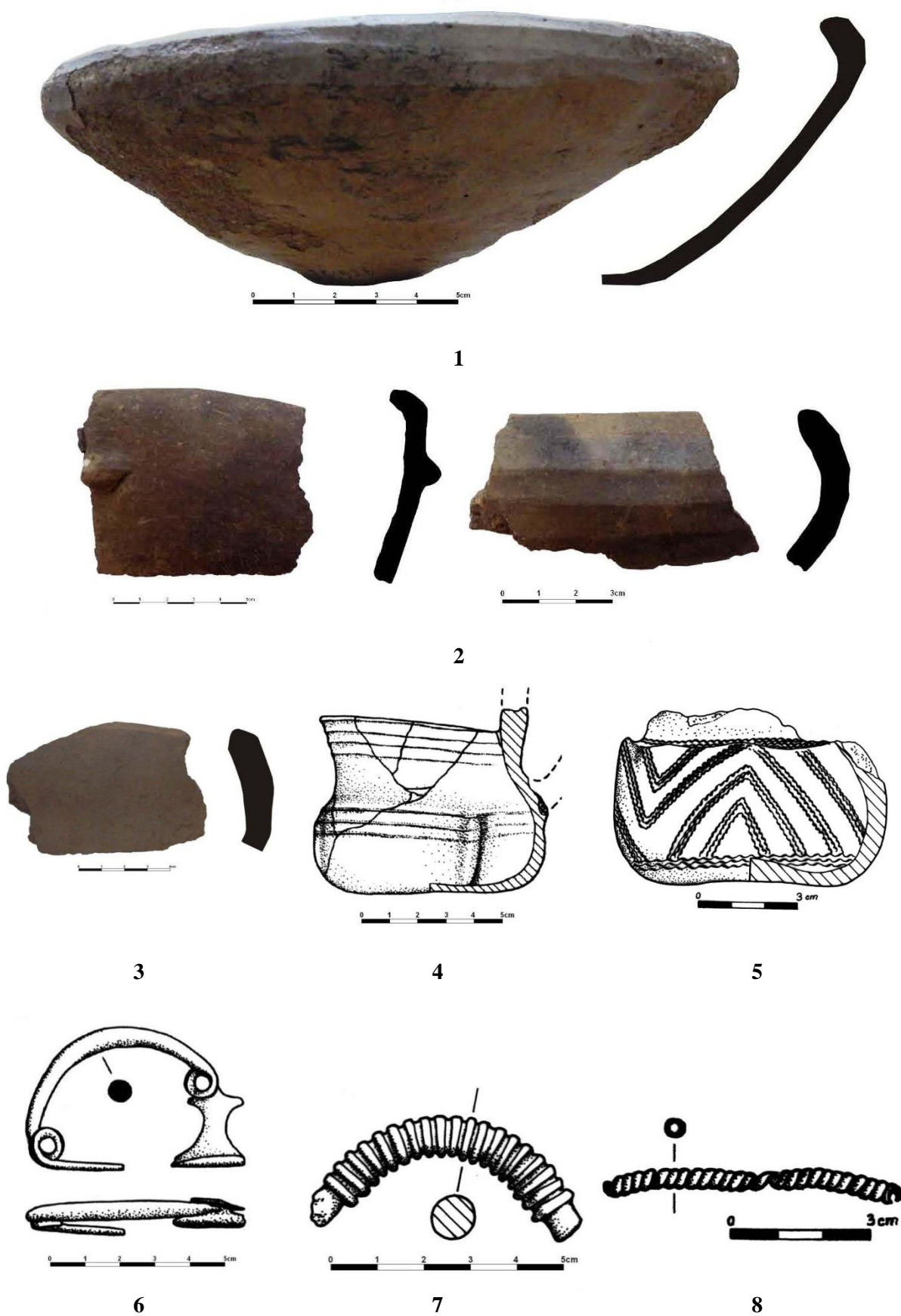
PI. CVII – Fenomenul cultural Basarabi. Desa-Castravița. T2, descoperiri izolate (după Bâsceanu 2017)

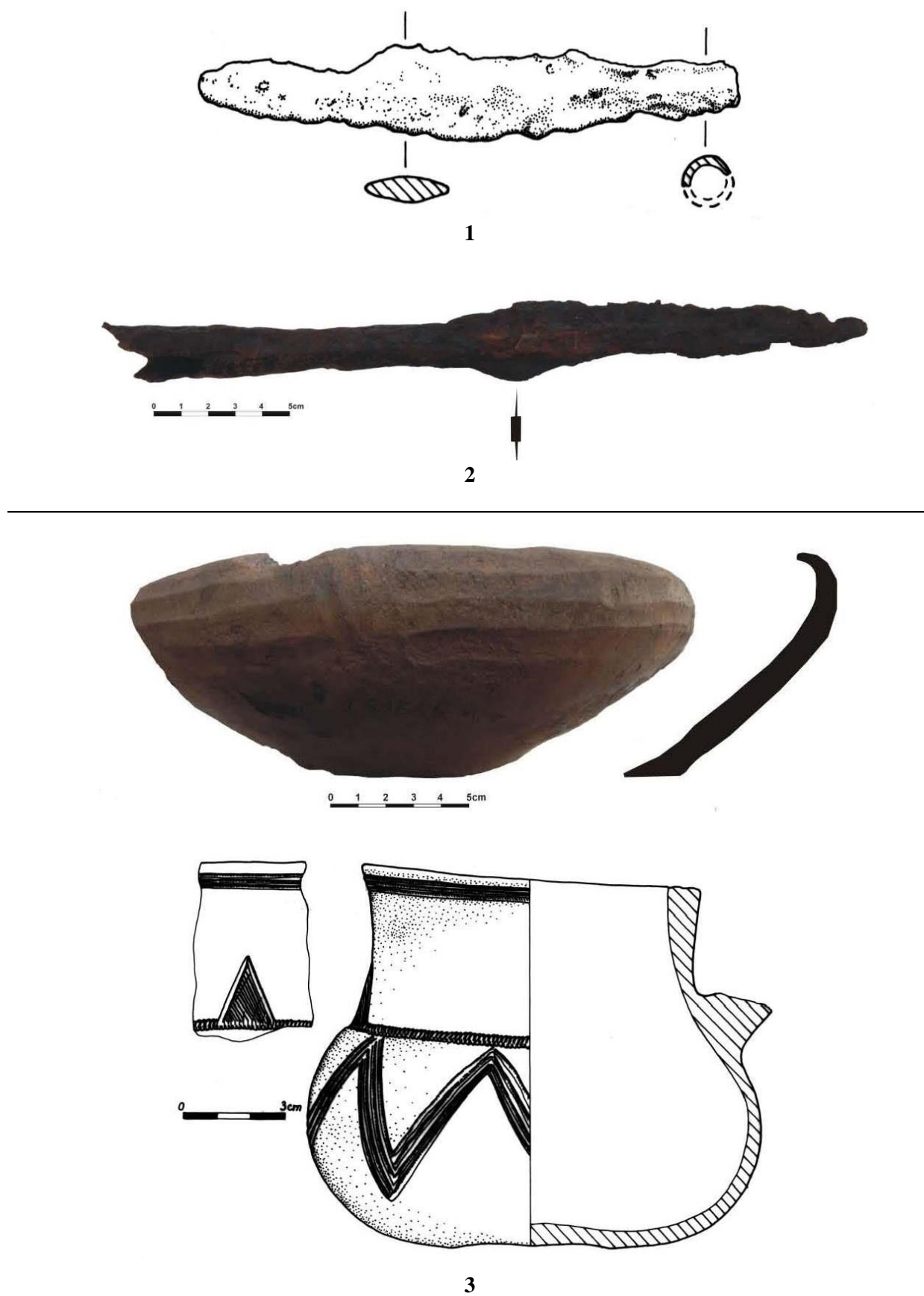
Pl. CVIII – Fenomenul cultural Basarabi. Desa-Castravița T3/M1. 1 – strachină invazată; T3/M3; 2 – ceașcă depusă în mormânt; T3/M5; 3 – cană; 4 – fibulă; 5 – cuțit. T3/M6. 6 – brățări bronz; 7 – castron invazată; T3/M7. 8 – ceașcă; T3/M8. 9 – vârf de lance (după Bâsceanu 2017)

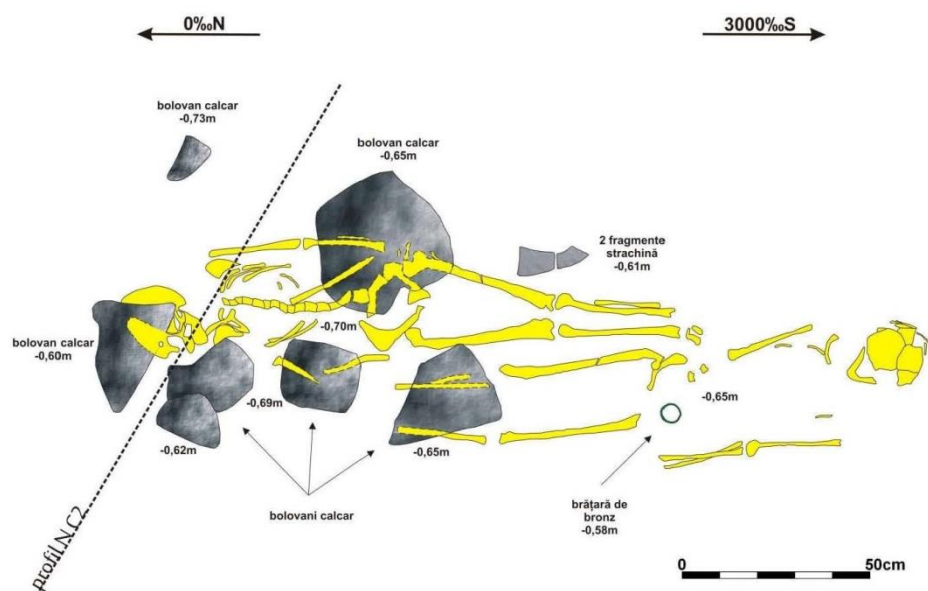
Pl. CIX – Fenomenul cultural Basarabi. Desa-Castravița T3. Descoperiri izolate. **1a-f** – ceramică;
2 – castron invazat (după Bâsceanu 2017)

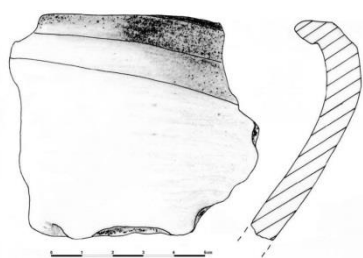
Pl. CX – Fenomenul cultural Basarabi. Desa-Castravița T3. Descoperiri izolate. 1-3 – fragmente vase invazate; 4-5 – cesti; 6-7 – fibule; 8 – saltaleon (după Bâsceanu 2017)

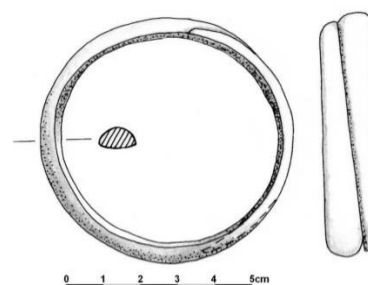
Pl. CXI – Fenomenul cultural Basarabi. Desa-Castravița T3. Descoperiri izolate. **1-2** – vârfuri de lance; **3** – Complexul funerar 3 (CF3) (după Bâsceanu 2017)

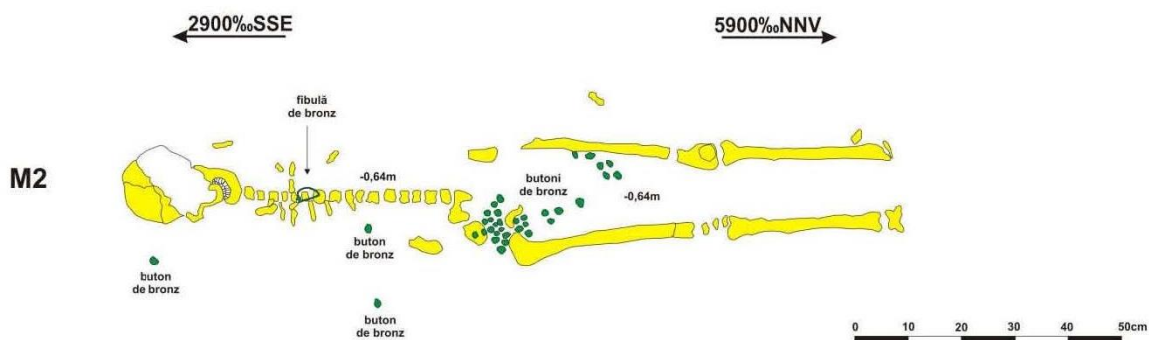
1

2

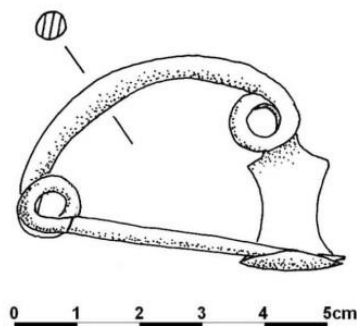

3

M2

4

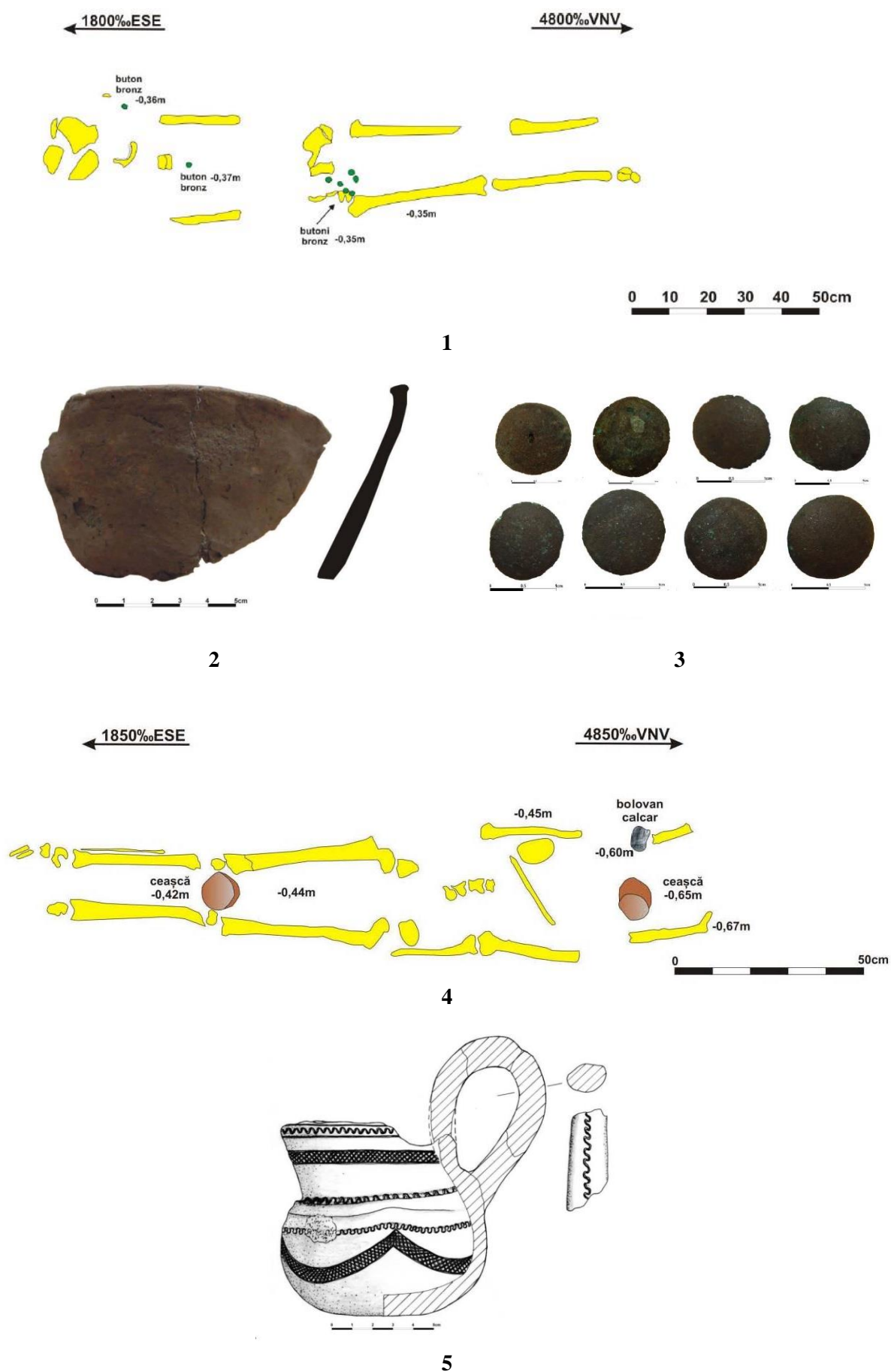

5

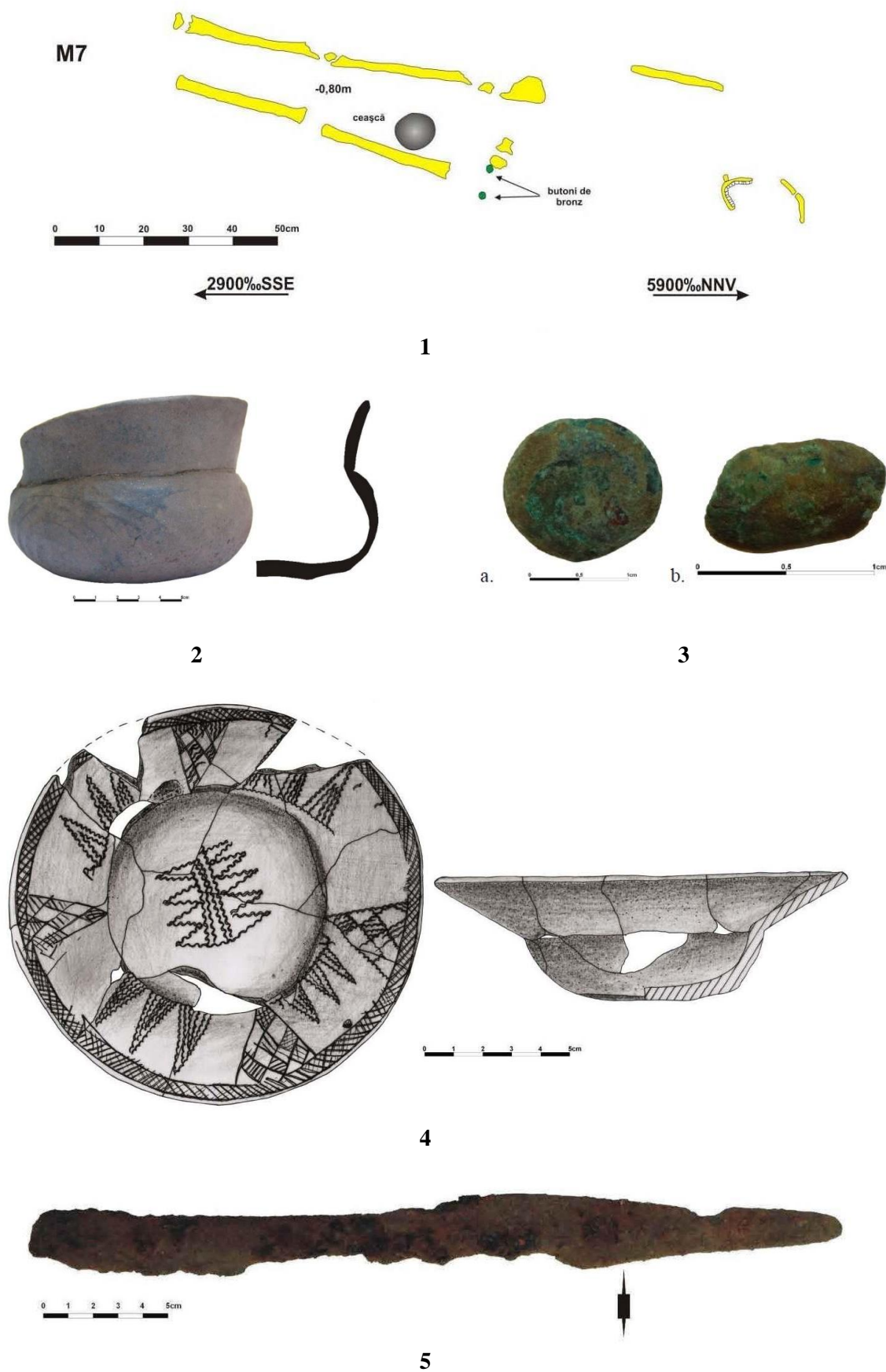
PI. CXII – Fenomenul cultural Basarabi. Desa-Castravița T4/M1. 1 – plan mormânt; 2 – ceramică; 3 – brățară din bronz; T4/M2. 4 – plan mormânt; 5 – fibulă din bronz (după Bâsceanu 2017)

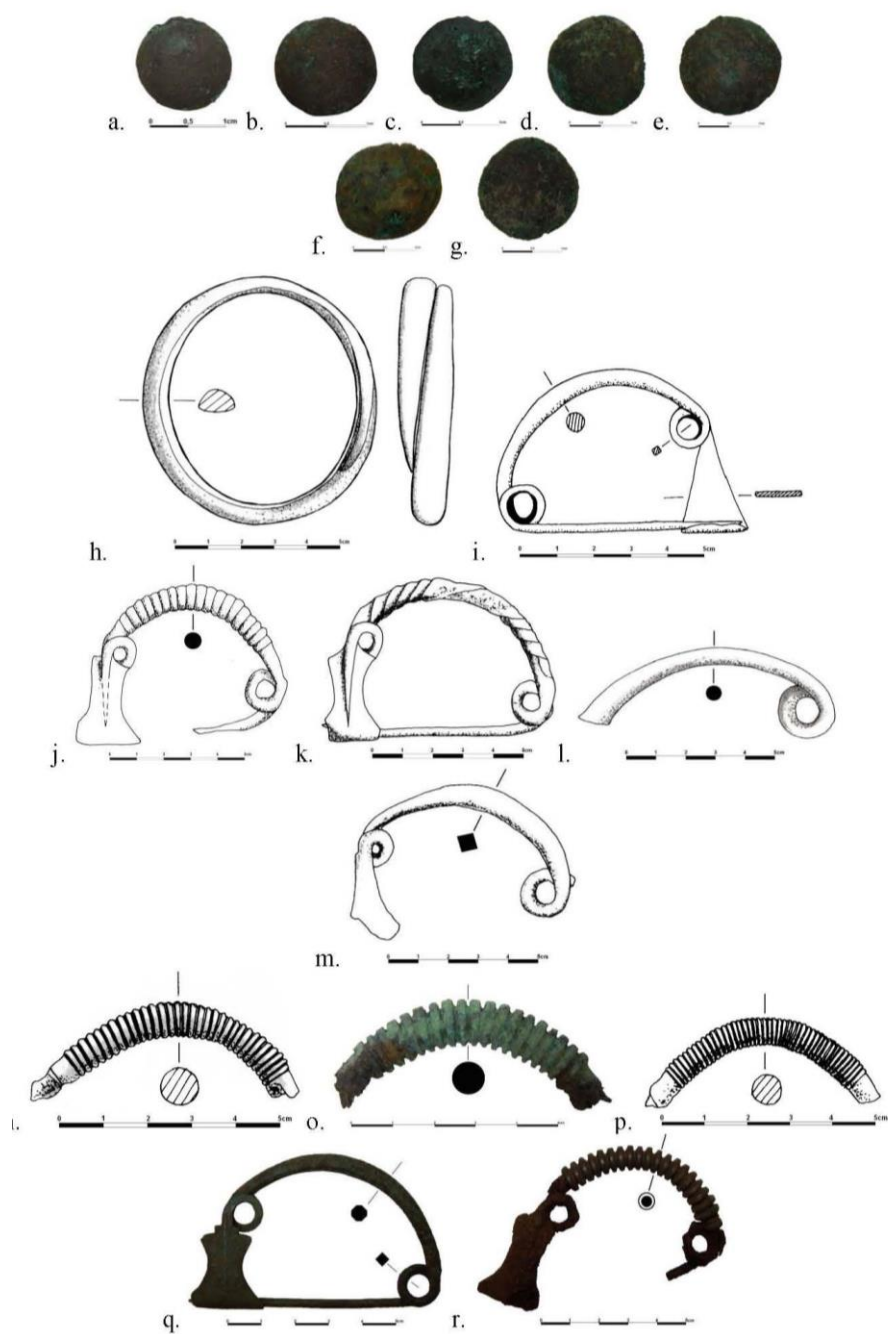
PI. CXIII – Fenomenul cultural Basarabi. Desa-Castravița. T4/M2 – butoni din bronz (după *Bâsceanu 2017*)

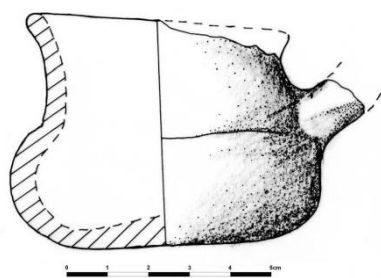
PI. CXIV – Fenomenul cultural Basarabi. Desa-Castravița. T4/M3. 1 – plan mormânt; 2 – ceramică; 3 – butoni din bronz; T4/M6. 4 – plan mormânt; 5 – ceașcă (după Bâsceanu 2017)

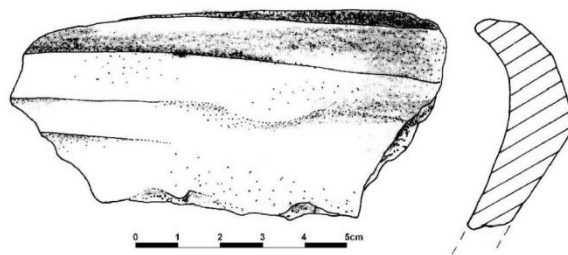
Pl. CXV – Fenomenul cultural Basarabi. Desa-Castravița. T4/M7. **1** – plan mormânt; **2** – ceașcă; **3** – butoni din bronz; T4/M8. **4** – strachină evazată; T4/M9. **5** – vârf de lance (după Bâsceanu 2017)

1

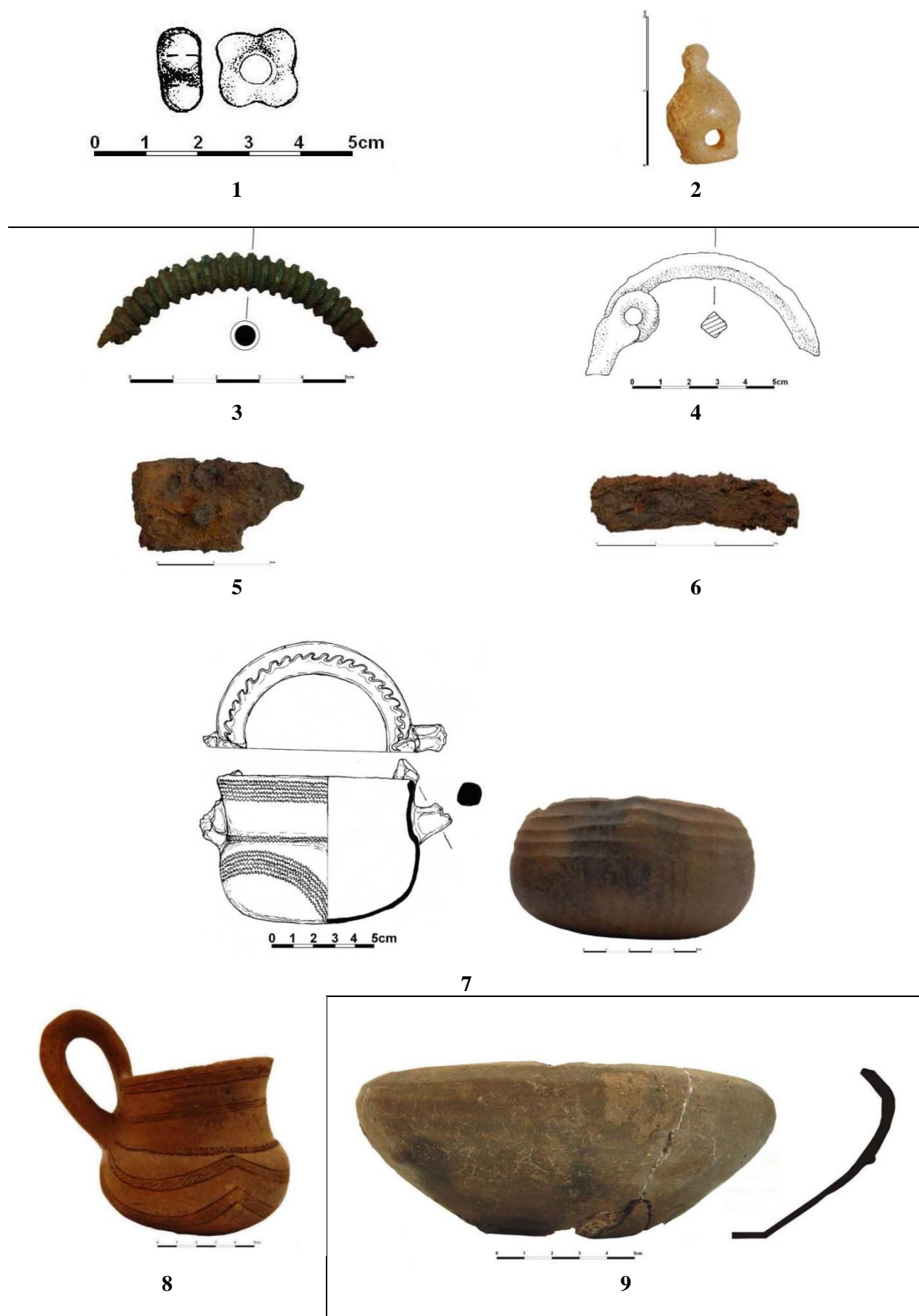

2

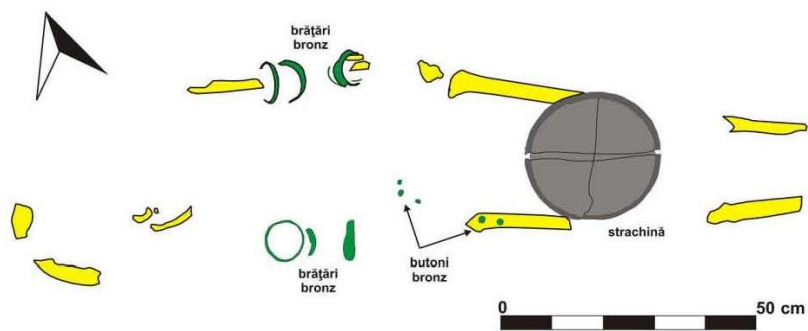

3

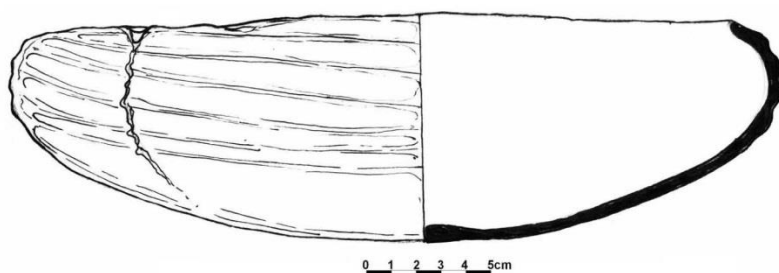
PI. CXVI – Fenomenul cultural Basarabi. Desa-Castravița. T4. Descoperiri izolate 1 – podoabe; 2 – ceașcă; 3 – fragment strachină invazată; (după Bâsceanu 2017)

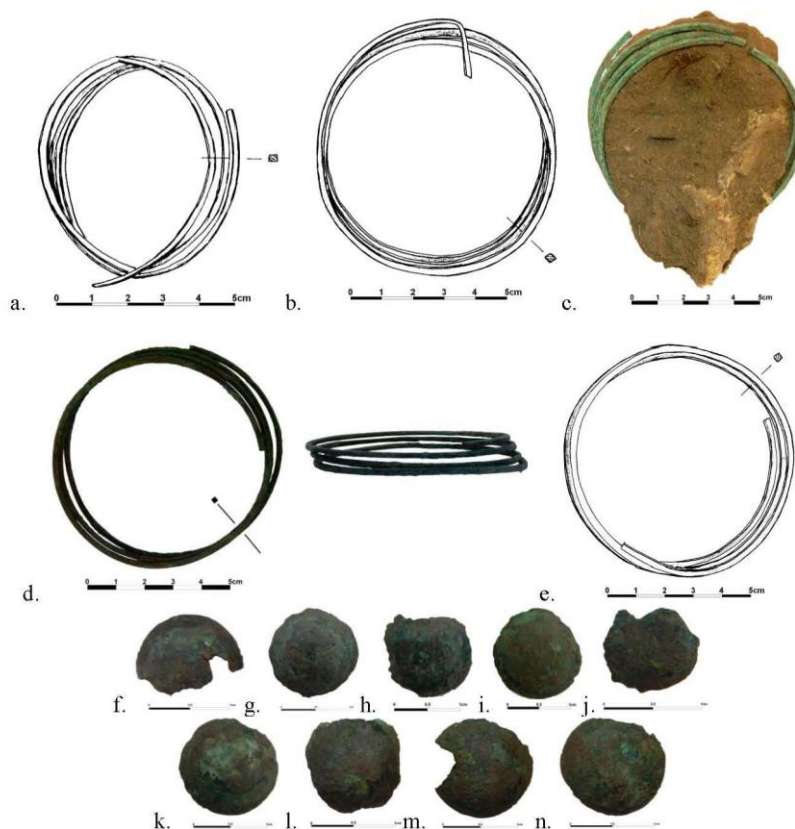
Pl. CXVII – Fenomenul cultural Basarabi. Desa-Castravița. T6/M1. **1** – mărgea din bronz; T6/M2. **2** – mărgea din sticlă; T7. **3** – fibulă; T7/M2. **4** – fibulă; **5** – fragment cuțit; T7/M6. **6** – cuțit; T7/M4. **7** – ceașcă; T7/M5. **8** – ceașcă; T8/M1. **9** – strachină invazată (după Bâsceanu 2017)

1

2

3

Pl. CXVIII – Fenomenul cultural Basarabi. Desa-Castravița. T8/M2. 1 – plan mormânt; 2 – strachină invazată; 3 – podoabe (după Bâsceanu 2017)

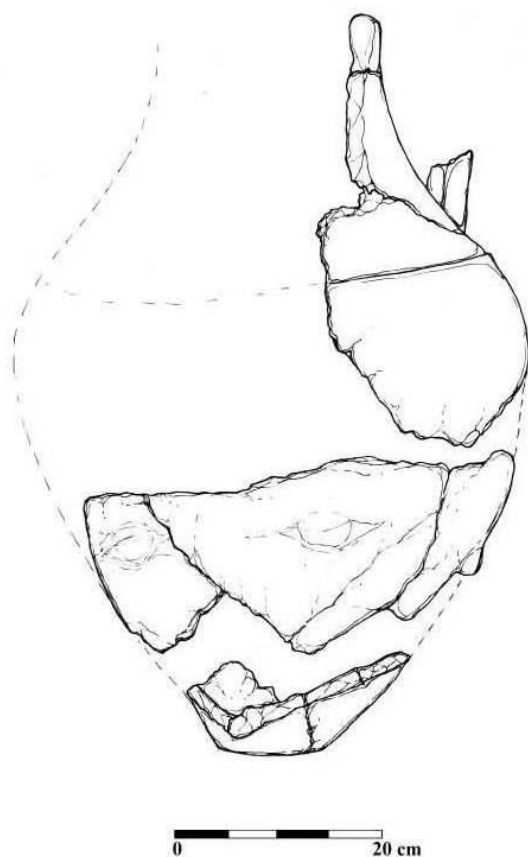
Pl. CXIX – Fenomenul cultural Basarabi. Desa-Castravița. T8/M3. **1** – plan mormânt; **2** – ceașcă; T8.M4 **3** – ceașcă; T8 **4a** – vârf de lance; **4b** – spadă de tip Glasinac; **4c-d** – fragmente de saltaleoni de pe lama spadei de tip Glasinac (după *Bâsceanu 2017*)

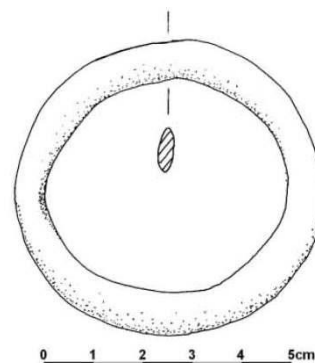
1

2

3

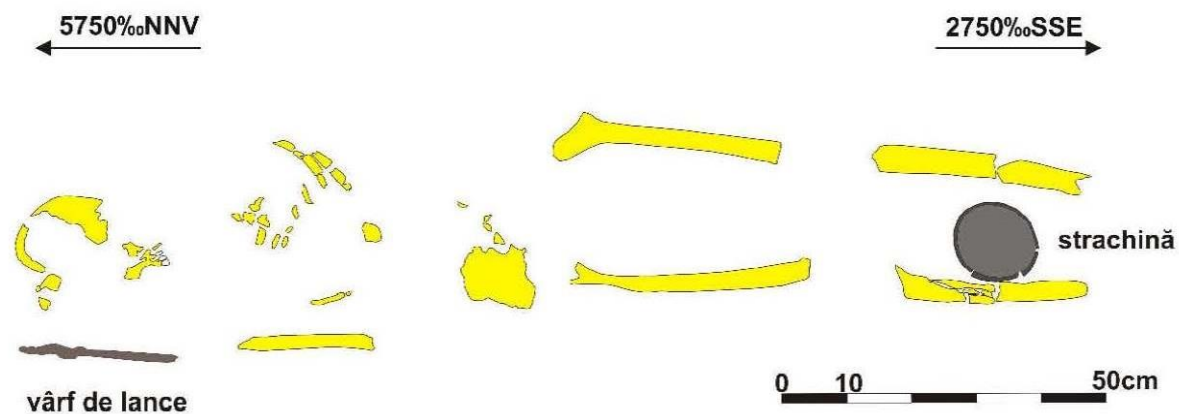

4

5

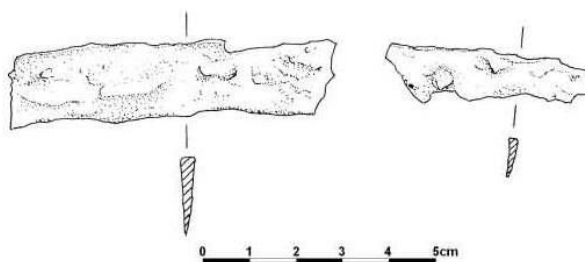
Pl. CXX – Fenomenul cultural Basarabi. Desa-Castravița. T8. Descoperiri izolate **1** – piesă de harnașament; **2** – fibulă; T9. **3** – vas bitronconic de la marginea mantalei; **4** – vas bitronconic de la marginea mantalei (după *Bâsceanu 2017*)

1

2

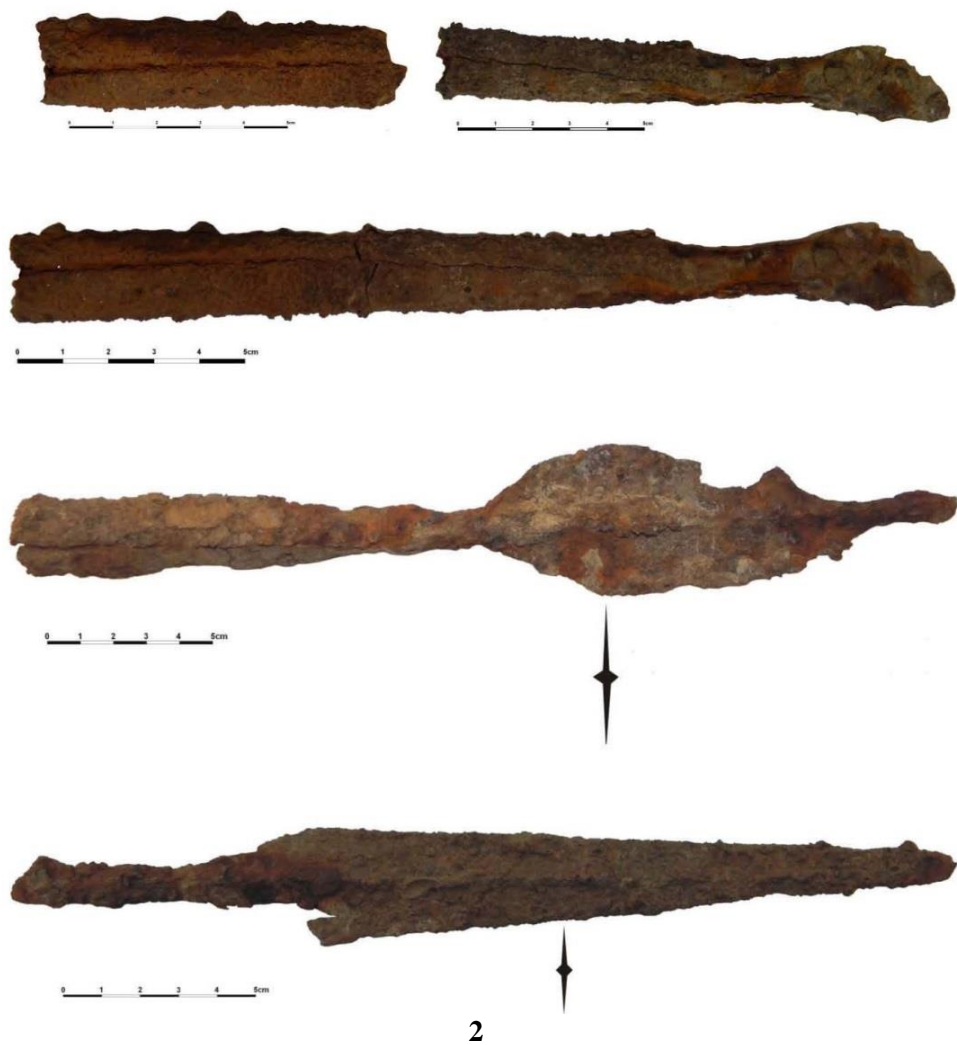
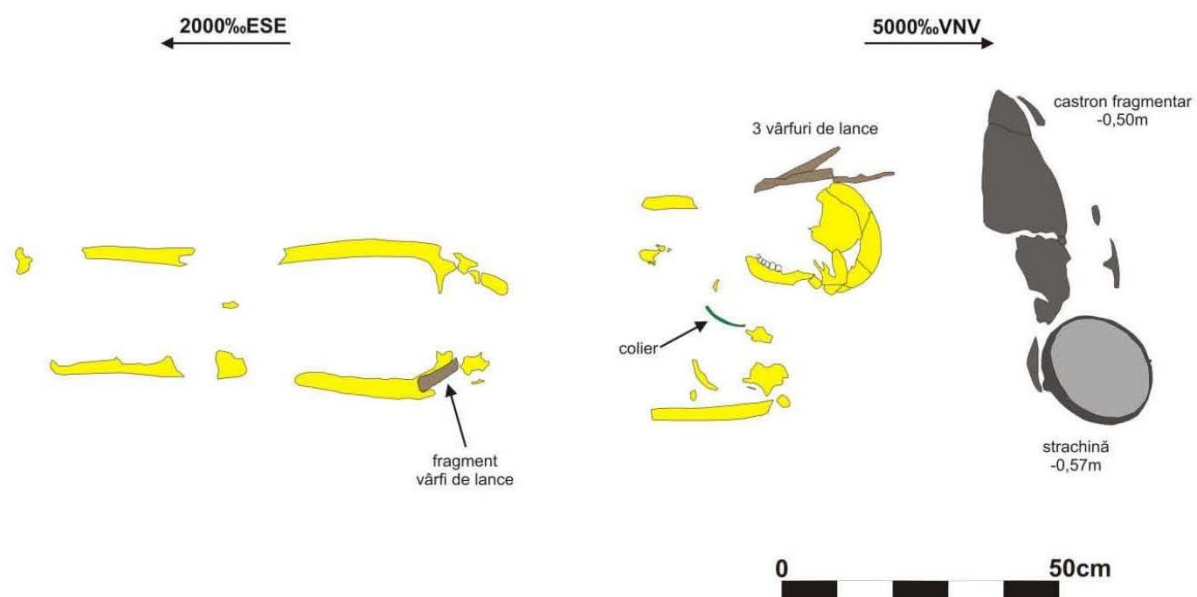

3

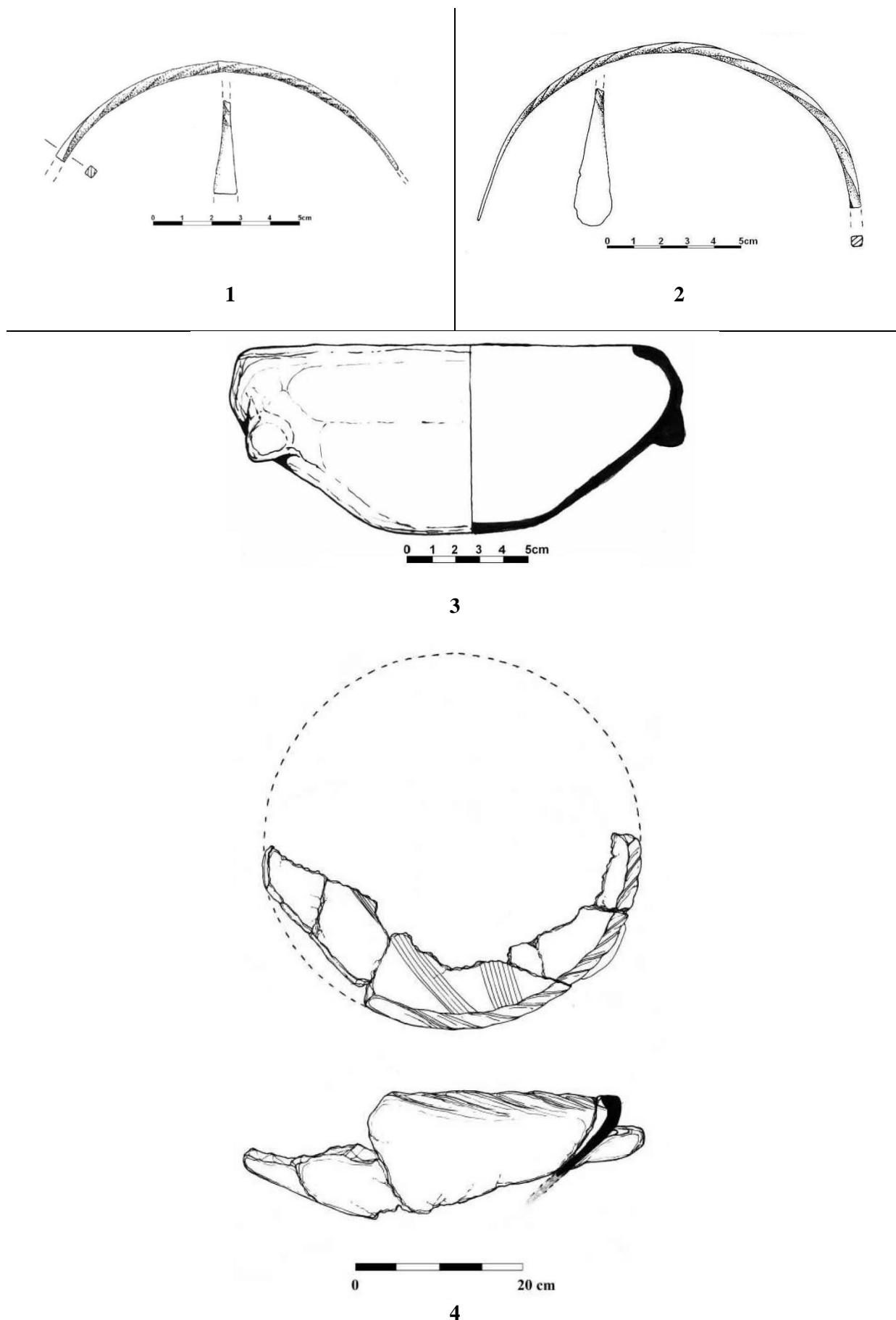

4

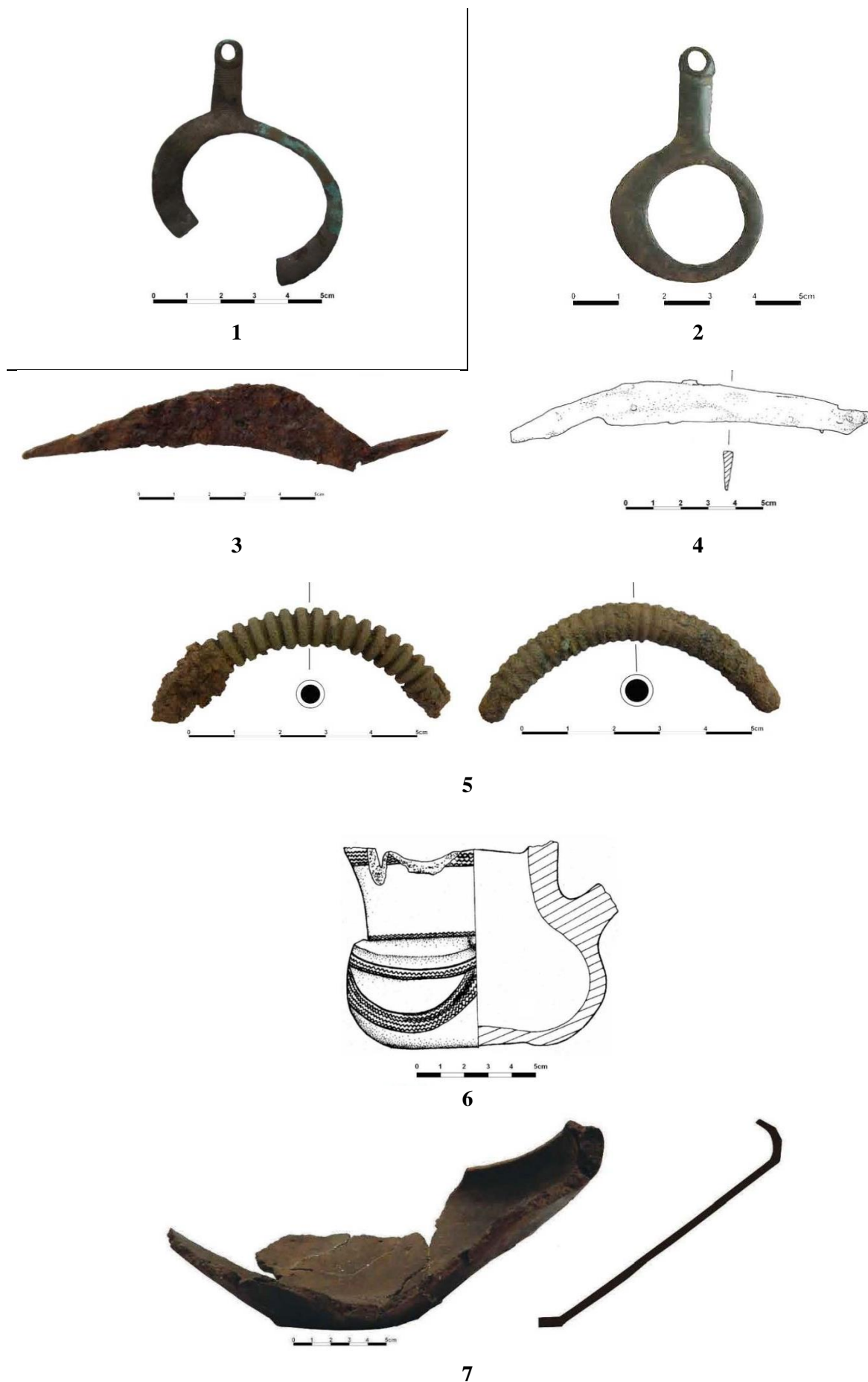
Pl. CXXI – Fenomenul cultural Basarabi. Desa-Castravița. T9/M1. 1 – plan mormânt; 2 – vârf de lance; 3 – fragmente cuțit; 4 – ceramică (după Bâsceanu 2017)

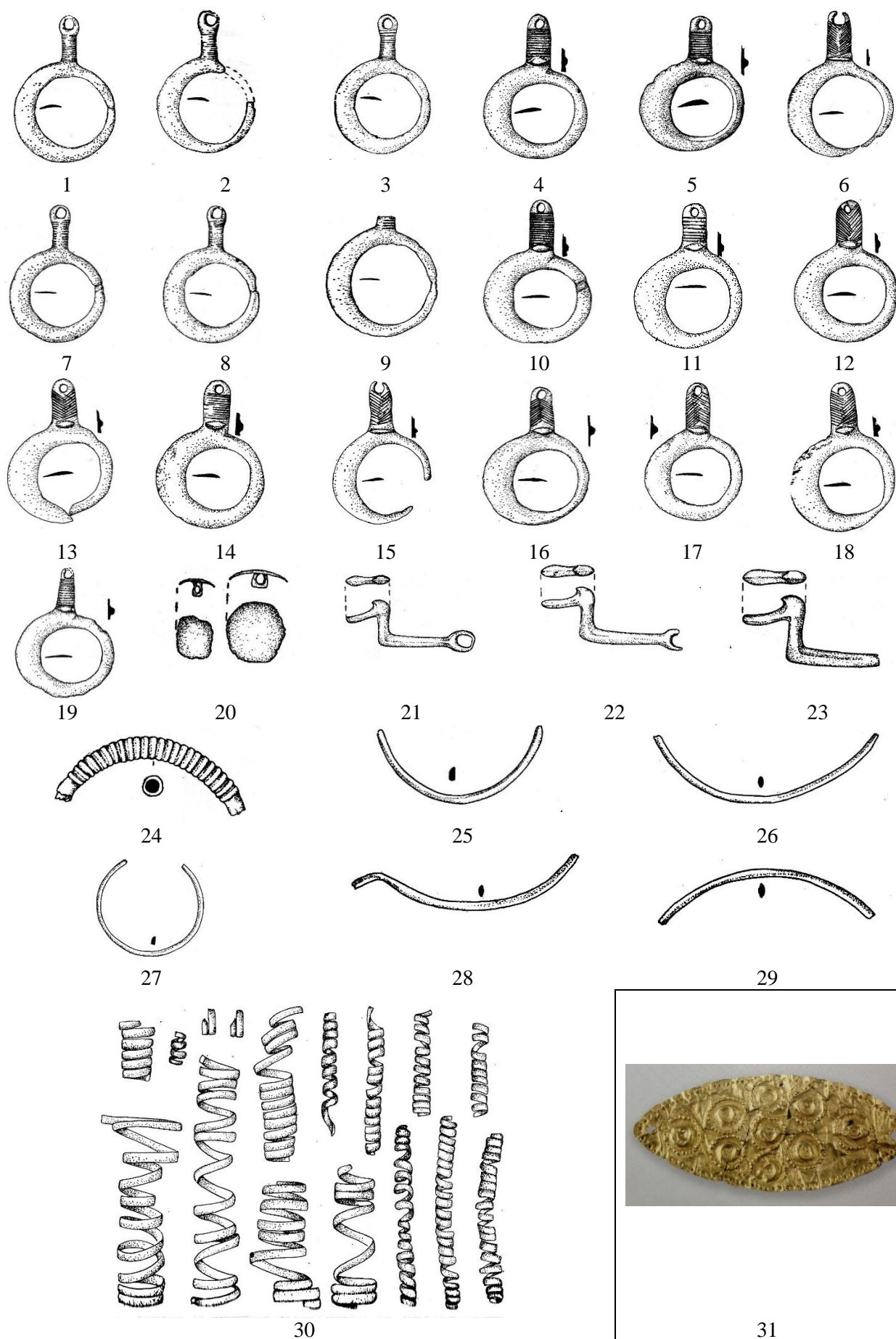
PI. CXXII – Fenomenul cultural Basarabi. Desa-Castravița. T10/M1. 1 – plan mormânt;
2 – vârfuri de lance (după Bâsceanu 2017)

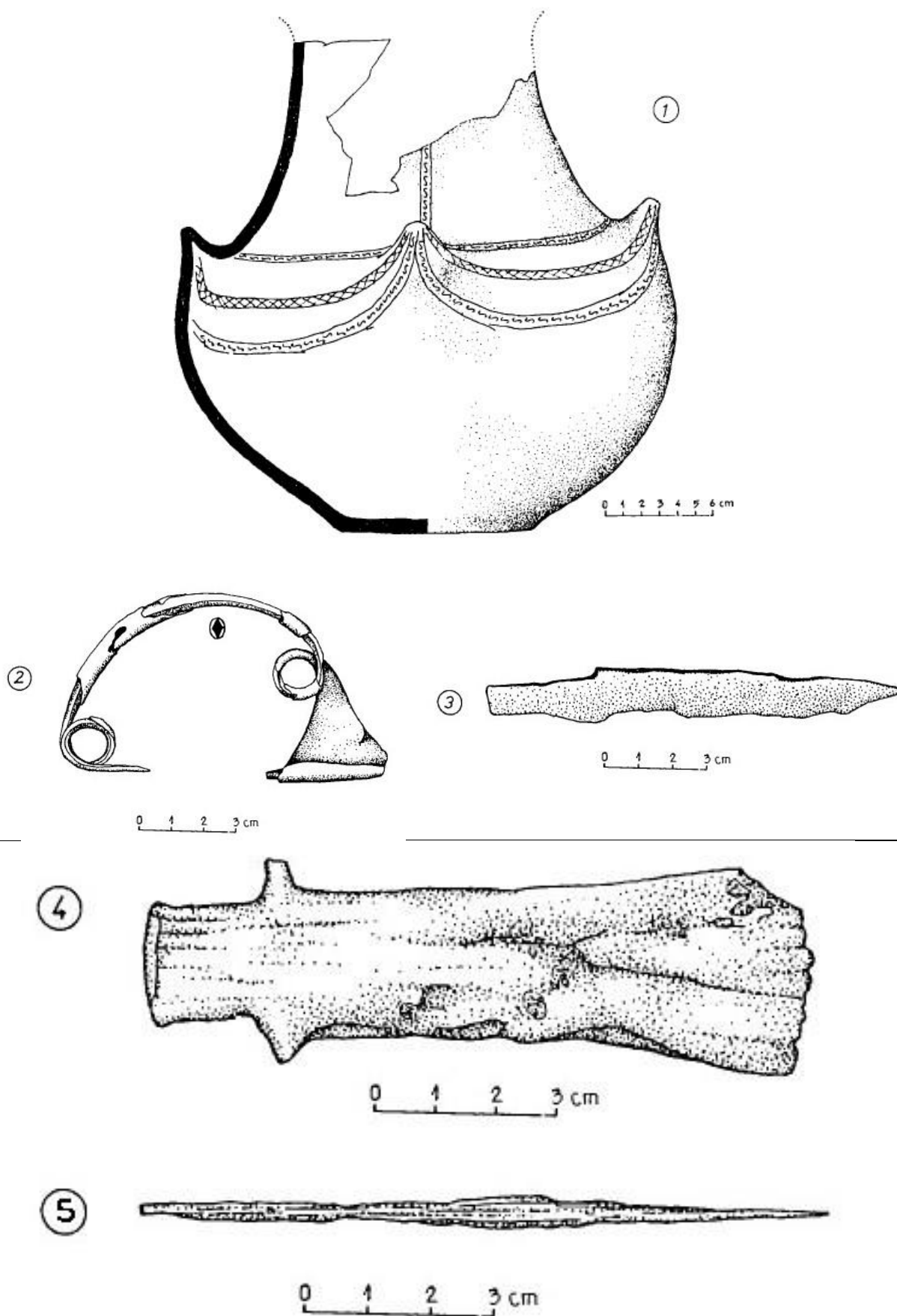
PI. CXXIII – Fenomenul cultural Basarabi. Desa-Castravița. T10/M1. **1** – colier; **2** – colier CPF1; **3-4** – străchini invazate (după Bâsceanu 2017)

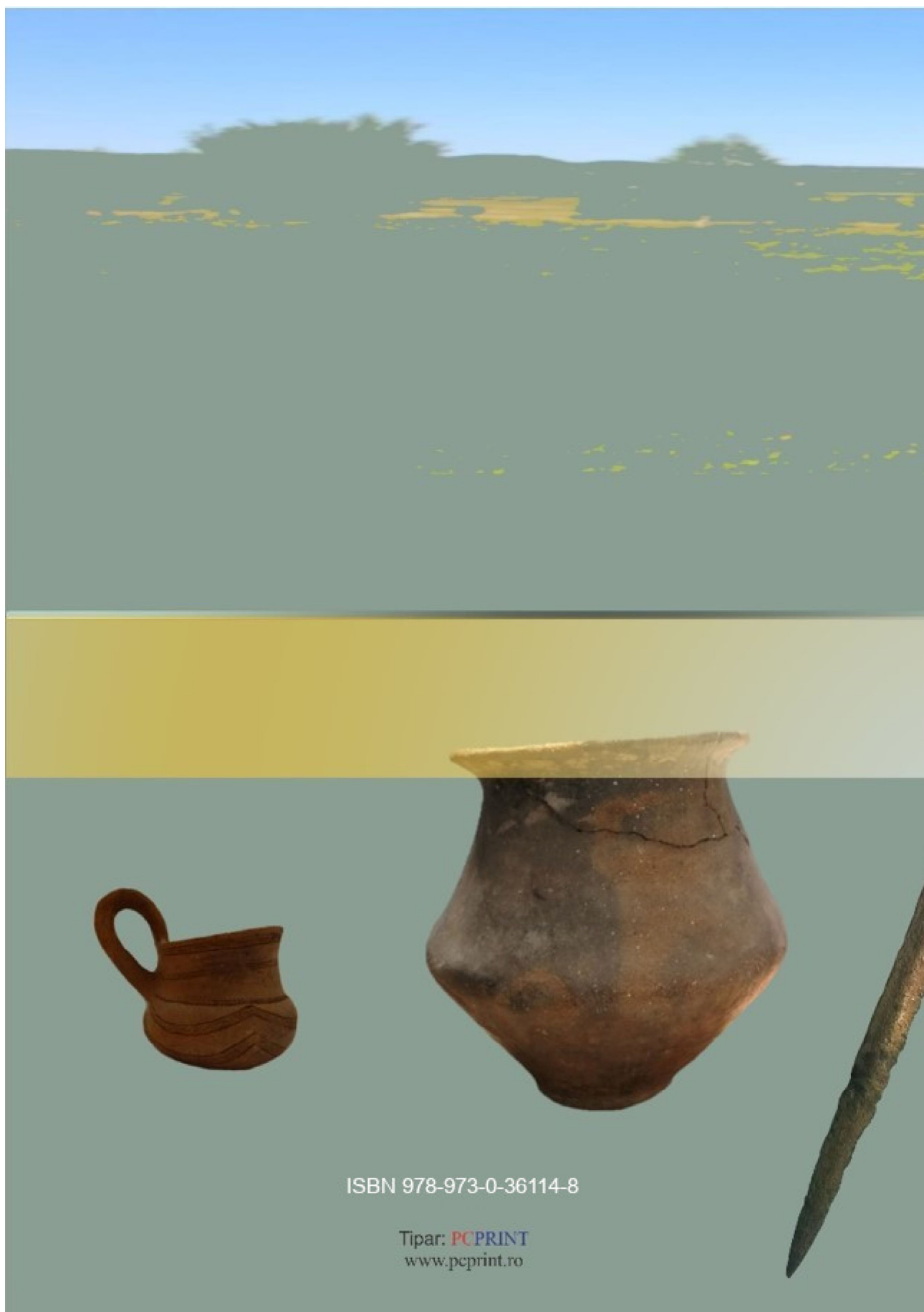
Pl. CXXIV – Fenomenul cultural Basarabi. Desa-Castravița. T11. **1** – pandativ de tip Ghidici; Descoperiri izolate din zona tumulilor **2** – pandativ de tip Ghidici; **3-4** – cuțite; **5** – fibule; **6** – ceașcă; **7** – strachină invazată (după *Bâsceanu 2017*)

Pl. CXXV – Fenomenul cultural Basarabi. Depozitul de la Ghidici. **1-19** – pandantive circulare; **20** – aplici; **21-23** – pandantive aviforme; **24** – fibulă; **25-29** – brățări; **30** – saltaleoni. Fără scară (după *Oancea 1972*). **31** - Diadema de la Izvoru Bârzii (fără scară, după *Aurul și Argintul Antical României. Catalog, MNIR, 2014*)

PI. CXXVI – Fenomenul cultural Basarabi. Rogova-La Cazărmi. 1-3 – inventarul mormântului de incinerare; 4 – topor cu aripioare, din așezare; 5 – dorn, din așezare (după Crăciunescu 2003a)

ISBN 978-973-0-36114-8

Tipar: **PCPRINT**
www.pcprint.ro